

ISSN 2413-2284 (Print)

ISSN 2413-2292 (Online)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК:
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЩОРІЧНИК
НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Випуск 37 (1)
(2017)

CULTUROLOGICAL BULLETIN:
SCIENCE AND THEORETICAL YEARBOOK OF
NYZHNIYA NADDNIPRIANSHCHYNA
(THE LOWER DNIEPER UKRAINE)

Issue 37 (1)
(2017)

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ
ВЕСТНИК:
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЕЖЕГОДНИК
НИЖНЕГО ПРИДНЕПРОВЬЯ

Выпуск 37 (1)
(2017)

2017

ISSN 2413-2284 (Print)

ISSN 2413-2292 (Online)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК:
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЩОРІЧНИК
НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

**Випуск 37 (1)
(2017)**

Запоріжжя
2017

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4
К906

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

Журнал засновано у 1994 році.

Засновник видання: **Запорізький національний університет**.

Свідоцтво про держреєстрацію: **серія 33 КВ №15437-4009 ПР** від 19.06.2009 р.

Збірник затверджений як фахове видання з **філософії**

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015, Додаток 17).

Голова міжнародної редакційної колегії: *Фролов М.О.*, доктор історичних наук, професор.

Головний редактор: *Воловик В.І.*, доктор філософських наук, професор.

Заступник головного редактора: *Лепський М.А.*, доктор філософських наук, професор.

Заступник голови міжнародної редакційної колегії: *Васильчук Г.М.*, доктор історичних наук, професор.

Відповідальні секретарі: *Скворець В.О.*, доктор філософських наук, доцент; *Кудінов І.О.*, кандидат філософських наук, доцент.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ (УКРАЇНА):

Бех В.П. доктор філософських наук, професор;
Бутченко Т.І. доктор філософських наук, доцент;
Воронкова В.Г. доктор філософських наук, професор;
Глазунов В.В. доктор філософських наук, доцент;
Додонов Р.О. доктор філософських наук, доцент;
Жадько В.А. доктор філософських наук, професор;
Краснокутський О.В. доктор філософських наук, доцент;
Кривега Л.Д. доктор філософських наук, професор;
Мурзін В.Ю. доктор історичних наук, професор;
Таран В.О. доктор філософських наук, професор;
Шавкун І.Г. доктор філософських наук, професор.

ІНОЗЕМНІ ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Клец Лешек доктор філософії, професор (Республіка Польща);
Табс Девід доктор філософії, професор (США);
Усов П.Г. доктор політичних наук, доцент (Республіка Білорусь);
Шишляк Томаш кандидат політичних наук (Республіка Польща).

Випуск № 37 (1) рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Запорізького національного університету, протокол № 10 від 25 квітня 2017 р.

Рецензенти:

І.Г. Утюж – доктор філософських наук, професор;
В.В. Глазунов – доктор філософських наук, доцент.

Адреса редакції: 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66.

К 906 **Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини** / Гол. ред. В.І. Воловик; Запорізький національний університет. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2017. – Випуск 37 (1). – 181 с.

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

© Редакційна колегія, 2017
© Автори статей, 2017
© Запорізький національний університет, 2017

Точка зору редакції журналу може не відповідати позиції авторів статей.

ISSN 2413-2284 (Print)

ISSN 2413-2292 (Online)

CULTUROLOGICAL BULLETIN:

SCIENCE AND THEORETICAL YEARBOOK OF
NYZHNA NADDNIPRIANSHCHYNA
(THE LOWER DNEPER UKRAINE)

Issue 37 (1)
(2017)

Zaporizhzhya
2017

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4
К906

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

Journal founded in 1994.

Founder: **Zaporizhzhya National University.**

Registration certificate: **33 KB #15437-4009 ПП** from 19.06.2009.

Journal is approved as a specialized issue in philosophy
(Order of the Ministry of education and science of Ukraine # 747 from 13.07.2015, Appendix 17).

The chairman of the international editorial board: *Mykola Frolov*, Doctor of History, professor.

Editor-in-chief: *Vitaliy Volovyk*, Doctor of Philosophy, professor.

Vice editor-in-chief: *Maksym Lepskyi*, Doctor of Philosophy, professor.

Vice chairman of the international editorial board: *Gennadyi Vasylchuk*, Doctor of History, professor.

Executive secretaries: *Volodymyr Scvoretz*, Doctor of Philosophy, associate professor; *Igor Kudinov*, PhD, associate professor.

EDITORIAL BOARD (UKRAINE):

Volodymyr Bekh Doctor of Philosophy, professor;
Taras Butchenko..... Doctor of Philosophy, associate professor;
Valentina Voronkova..... Doctor of Philosophy, professor;
Volodymyr Glazunov Doctor of Philosophy, associate professor;
Roman Dodonov..... Doctor of Philosophy, professor;
Vitaliy Zhad'ko..... Doctor of Philosophy, professor;
Oleksandr Krasnokutskyi Doctor of Philosophy, associate professor;
Lyudmyla Krivega Doctor of Philosophy, professor;
Vyacheslav Murzin Doctor of History, professor;
Volodymyr Taran Doctor of Philosophy, professor;
Irina Shavkun Doctor of Philosophy, professor.

INTERNATIONAL MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Leszek Kleszcz Doctor of Philosophy, professor (Poland);
David Tubbs PhD, associate professor (USA);
Pavlo Usov Doctor of Politics, associate professor (Belarus);
Tomasz Juliusz Szyszlak PhD, associate professor (Poland).

Published by the decision of
the Science council of Zaporizhzhya National University, dated 25.04.2017, protocol #10.

Reviewers:

Irina Utyuzh – Doctor of Philosophy, professor;
Volodymyr Glazunov – Doctor of Philosophy, associate professor.

Editorial office address: 66, Zhukovskogo vul., Zaporizhzhya, 69600, UKRAINE.

К 906 **Culturological Bulletin: Science and Theoretical Yearbook of Nyzhnia Naddnrianshchyna (the Lower Dnieper Ukraine)** / Ed. V. Volovik; Zaporizhzhya National University. – Zaporizhzhya: KSK-Alliance, 2017. – Issue 37 (1). – 181 p.

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

© Editorial board, 2017
© Articles' authors, 2017
© Zaporizhzhya National University, 2017

The point of view of the editorial staff may not correspond to the position of authors.

ISSN 2413-2284 (Print)

ISSN 2413-2292 (Online)

**КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ
ВЕСТНИК:**

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЕЖЕГОДНИК
НИЖНЕГО ПРИДНЕПРОВЬЯ

**Выпуск 37 (1)
(2017)**

Запорожье
2017

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4
К906

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

Журнал основан в 1994 году.

Основатель издания: **Запорожский национальный университет.**

Свидетельство о госрегистрации: **серия 33 КВ №15437-4009 ПР** от 19.06.2009 р.

Сборник утверждён как специализированное издание по **философии**

(Приказ Министерства образования и науки Украины № 747 от 13.07.2015, Приложение 17).

Глава международной редакционной коллегии: *Фролов Н.А.*, доктор исторических наук, профессор.

Главный редактор: *Воловик В.И.*, доктор философских наук, профессор.

Заместитель главного редактора: *Лепский М.А.*, доктор философских наук, профессор.

Заместитель главы международной редакционной коллегии: *Васильчук Г.Н.*, доктор исторических наук, профессор.

Ответственные секретари: *Скворец В.А.*, доктор философских наук, доцент; *Кудинов І.О.*, кандидат философских наук, доцент.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ (УКРАИНА):

Бех В.П. доктор философских наук, профессор;

Бутченко Т.И. доктор философских наук, доцент;

Воронкова В.Г. доктор философских наук, профессор;

Глазунов В.В. доктор философских наук, доцент;

Додонов Р.А. доктор философских наук, доцент;

Жадько В.А. доктор философских наук, профессор;

Краснокутский А.В. доктор философских наук, доцент;

Кривега Л.Д. доктор философских наук, профессор;

Мурзин В.Ю. доктор исторических наук, профессор;

Таран В.А. доктор философских наук, профессор;

Шавкун И.Г. доктор философских наук, профессор.

ИНОСТРАННЫЕ ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Клец Лешек доктор философии, профессор (Республика Польша);

Таббс Дэвид PhD, профессор (США);

Усов П.Г. доктор политических наук, доцент (Республика Беларусь);

Шишляк Томаш кандидат политических наук (Республика Польша).

Выпуск № 37 (1) рекомендован к печати решением Ученого совета
Запорожского национального университета, протокол № 10 от 25 апреля 2017 г.

Рецензенты:

И.Г. Утюж – доктор философских наук, профессор;

В.В. Глазунов – доктор философских наук, доцент.

Адрес редакции: 69600, г. Запорожье, МСП-41, ул. Жуковского, 66.

К 906 **Культурологический вестник: Научно-теоретический ежегодник Нижнего Приднепровья** / Гл. ред. В.И. Воловик; Запорожский национальный университет. – Запорожье: КСК-Альянс, 2017. – Выпуск 37 (1). – 181 с.

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

УДК : 130.2(066)
ББК : Ч110я4

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

© Редколлегия, 2017
© Авторы статей, 2017
© Запорожский национальный университет, 2017

Точка зрения редакции журнала может не совпадать с позицией авторов статей.

ВОЛОВИК
Віталій Іванович
(1936-2017)

14 серпня 2017 року пішов із життя видатний український вчений, філософ, письменник, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії наук вищої школи України, громадський і державний діяч. На 81-му році життя зупинилось серце *Віталія Івановича Воловика*.

На його життєвому шляху – відбиток цілої епохи: народжений у 1936, він змушений був рано подорослішати, відчувши чорний подих війни, потім – повоєнні роки, важкі роки відбудови держави. Між тим, усе його життя було сповнене творчістю, пошуком і облаштуванням кращого світу для людей. У молоді роки – самовіддана робота серед будівельників Запорізького залізничного комбінату і міста Дніпрорудне, перші проби письменницького пера, науково-філософське дослідження проблеми спадкоємності поколінь. У його зрілі роки – кропітка і не завжди вдячна праця керівника, організатора, працівника обласних органів влади, невпинно зайнятого питаннями гуманітарного розвитку: від

матеріального забезпечення будівництва та контролю введення в дію бібліотек, музеїв і палаців культури, до підготовки і залучення професіоналів, кращих спеціалістів для Запоріжжя й області, які назавжди стали рідними.

Успішна дослідницька діяльність, зрештою, привела його в науково-освітню сферу. Організаційний дар, здатність знаходити і підтримувати талановиту молодь в усьому блиску проявився і тут під час роботи на посаді проректора у Запорізькому національному університеті, а потім і Запорізькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти. Він мав чоловічу здатність брати відповідальність на себе і справді відповідати за свої рішення, цьому вчив і ту талановиту молодь, яку він умів знайти і підтримати.

Вміння приймати сміливі рішення і неодмінно втілювати у життя (небагатьом вдалося б йому в цьому завадити), мислити системно, глибоко і масштабно дозволило йому не тільки проявити себе непересічним організатором науки (створення нових наукових підрозділів, відкриття аспірантури і докторантури, вчених рад із захисту дисертацій), – *Віталій Іванович* заснував наукову школу, виростив плеяду вчених-філософів: захист 11 докторських і 18 кандидатських дисертацій його учнів, – також здобутки, в яких *Віталій Іванович* проявив себе як ефективний організатор науки, вчений і педагог.

У його власному науковому доробку понад 300 праць, присвячених соціально-філософському аналізу діалектики традицій і новаторства, спадкоємності поколінь, суспільної свідомості та її форм, шляхів удосконалення методології наукового соціального пізнання.

Різномісна обдарованість *Віталія Івановича* знайшла прояв у його літературній діяльності. Він є автором 12 романів і кількох поетичних збірок. Серед почесних звань, медалей та орденів – три «За заслуги перед Запорізьким краєм». *Віталій Іванович* любив Запорізьку землю і людей, що тут живуть і працюють, саме вони стали героями його літературних творів. Він писав:

*Здесь прошлое мое, и будущее тоже.
Здесь дом родимый мой, родимая земля,
Которых нет ни лучше, ни дороже.
Я здесь живу, здесь Родина моя.*

У 1994 році *Віталій Іванович* створив «Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни» і до останніх своїх днів очолював його редакційну колегію. Упродовж багатьох років він згуртовував навколо себе авторів – як дослідників-початківців, так і знаних вчених, що відбулися, українських та зарубіжних. На сторінках щорічника вони мали змогу донести свої роздуми, своє нове слово у пошуку рішень багатьох актуальних проблем людини і суспільства.

У пам'яті тих, хто мав щастя працювати разом, спілкуватися з *Віталієм Івановичем*, він залишиться як водночас чуйна, мудра і мужня у відстоюванні своїх переконань людина, науковець високого сумління та честі.

Колектив «Культурологічного вісника»

ЗМІСТ

I РОЗДІЛ. ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

Додонов Р.О. Історичний досвід легітимації окупованих територій	11
Дорохіна О.М. Ісламський фундаменталізм та його вплив на молоді Грузії	17
Жадько В.А., Бідзіля П.О. Ментальні підвалини українського народу: історія та сучасність	22
Мурзін В.Ю., Шлайфер В.Г. Кам'яний жертвний ніж із зібрання Музею історії зброї в м. Запоріжжя	30
Томаш Шишляк. Європейський досвід реформування поліції в процесі завершення етнічних конфліктів	48

II РОЗДІЛ. ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Воловик В.И. Научное познание и его особенности	49
Лепський М.А. Зміни картографії миру: оператори центрizmu миру та війни	56
Бутченко Т.И. Форма и содержание научного процесса	63
Скворець В.О. Мудрість народу – передумова відновлення цілісності українського суспільства	70
Додонova В.І. Феномен довіри у дзеркалі соціально-філософського дискурсу	79
Палагута В.И. Условия конструирования коллективных идентичностей в дискурсивных практиках субъектов	85
Подмазін С.І. Еволюція концепту «життєвий успіх»	93
Сайтарли І.А. Психологічний контекст постмодерної антропології	100
Таран В.О. Деолігархизация: мета і реальність	106
Утюж И.Г. Контуры социальной сингулярности: существование в распадающемся состоянии	116
Гончаренко П.В. Феноменологічна інтерпретація фаз музичної свідомості	122
Курбатов О.Г. Проблема відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам у контексті сучасної України	129
Лисоколенко Т.В. Театральність сучасного медіального дискурсу	136
Повзло А.Н. Соціально-філософський аналіз «плюсов» и «минусов» глобалізації	142
Спиця Н.В. Проблеми викладання філософії у медичних ВНЗ: методологічний аспект пошуку консенсусу	149
Цапліна І.С. Образ майбутнього: структурно-функціональний аналіз	156
Супрунчук О.П. Комунікативна модель сучасного музею: український досвід та західна практика	165
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	173
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ.....	178

TABLE OF CONTENTS

PART I. HISTORY. PHILOSOPHY OF HISTORY

Dodonov R. Historical experience of the legitimation of the occupied territories.....	11
Dorokhina O. Islamic fundamentalism and its influence on youth in Georgia	17
Zhadko V., Bidzilya P. Mental bases of ukrainian people: history and modernity	22
Murzin V., Shlayfer V. Stone sacrificial knife from the collection of the Museum of weapons in Zaporozhye.....	30
Tomasz Szyszlak. European experience of policy reform in the process of endorsement of ethnic conflicts	48

PART II. PHILOSOPHICAL PROBLEMS OF MODERNITY

Volovik V. Scientific knowledge-seeking activity and its peculiarities	49
Lepskiy M. Changes in the cartography of the peace: operators of centrism of peace and war	56
Butchenko T. Form and content of scientific process.....	63
Skvorets V. People's wisdom as a precondition for restoring the integrity of the Ukrainian society	70
Dodonova V. The phenomenon of trust in the mirror of social and philosophical discourse	79
Palaguta V. Constructing conditions of collective identities in subjects' discursive practices	85
Podmasin S. Evolution of the concept of "individual success"	93
Sajtarly I. The psychoanalytic context of the postmodernist anthropology	100
Taran V. Deoligarchization: purpose and reality.....	106
Utyzh I. Contours of social singularity: existence in the disintegrating state	116
Goncharenko P. Phenomenological interpretation the phases of musical consciousness	122
Kurbatov A. The problem of political elites' correspondence to their critical characteristics in context of contemporary Ukraine.....	129
Lysokolenko T. Theatrics in modern media discourse	136
Povzlo A. Social-philosophical analysis of "pluses" and "minuses" of globalization.....	142
Spitsa N. Problems of teaching philosophy in medical universities: methodological aspect of searching consensus	149
Tsaplina I. The image of the future: structural-functional analysis	156
Suprunchuk O. The communicative model of contemporary museum: ukrainian experience and Western practice	165
LIST OF AUTHORS	173
PUBLISHING POLICY	179

І РОЗДІЛ. ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК:172.4:355.01:316.48

ДОДОНОВ Р.О.,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії
Донецького національного університету
імені Василя Стуса, (м. Вінниця, Україна)
dodonovr@mail.ru

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЛЕГІТИМАЦІЇ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація

Стаття присвячена аналізу імперського (на прикладі російської історії) досвіду легітимації претензій на окуповані території. Головне завдання імперії полягає не у встановленні контролю над окупованим військовою силою географічним простором, але асиміляції ціннісно-смыслового ядра корінного народу. Метрополії важливо змінити масову свідомість населення, вплинути на експертну думку тих, хто забезпечує прийняття важливих політичних рішень, нав'язати власні цінності і мотиви дій. Аналізуються приклади викривлення історії задля легітимації актів окупації. Доводиться, що в умовах інформаційної цивілізації головним полем бою стає царина суспільної свідомості, включаючи історичну пам'ять, а зброєю – засоби масової інформації, соціальні мережі, мистецтво, освіта тощо.

Ключові слова: імперія, метрополія, колонія, окупація, легітимація, історична пам'ять, маніпуляція.

Конфлікт на Сході України значно актуалізував проблематику війни і миру в її соціально-філософських, політологічних, соціологічних, історичних вимірах. Не є великою таємницею, що війни у вітчизняній історії були чи не найголовнішими подіями, що не в останню чергу пов'язано з тривалим періодом включення України до складу російської держави. Навіть відмінності базових параметрів історичних модусів останньої (Московія, Російська імперія, СРСР, пострадянська РФ) не перекреслюють загальної цивілізаційної матриці, в основі якої лежить не інтенсивний й іманентний розвиток, а екстенсивне територіальне розширення. На відміну від європейських націй, які мали імперії (переважно із заморських колоній), Росія була імперією за своєю суттю задовго до того, як сформувалася російська нація. А імперія вимагає експансії.

В офіційній історіографії прийнято стверджувати, що всі війни Росії мали суто оборонний характер. Придворні літописці за століття державної служби навчилися виправдовувати експансіоністську політику свого уряду. Завжди і всюди вони знаходили загрози, напади, порушення, провокації, що перетворювалися на *casus belli*. Джерело мілітаризму, за їхньою логікою, могло сформуватися де завгодно, але не в самій Росії, яка подавалася як миролюбна жертва зовнішньої агресії.

Подібні мотиви були притаманні не лише більш-менш віддаленому минулому. Вони живі й сьогодні. «Російській народ миролюбивий, – читаємо, наприклад, на сайті federacia.ru/encyclopaedia/war, – це знає кожний, хто хоч трохи знайомий з духовним обличчям російської людини. У цьому переконує й минуле нашого народу, яке не знало ані рицарства, ані ландскнехтів, ані кондотьєрів, які водили найманців на різноманітні пригоди. І все ж таки, не зважаючи на природне миролюбство, російському народу довелося воювати без кінця». На жаль, з подібними висловлюваннями (щодо природного миролюбства) важко погодитися. Індивідуальні людські якості взагалі важко релевантно екстраполювати на політику держави, котра керується зовсім іншими принципами.

Держава Російська не тільки давала відсіч зовнішнім загарбникам (цього ніхто не заперечує), але й сама поводитися досить агресивно, постійно збільшуючись через завоювання нових земель. Якщо б Росія лише оборонялася, то як пояснити збільшення площі її території з 430 тис. км² у 1460 році до 21,8 млн. км² наприкінці XIX століття? І це без Аляски (площа – 1,7 млн. км²), яка входила до складу імперії

з 1744 по 1867 роки. Нескладні розрахунки доводять, що з 1460 по 1867 роки Росія щорічно збільшувалася на 56 тис. км². Для порівняння – таку площу займає сучасна Хорватія. Інакше кажучи, захопили і анексували Хорватію, наступного року – ще одну, потім – ще, і так протягом 407 років. Дійшло до того, що більше Російської імперії за всю світову історію була лише середньовічна Монгольська і Британська колоніальна імперія XIX ст. Росіяни пишаються, що їх держава займала 1/6 суходолу планети. Чи може таке статися в умовах оборони?

Навіть якщо припустити, що деякі окремі народи увійшли до складу імперії за власною волею, то переважна більшість територій все ж таки приєднана внаслідок завоювань. Серед них слід згадати захоплення Казанського, Астраханського, Сибірського ханств, збройну боротьбу за узбережжя Балтики. Тривалий опір експансії чинили народи Кавказу, Центральної Азії, Далекої Півночі (якути і чукчі). Не все так однозначно з Прибалтикою, Україною, Молдовою, Грузією, Вірменією, Казахстаном, Бухарським і Хівинським еміратами, Польщею, Фінляндією, Тувою тощо.

«Російська розбудова імперії, – пише Роман Шпорлюк, – розгорталась у двох напрямках: поперше, Москва, підкоривши Казань, розпочала завоювання Сходу; трохи пізніше, після приєднання Східної України й Києва, було розпочато похід на Захід. Схоже, що російський східний похід виявився успішнішим, попри високі релігійні й культурні бар'єри, які на Заході, здавалося б, були значно нижчими. Безумовно, завоювання Росією Кавказу й Центральної Азії в XIX столітті були відкрито загарбницькими, колоніальними і мали те саме обґрунтування, що й європейські заморські завоювання, – наприклад окупація Францією Північної Африки» [1, с. 108].

Були в Росії й свої кондотьєри – «казаки», промисловики, різного роду авантюристи, завдяки яким росіяни швидко просувалися «встреч Солнцу» – в Сибір, на Далекий Схід, на Аляску. Про «гуманний» характер такого просування написано багато, у тому числі самими росіянами [Див.: 2-5]. Інша справа, що після завоювання підкорені народи втрачали свою суб'єктність, розчинялися у «великому руському морі», й офіційну історію за них писали згадані придворні літописці. Вони абсолютизували значення «цивілізаційного поштовху» для «недорозвинених народів», який начебто неодмінно слідував за приєднанням до імперії, і, навпаки, намагалися не помічати негативних явищ, що супроводжували цей процес (скорочення населення, культурну деградацію, економічний занепад), обґрунтовуючи право імперії володіти територією, що була завойована.

Отже, метою даної статті є спроба узагальнення російського досвіду легітимації претензій імперії на землі підкорених народів.

Експансія є способом існування будь-якої імперії, і Росія у цьому плані не є винятком. Але військова окупація фізичного простору не завершує привласнення імперією нових земель, а тільки починає цей процес. Імперії недостатньо просто ввести армію і контролювати територію, яка раніше належала іншій імперії або корінному народові. Набагато важливіше і складніше змінити картину світу населення окупованого регіону, зруйнувати ціннісно-сміслову ядро місцевого соціуму.

Для цього імперія використовує можливості Церкви, інститутів культури, освіти і виховання. Так, наприклад, усвідомлюючи необхідність не тільки військового, а й духовного закріплення захоплених країн, імператриця Катерина II писала з приводу західних земель: «Велике князівство Литовське далі іменувати лише Білою Руссю, а народ її – білорусами, чим на століття прив'яжемо її до Росії. Замирити Білу Русь військовою силою неможливо. Цю місію ми покладаємо на російського чиновника, російського вчителя, російського попа. Саме вони віднімуть у білорусів не лише їх мову, але й саму пам'ять про себе». А Михайло Муравйов, генерал, академік, у 60-ті роки XIX ст. – губернатор Гродненський, Мінський, Вільненський, додав: «Що не зміг зробити російський багнет, доробить російська школа».

Чим випадки приєднання територій ближчі до наших днів, тим більше зусиль вимагається від держави для виконання цього завдання. Виявилось, що з окупацією імперією території світ історичних смислів її населення не скоряється, не зникає, а ще більше актуалізується. Історична пам'ять дбайливо зберігає відомості про колишні «вольності», порядки, про власну культуру, які з часом сакралізуються. «Псипростір-жертва, – стверджує проф. О.О. Базалук, – відторгає чужий для неї світ думок агресора і продовжує існувати в світі власної, зокрема, національної ідеї, зберігаючи і збагачуючи її для себе й майбутніх генерацій. У разі втрати території псипростір-жертва переносить свої прояви у матеріально-віртуальний світ, і цей світ стає для нього таким саме реальним, як для псипростору-агресора окупована територія. У світі смислів псипростір-жертва не лише мобілізує свій потенціал, але й спрямовує його на звільнення захопленої території» [6].

В умовах відсутності монополії на ЗМІ та фактично миттєвого розповсюдження незалежної та альтернативної інформації завдання асиміляції ментального простору в інтересах історичних смислів агресора стає майже нездійсненним.

На практиці це означає, що повністю перемогти у сучасній війні просто неможливо. Травень 1945 року був, мабуть, останньою перемогою в історії людства. Всі війни, що спалахували у другій половині ХХ століття, включаючи конфлікти з участю наддержав – Сполучених Штатів Америки (Корея, В'єтнам, Ірак), Радянського Союзу (Афганістан) тощо – закінчилися досить невиразним результатом. Досвід цих війн продемонстрував світові, що найчисельніші армії і найпотужніша військова техніка безсилі перед озброєним народом, який бореться за власне виживання. Він переходить до партизанської тактики, до саботажу і диверсій. При цьому жертва переймає у агресора його норми, настанови і життєві орієнтації. З кожним роком окупації, з кожним новим поколінням психопростор-жертва вдосконалюється і починає грати за правилами агресора, загострюючи боротьбу за відновлення справедливості, виводячи війну з формату віртуальних проявів у реальний світ – світ терору, насилля, війни.

Отже, коли історичні смисли відділяються від території, на якій вони були сформовані і яка окупована супротивником, коли вони переходять у простір психічний, стають іманентними і сакральними, спільноту, що є їх носієм, можна знищити, але не перемогти. Агресор може окупувати чужу територію, оволодіти матеріальними ресурсами підкореного народу. Але доки світ історичних ідей психопростор-жертви залишатиметься сакраментальним, доти цей психопростір буде нездоланим. Інакше кажучи, не захоплення території, а успішне нав'язування власної картини соціального світу, власної системи цінностей – ось де криється перемога у сучасних війнах.

Цей простий висновок обумовив необхідність корегування поглядів на мету завоювань та включення в експансіоністські плани імперії заходів щодо зміни ментального простору підкорених народів. Це означає, що суто військові методи проведення зовнішньої політики повинні супроводжуватися відповідними невійськовими – інформаційними, пропагандистськими, виховними засобами. Крім того, ця невійськова складова є вкрай необхідною для «відбілювання» агресії як в очах світової спільноти, так і в очах власних громадян.

Слід визнати, що російська пропаганда напрацювала солідний арсенал інструментальних засобів, спрямованих на виконання названого завдання. Для маскування агресії в історичному минулому нею частіше за все використовувалися такі прийоми:

– Зображення об'єкту агресії неповноцінним, недорозвинутим, відсталим соціумом, «не здатним до історичної творчості», малозначущим у масштабах світової культури. Так було з малими і не зовсім малими народами Поволжя, Сибіру, Далекого Сходу, Крайньої Півночі. Приєднання їх до Росії видається за велике благо для завойованих етносів, хоч їх власна думка з цього приводу нікого вже і не цікавить.

– Організація актів демонстративних звернень місцевих еліт до Росії з проханням включити до складу імперії, взяти під захист, врятувати та ін. Використовується відома імперська тактика *divide et impera*, коли підкупом та обіцянками зманюється частка еліти, від якої і слідувало звернення.

– Якщо ж еліти народу-жертви не бажали співробітничати і виказували солідарність у протистоянні агресору, створювалися фальшиві органи, уряди-симулякри, до складу яких входили, як правило, російські піддані відповідного етнічного походження. У ХХ столітті широко практикувалося утворення альтернативних законній владі «демократичних урядів», «народних республік», функцією яких було подати справу так, що відбувається не зовнішня навала, а суто внутрішня, громадянська війна.

– Перебільшення загрози знищення (геноциду, етноциду) з боку іншої імперії. Так, приводом для захоплення Росією територій часто-густо ставали сигнали про пригнічення (реальне, а інколи – й вигадане) місцевого населення Османською Туреччиною, Персією, Китаєм. У такий спосіб елементарна експансія набувала легітимації на міжнародному рівні.

– Дещо пом'якшеним варіантом попереднього прийому є звинувачення сусідньої держави в порушенні прав єдиновірців, співвітчизників, російськомовного населення. Ретельно збираються факти нетолерантної поведінки влади по відношенню до національних меншин, представників окремих конфесій, мовних груп тощо. Спекуляції на цю тему надавали видимість безвихідності ситуації, коли ворог «не залишає вибору». Захист прав православного населення Балкан став, зокрема, виправданням для окупації Дунайських князівств у 1853 році. Захист російськомовного населення в Україні став приводом для початку військових дій в Криму і на Донбасі в 2014 році. «...Наша країна, – пообіцяв Володимир Путін, – буде і надалі енергійно відстоювати права росіян, наших співвітчизників за кордоном, використовувати для цього весь арсенал наявних засобів: від політичних й економічних, до передбачуваних у міжнародному праві операцій, праві на самооборону» [7].

– Аргумент до «ісконно руських земель» передбачає пошук в історичному минулому фрагментів і осередків російської культури на даній території (стародавні поселення слов'ян, торгіві

шляхи, діяльність емігрантів і т. ін.). Використання цього аргументу перетворює агресію на акт «відтворення історичної справедливості», яскравою ілюстрацією чого є анексія Криму.

– У випадку, коли чужа територія захоплена без наявності більш-менш задовільної причини (Південнокурильські острови у Японії, або Східна Пруссія у Німеччині), то використовується інша аргументація – право Росії отримувати цю територію в якості, наприклад, «нагороди за перемогу над фашизмом у Другій Світовій війні», а тому «Калінінградська область – це руська земля, котра по праву належить нашому народу». У своїй новій якості вона має перетворитися на символ Перемоги, «руський анклав у центрі Європи посередині народів західної культури», «стратегічний форпост Росії, призваний назавжди відвернути... «натиск на Схід», «духовний форпост Росії в Європі», який забезпечує цивілізаційний діалог із Заходом і протистоїть західному впливу...

– Відверта фальсифікація подій, що призводять до ескалації напруги і, як наслідок, до початку війни. Так, вже відомо, що Майнільський інцидент 26 листопада 1939 року, під час якого, начебто, фінська сторона обстріляла з гармат радянських прикордонників і який став приводом для так званої «зимової» війни 1939-40 років, був провокацією, організованою радянськими спецслужбами за наказом Кремля. В результаті виявилася абсурдна ситуація, що на гігантській СРСР напала невеличка Фінляндія. Проте у Сталіна були гарні вчителі, адже менш, ніж за півроку до Майнільського інциденту щось подібне сталося у м. Глейвиці, де переодягнені в польську форму гітлерівці інсценували напад на німецьку радіостанцію, захопили її та передали в ефір оголошення Польщею війни Германії.

– Культивування одвічного «образа ворога» держави Російської, тобто могутнього геополітичного гравця, який заздрить багатству російських надр і мріє взяти їх під свій контроль, захопити, розчленувати Росію, як мінімум, послабити або нашкодити їй у будь-який спосіб. Таким ворогом поперемінно стають монголо-татари, турки-османи, тевтонці, поляки, французи, англійці, німці, американці тощо. Протистояння їхньому впливу стає сенсом життя, а власні експансіоністські плани виглядають як превентивні дії, спрямовані на недопущення реалізації ворожих проєктів: «якщо б ми не відправили війська до Афганістану, це зробили б американці», «якщо б ми не приєднали Крим, там вже стояли б натовські кораблі»...

– Підведення під власні агресивні плани певної ідеологічної бази, як, наприклад, це робить Микола Данилевський у «Росії та Європі» або Лев Троцький у статтях, присвячених світовій революції. У таких випадках Росія вже не виправдовується, а виконує програму, що набуває сакрального, майже релігійного значення. Захоплення чужих земель перетворюється на свого роду «хрестовий похід», «священну війну».

Цей перелік прийомів можна продовжувати, враховуючи прийоми «маскування» [8], демонстрацію сили на кордонах через передислокацію військ і проведення масштабних навчань, «протестні дії» начебто місцевого населення та відверті провокації військових без пізнавальних знаків, що невідомо звідки з'явилися. Але й без цього зрозуміло, що імперія має величезний досвід у справі викривлення фактів, інформаційно-пропагандистського забезпечення військових планів та маніпуляції історичною пам'яттю. Отже, «горе тому державному діячу, який не потурбувався знайти таку підставу для війни, котра і після війни ще збереже своє значення» – цей афоризм приписують Отто фон Бісмарку.

Слід додати, що у XXI столітті, в умовах майже миттєвого розповсюдження інформації завдяки технічним можливостям мас-медіа, що значно зросли, робити це стає все складніше. Доводиться більш серйозно враховувати морально-психологічний стан військовослужбовців і настрої місцевого цивільного населення, а також досвід так званих «кольорових революцій», що свідчить про можливість зміни військово-політичного керівництва умовно невійськовим шляхом. Якщо у класичних війнах завдання впливу на стан свідомості мало самостійний і додатковий характер, вони підпорядковувалися тактичним задачам військових підрозділів (згадаємо образ військового агітатора з рупором у руках, який пропонує ворогу скласти зброю і обіцяє життя, відпочинок і теплу їжу), то в новітніх війнах виникла потреба в інкорпорації інформаційної складової в самі плани війни на стратегічному рівні. «Війна з давніх-давен удари зброєю по тилу ворога підкріплювала ударами по його психіці, – констатував Євген Месснер, – Петрове повчання, що «...всьому є мати безконфузство, бо це єдине військо підносить і скидає» і Суворівське «хто переляканий, переможений наполовину» вказували на велике значення на війні психологічних факторів. Проте психологічний ефект досягався не тільки застосуванням ідейної та матеріальної раптовості в тактиці і стратегії, а й засобами допоміжними, що прикладалися не стільки до війська ворога, скільки до ворожого народу: золото, «прелестные письма» і залякування намагалися внести розбрат у ворожу державу. Тепер ці допоміжні засоби стали головними» [9].

Більш того, в уявленнях про класичні і новітні форми війни власне військова та невійськова (інформаційна) компоненти помінялися місцями, і відтепер військове втручання здійснюється тільки там і тоді, де і коли залишається неефективною дія «інформаційної зброї масового враження». «Гармати, танки і ракети залишилися у минулому. Вони стають «минулим століттям», другорядним і примітивним інструментом у порівнянні з найсучаснішими методами ведення війни – війни інформаційної... Сьогодні у ворога не кидають каміння з написаними на них закличками до солдатів противника здатися, але зі зростанням інформаційних технологій методи застосовуються не менш ефективні» [10].

Таким чином, навіть поверхневий огляд прийомів легітимації імперських претензій на окуповані території надає можливість переусвідомити сутність війн як «засіб продовження політики іншими методами». Головна проблема полягає не у встановленні контролю над певним географічним простором та його утримання більш-менш тривалий час, але у асиміляції імперією цілісно-смыслового ядра корінного народу. Завдання змінити масову свідомість населення, вплинути на експертну думку тих, хто забезпечує прийняття важливих політичних рішень: нав'язати власні цінності і мотиви дій стає важливішим за позбавлення життя солдата ворожої армії або руйнування об'єкта інфраструктури супротивника. Вочевидь, що в умовах інформаційної цивілізації полем бою стає царина суспільної свідомості, включаючи історичну пам'ять, а зброєю – засоби масової інформації, соціальні мережі, мистецтво, освіта тощо.

Список посилань

1. Шпорлюк Р. Падіння царистської імперії та СРСР: російське питання і надмірне розширення імперії / Роман Шпорлюк // Дух і Літера. – 1997. – № 1-2. – С. 100-136.
2. Алексеев А. И. Освоение русскими людьми Дальнего Востока и Русской Америки до конца XIX века / А.И. Алексеев. – Москва: Наука, 1982.
3. Бахрушин С. В. Очерки по истории колонизации Сибири в XVI и XVII вв. / С.В. Бахрушин. – Москва: Издание М. и С. Сабашниковых, 1927.
4. Гринев А. Характер взаимоотношений русских колонизаторов и аборигенов Аляски / Андрей Гринев // Вопросы истории. – 2003. – № 8.
5. История Русской Америки (1732-1867): В 3-х тт.: Т. 1. Основание Русской Америки (1732-1799) / Отв. ред. акад. Н.Н. Болховитинов. – Москва: Междунар. отношения, 1997.
6. Базалук О.О. Теория войны и мира. Геофилософия Европы / Олег Базалук. – Киев: МФКО, 2016.
7. Заявление В. Путина на совещании российских послов. 1.07.2014 г. http://www.dialog.ua/news/7715_1404218825
8. Maigre Merle. Nothing New in Hybrid Warfare: The Estonian Experience and Recommendation for NATO, Policy Brief, February 2015, The German Marshall Fund of the United States, <http://www.gmfus.org/publications/nothing-new-hybrid-warfare-estonian-experience-and-recommendations-nato>.
9. Месснер Е. Всемирная метяжевойна // Евгений Месснер. – Москва: Кучково поле, 2004.
10. Ларина, Екатерина. Современное оружие. России объявлена гибридная война. [Аргументы и Факты](http://www.aif.ru/politics/world/sovremennoe_oruzhie_rossii_obyavlena_gibridnaya_voyna). 01.10.2015 http://www.aif.ru/politics/world/sovremennoe_oruzhie_rossii_obyavlena_gibridnaya_voyna

References

1. Shporlyuk R. Padinnia czarists`koyi imperiyi ta SRSR: rosijs`ke pitannia i nadmirne rozshirennia imperiyi / Roman Shporlyuk // Dux i Litera. – 1997. – № 1-2. – S. 100-136.
2. Alekseev A. Y. Osvoenie russkimi lyud`mi Dal`nego Vostoka i Russkoj Ameriki do koncza XIX veka / A.Y. Alekseev. – Moskva: Nauka, 1982;
3. Baxrushin S. V. Ocherki po istorii kolonizacii Sibiri v XVI i XVII vv. / S.V. Baxrushin. – Moskva: Izdanie M. i S. Sabashnikovyx, 1927.
4. Grinev A. Harakter vzaimootnoshenij russkih kolonizatorov i aborigenov Alyaski / Andrej Grinev // Voprosy istorii. – 2003. – № 8.
5. Istoriya Russkoj Ameriki (1732-1867): V 3-x tt.: T. 1. Osnovanie Russkoj Ameriki (1732-1799) / Отв. ред. акад. N.N. Bolxovitinov. – Moskva: Mezhdunar. otnosheniya, 1997.
6. Bazaluk O.O. Teoriya vojny i mira. Geofilosofiya Evropy / Oleg Bazaluk. – Kiev: MFKO, 2016.
7. Zayavlenie V. Putina na soveshhanii rossijskix poslov. 1.07.2014 g. http://www.dialog.ua/news/7715_1404218825

8. Maigre Merle. Nothing New in Hybrid Warfare: The Estonian Experience and Recommendation for NATO, Policy Brief, February 2015, The German Marshall Fund of the United States, <http://www.gmfus.org/publications/nothing-new-hybrid-warfare-estonian-experience-and-recommendations-nato>.
9. Messner E. Vsemirnaya metyazhevojna // Evgenij Messner. – Moskva: Kuchkovo pole, 2004.
10. Larinina Ekaterina. Sovremennoe oruzhie. Rossii ob`yavlena gibridnaya vojna. Argumenty i Fakty. 01.10.2015 http://www.aif.ru/politics/world/sovremennoe_oruzhie_rossii_obyavlena_gibridnaya_voyna

ДОДОНОВ Р.А.

доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой философии Донецкого национального университета имени Василя Стуса, (г. Винница, Украина), dodonovr@mail.ru

ИСТОРИЧЕСКИЙ ОПЫТ ЛЕГИТИМАЦИИ ОККУПИРОВАННЫХ ТЕРРИТОРИЙ

Аннотация

Статья посвящена анализу имперского (на примере российской истории) опыта легитимации претензий на оккупированные территории. Главная задача империи заключается не в установлении контроля над оккупированным военной силой географическим пространством, но в ассимиляции ценностно-смыслового ядра коренного народа. Метрополии важно изменить массовое сознание населения, повлиять на экспертное мнение тех, кто обеспечивает принятие важных политических решений, навязать собственные ценности и мотивы действий. Анализируются примеры искажения истории с целью легитимации актов оккупации. Доказывается, что в условиях информационной цивилизации главным полем боя становится сфера общественного сознания, историческая память в том числе, а оружием – средства массовой информации, социальные сети, искусство, образование и т.п.

Ключевые слова: империя, метрополия, колония, оккупация, легитимация, историческая память, манипуляция.

DODONOV ROMAN

Honored Doctor of Philosophy, Professor, Head of Philosophy Department of Vasyl' Stus Donetsk National University (Winnitca, Ukraine), dodonovr@mail.ru

HISTORICAL EXPERIENCE OF THE LEGITIMATION OF THE OCCUPIED TERRITORIES

Summary

The present article is dedicated to analysis of imperial experience (on the example of the Russian Empire) of legitimization of claims to occupied territories. Expansion is the way of existence of any empire and Russia is not an exception. Tendency to extension of its territory testifies that its military campaigns have not always been defensive. On the contrary from European nations having empires consisting of foreign colonies Russia has become an empire long before formation of Russia nation. However in the domestic historical discourse invasion of territory is represented as a civilizing mission of Russia. The article contains particular examples of typical methods of justification of foreign lands seizure by Russia.

It is proved that military occupation of geographical space does not finish inclusion of new nations into the empire and this process has just started. For metropolitan country is not enough to bring the army and to control the territory, which has previously belonged to native ethnicity. The world and domestic experience shows that when historical senses are separated from geographical territory, on which they have been formed and which is occupied by the enemy, when they pass into psychical space, become immanent and sacral and the nation bearing it can be destroyed, but not won. Aggressor can occupy foreign territory and possess material resources of the conquered ethnicity. But as long as the world of historical ideas of victimhood remains sacramental, it exists as an alternative to the imperial world outlook. For metropolitan country it is more important and difficult to change the world outlook of population of the conquered region, to ruin value and notional core of local community, to influence upon popular consciousness of population and, in particular, on expert opinion of those responsible for taking essential political decisions, to impose personal values and motives of actions.

A conclusion is made that under conditions of informational civilization the main battle field is sphere of popular consciousness, including historical memory and the weapon are mass media, social networks, arts, education, and manipulation technologies.

Key words: empire, metropolis, colony, occupation, legitimation, historical memory, manipulation.

УДК: 323.13:297(479.22)

DOROKHINA O.

Deputy Head of the Department of Innovation and
Strategic Development of Research, Planning and Policy
of the Caucasus International University
(Tbilisi, Georgia)
dorohina@kvnn.org.ua

ISLAMIC FUNDAMENTALISM AND ITS INFLUENCE ON YOUTH IN GEORGIA

Summary

Spread of Islamic fundamentalism is one of the threats for regional security in the Black Sea region. The article is devoted to the problem of Islamic fundamentalism, radicalism and terrorism in Georgia as part of Black Sea region.

Military operations in Syria, situation in the nearest neighborhood – in Turkey, Russia creates additional tension in the region. It could be observed expansion of radical fundamentalism in different regions of Georgia especially among young part of population of Georgia.

The policy brief is analyzing general situation of Muslim community in Georgia and situation with the spread of radical Islamism in the regions of Georgia (Kakheti, Kvemo Kartli, Adjara). Specific attention is given to youth. Policy brief includes recommendation for governmental structures and CSOs.

Keywords: Islamic fundamentalism, youth, Georgia, youth policy.

Description of the Muslim community in Georgia

Based on the population census of 2014, number of Muslims in Georgia was 398 700 people or 10.7% of the total population of Georgia (according to certain sources, quoting leaders of the Muslim community the number is about 900,000 people). According to statistical data and to the data from research organizations, Islam is the largest and important religion in Georgia. Main living locations of Islam followers are Kvemo Kartli, Kakheti (Pankisi, Dedoplistskaro and Lagodekhi regions) and Adjara (mainly its mountainous areas of Khulo and Khelvachauri). Muslims also live in Guria, Samtskhe-Javakheti and Shida Kartli regions.

Specificity of Georgia is that representatives of different ethnic groups profess Islam here: ethnic Georgians from Adjara (~115.000 people), Azerbaijanis (~233.000 people), Kists (~7.000 people) and Chechens (1000 people). Other smaller groups live in Guria and Samtkhe-Javakheti regions.

As result of the policy practiced by previous government several thousand Turks with Georgian origins received Georgian passports. During the last several years to Georgia have moved hundreds of Iranian Georgian Muslim-Shiites or the so called “Fereydanians». Small groups of Georgian Muslims have also moved from Azerbaijan to Georgia – the so called “Ingiloians», who have traditionally been living in the number of western regions of the neighboring country.

We must also consider the presence of foreign citizens, who are either studying or working in Georgia. Along with that, number of tourists from Islamic countries has also rapidly increased during last few years. According to the National Tourism Administration, number of tourists from Islamic countries of Eastern Asia and Near East has totaled 99,115 people in 2014, 106,433 people in 2015 and 234,987 people during 9 months of 2016.

Directions of Islam in Georgia: absolute majority of Muslims of Adjara and Kakheti are followers of Sunni Islam (Hanafi School); majority of Azerbaijani population of Kvemo Kartli region profess Shiism. There is a problem of relations inside the Muslim community; if earlier there have been no radical opposition between separate directions of Islam, the tension of situation promotes more and more escalation of conflict between Shiite and Sunni communities.

According to different sources, there are up to 300 active mosques and praying houses in Georgia and their number is increasing. Muslim communities in Georgia are generally characterized with high level of closeness. The most open in this view are Adjarians. Turkey, Iran and Azerbaijan are conducting covert

struggle for the control over Muslim community in Georgia by means of cultural-educational policy, construction of mosques, creation of educational institutions and organization of cultural-religious events.

Problem of spreading of radical forms of Islam

Before we start analyzing the problem of spreading of radical forms of Islam in Georgia we must first emphasize the problem of radicalization of population in the country in general. Considering the general geopolitical situation in the Caucasus, spreading of radical attitudes, increase of activity of ultra-right groups, may be in the interests of certain outside forces. These groups become the convenient tool for manipulation, provoking tension and the given issue is in need of serious monitoring and research. Practice shows that use of force by police or intelligence services is not enough for solving all the problems and in certain cases may promote escalation of conflicts.

Regardless of religious direction, fundamentalism is the reaction of separate community groups to the processes of globalization, modernization and secularization.

Of particular concern is the spreading in Georgia of the radical Islam – Wahhabism. This threat has appeared in the second part of 1990's, when in 1995 the first Arab Mullah appeared in Pankisi Gorge; and if before that group of radical Islam followers was located only in Pankisi Gorge, today they can be found throughout Georgia. Wahhabi mosque, although not fully constructed, is in one of the districts of Georgian capital – Ponichala, although, nobody can say exactly how many mosques of the given direction are in Georgia in total.

Wahhabism found support mainly among local youth. It is also highly concerning that according to different data, in the military operations in the Near East, in support to ISIS (al-Dawla al-Islamiya al-Iraq al-Sham) take part up to 200-300 Georgian citizens. Experts and representatives of communities from Pankisi Gorge and Kvemo Kartli region claim that there were 50-100 people fighting in the Near East. It must be stressed that along with men there go women also, although there is no precise information about their number.

First killed from those who have departed to fight in the Near East appeared in August 2012. Last information about the decease of a 21 year-old resident of Pankisi Gorge was circulated by media in August 2016. According to the Kakheti Information Center, 21 citizens of Georgia have already been killed in Syria. Those are mainly young men of age of 16, 18, 22, 25. Last shocking fact was the runaway of two school students from Pankisi, who intended to involve in military actions; it happened in April 2015.

Measures taken at the State level

Government of Georgia has taken number of measures for preventing participation of Georgian citizens, especially youth in the military operations on the side of terrorist organizations. Special measures are being taken at control-border checkpoints for identifying persons/networks connected to terrorist organizations. Amendments have been made to the following laws: namely, those who have joined terrorist organizations are prohibited from entering the country. Those who do come back to Georgia are charged based on the coinciding Article of the Criminal Code of Georgia. Several persons, including Pankisi residents have already been arrested for connection with terrorism.

Along with these steps, number of measures has been taken for improving social-economic situation (this mainly concerns Pankisi Gorge). Namely, Defense Ministry has developed and is implementing the program ensuring “higher involvement of Pankisi Gorge representatives», who are being offered profitable contracts in armed forces, education in military academy and etc. Locals have for two years been participating in the State Program for the Development of Small Business. Work with representatives of traditional Islam is also in process.

Thanks to these measures, number of those willing to fight in the Near East has rapidly decreased, although, the problem of spreading of radical Islam in Georgia still remains acute.

Aggressive actions of the Christian community, mainly taking place in Adjara only promote radicalization and negative attitudes towards even the representatives of traditional Islam. Young generation is the most vulnerable and easily controllable group. Despite the measures being taken by the State, it is apparent that there is no well-planned and coordinated strategy for preventing incidents, extremist actions and provoking of interethnic, inter-national and inter-confessional tension at the national level.

Problem of self-realization of youth locally

When analyzing areas of spreading of radical Islam it becomes apparent that it spreads more actively in separate regions with problems with access to education, high level of unemployment and disappointment. According to Meka Khangoshvili, in Pankisi region only 1-2 families send children for education in higher education institutions, as others cannot afford the cost of education not to mention additional income for living and food. There is no factory in the Gorge and sports industry is not developed. Analogous situation is in the villages of Kvemo Kartli and highland regions of Adjara. Aside from that, in certain villages of Kvemo Kartli

there is the language problem – not knowing and/or weak level of knowledge of the State language influences the process of self-realization of youth locally.

In such cases, it is easy to take the attention of young people. Non-usage of internal resources by representatives of the given group promote development of complexes of “the unused person» or the outcast. They are unable to develop their carrier as they lack all the resources necessary for it. The given problem is directly related to the realization of their civil, political and social rights. As result, radical ideas find the fertile grounds for growing.

One of the motivating factors (maybe not the main one, but the one creating background) for those who have already become followers of radical Islam and are now part of ISIS was the fact of disappointment and being non-used. If we speak about the biography of Batirashvili – former leader of one of the ISIS groups in Syria, who was killed in summer 2016, we can see that he was a former professional military officer dismissed from Georgian armed forces due to health problems and who has not found any function for himself after return to the home village.

Orientation on an armed man

Aside from the local ideological situation, the promoting element for young people deciding to become followers of radical form if Islam is the fact that leaders of one of the ISIS groups in Syria were Georgian citizens – two Chechens born in Pankisi Gorge in the north of Georgia and the aforementioned Abu Umar al-Shishani (Tarkhan Batirashvili) and Muslim Abu Valid ash-Shishani (Murad Margoshvili). In September 2014 they were both included in the list most wanted terrorists by the USA.

Process of education in the youth (students of senior high school classes and graduates of secondary schools) is apprehended critically and in a nihilist way. This category of youth can be conditionally divided into 3 groups. The survey conducted among secondary school students in Kvemo Kartli in February 2016 showed that senior students are not planning to continue studying and majority of them is oriented at migrating from Georgia to abroad. Main countries which the youth plans to leave for are Azerbaijan, Russia and Turkey.

Second group of youth is openly integrated or is on the way to integrating with criminal and extremist groups of religious of other type. Some villages in the researched regions are characterized with high level of criminality and aggressiveness. In the beginning of January 2016, in Ponichala (Soganlugi district), Wahhabis murdered a young man for cooperation with media (this is the second murder since September 2015 by religious reasons in the given district of Tbilisi!). There are other examples of activities of criminal groups, which creates the fear background and creates barriers in communication with representatives of communities.

Third group of youth is oriented at working in police and intelligence services. In both last groups there is an orientation of identifying themselves with an armed person. Thus, they understand the problem of personal security and maybe security of their families. It can be concluded that young people do not see alternative mechanisms for security of citizens.

Negative attitudes towards the civil society institutes

Young men do not trust NGOs and civil institutions in general. For many of them participation in trainings, seminars and civil activities is identified with disparagement and such attitude is defined by criminal and extremist religious settings. Another problem is the conflict between CSOs of ethnic Azerbaijanis. The situation is the same with Kists living in Pankisi, which further discredits the civil institutions in general and causes isolation.

Thus, these regions and communities are characterized with low level of development of civil society institutions, by means of which local youth would be able to engage in the resolution of local problems. It is noteworthy that in Muslim communities very active are women, although they are restricted in freedom of movement from their families and their communities in general.

Foreign students

Number of foreign students studying in Georgia (even despite the number of problems caused by the tightening of visa policy of Georgia) has been continuously increasing during last several years. It must be stressed that majority of them are students from countries in which Muslim communities are in majority – Azerbaijan, Turkey, Iraq, Syria, Bangladesh and etc. Problematic of relations inside the groups of these students, their communication with Georgian citizens, integration with educational sphere and the society in general are the special subjects for research.

Separately must be analyzed the case of Ponichala. Here operates the branch of the Free University which teaches in Azerbaijani language and as result there is the high concentration of both students and lecturers from Azerbaijan. There is the problem of relations inside the student sphere: “bullying» – aggressive behavior from older students towards younger ones.

Students from Azerbaijan have identified following problems which they are facing when being in Georgia:

- No knowledge of Georgian language creates for them the problem not only of integration but also of full-scale comprehension of received knowledge and as result becoming professionals in the future;
- Problematic issues with solving procedural issues related to their education (documentation);
- Solving of problems with finding accommodation in Georgia;
- Issues of employment as additional source of income;
- Non-involvement in student life of university; isolation from other students – citizens of Georgia.

Media coverage

Very important role in the process of development of negative tendencies related to expression of extremism, activity of aggressive fundamental groups is given to media and their approaches towards the process of coverage of religious and political extremism.

Quite often it happens that media factually promotes popularization of threats from extremists, which promotes threatening of ordinary citizens, increase of panic among population, provocation of address for help to alternative radical groups, which generally only activates tension.

Main problems – low level of competence of journalists, struggle of mass media sources (TV, printed and Internet media) for high ratings and as result the striving towards creating scandals by using their materials and giving ethnic or religious context to household and/or criminal situations. Responsibility of media and certain journalists for circulation of misinformation and defamation still remains a problem. Along with that, it needs to be emphasized that media is not the only source of popularization; higher role in the given process is played by social networks, in which representatives of young generation are highly active.

Recommendations

Implementation of the permanent monitoring of the problematic of religious extremism both at the State level and the level of public organizations with the aim of preventing possible incidents and/or timely response. Giving attention to all the regions with potential threat for spreading of radical forms of Islam.

At the State level it is necessary to continue empowering measures directed against terrorism and radicalism based on the Resolution of the UN Security Council №2178 and the OSCE Program - United CVE. Development of the inter-confessional dialogue and strengthening of the role of the State Agency for Religious Issues in the given process.

Support to the process of formation of civil society institutions in the regions with potential threat and engagement in the process of community leaders, representing Muslim community, including women and students of higher education institutions. Creation of conditions for engaging youth in the process of informal education, including the foreign youth studying in Georgia.

Conducting and popularization of historic researches on positive coexistence of representatives of different ethnic and confessional groups. Important is the integration of youth in the practical component of the process of historic researches, namely in the process of archaeological diggings and cleaning of historic monuments of religious and cultural heritage.

Implementation of the program directed at the increase of qualification of journalists, empowerment of the role of social media in the popularization of nonviolence, nonviolent methods of conflict resolution, positive examples – success stories of representatives of local communities in different fields.

References

1. Onnik Krikorian, Identifying the Islamic State Threat to Georgia, 08.02.2016, <https://iwpr.net/global-voices/identifying-islamic-state-threat-georgia>
2. Ruslan Baramidze, Islamic State and Georgia's Muslim community, 17.06.2015, <https://ge.boell.org/en/2015/06/17/islamic-state-and-georgias-muslim-community>
3. Giorgi Gogvadze, Sergi Kapanadze, Daesh and Challenges Facing Georgia, Georgia's Reforms Associates (GRASS), November 2015, Tbilisi, <http://grass.org.ge/wp-content/uploads/2015/12/Daesh-and-Challenges-Facing-Georgia.pdf>
4. Join Submission on Minority Rights in Georgia for the United Nations, Universal Periodic Review, 23rd Session, November 2015
5. Thomas Liles, Islam and Religious Transformation in Adjara, ECMI Working Paper, #57 February 2012, http://www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/Working_Paper_57_En.pdf
6. Conor Prasad, Georgia's Muslim Community: A Self-Fulfilling Prophecy?, ECMI Working Paper, #58, February 2012, http://www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/Working_Paper_58_En.pdf
7. Nino Tsagareishvili, Freedom of Religion in Georgia – Problems and Recommendations, Human Rights Center, Tbilisi, 2015

8. George Sanikidze, Islamic Resurgence in the Modern Caucasian Region: "Global» and "Local» Islam in the Pankisi Gorge, Slavic Eurasian Studies, No.14, Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia, Edited by Uyama Tomohiko, 2007, http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no14_ses/10_sanikidze.pdf
9. Inga Popovaite, Islam expert doesn't see any rise in islamophobia in Georgia, 23.02.2015, DFWatch, <http://dfwatch.net/expert-of-islam-does-not-see-any-rise-of-islamophobia-in-georgia-33842>
10. Country Reports on Terrorism 2015, United States Department of State Publication Bureau of Counterterrorism and Countering Violent Extremism Released June 2, 2016, <http://www.state.gov/documents/organization/258249.pdf>
11. Georgian National Tourism Administration, Statistics, <http://stats.gnta.ge/>
12. Ceyhun Nacafov, The ghost of extremism, Baku, The Region Plus, 12.01.2016, <http://regionplus.az/en/articles/view/5767>
13. დავით თინიკაშვილი, მუსლიმური თემი საქართველოში, 31.07.2012, <http://liberali.ge/articles/view/2581/muslimuri-temi-saqartveloshi>
14. ისლამი საქართველოში – სახელმწიფო პოლიტიკა და ხედვა რეგიონებიდან, Caucasian House, 07.04.2016, <http://caucasianhouse.ge/siakhleebi/islam-conf/>
15. მარი ჩიტაია, რატომ იზრდება არაბი ტურისტების რიცხვი ნახტომისებურად?, 02.12.2015, გაზეთი "რეზონანსი", <http://www.ambebi.ge/sazogadoeba/148805-arabi-turistebis-rickhvi-sagrznoblad-gaizarda-ra-mizezith-ichens-gaerthianebuli-saemiroebi-saqarthvelos-mimarth-arnakhul-interest.html>
16. საქართველო vs «ისლამური სახელმწიფო», 16.06.2015, Voice of America, <http://www.amerikiskhma.com/a/isis-followers-in-georgia/2824418.html>
17. ლელა კუნჭულია, საქართველოში «ისლამური სახელმწიფოს» იდეოლოგიის მომხრე ოთხი პირი დააკავეს, 01.12. 2015, <http://www.radiotavisupleba.ge/a/daakaves-islamuri-sakhelmtsipos-savaraudo-mkhardamcherebi/27399906.html>
18. Зураб Гумашвили, Мусульмане Грузии наращивают количество мечетей, несмотря на страхи властей перед ИГ, On Caucasus, 01.09.2016, <http://onkavkaz.com/news/1219-musulmane-gruzii-naraschivayut-kolichestvo-mechetei-nesmotrja-na-strahi-vlastei-pered-ig.html>
19. Заза Цуладзе, Джихадистские идеи проникают в мусульманскую общину Грузии, 08.03.2016, <http://www.golos-ameriki.ru/a/cn-georgia-jihadists/3225865.html>
20. Исламский фундаментализм в Грузии может перейти в наступление – эксперт, 25.05.2015, <https://eadaily.com/ru/news/2015/05/25/radikalnyy-islam-v-gruzii-mozhet-pereyti-v-nastuplenie-ekspert>

ДОРОХИНА О.М.

заступник начальника відділу інновацій та стратегічного розвитку досліджень,
планування та політики Кавказького міжнародного університету
(м. Тбілісі, Грузія)

dorohina@kvnn.org.ua

ИСЛАМСЬКИЙ ФУНДАМЕНТАЛІЗМ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА МОЛОДІ ГРУЗІЇ

Анотація

Розповсюдження ісламського фундаменталізму є однією з загроз регіональної безпеки в Чорноморському регіоні. Саме тому метою статті є проблема ісламського фундаменталізму, радикалізму та тероризму в Грузії як частини Чорноморського регіону.

Військові операції в Сирії, ситуація в найближчому сусідстві - в Туреччині, Росія створює додаткову напругу в регіоні. Можна спостерігати розширення радикального фундаменталізму в різних регіонах Грузії, особливо серед молоді в Грузії.

Короткий опис політики - це аналіз загальної ситуації мусульманського співтовариства в Грузії та ситуація з поширенням радикалізму в регіонах Грузії (Кахеті, Квемо Картлі, Аджара). Особлива увага приділяється молоді. Політичний звіт містить рекомендації для державних структур та ГО.

Ключові слова: ісламський фундаменталізм, молодь, Грузія, молодіжна політика.

ЖАДЬКО В.А.

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
(м.Запоріжжя, Україна)
vit.zhadko@gmail.com

БІДЗІЛЯ П.О.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
(м.Запоріжжя, Україна)
sushilns14@ukr.net

МЕНТАЛЬНІ ПІДВАЛИНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Анотація

У статті розглянуті основні ментальні риси українського народу, до яких віднесено кордоцентризм, антеїзм, космізм, сформовані ще в добу Київської Русі та активно проявлювані в наш час. Разом взяті, вони, на жаль, визначають чи не провідну мотиваційну доміную поведінку – індивідуалізм, що як у минулому, так і в сучасності суттєво заважає формуванню «державницького умонастрою» (Гегель) та об'єднуючої загальнонаціональної ідеї. Для подолання рецидивів роз'єднаності потрібно всі зусилля як держави, громадських організацій, сучасних засобів масової інформації спрямувати на ліквідацію політико-партійного розбрату, скерувати масову свідомість на соціокультурні досягнення української еліти як щирого духовного провідника народу.

Ключові слова: народ, ментальність, держава, кордоцентризм, антеїзм, космізм, індивідуалізм, соціокультурна еліта.

Актуальність дослідження. Ситуація, що утворилась після розпаду СРСР, Югославії, Чехословаччини, проблеми з цілісністю Великобританії, Канади, Іспанії, потребує того, аби взяти уроки з існування цих багатонаціональних суспільств. Розпад держав з різними ментальними характеристиками народів, які їх утворили, багато в чому штучно, насильницьким загарбницьким шляхом, був неминучим. Оскільки зараз він супроводжується значними, в тому числі, військовими потрясіннями, які впливають і на економіку, політику, культуру, міждержавні відносини загалом, потребують того, аби, як радив Гегель, взяти уроки з історії, а не просто знати її протікання.

Мега статті полягає в тому, щоб показати, з одного боку, тяглість ментальних характеристик, властивих кожному народові, який закріпився в історії як безсумнівна об'єктивна реальність, з другого, намітити певні шляхи їх спрямування в бажане для всього людства річище. Слід зважати на те, що характер у перекладі з грецької означає тавро, клеймо, тобто – щось стійке, субстанціональне, складає для народу в цілому підвалини його буття.

Ступінь розробленості проблеми. Ми у статті пошлемось на доробки насамперед вітчизняних філософів, оскільки і історична, і нинішня ситуація в Україні цього потребує. Це, насамперед, дослідження А. Бичко, І. Бичка, Д. Донцова, І. Огієнка та М. Шлемкевича. В якості вихідної парадигми відносно базису суспільства нами обрана концепція Г. Спенсера.

Основний матеріал статті. Соціально-філософська концепція англійського мислителя найбільшою мірою представлена у праці «Соціальний організм». Суспільства, стверджував він, створюються не штучно, не внаслідок дії якогось законодавця, не внаслідок розподілу праці, а еволюційно, як прояв «певного настрою і способу мислення всієї общини» [6, с.267]. Цей дух народу є дух об'єктивний, історичний, дух субстанціональний, дух соціо- і суспільствотворчий. Щось можна змінити індивідуальними зусиллями правителів, навіть тих, кого відносять до видатних особистостей, але як тільки цей чинник сходить із політичної арени, суспільний організм відкочується до вихідного пункту, можливо, що трішки далі – в позитивному чи негативному сенсі. Якщо ж особистість чогось досягла, то лише тому, що для цього в гушавині народного духу вже існували передумови. Тобто, розвиток суспільства підлягає загальному процесу розвитку світобуття, його само-розростання, а не є продуктом довільних зусиль якогось свідомого творця.

Не слід забувати, що штучно створена Югославія, до складу якої входили шість республік, зараз представлена вісьмома незалежними державами. Штучно створені імперії, попри всі намагання їх володарів наслідувати рекомендаціям Н. Макіавеллі, розпались. Аналогічно з СРСР, на місці якого нині функціонують незалежні держави, число яких також має тенденцію до збільшення вихідної кількості радянських республік. Вона й нині більша, хоча й міжнародно не визнана.

Якщо б радянські партійні керівники так сліпо не відкидали вчень багатьох представників соціально-філософської та соціологічної думки, то не попали б під негативний вплив «ідолу театру», представленого хоча й, безумовно, геніальним вченням К. Маркса, але все-таки одним серед багатьох нині відомих нам інших вчень. Також можливо, що світ міг би уникнути тих драматичних і трагічних для постімперських народів, і не тільки, наслідків, які маємо від розпаду імперій. Адже діє інерційна традиція нібито можливого повторного їх відновлення, жертвою якої є в наш час Україна.

Спенсер стверджував, що «правильний, прогресивний перехід від простого до складного, що його проявляють політичні тіла нарівні зі всіма живими тілами, складає характеристичну рису, яка відрізняє живі тіла від неорганічних тіл, серед яких вони обертаються. Та взаємна функціональна залежність частин, яка проявляється в тваринах і рослинах ледь не менш явно, ніж у націях, не має в жодній іншій області нічого відповідного собі. І ні в якому складному тілі, крім органічного і соціального, немає цього безпосереднього вибування і заміни частин при продовжуваній непорушності цілого» [6, с.273]. Виростаючи з простих частин, вищі форми у зрілому стані вже мало нагадують їх – це властиво і рослинам, і тваринам, і ще більшою мірою суспільствам.

Якщо чутливість у тваринних організмах зосереджена в окремих видах живої тканини, то в суспільстві всі його члени чутливі. Але й тут рівень та інтенсивність чутливості різна. Найбільш чутливими в суспільстві є ті прошарки, які мають високий рівень освіти й розумово-аналітичних здібностей. Всі члени суспільства «не втрачають і не можуть втратити індивідуальної усвідомленості, але община, що вкрай важливо, не має корпоративної усвідомленості як ціле. Це якраз і є головна, незмінна причина, за якої ніколи добробут громадян не може бути справедливо жертвований для якогось уявного блага держави; навпаки – держава повинна існувати єдино тільки для блага громадян. Корпоративне життя в цьому випадку зобов'язане підлягати життю окремих частин, а не життя окремих частин – корпоративному життю» [6, с.276-277].

Еволюційна теорія передбачає природний, послідовний розвиток будь-якого об'єкта, включного до суспільства. Відкинувши еволюцію, люди шкодять собі, адже прискорювати природні процеси не слід – вони руйнують саме суспільство. Це знав і на цьому в «Капіталі» наполягав К. Маркс. Так, у «Передмові» до першого видання «Капіталу» він цілком слушно зауважував: «Будь-яка нація може й повинна вчитись у других. Суспільство, навіть якщо воно напало на слід природного закону свого розвитку, – а кінцевою метою мого твору є відкриття *економічного закону руху сучасного суспільства* (курсив наш – авт.), – не може ні перескочити через природні фази розвитку, ні відмінити останні декретами. Але воно може скоротити і пом'якшити муки пологів» [5, с.10]. Більше того, він також заперечував якусь особливу та видатну роль у формуванні суспільства окремих особистостей. Ось його чітка позиція: «Я дивлюсь на розвиток економічної суспільної формації як на природно-історичний процес; тому з моєї точки зору, *менше ніж з якої б то не було іншої* (курсив мій – В.Ж.), окрему особу можна вважати відповідальною за ті умови, продуктом яких в соціальному сенсі вона залишається, як би вона не піднімалась над ними суб'єктивно» [5, с.10].

Але, на жаль, його революційні адепти, проти чого виступали К. Маркс і Ф. Енгельс, ігнорували таке бачення не лише Г. Спенсера, але й самих класиків. Достатньо порівняти наведені витримки з позицією останнього, який наполягав на суспільній еволюції як основі прогресивного розвитку людства, якому заважало втручання держави кожного разу, як тільки вона засобом своїх владних осіб втручалась у справу регулювання якихось процесів, особливо політичних і економічних. Певна державна особа «може тимчасово порушити, затримати природний процес організації або ж допомогти йому, але над загальним ходом процесу вона не має влади. Можна сказати навіть більше. Люди, які бачать в історії суспільств тільки історію великих людей і думають, що ці великі люди направляють долі суспільств, упускають з-під уваги, що самі ці великі люди суть породження цих суспільств. Не маючи належних попередніх обставин, належного загального рівня національного характеру, ці великі люди не могли б народитись та отримати ту освіту, яка їх розвинула» [6, с.268].

Відомо, що К. Маркс вітав створення у Росії Г. Плехановим та В. Засулич групи «Визволення праці». Проте він стверджував, що саме ідеологія народників, а не його економічне вчення, значною мірою відповідає національному характеру росіян. Проте В. Ленін, що перебував, як і багато інших інтелектуальних осіб не лише в Росії, живучи в Європі майже 20 років, зігнував це застереження. Вірніше, воно йому не було відоме, хоча це мало б на що вплинуло в його революційній діяльності. У

статті «Про нашу революцію» він у досить зневажливому тоні засудив лідерів II Інтернаціоналу в «рабському наслідуванні минулому», яке не дозволило їм зрозуміти «вирішального в марксизмі», а саме: «його революційної діалектики» [4, с.36].

Зауважимо, що революційність діалектики Ф. Енгельс пов'язував насамперед із теорією пізнання, а не суспільною практикою. «Для *діалектичної філософії* немає нічого раз і назавжди встановленого, безумовного, святого. На всьому і у всьому бачить вона печатку невідмінного падіння, і ніщо не може встояти перед нею, крім безперервного процесу виникнення і знищення, безкінечного сходження від нижчого до вищого. Вона сама є лише простим відображенням цього процесу у *мислячому розумі*. У неї, правда, є й консервативна сторона: кожен ступінь *розвитку пізнання* і суспільних відносин виправдовується нею для свого часу і своїх умов, але не більше. Консерватизм цього способу розуміння відносний, його революційний характер абсолютний – ось єдине абсолютне, що визнається *діалектичною філософією* (курсив наш – авт.)» [8, с.376].

Натомість виправдовував взяття влади більшовиками [зверніть увагу!! – до Жовтневого перевороту, який став Великою Жовтневою соціалістичною революцією лише після остаточної перемоги у громадянській війні та прийнятті Конституції СРСР 1936 р., партія називалась РСДРП, а після взяття влади стала ВКП (б). Між тим принципи соціал-демократії – це Свобода, Справедливість, Солідарність, Рівність, тобто ССРСР, а принципи комунізму – общинний колективізм, який справді відповідав національному характеру російських селян, які склали майже абсолютну більшість населення (але не українців!), якому якраз і відповідав грубо-зрівняльний комунізм, а не комунізм як вселюдська кооперація і комунікація] тим, що для утвердження цивілізованості більшовики «змогли спочатку створити такі передумови цивілізованості у себе, як вигнання поміщиків та вигнання російських капіталістів, а потім вже почати рух до соціалізму. В яких книгах прочитали ви, що подібні видозміни звичного історичного порядку неприпустимі чи неможливі?» [4, с.39]. Звичайно, що такі книги були, але, на жаль, в радянську добу перебували під забороною. В. Леніну вони були відомі, але ідеологічна нетерпимість заважала бачити в них позитивні об'єктивні змісти.

Відомо, що істина – донька часу. І час показав, що суттєві історичні зміни неможливі (й не можливі) засобами революційних переворотів. Тим більше, це складно для зрушення з місця народного характеру, народного духу. В. Ленін завершив статтю такими словами: «Немає слів, підручник, написаний за Каутським, був річчю для свого часу дуже корисною. Але вже пора все-таки відмовитись від думки, начебто цей підручник передбачив всі форми розвитку подальшої світової історії. Тих, хто думає так, своєчасно було б оголосити просто дурнями» [4, с.39]. Хто залишився в дурнях – час показав.

Читаючи дану роботу В. Леніна у 1973 році, я (Жадько В.А.) був неприємно вражений наступним фрагментом із неї. Ось він: «Пригадується, Наполеон писав: «On s'engage et puis... on voit». У вільному російському перекладі це означає: «Спочатку потрібно встрянути в серйозний бій, а там вже видно буде» [4, с.39]. Між тим К. Маркс різко виступив проти такого підходу до суспільних дій, властивого Вейтлінгу, який презирливо ставився до необхідності вносити у звичні для буденної свідомості народу думки об'єктивного соціально-філософського змісту, що передбачав не стихійні бунти, не емоційну зміну владних осіб, а осмислені дії на засадах дії об'єктивних законів розвитку суспільства, на роботу «крота історії».

Певна деталізація положень еволюційної соціології зумовлена сучасною українською дійсністю. Поспішаючи повільно й еволюційно, ми маємо перспективу досягти успіхів швидше, ніж цього спонукає дух революціонізму. Це підтверджує той факт, що дві духовні революції, які пережило вітчизняне суспільство, з одного боку, суттєво збільшили масштаби громадянського суспільства, з другого, все ще значна кількість людей залишилась інертною у своїх уподобаннях, схильною до необхідності «швидких» змін, не помічаючи тих, які все ж таки відбулись і відбуваються.

Знову пошлемось на Г. Спенсера, який, у свою чергу, посилався на Т. Карлейля. У статті «Представницьке правління і до чого воно придатне?» читаємо: «Якщо у маси не вистачає розуму навіть на те, щоб обрати представників, найбільш придатних за становищем і родом занять, тим менше вона здатна обирати людей відповідного характеру і здібностей. Не складно розпізнати, хто легше піддається спокусі поставити на перший план приватні вигоди; але дуже складно розібрати, хто розумний. ... Чим вище розум, тим менше доступний він оцінці невігласів. Популярні лише ті діячі й письменники, які недалеко відійшли від маси і тому зрозумілі для неї; той же, хто далеко випередив натовп і стоїть в стороні від нього, ніколи не буває популярним. Правильна оцінка передбачає певну спільність мислі. ... Недарма говорить Карлейль: «якщо з десяти людей дев'ять явні дурні (глупці), що складає звичну пропорцію, яким чином ви можете розраховувати, що ці дев'ять людей, вкидаючи свої кульки у виборчу скриньку, неодмінно віддадуть голос за мудреця?»» [6, с.1219-1220].

Звичайно, що як за радянської доби, так і значною мірою в наш час перманентних виборів до органів представницької влади, негоже нібито принижувати виборців. Але ж потрібно визнати, що й виборець у значній своїй масі не обирає мудрих, чесних, щирих душею людей, не обирає представників нової молодшої генерації високоосвічених людей. Чому так? – Діє вкорінена звичка не довіряти освіті, а опиратись на норми так званого здорового глузду, засудженого у свій час не лише «буржуазними» ідеологами, але також і класиками марксизму. Не будемо наводити витяги з їх творів, оскільки освіченій філософськими знаннями читацькій аудиторії вони відомі.

Отже, які стійкі риси притаманні українському народному характеру як базисному для сучасного соціуму також?

Сучасні українські філософи А. Бичко та І. Бичко виділили такі риси української ментальності та сформованої на ній народної філософії: *антеїзм* – сакральне-благоговійне, майже священне ставлення до матінки-Землі, неньки-України; *космізм* – універсальний погляд на Всесвіт згідно відомої авторської, що стала народною, пісні: «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю»; *кордоцентризм* – сердечність філософських думок, чуттєвість, людяність, індивідуалізація загальних положень. Можна говорити, що загалом вітчизняна філософія тяжіє до емпірично-сенсуалістичного напрямку світопізнання. Визначальною ознакою філософських міркувань була святість сердечно пережитих думок, їх щирість, релігійність: «Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать». Звідси демократизм і плюралізм філософських вчень і поглядів, несприйняття загального поза життєвою долею людини. Але звідси ж і: «Дай серцю волю – заведе в неволю», тобто в суспільний хаос індивідуалізму, який без системно-цілісного теоретичного знання справді досить часто породжує недолу. Саме тому В. Винниченко відзначав, що українську історію не можна читати «без брому». Адже, як писав Кобзар: «Гірше ляха свої люди Тебе розпинають».

На користь сказаного свідчення І. Огієнка – представника національно-демократичної течії в українській соціально-філософській думці. Досліджуючи історичні витоки українського духу, він писав: «Взагалі, державне почуття наших предків було дуже кволе, і розвивалося помалу. Над усе слов'яни любили особисту в о л ю, а це не давало їм змоги єднатися у великі суспільні організації й родило поміж ними незгоду та ворожнечу. ...Дохристиянський наш світогляд культивував особисту волю, і тим відкидав можливість сильного проводу. Християнство несло покору своїм провідникам, але це власне мало прививалося серед нашого народу, а тому наше перше об'єднання легко розлетілося при першому сильнішому ударі, – в половині XIII-го віку татари заволоділи Україною, і з того часу спинилося вироблення державницького світогляду в нас, бо татар змінили литовці, поляки, московини, і стародавня воля, духовна прикмета українського народу, розкладалася на сваволю» [3; с.341,343-344].

І. Огієнко, посилаючись на літописців XI-XII ст., звертає увагу на властиву «слов'янську гостинність. Імператор Маврикій (VI ст.) пише так: «Слов'яни сердечні до чужинців, гостять їх у себе, і дружньо проводять їх з місця на місце, куди їм треба. А коли через недбалство господаря стане гостеві якась кривда, то проти такого господаря озброюється його сусід, бо кривда для чужинця, то безчестя для всіх» [3, с.348].

Не можна стверджувати, що така соціально-духовна характеристика не властива сучасним українцям. Це – історична доля, рок, фатум, закон. Це – об'єктивна тенденція, знати яку потрібно, щоб не зводити поведінку того чи іншого суб'єкта політичної влади до однозначних прямолінійних тлумачень, не вбачати в ньому ворога, чужинця. Соціально-філософський підхід до аналізу об'єкта дослідження вимагає того, щоб постійно пам'ятати наступне: мислення – це уміння об'єднати різноманітне й запропонувати таке синтезоване інтегральне поняття, взаємодія протилежностей якого підводить їх до порозуміння. Адже в свідомості кожної людини борються протилежні визначення як визначення протилежностей індивідуального й суспільно-політичного.

На основі наведених аргументів можемо констатувати, що українська свідомість має чітко виражений суперечливий характер. З одного боку, вона індивідуалістична, свавільна, проте самодостатня; з іншого, в соціально-політичному, суспільно-громадському сенсі вона не замкнена на опозиції «свої-чужі». «Чужим» серед своїх може бути і є той, хто не визнає свободи волі свого найближчого сусіди, з яким постійно перебуває поруч, але чомусь не визнає його права на неї. Тому «гість» ближчий, ніж «свій чужий», адже він доти, доки гостює, не заперечує прав господаря на свободу його волі, виявляючи цим вдячність за гостинність. Якщо ж він поселяється на постійне місце проживання серед гостинних до нього, але сварливих поміж собою, людей, то досить швидко починає їх принижувати зневагою. Адже в більшості випадків у нього такої роздвоєної дихотомії свідомості, як у гостинних господарів, немає. Тому, не будучи духовно «у себе вдома», прибульці починають поводитись таким чином, нібито вони є повноправними історичними господарями й провідниками

фактичних «бездомних». Так поступово відбувається взаємне соціальне відчуження: один народний соціум відчужується від іншого, як і кожен від свого.

Д. Донцов, безумовно, будівничий ідей української державності, з гіркотою, посилаючись на Т. Шевченка, писав про «націю свинопасів», нездатну до практичного державотворення. «Суспільство, – писав він, – існує як спільнота, поділена на щаблі, від вищого до нижчого, зі стисло означеними функціями кожної зі своїх частин. Всяка інша, незгієрархізована, громада людей не є спільнота, тільки отара, над якою мусить стояти чабан. Вимріяне демократами суспільство, яке складалося б лише з селянства, або взагалі з т. зв. трудящого народу, без окремої провідної верстви – це плебейська фантазія, в житті неіснуюча, за яку природа жорстоко мстить і над самими фантастами і над нацією, яка зрадила, собі на згубу, своїх апостолів черні» [2, с.135]. Домінуючим типом характеру, властивим українцям, він вважав тип остійця (візантійський), що визначається досить непривабливими рисами, які відчужують його носіїв від надбань цивілізації. Серед них «тенденція, напрям стремління» в якості «безтенденційності, безнапрямоті» [2, с.222]; «скора охлялість, брак витривалості, нахил попускати розслаблюючим забаганкам, невміння панувати над собою, нехіль до твердості й рішучості в поступках, у світогляді. ...для ідей працювати не любить» [2, с.223]; «Сили характеру не має, прив'язаний до земних благ, у смаках вульгарний. ...його ознака – «стала несталість». «Золота мірнота – його найбільша чеснота». Має великий змисл до кон'юнктури» [2, с.224]; «В громадянським і політичним житті одинока мрія остійця – державна допомога, звідки його любов до державних посад, пенсій, до соціалізму з бюрократією, де кожний є державним урядником. Устремління остійця у суспільному житті – понизити все, що пнеться догори, що виступає з рядів, робити отарою, чередою. Ненавидить все, що має печать вищості – талановитість, геніальність, видатну індивідуальність, що особливо можна завважити в партійнім доборі мірнот. ...Остієць думає в межах вузького кола своєї родини, громади, парафії, села чи провінції... Відчуває остієць «колективістично», отарно, бо самотнім почуває себе в небезпеці, звідти його патологічна туга, навіть за ціну рабства, за «соборність» або до «об'єднання» за ціну практичної імпотенції так зліпленого між партійного носевого ковчега. ...Остієць – демократи, бо самі не вистають над пересічністю» [2, с.225-226]; «Остієцьві власні інтереси дорожчі від таких абстракцій, як честь і слава, тому часом виправдовує він всяку нечисть» [с.227].

Ці досить непривабливі риси характеру остійця властиві й домінують у багатьох країнах, в тому числі, переконував Донцов, і в Україні. «Найвища мета остійця – осягнення особистого й родинного добробуту. В критичні епохи – остієць є чинником розкладовим і непевним» [2, с.227].

Нескладно, порівнявши наведені риси характеру остійця, впізнати багатьох представників сучасної української еліти, як і значної частини населення. Саме тому так тяжко розбудовується українська державність, громадянський тип суспільства. І саме через це потрібно без образ сприймати об'єктивні характеристики, які дає соціальна філософія, соціальна психологія нашої еліти, народу в цілому. Захвалювання є ніщо інше, як провокація на соціальне відчуження: якщо народна свідомість формується на хибних поглядах, вона шукає винних, а не способи подолання відчуження, починаючи з індивідуального рівня. Але найпотужніші характери, якими є нордійські та медитеранські, державотворчі та завзяті в досягненні мети, у нас, як і в добу УНР, представлені досить слабо. Звідси та невпевненість у необхідності існування України, яку проголошують як політичні діячі, так і люди з їх тяжінням до чужої, а не власної «соборності». Звідси, вочевидь, і небажання лідерів європейських країн мати Україну в складі Європейського Союзу ще багато десятиліть.

Досить цікаві риси українського народного характеру наводить М. Шлемкевич. Його підхід, можна сказати, соціонічний, прив'язаний до певних історичних постатей.

1. Гоголівська людина. До неї відносив тих, хто активно працював на імперію, забуваючи при цьому рідне українське. З сумом зазначав, що «в теперішніх достойниках немає тієї любові до України, що колись горіла в Гоголя та в інших українців на імперській службі» [7, с.19].

2. Сковородинська людина. «Це глибокий людський тип, що не прийняв нової російської дійсності, але і не знизився до старосвітського поміщика. В своїй душі, в самодосконаленні, він шукав нового, кращого світу. ...Ми досі хилимо чола перед душевною чистотою й глибиною тієї людини. Ми називаємо самого Сковороду українським Сократом. Одначе мусимо пам'ятати одне: – велику різницю між тими двома моралістами. ...Сократ і його вчення означають початок нової духовності Геллади, тоді як Сковорода при всій шляхетності й величчю означає тільки кінець епохи, а не початок нової» [7, с. 20]. Самовдосконалення без бажання впливати на потреби життя не започатковує новий етап у розвитку суспільства. Позиція, згідно якої «світ ловив мене, але не впіймав», навряд чи варта схвалення.

3. Шевченківська людина протилежна сквородинській. Її кредо «Борітеся – поборете!». «Нове суспільство й нова людина, сперті на знання і справедливість, – це ідеал Шевченка й шевченківської

людини. Осередком її світогляду є наука, – головною рушійною силою розум. ... Моральний її ідеал це вільний дух, що сам на основі свого пізнання самовизначається. Не традиційні догми, і не пристрасті, але ясна мисль – його головна сила, – ясна й незалежна мисль, або ним самим здобута, або свідомо, по добрій волі прийнята. – Такий моральний ідеал людини окреслює вже й ідеал соціологічний, ідеал суспільства. ... Держава для вільного духа – це тільки рами, організаційна форма того вільного суспільства. Утвердити українське вільне суспільство своєю власною державою – стає політичним, остаточним ідеалом шевченківської людини» [7; с.23-24, 25].

Справді, факт появи України як незалежної держави та суб'єкта міжнародного права став результатом кількісного і водночас якісного формування громадських об'єднань, вірних заповіту Тараса про потребу в появі такого типу людей. На жаль, не появився лідер, на якого сподівався Кобзар. Йдеться про «апостола правди і науки», рівного Вашингтону, який би сприяв утвердженню «нового і праведного закону». Пригадаймо, що лише після десяти років перебування Прем'єром та Президентом, Л. Кучма усвідомив, що «Україна – не Росія». Більше того, книга була представлена у Москві (!?), хоча особисто ми дуже сподівались, що вона стане обов'язковою для аналітичного вивчення в Україні. Громадські рухи та їх лідери переважно апелюють до остійського ідеалу життя, так влучно описаного Донцовим. Деякі з них, не соромлячись свого невігластва, в якості національної ідеї пропонують взяти ідею матеріального добробуту як вирішальну для згуртування народу.

Звичайно, що ми свідомі того, що громадська думка править світом. Погоджуємось також зі справедливою оцінкою К. Маркса щодо її носіїв: «Що стосується забобонів так званої громадської думки, якій я ніколи не робив поступок, то моїм девізом завжди залишаються слова великого флорентійця: «*Segui il tuo corso, e lascia dir le genti!*» [5, с.11]. В перекладі це означає: «Слідуй своїм шляхом, і нехай люди говорять, що завгодно». Класику було легше про це писати, ніж бути під постійним тиском усталених твердинь громадської думки, позбавленої історичного світла знань. Хоча це й складно, але, визнаючи її об'єктивну силу, варто не впадати у відчай з приводу її консервативності та схильності до «хліба і видовищ».

Вона й надалі буде складати наріжні камені суспільств. Завдання, очевидно, в тому, як сформувати єдність еліт не на партійній, а на соціокультурній основі. Крім того, як сформувати у пересічного люду повагу до них, яким чином виробити в нього прагнення бути причетними до культурної соціалізації. Ясна річ, що це має бути не популістська культура, яка нині, як епідемія, котиться світом, загрожуючи його існуванню загалом. Складність тут в тому, що представники соціокультурних еліт, привласнивши собі самоназву «творчі еліти», значно більшою мірою, ніж пересічний люд, проявляють свій «творчий» індивідуалізм. Дивлячись на такі «творчі» змагання партійних, часто й мистецьких, еліт, супроводжуваних бійками, скверно-слів'ям, приниженням опонентів, а інших нам не пропонують, засоби *масової* інформації не формують поваги й пошани до будь-яких еліт. Звідси й сумнівні твердження про те, що в суспільстві відсутні еліти взагалі.

Якщо в наш час світом володіє інформація, якщо ми ведемо мову про сучасне інформаційне суспільство, перше, що можна пропонувати, полягає в наступному. Засоби *масової* інформації не повинні формувати *масову* свідомість. Не забуваймо, що «маса – міра інертності». Щоб позбутись інерції свідомості, потрібно, аби інформування носило всебічний зміст, підштовхуючи споживача до власних роздумів, до відмови від того, що «раніше було краще», бо не потрібно було думати самому.

Гегель стверджував, що діалектичний розум допомагає людині вільно розібратись у світі «кишмя кишастих фактов». Цей вислів був відомий і в попередні часи, але гасло було інше: «Советский народ может быть уверен: «Там, где партия, там успех, там победа!»». І ось тієї партії немає, багатопартійність в Україні породила хаос отаманізму й гетьманщини. Чим і користується інший народ та його правителі, апелюючи до якихось нібито спільних з нами рис характеру. Тому вкрай важливо знати історію власного народу та всіма можливими засобами відроджувати для потреб сучасності об'єктивний дух власної історії, як незмінний фундамент його буття. Цей дух, як і дух народної традиції, також ґрунтується на об'єктивних засадах. Адже цей дух, як відзначав Г. Спенсер, не створюється штучно.

Посилаючись на Філософа з великої літери (так Аристотеля величають у Європі з часу Аквінського), зазначу: «У всіх людей природа вселила устремління до державної спільноти і перший, хто цю спільноту організував, подарував людству найбільше благо. Людина, що знайшла своє завершення, – найдосконаліша зі всіх живих істот, і, навпаки, людина, що живе поза правом і законом, – найгірша зі всіх, бо несправедливість, що володіє зброєю, найтяжча; природа дала людині в руки зброю – розумову й моральну силу. А ними можна користуватися і в зворотний бік» [1, с.380].

Висновки. 1. Пропонуючи просвітницький підхід до реформування змісту громадської думки засобами сучасних інформаційних впливів на неї, варто розширити кількість якісних соціальних

об'єднань, які б слугували для всього суспільства тим, що в соціальній синергетиці має назву атрактори. Якщо в Європі епоха Просвітництва тривала декілька століть, то сучасні засоби впливу на неї дають надію на те, що це може відбутись також еволюційно, поступово, але за десятиліття. Такої цілеспрямованої державницької політики поки що в Україні немає. Але згадані дві мирні духовні революції дали приклад того, що в народній гушавині є такі потенційні атрактори, здатні до більш-менш прискореного розвитку і привабливості для населення. Оскільки ми вжили поняття «народ» і «населення», хотіли б закінчити статтю рядками з поезії Є. Євтушенка:

Народ – кто сам себе не врет.
 Народ – кто враг духовной лени.
 Лишь тот, кто мыслит, тот – народ.
 Все остальное – население.

2. Перетворенню населення як суб'єкта споживання насамперед матеріальних потреб та інтересів найбільшою мірою сприяє в першу чергу філософська культура мислення. Саме вона піднімає його з рівня індивідуалістично-егоцентричного на рівень загальних визначень, які водночас мають статус об'єктивно-необхідних для того, аби не лише проголосити їх, але й діяти згідно властивого їм змісту. Адже загальне в об'єктивно-матеріалістичному сенсі це ніщо інше, як народний загаль, як суспільство, а не просто територія спільного проживання світоглядно розрізаних індивідів, що складають населення. Звичайно, що духовне піднесення має супроводжуватись реалізацією його первинних потреб, але нині сам спосіб їх виробництва потребує високої культури розуміння їх використання. Особливо ж тих артефактів, які є основою міжлюдської комунікації, отже, комунізму. Саме так його розуміли класики марксизму: виробництво засобів спілкування за спільними соціокультурними інтересами й потребами.

Список посилань

1. Аристотель. Политика / Аристотель. Сочинения. В 4-х т. – М., «Мысль», 1983. – Т.4. – С.375-644.
2. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Друге видання. – Дрогобич, Вид. «Відродження», 1991. – 342 с.
3. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу / Іларіон. – К.: АТ «Обереги». – 1994. – 424 с.
4. Ленин В. О нашей революции / В. Ленин. – В кн.: Последние письма и статьи. – М., Политиздат. – 1981. – С.36-39.
3. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. – М., Политиздат, 1973. – Т.1. Кн.1. – 907 с.
4. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские / Г. Спенсер. – Минск, 1999. – 1408 с.
5. Шлемкевич Микола. Загублена українська людина / Шлемкевич Микола. – К.: МН «Фенікс», 1992. – 168 с.
6. Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии. – В кн.: Маркс К. и Энгельс Ф. Избранные произведения. В 3-х т. – М., Политиздат. – 1979. – Т.3. – С.371-415.

References

1. Arystotel. Politics / Aristotle. Works. In 4 v. - M., "Thought", 1983. - V.4. - p.375-644.
2. D. Dontsov The spirit of our times / Dontsov. - Second Edition. - Droghobych type. "Renaissance", 1991. - 342 p.
3. Ilarion, Metropolitan. Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people / Ilarion. - K.: AT "Talismans". - 1994. - 424 p.
4. V. Lenin About our revolution / V. Lenin. - In the book.: The Latest letters and articles. - M., Politizdat. - 1981. - p.36-39.
5. Karl Marx Capital. Critics of political economy / Marx. – M., Politizdat, 1973. - Vol.1. B.I. - 907 p.
6. Spencer G. Scientific, political and philosophical experiments / Gerbert Spencer. - Minsk, 1999. - 1408 p.
7. Shlemkevych Mikola. Lost Ukrainian man / Mikola Shlemkevych. - K.: MN "Phenix", 1992. - 168 p.
8. Friedrich Engels Ludwig Feuerbach and the end of German classic philosophy. - In the book.: K. Marx and F. Engels Elected works. In the 3 v. - M. Politizdat. - 1979. - V.3. - p.371-415.

ZHADKO V.

Doctor of philosophical Sciences, Professor, Professor Department of social Sciences of Zaporizhzhia state medical University, (Zaporizhzhia, Ukraine)
vit.zhadko@gmail.com

BIDZILYA P.

Candidate of historical Sciences, associate Professor, associate Professor Department of social Sciences of Zaporizhzhia state medical University, (Zaporizhzhia, Ukraine)
sushilns14@ukr.net

MENTAL BASES OF UKRAINIAN PEOPLE: HISTORY AND MODERNITY

Summary

The article describes the main features of Ukrainian peoplementality, which includes cordocentrism, antheism, cosmism have been formed in days of Kiev Rus and actively won today. Taken together, they are, unfortunately, determined as a key of motivational dominant behavior - individualism that as in the past and in the present substantially prevents the "state of mind" formation (Gegel) and an unifying national idea. To overcome the fragmentation of recurrence it is necessary to direct all efforts as a state, public organizations, modern media to eliminate political-party discord, direct public consciousness on social and cultural Ukrainian elite achievements as the true spiritual leader of the people.

The article discusses the phenomenon of public opinion, which, thanks to its millennial duration, is the actual spiritual Foundation of any nation in particular, certain social and civilizational entities in General. Ukrainian mentality, by definition of well-known home philosophers, A. Bychko and I. Bychko, the philosophers of the Ukrainian Diaspora M. Shlemkevych, D. Dontsov, I. Ogienko is traditionally conservative, which had prevented the people to have their statehood, and nowadays it becomes an obstacle in the development of the modern state in many ways. Working out the ways to overcome the conservative inertia of the ideological and motivational kind of thinking and behavior, one can use the social-philosophical natural-evolutionary doctrine by H. Spencer as such, that substantially corresponds to the main features of Ukrainian national character. Namely, as antheism is love to the land, cosmism is a look in the sky as an equivalent scale of his own soul and cordocentrism with its settings of empathy for other peoples in contrast to the constant mistrust, and even hostility towards his own. Taken together, these features form the individualistic motivation of behavior threatening the need to establish their own state. Hence the so-called "farmhouse philosophy" of life in the form of the rules: "it's my own business". That's why a certain suspicion towards the members of their own socio-cultural elite for whom people is not a simple mechanical aggregate of individuals living in a particular area, but a spiritual integrity, recognizing that, you can explain these undeniable accomplishments, that the people as a whole, its leaders from all spheres of social life, despite the lack of state, offered to the mankind. According to this distrust of the elite the peoples with Imperial traits of the national character, which seek to destroy Ukrainian state and the people as a whole sociocultural original unit speculated in the past and continue to speculate now.

As an effective method of gradual but not protracted for centuries means of influence on the steadfast, mostly egocentric and individualistic foundations of the national character the state policy is being proposed aimed on the one hand at the dominance in the mass media cultural and educational programs, which would integrally combine the past and the modern, the latest one, and on the other hand contribute to the formation of national cultural associations attractive to all levels of the population by their non-party dominant.

If in Europe the age of Enlightenment lasted for several centuries the modern means of influencing it, gives hope that this may also be evolutionary, gradual but over decades. Such a purposeful state policy doesn't exist in Ukraine yet. The hope that she will certainly start to dominate is caused on the one hand by the phenomenon of the recent fatherland history, when in the course of a single decade two peaceful spiritual revolutions had been witnessed, which months – long flow was accompanied by an active spiritual enlightening and socio-cultural work among its members, on the other hand accelerated the formation of the public organizations, which have taken an active civil position and despite mass voters inertia nevertheless were all included into the state and local legislative bodies displacing doubtful as regards the devotion to the interests of their own people and their own state party's previous majority.

The transformation, of the population as a subject of consumption first of all the material needs and interests to the greatest degree is primarily a philosophical culture at thinking raises the population from the level of national self-centered to the level of common definitions which simultaneously have the status of objective necessary an order not only to proclaim them but to act according to their inherent contents.

But everyone knows that the general in the objective – materialistic sense, is nothing but a popular General as a society but not just the territory of common living of ideologically separated individuals that make up the population of course the spiritual ascent must be accompanied by the realization of his primary needs but now their method of production itself requires a high culture understanding of their consumption. Especially at those artifacts which are the bases of human communications that is communism.

Key words: the people, the mentality, the state, cordocentrism, antheism, cosmism, individualism, social and cultural elite.

УДК:902.22(477.64)+069.51

МУРЗИН В.Ю.

Лауреат Державної премії України, доктор історичних наук,
професор кафедри права Мелітопольського інституту
державного та муніципального управління (м. Мелітополь, Україна)
vjmurzin@ukr.net

ШЛАЙФЕР В.Г.

засновник Музею історії зброї в м. Запоріжжі

КАМ'ЯНИЙ ЖЕРТОВНИЙ НІЖ ІЗ ЗІБРАННЯ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ЗБРОЇ В М. ЗАПОРІЖЖЯ

Анотація

В музеї історії зброї, що у м. Запоріжжя, зберігається ніж, виготовлений з діабазу (вулканічного скла) сірого кольору. За словами продавця, який доставив цей ніж в музей, він походить десь з півдня Сибіру, тобто території, яка в I тисячолітті до нашої ери була зайнята носіями сакської культури.

Навершшя руків'я прикрашено вигравірованою протомою вовка з оциреною зубастою пащею, круглими очима і трикутними вухами, і, загалом, відповідає канонам скіфо-сибірського звіриного стилю.

Якщо ніж, що публікується, є справжнім, він, безумовно, відноситься до категорії жертвних ножів, які виготовлялись з реліктових матеріалів.

Вовк – дуже чутлива та уважне тварина, яка має чудовий зір та нюх. Як відомо, вовки практично завжди виходять на полювання зграями. Кожна зграя має свою строгу ієрархічну організацію і відзначається підвищеною агресивністю.

Саме такими – агресивними, безстрашними і невлотими повинні бути загони кочовиків, що підкорялися суворій дисципліні і необхідності беззастережно виконувати накази свого предводителя – ватажка «вовчої зграї».

Слід зазначити, що в останні роки на території сучасного Казахстану, в місцевості Ак-Кайнар разом з іншими зображеннями були виявлені зображення чоловіків у вовчих масках, які датуються або андроновськими часами, або епохою саків. Без сумніву, ці картинки відзеркалюють собою свого роду ритуал, пов'язаний з перевтіленням чоловіків-воїнів у воїна-вовка.

Підсумовуючи все сказане вище, стає ясно, що краса ритуального ножа, що використовується під час кривавих офір, протомою вовка, який не знав пощади, є цілком логічним і зрозумілим.

Ключові слова: Сакі, жертвний ніж, протома вовка, криваві офіри, воїни-вовки.

У фондах Музею історії зброї, що в м. Запоріжжя, зберігається ніж, виготовлений з обсидіану (вулканічного скла) сірого кольору.

За словами продавця, який доставив цей ніж до Музею, ця знахідка походить звідкись із південних районів Сибіру, тобто з тієї території, яка в I тис. до н.е. була зайнята носіями сакської культури. На жаль, більш точніших даних він не додав.

Ніж має клинок листоподібної форми, спинка клинка й верхня частина руків'я декоровані рядом косих рельєфних валиків. Навершшя руків'я прикрашене гравірованою протомою вовка з оциреною зубастою пащею, круглими очима й трикутними вухами, що у цілому відповідає канонам скіфо-сибірського звіриного стилю.

Загальна довжина ножа – 265 мм, довжина клинка – 165 мм, найбільша ширина клинка – 40 мм. Ширина руків'я - 33 мм. Найбільша товщина ножа – 17 мм (Рис. 1-2).

Природно, перше питання, яке виникає при публікації даного ножа, це питання про його достовірність. На наш погляд, про те, що це дійсно прадавня річ, а не підробка, свідчать три моменти: 1) ніж покритий досить товстим шаром патини; 2) фальсифікатори, зазвичай, виготовляли свої репліки за зразком уже відомих справжніх речей, іноді їх творчо переосмислюючи або стилізуючи. Найбільш яскравий приклад – історія зі знаменитою «тіарою Сайтафарна». У даному ж випадку ми маємо справу з річчю унікальною; 3) виготовляючи підробки, сучасні майстри, як правило, використовують більш коштовні матеріали, у тому числі дорогоцінні метали, а не камінь, який навряд чи здатний забезпечити високу продажну вартість виробу.

Якщо ніж, що публікується, дійсно аутентичний, він, безсумнівно, належить до категорії жертвних ножів, які виготовлялися з реліктових матеріалів.

В поховальних комплексах жертвні ножі, як правило, були присутні попарно. Так, на території Скифії виявлено шість пар таких ножів, виготовлених з реліктового металу – бронзи, серед яких найбільш відомі дві пари ножів з Реп'яховатої Могили (Ильинская 1975, С.155; Ильинская, Мозолевский, Тереножкин 1980, С. 49-51, Рис. 17, 5-8, Рис. 22-24). Уламок ще одного такого ножа (випадкова знахідка) зберігається в Київському історичному музеї (Шрамко 1965, С. 137).

Образ вовка в скіфо-сибірському мистецтві звіриного стилю по кількості зображень трохи поступається таким класичним сюжетам, як зображення оленів, котячих хижаків, грифонів або сцен терзання траводних хижаків.

Ми не будемо перераховувати всі відомі зображення вовкообразного хижака – це займе занадто багато місця. Скажемо лише, що зображення вовків, що прикрашали різні речі, насамперед – зброю, виявлені в скіфських, сарматських, сакських пам'ятках, пам'ятках Гірського Алтаю, Туви, Монголії, Ордоса (Внутрішня Монголія), а також у пам'ятках північних провінцій Китаю – Синьцзян і Ганьсу. На території Північного Китаю виявлені також предмети озброєння скіфського типу.

Існує версія, що ці інновації пов'язані із кочовиками «ді» (наприклад: Ковалев 2001, С. 124). Навряд цих номадів можна безпосередньо пов'язувати зі скіфами, але все ж таки їх приналежність до «скіфського миру» не викликає сумніву. Найімовірніше, праатьківщину кочовиків «ді» слід шукати на споконвічних територіях саків у Південному Сибіру або в Центральній Азії.

Одним з найбільш ранніх зображень цього кола є скульптурне зображення вовка на бронзовому ножі карасукської культури пізньої бронзової доби (Рис. 3), що був знайдений на території Мінусинської улоговини (Артамонов 1973, Рис. 115, б).

Як відомо, східний імпульс, частково пов'язаний з носіями карасукської культури, зіграв значну роль у формуванні кіммерійської культури на її чорногорівському етапі (кінджали мінусинського типу, стрем'яподібні вудила й трехдирчасті псалії, кіммерійські антропоморфні стели, прототипом яких послужили знамениті «оленні камені») і кіммерійського етносу (Тереножкин 1973; Членова 1975, С. 88). Треба зазначити, що чорногорівські бронзові наконечники стріл і деталі вузди настільки близькі аналогічним компонентам скіфської матеріальної культури, що деякі чорногорівські комплекси (наприклад, кіммерійське поховання в кургані Мала Цимбалка) довгий час уважалися власно скіфськими.

Виникнення в Східній Європі скіфського ранньополітичного об'єднання й формування ранньоскіфської культури, ми пов'язуємо із проникненням сюди другої хвилі протоскіфської культури з «глибин Азії» (по визначенню А.І.Тереножкина), оскільки у відмінності від західних регіонів Південної Євразії, де існувала «стерильний» новочеркаський прошарок, що розділяє в часі чорногорівські й скіфські старожитності, розвиток протоскіфської культури відбувалося на сході безупинно, починаючи з епохи пізньої бронзи (Клочко, Мурзин 1987).

Племена карасукської культури зіграли чималу роль і в формуванні сакського етносу (Пьянков 1995, С. 56).

Що стосується можливої дати ножа, що публікується, слід зазначити, що зображення протоми вовка лаконічно, позбавлене додаткових деталей і остраху «порожнього простору», що характерно для раннього етапу в розвитку зооморфного стилю. Найбільш близькою з точки зору іконографії є, мабуть, протома вовка, що приготувався до стрибка, яка вигравірована на кістяному предметі (VI ст. до н.е.) із с. Абрамовка (Рис. 4), що в Південному Приураллі (Смирнов 1976, Рис. 1, 8).

Втім, близькі по стилю зображення вовкообразного хижака відомі й у дещо пізніший час. Яскравий приклад тому – різьблене зображення протоми вовка на кістяному наконечнику нагайки (Рис. 5) з Бердянського кургану IV ст. до н.е. (Мурзін, Фіалко 1998, С. 109, Рис. 7).

Однак слід зазначити, що всі відомі нам ритуальні ножі, виявлені на території Північного Причорномор'я, датуються ранньоскіфським періодом. Усе це дозволяє нам датувати ритуальний кам'яний ніж з Музею історії зброї раннім періодом історії саків, тобто приблизно VI ст. до н.е.

Слід сказати, що вовк у тієї або іншій іпостасі зафіксований в міфології багатьох прадавніх народів. Не будемо згадувати класичний міф про засновників Рима Ромула й Рема, оскільки він виник в іншому етнокультурному середовищі, а звернемося до більш близьких паралелей.

Так, прабатьком найбільш відомого роду легендарних нартів – а нартовский епос, безсумнівно, складався під впливом міфів іраномовних кочовиків, був Уархаг (Дюмизиль 1976, С. 174, 176-177). Згідно В.І.Абаєву (Абаєв 1949, С. 187), це ім'я походить від іранського слова «*warka*» - вовк.

Не менш цікавий сюжет, що оповідає про походження знатного роду Ашина, що правив у багатьох кочових тюркських утвореннях – від об'єднання хуннів до Хазарського каганату.

Згідно з китайським літописом Таньшу, у стародавні часи існував хуннський рід Ашина. Цей рід був розбитий і винищений сусідами, але залишилася одна вагітна жінка, яка знайшла притулок в горах на північному заході Алтаю, у гірській печері. Це було вовче лігвище. Під час пологів жінка померла, а хлопчика вигодувала вовчиця, яка мала шістьох вовченят, а хлопчик був сьомим. Від цього хлопчика бере свій початок хуннський царський рід Ашина, який згодом став правлячим родом у багатьох тюркських державах, у тому числі в Першому тюркському каганаті, однією з найбільших в історії людства стародавніх держав Азії, створеною племінним об'єднанням тюрк (тюркютів) на чолі із правителями з роду Ашина, що досягла своєї найбільшої могутності наприкінці VI сторіччя.

Не випадкове зображення вовка було геральдичним символом тюрків, а також містилося на їхніх бойових прапорах.¹

Як відзначає С.Г.Кляшторный (Кляшторный 1965, С. 280-281) у тюркських мовах назва цього роду не знаходить надійного пояснення, тоді як «у якості одного з гіпотетичних прототипів імені можна виділити сакське «*asana*» — «гідний, шляхетний», відбите в агнийском, кушанском «*asam*, *asana*.»

Н.В.Полосьмак (Полосьмак 1990, С. 105) також уважає, що до складу хуннів входили європеїдні кочовики. Враховуючи час і місце формування хуннського об'єднання, такими кочовиками могли бути тільки іраномовні номади, що займали в епоху ранньої залізної доби величезні території Великого євразійського пояса степів, до Західної Монголії включно.

Особливу роль хижаків сімейства псових (у цьому випадку нас цікавлять вовки, а також їх підвид – домашні собаки) в ідеології й військових звичаях іраномовних кочовиків розглядає А.І.Іванчик на прикладі скіфського вождя епохи передньоазійських походів Ішпакає і його воїнів (Іванчик 1988).

У цьому зв'язку він, насамперед, відзначив етимологію імені проводиря скіфів - Ішпакає, що походить від іранського слова «*spaka*» – собака.

На думку цього автора, собака й вовк шанувалися іраномовними народами, особливо їх молодими воїнами, що було пов'язано з інститутом вікових класів. Молоді воїни, як правило, являли собою особливий підрозділ кочового війська й входили до складу чоловічих союзів. Найчастіше вони іменувалися «вовками» і відрізнялися жорстокістю й безстрашністю.

Згідно А.І.Іванчику, це вірогідно, мало відношення й до воїнів Ішпакає – «воїнам-псам», що билися із несамовитістю бійцівських псів.

У Геродота (Геродот, IV, 105) зафіксовані цікаві дані про неврів – північних сусідах скіфів, що жили за скіфськими звичаями. Згідно «Батькові історії», неври один раз у рік були здатні на кілька днів звертатися у вовка. Швидше за все, тут зафіксовані якісь елементи військової магії неврів, їхня здатність перетворюватися у воїнів-вовків.

Саги вікінгів, цих середньовічних кочовиків морів, також повні згадувань про безстрашних берсерках (воїнах-ведмедях) і ульфедхіннах (воїнах-вовках), які, під впливом якихось наркотичних засобів – можливо, галюциногенних грибів (згадаємо священний напій індоіранців - сома, що виготовляється з відвару червоних мухоморів) безстрашно кидалися в бій і не почували болю від отриманих ран.

Шанування прадавніми кочовиками вовка цілком зрозуміло. Вовк досить великий хижак (його вага може досягати 85 кг). Вузька й обтічна грудна клітка й сильні ноги дозволяють йому під час погоні досягати швидкості до 65 км на годину, а будова лап дозволяє йому вільно пересуватися по будь-якій поверхні, у тому числі й по глибокому снігові.

Вовк - дуже сторожка й уважна тварина, що володіє прекрасним зором і нюхом. Як відомо, вовки практично завжди виходять на полювання зграями. Кожна зграя являє собою чітку ієрархічну організацію, що відрізняється підвищеною агресивністю.

¹ Докладніше про образ вовка у ідеології в тюрко-могольському епосі див. статтю Р.С.Липець (Липець 1981).

Саме такими – агресивними, безстрашними й невлотливими повинні були бути загопи кочовиків, підлеглі строгій дисципліні й необхідності неухильного виконання наказів свого проводиря – вождя «вовчої зграї».

Слід зазначити, що в останні роки на території сучасного Казахстану, у місцевості Ак-Кайнар (<http://ru.nomad-kazakhstan.kz/2181.html>) поряд із іншими зображеннями були виявлені зображення чоловіків у вовчих масках (Рис. 6), які датуються андронівською або сакською епохою. Безсумнівно, ці малюнки відображають якийсь обряд, пов'язаний із перевтіленням чоловіка-воїна у воїна-вовка.

Усе, сказане вище, дає підстави вважати, що прикраса ритуального ножа, який застосовувався при здійсненні кривавих офір, протомою кровожерливого й не знаючого пощади вовка, є цілком логічною і зрозумілою.

Список посилань

1. Абаев В.И. Осетинский язык и фольклор. – Т. 1, - М. – Л., 1949. – 602 с.
2. Артамонов М.И. Сокровища саков. – М., 1973. – 279 с.
3. Дюмезиль Ж. Осетинский эпос и мифология. – М., 1976. – 276 с.
4. Иванчик А.И. Воины-псы. Мужские союзы и скифские вторжения в Переднюю Азию // СЭ. – 1988. - №5. – С. 38-48.
5. Ильинская В.А., Мозолевский Б.Н., Тереножкин А.И. Курганы VI в. до н.э. у с. Матусов // Скифия и Кавказ. – К., 1980. – С. 31-63.
6. Ильинская В.А. Раннескифские курганы бассейна р. Тясмин. – К., 1975. – 224 с.
7. Клочко В.И., Мурзин В.Ю. О взаимодействии местных и привнесенных элементов скифской культуры // Скифы Северного Причерноморья. – К., 1987. – С. 12-19.
8. Кляшторный С.Г. Проблемы ранней истории племени тюрк (ашина) // Новое в советской археологии (МИА № 130). - М., 1965. - С. 278-281.
9. Ковалев А. Древние кочевники на границах китайских государств // Miras. – 2001. - №2.- С. 124-176.
10. Липец Р.С. «Лицо волка благословенно...» (Стадиальные изменения образа волка в тюрко-монгольском эпосе и генеалогических сказаниях) // СЭ. – 1981. - №1. – С. 121-134.
11. Мурзин В.Ю., Фіалко О.Є. Зброя з Бердянського кургану // Археологія. – 1998. - №3. – С. 103-112.
12. Полосьмак Н.В. Некоторые аналогии погребениям у деревни Даодуньцзы и проблема происхождения сюннской культуры // Китай в эпоху древности. – Новосибирск, 1990. – С. 101-107.
13. Пьянков И.В. Некоторые вопросы этнической истории древней Средней Азии // Восток – Oriens. – 1995. - №6.- С. 27-46.
14. Смирнов К.Ф. Савромато-сарматский звериный стиль // Скифо-сибирский звериный стиль в искусстве народов Евразии. – М., 1976. – С. 74-89.
15. Тереножкин А.И. Киммерийцы. – К., 1976. – 220 с.
16. Членова Н.Л. О связях Северо-Западного Причерноморья и Нижнего Дуная с востоком в киммерийскую эпоху // Studia Thracica. – вып. 1.- София, 1975. – С. 69-90.
17. Шрамко Б.А. Металеві знаряддя виробництва Лісостепової Скіфії (ножі) // Питання історії народів СРСР. – вип. 1 – Харків, 1965. – С. 137-152.
18. <http://ru.nomad-kazakhstan.kz/2181.html>

МУРЗИН В.Ю.

Лауреат Государственной премии Украины,
доктор исторических наук,
профессор кафедры права Мелитопольского института государственного и
муниципального управления (м. Мелитополь, Украина)
vjmurzin@ukr.net

ШЛАЙФЕР В.Г.

основатель Музея истории оружия в г. Запорожье

КАМЕННЫЙ ЖЕРТВЕННЫЙ НОЖ ИЗ СОБРАНИЯ МУЗЕЯ ИСТОРИИ ОРУЖИЯ В Г. ЗАПОРОЖЬЕ

Аннотация

В фондах Музея истории оружия, что в г. Запорожье, хранится нож, изготовленный из диабазы (вулканического стекла) серого цвета. По словам продавца, принесшего этот нож в Музей, он происходит откуда-то из южных районов Сибири, т.е. с той территории, которая в I тыс. до н.э. была занята носителями сакской культуры.

Навершие рукояти украшено гравированной протомой волка с ощеренной зубастой пастью, круглыми глазами и треугольными ушами, и, в целом, отвечает канонам скифо-сибирского звериного стиля.

Если публикуемый нож подлинный, он, несомненно, относится к категории жертвенных ножей, которые изготавливались из реликтовых материалов.

Волк – очень чуткое и внимательное животное, обладающее прекрасным зрением и обонянием. Как известно, волки практически всегда выходят на охоту стаями. Каждая стая представляет собой четкую иерархическую организацию, отличающуюся повышенной агрессивностью.

Именно такими – агрессивными, бесстрашными и неуловимыми должны были быть отряды кочевников, подчиненные строгой дисциплине и необходимости неукоснительного выполнения приказов своего предводителя – вождя «волчьей стаи».

Следует отметить, что в последние годы на территории современного Казахстана, в местности Ак-Кайнар наряду с другими изображениями были обнаружены изображения мужчин в волчьих масках, которые датируются андроновской или сакской эпохой. Несомненно, эти рисунки отображают какой-то обряд, связанный с перевоплощением мужчины воина в воина-волка.

Суммируя все, сказанное выше, отметим, что украшение публикуемого нами ритуального ножа, применявшегося при совершении кровавых жертвоприношений, протомой кровожадного и не знающего пощады волка вполне логично и не требует объяснений.

Ключевые слова: Саки, жертвенный нож, протома волка, кровавые жертвы, воины-волки.

MURZIN V.

Laureate of the State Prize of Ukraine, Doctor of historical sciences,
Professor of Melitopol' is Institute of state and regional administration
(Melitopol, Ukraine).
vjmurzin@ukr.net

SHLAYFER V.

founder of Museum of history of weapon in Zaporozhia

STONE SACRIFICIAL KNIFE FROM THE COLLECTION OF THE MUSEUM OF WEAPONS IN ZAPOROZHYE

Summary

According to the seller who gave this knife to the Museum, this thing is from somewhere in the Southern Siberia, that is the territory that was occupied by tribes of Saks in ancient times.

The blade of the knife is leaf-shaped and there are decorative oblique relief rolls on the back of the blade and the upper part of the handle. The pommel of the knife is decorated with engraved protomai of the wolf, made in the traditions of the Scythian-Siberian animal style.

Features of the iconography of the image allow us to date the knife in the VI century BC.

It should be noted that the decoration of the published ritual knife that was used in the commission of the bloody sacrifices by the protomai bloodthirsty and no mercy wolf is quite logical and explicable.

Made of diobaza sacrificial knife that is stored in the collection of the Museum of the history of weapons in Zaporozhye is introduced into scientific use in this publication.

Key words: Saki, sacrificial knife, proto-wolf, bloody victims, warrior-wolves.

Рис. 1. Ритуальний ніж з колекції Музею історії зброї в м. Запоріжжя

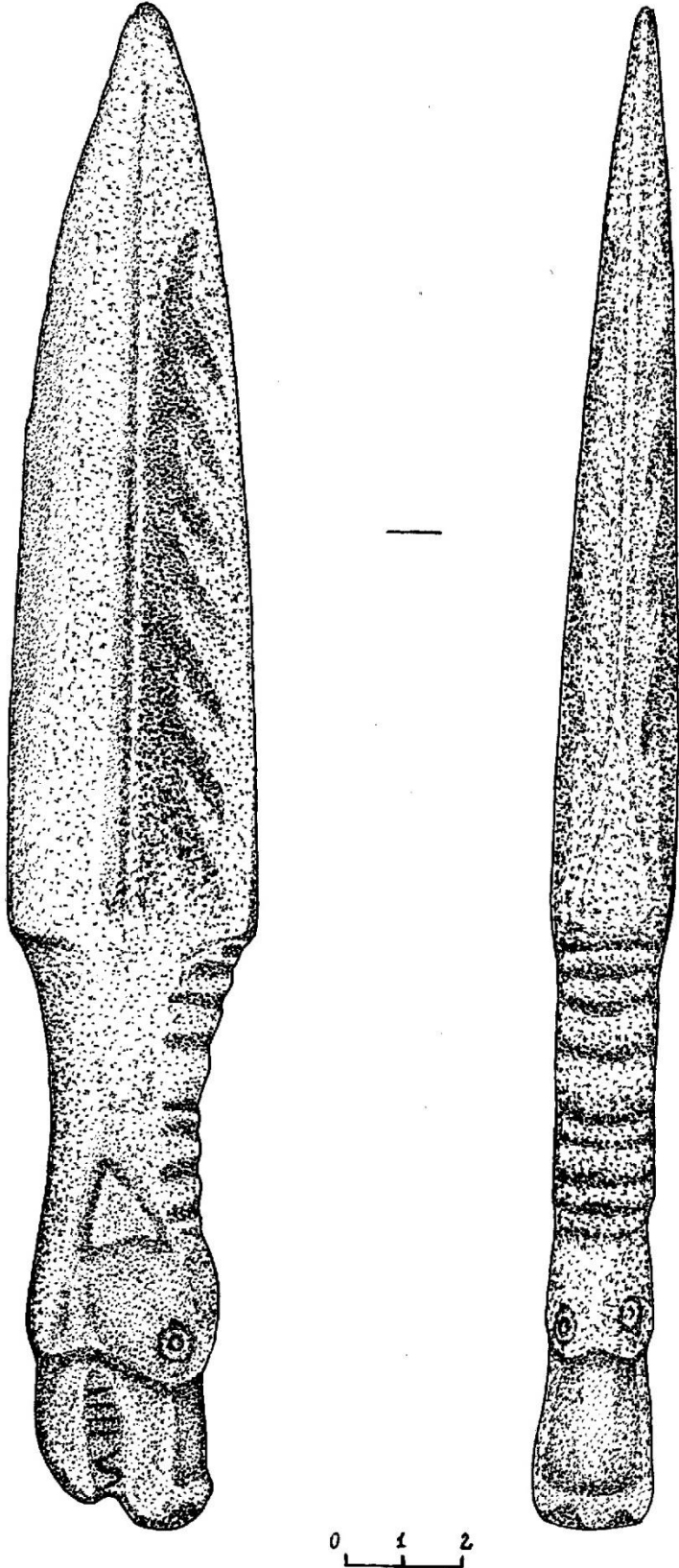

Рис. 2. Ритуальний ніж з колекції Музею історії зброї в м. Запоріжжя

Рис. 3. Карасукський кинджал з Мінусинської улоговини

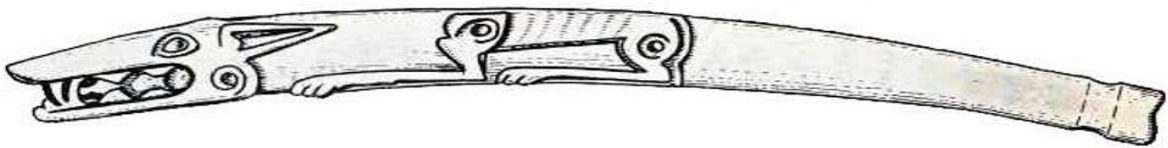

Рис. 4. Кістяний предмет з Абрамовки

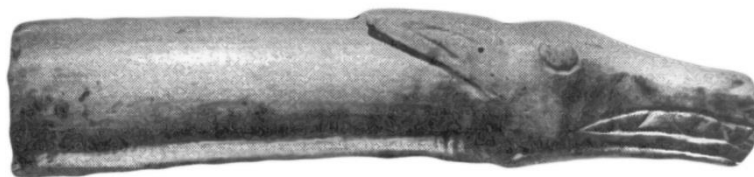

Рис. 5. Різьблена прикраса руків'я нагайки з Бердянського кургану

Рис. 6. Зображення людини-вовка на скелях Казахстану

УДК: 351.741(438)

ТОМАШ ШИШЛЯКкандидат политических наук,
Вроцлавский университет
(Вроцлав, Польша)
tomasz.szyszlak@uwr.edu.pl**ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ РЕФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИЦИИ В ПРОЦЕССЕ ЗАВЕРШЕНИЯ
ВНУТРЕННИХ ЭТНИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ****Аннотация**

В статье описан опыт реформирования полиции в процессе завершения внутренних этнических конфликтов в Боснии и Герцеговине, Косове и Северной Ирландии. Конфликт в Боснии и Герцеговине был разрешен на основе Дейтонского соглашения, выполнение которого обеспечивалось принятием новой Конституции, устанавливающей для этнитетов гарантии безопасности, а также созданием новой полиции, в которой пропорционально представлены боснийцы, сербы и хорваты. На основе Бельфастского соглашения удалось урегулировать многолетний конфликт между католиками и протестантами в Северной Ирландии. Важнейшей составной процесса урегулирования конфликта было нахождение компромисса по созданию новой полиции, в которой обеспечено равное представительство католиков и протестантов. Конфликт в Косове решался на основе Охридского соглашения, достигнутого при участии ЕС и США. Согласно соглашению, утвердился новый статус албанцев в Косове, албанский язык стал государственным, а в формировании местной полиции значительная роль отводилась местному самоуправлению, что позволило обеспечить пропорциональное представительство этнических групп в ней. Европейский опыт мирного урегулирования этнических конфликтов, в частности опыт создания в конфликтном регионе новой полиции, может быть использован в процессе мирного урегулирования конфликта в Донбассе.

Ключевые слова: конфликт, этнический конфликт, Донбас, Косово, полиция.

Предисловие.

Закат биполярности в Европе знаменовал настоящее извержение этносов в многонациональных странах, независимо от того, находятся ли они в западной или восточной части Старого континента. Возродились загнанные коммунизмом в подполье национализмы и представляющие их политические силы. Они стали лучшими альтернативными идеологиями для построения связей между представителями каждого народа, притом основанные на ссылаках на общее происхождение и родство. В ситуации политической и социально-экономической трансформации началась пауперизация общества. Поиск виновных в этом ведется «вне собственной семьи», вне собственного народа.

Конфликт на Донбассе идеально вписывается в общие тенденции, с одним важным отличием. Вместе с распадом Советского Союза Киев взял курс на медленную украинизацию общественного пространства, как главный подход к строительству национального единства. Однако в восточной части Украины в этом вопросе местным жителям дано больше свободы. Живущие там русскоязычные украинцы не испытывали каких-либо законодательных ограничений, имели равные со всеми гражданами права, в том числе право служить на государственной службе в милиции и других органах, ответственных за безопасность государства. Поэтому исключительно трудно представить доказательства нарушений государственного законодательства, а также международных обязательств Украины по защите прав национальных меньшинств.

Темой сегодняшнего анализа является проблема существования полицейских формаций в новом мире, после этнических конфликтов, которые терзали Боснию и Герцеговину, Македонию, Великобританию и Северную Ирландию. В каждом из названных конфликтов имела место проблема этничности, а полиция использовалась в роли инструмента силовой регуляции конфликта. Поэтому реорганизация структуры полиции обрела столь большое значение, особенно после окончания конфликта.

Скорее всего, такая же ситуация ожидает нас после окончания конфликта на Донбассе. Международный опыт показывает, что только эффективные структуры безопасности в состоянии обеспечить стабилизацию в постконфликтной реальности. Целью статьи является также презентация выводов и рекомендаций для данной проблемы с точки зрения польского научного сотрудника, не вовлечённого в конфликт.

Дейтонское соглашение (1995 г.)

В конце 1995 года удалось закончить один из самых кровавых эпизодов войны в бывшей Югославии. Военные действия в Боснии и Герцеговине длились больше 3,5 лет. Они принесли смерть по крайней мере 100 тысяч человек. Два миллиона покинуло свои дома. Эти события удалось прекратить благодаря мирным переговорам, которые велись в американском городе Дейтон. Их участниками были: президент Сербии, входящей в состав Югославии, – Слободан Милошевич, президент Республики Хорватии – Фрэнко Туджман, а также возглавляющий власти Боснии, Алия Изетбегович. Кроме того, в переговорах участвовали американские посредники: Ричард Холбрук и генерал Уесли Кларк. Благодаря длительным трактациям, 14 декабря 1995 года был подписан мирный договор между Боснией и Герцеговиной, Хорватией, а также Федеральной Республикой Югославией.

Причины вооруженного конфликта в Боснии коренятся в запутанной этнической и религиозной структуре страны. За результатами национальной переписи населения с 1991 года в стране проживало 4,4 миллиона человек, из них 43,5% – мусульмане, 31,2% – православные сербы, 17,4% – католические хорваты, а остальные 5% – религиозно индифферентные представители югославского народа [1, с. 79–142, 215–223]. В начале марта 1992 года власти страны провели референдум о независимости Боснии от Белграда. "За" проголосовало 99,4% лиц, принявших участие в референдуме. В этом месте нужно добавить, что плебисцит бойкотировали боснийские сербы, требовавшие вмешательства югославской армии. В мае 1992 года эта армия отступила с Боснии и Герцеговины, оставляя на этой территории своё вооружение, которое досталось сербам. Среди демобилизованных было много лиц, которые поступали в ряды военных сил созданной месяцем раньше Сербской Республики. Им противостояли военные подразделения, сформированные властями Сараево. В их состав входили полицейские, добровольцы, и даже бандиты. Третьей, самой слабой стороной битвы были боснийские хорваты.

Интегральной частью Дейтонского соглашения стала Конституция Боснии и Герцеговины, которая в главе 3, статье 2, пункт с, установила обязанность для этнитетов установления гарантий безопасности, а также жизни без всяких угроз для всех людей, находящихся под их юрисдикцией, с помощью гражданских структур юридической охраны, работающих в согласии с международными стандартами, правами человека и базовыми свободами [2]. Понятие «этитеты» используется для обозначения двух субъектов, из которых состоит Босния и Герцеговина, то есть мусульманско-хорватской Федерации Боснии и Герцеговины, которой по соглашению в Дейтоне ассигновано 51% территории страны, а также Сербской Республики на остальной части государства. Отсюда этнитеты получили исключительные компетенции по организации полицейских групп. Вначале центральные власти не использовали никаких полномочий в этом вопросе. Таким образом, появились две совершенно разные модели полиции, из которых сербскую можно назвать очень централизованной, а мусульманско-хорватскую – децентрализованной.

Сербские власти в Бания-Луке решили создать одну, центрально управляемую группу, подвластную местному министру внутренних дел. Правлению главного коменданта подлежит сеть из девяти региональных комендатур. Службу в полиции несут около 8,5 тысяч полицейских, из которых около четырехсот являются лицами не сербского происхождения. В Дейтоне принято положение о доступе к должностям в администрации, основанное на паритетах этнической структуры Боснии и Герцеговины с довоенных времен (1992-1995 гг). В соответствии с этим, мусульмане должны занять 1,2 тысячи должностей в полиции в Сербской Республике, а хорваты – почти 800 [3, 50–51].

В мусульманско-хорватском государстве было принято правило существования отдельных полицейских групп в каждом из десяти кантонов (хорватских, мусульманских и смешанных), а также одной полицейской службы для всей Федерации. Федеральная полиция, подчиняющаяся федеральному министру внутренних дел, обладает прерогативами, связанными с борьбой с терроризмом, организованной преступностью и торговлей наркотическими средствами, другими видами преступности, плюс охраной государственных лиц. Кроме того, она занимается подготовкой криминальных экспертиз, организацией и обеспечением безопасности граждан Федерации, охраной материальной инфраструктуры, находящейся на её территории, раскрытием преступлений, совершённых в кантонах, сотрудничеством с соответствующими прокуратурами по криминальным делам. Остальные компетенции по обеспечению безопасности и общественного порядка перенесены на уровень кантонов, а это означает, что эффективность полицейских федеральных структур является производной отношений федеральных властей с кантонами. Эти отношения были намного сложнее, чем между этнитетами [4, с. 270].

Это означает, что два десятилетия назад, создавая новые юридические правила существования Боснии и Герцеговины, основано 12 новых полицейских групп, которые только незначительно сотрудничали между собой. Дейтонское соглашение предусматривало обязательную помощь для

боснийских властей со стороны Международных Полицейских Сил ООН. После 2002 года вместо них была создана Европейская Миссия Полиции, которая своё существование прекратила в 2011 году. На первом этапе, благодаря Международным Полицейским Силам ООН, удалось провести проверку боснийских сотрудников, их регистрацию и авторизацию, что привело к редукции их численности с почти 45 тысяч в 1995 году до 23 тысяч в 2002 году. Несмотря на сокращения, Босния и Герцеговина считалась одним из самых полицейских государств в мире, и, несомненно, в Европе, так как один полицейский приходится на 200 человек. Этот результат выше только в Монако.

В результате международной помощи начался системный процесс реорганизации структур общественной безопасности, связанный с усилением сотрудничества между 13 полицейскими группами в Боснии и Герцеговине. К вышеупомянутым службам присоединилась полиция округа Брчко, созданная в 1999 г. (вместе с административным округом). Ещё одним испытанием была организация группы на уровне центральных властей. Итак, на первом этапе образовалась Граничная Полиция (2000 год), а также Следственная и Охранная Государственная Агенция (2002). Обе были эманацией конституционных полномочий Сараево, связанных с миграционной политикой и борьбой с международной и государственной преступностью, в том числе сотрудничеством с Интерполом. Обе полицейские группы подчинены департаменту безопасности, основанному в 2002 году на уровне центральной власти.

Среди полномочий Агенции можно выделить ведение предупредительной деятельности, ведение следственных действий, расследование криминальных преступлений, остающихся в юрисдикции центральных судов, в которые входит организованная преступность, терроризм, военные преступления. Кроме того, Агенция занимается созданием баз данных, которые способствуют борьбе с организованной преступностью и помощи в раскрытии криминальных преступлений на территории Боснии и Герцеговины. Более того, Агенция является компетентной по охране публичных людей, дипломатических миссий и консульств, а также государственных учреждений, охраны свидетелей и создания экспертиз по криминальным делам. Следственная и Охранная Государственная Агенция является первой административной структурой в стране, в которой административные границы территориальных единиц не соответствуют разделению на этнитеты, а их центры находятся в Банья Луке, Мостаре, Сараево и Тузли [5, *Ibidem*, с. 278].

Удалось основать новые учреждения, которые подчиняются международной безопасности, например, Директорат по Координации Полиции. Его главная задача – усиление эффективности работы каждой из групп полиции и улучшение коммуникации между государственными субъектами по делам полиции и международным учреждениям [6, с. 109–122, 110–126]. Ко всяким изменениям относятся как к покушению на постдейтонский порядок. Прежде всего, заметить это можно в Банья Луке.

Соглашение Страстной Пятницы (1998 г.)

Конфликт в Ольстере признается одним из самых важных этнорелигиозных споров Западной Европы в XX веке. Его источник находится в многовековой доминации англосаксов на острове – официально Ирландия стала частью Великобритании в 1800 году, хотя первые проникновения были заметны уже с половины XII века. Причиной были также следующие факторы: огромная денационализация Цельтов (в том числе геноцид как следствие большого голода в половине XIX в. и иммиграция ирландцев в США), мысль о соединении целой страны после создания в 1922 году Ирландского Свободного Государства в южной части острова, разторжение государственных узлов с Лондоном в 1949 году и возникновение республики [7].

По результатам переписи населения с 2011 г., среди жителей Ирландии было 40,8% римокатоликов (для сравнения в 2001 г. их было 40,2%), протестантов разного типа – 41,6% (в 2001 г. – 45,6%), пресвитериан – 19,1% (в 2001 г. – 20,7%), верующих англиканской церкви под видом Ирландской Церкви – 13,7% (в 2001 г. – 15,3%) и, наконец, методистов – 3% (в 2001 г. – 3,5%). Это всё при увеличении числа жителей Ольстера в указанном десятилетии с 1,68 миллиона до 1,81 миллиона. Здесь нужно добавить, что увеличение количества католиков обусловлено иммиграцией из новых стран членов Европейского Союза, в которой доминировали поляки (18,6 тысяч), литовцы (6,6 тысяч) и словаки (2,4 тысячи) [8].

Северная Ирландия рассматривается как наиболее религиозный регион на Британских Островах. Подтверждением этому являются результаты соцопросов с 2007 г. 45% респондентов из Ольстера ответило, что регулярно (по крайней мере раз в месяц) посещают святыню. Такой же ответ дало 18% респондентов из Шотландии, 14% из Англии и 12% из Уэльса [9, с.7].

Учреждением, негативным способом замешанным в Ирландский конфликт, стала Королевская Полиция Ольстера (Royal Ulster Constabulary). Доминировали в ней протестанты (католиков было

только 7,5% среди всех сотрудников). Таким образом, Королевская Полиция сыграла иную роль, чем этого можно было ожидать от полиции демократического правового государства. Вместо того чтобы быть посредником в споре, полиция стала его участником. Среди почти 3,5 тысяч смертельных жертв конфликта, который длился на протяжении трёх десятилетий (до 1998 года), больше чем 1,1 тысяча человек принадлежала разным службам, связанным с безопасностью, в том 300 человек было из Королевской Полиции Ольстера [10].

Соглашение Страстной Пятницы, иначе называемое Бельфастским Соглашением, было заключено 10 апреля 1998 г. в столице Ольстера. Соглашение имеет статус международного договора, так как его сторонами были премьер Тони Блэр и министр по делам Северной Ирландии Мо Мовлам от имени правительства Её Королевского Величества, а также премьер Берти Ахерн и Дэйвид Эндрюс, который в то время исполнял обязанности министра иностранных дел (последние репрезентовали правительство Республики Ирландии). Важно, что Соглашение Страстной Пятницы было подписано представителями восьми главных политических групп Северной Ирландии, как юнионистских (Ольстерская юнионистская партия, Альянс, Ольстерская Демократическая Партия), так и республиканских (Социал-демократическая и лейбористская партия, Шинн Фейн и т.д.). Главные авторы договора, католик Джон Хьюм и англиканин Дэйвид Тримбл, стали лауреатами Нобелевской Премии Мира в 1998 году.

Соглашение Страстной Пятницы является самым большим достижением (со времён Саннингдэйл в 1973 году) для сторонников единства целого острова. На основании документа католики могут участвовать в выборах в локальный парламент. Те, которые будут избраны народом, получают возможность заседать в правительстве Северной Ирландии, пропорционально к их репрезентации в Ассамблее Северной Ирландии. Договор стал началом для межведомственного сотрудничества Севера с Югом с помощью: 1) Совета Британских Островов, который должен неформально соединять администрации в Лондоне и Дублине, а также Бельфасте, Эдинбурге и Кардиффе, на Острове Ман, а также Нормандских Островах; 2) Министерства межирландского совета в рамках сотрудничества между Северной Ирландией и Ирландской Республикой, главным заданием которого является сотрудничество по делам всего острова; 3) Британско-Ирландской Межправительственной Конференции для содействия сотрудничеству между Северной Ирландией и Великобританией. Не без усложнений прошла имплементация условий соглашения, относящихся к разоружению ольстерских военизированных группировок, а также освобождения североирландских заключенных из тюрем [11, с. 229–235].

Девятая часть соглашения относилась к полиции и правосудию. В начале стороны признали, что проблема полиции очень важна для каждого общества, а история глубоких разногласий в Северной Ирландии несёт за собой очень много эмоций, боли и страданий жертв и их близких, в том числе сотрудников Королевской Полиции Ольстера. Стороны соглашения были уверены, что этот документ стал новым началом для полиции в Северной Ирландии, службы, открытой к сотрудничеству с обществом, а это, в свою очередь, даёт неповторимый шанс на строительство новой политической системы. Нужно информировать полицейских обо всех изменениях в обществе, которое они должны защищать.

В следующем параграфе стороны выразили уверенность в том, что полицейские структуры и механизмы, которые характерны для этой службы, должны отображать эффективность, справедливость и беспристрастность, а также независимость от политических воздействий, ответственность за действия и общество, которому они служат. Стороны пришли к общему согласию, что использованные решения и схемы должны быть приспособлены к поддержанию закона и порядка, а также эффективному реагированию на угрозы общественному порядку, прежде всего со стороны терроризма. Полиция, которая не в состоянии эффективно действовать, не сможет расположить к себе общество. Кроме выше сказанного, стороны согласны, что хорошо построенные структуры и механизмы полиции должны быть открыты к сотрудничеству с обществом и максимальному делегированию полномочий и ответственности. Такие решения должны опираться на защиту прав человека, профессиональной этики, а также должны быть единогласно приняты всем сообществом.

Анонсировано создание независимой комиссии по разработке рекомендаций, относящихся к механизмам, которые в будущем будут введены в Северной Ирландии, включая средства, которые убедят общество в необходимости перемен в структурах и действиях полиции, в соответствии с вышеописанными изменениями. Авторы документа надеялись, что Комиссия станет собранием международных экспертов, а рапорт о её действиях должен был появиться не позже лета 1999 г. Комиссия обязалась согласовывать все свои идеи с общественными организациями, а выработанные концепции должны в основном рассматривать тему полиции. В случае если бы были подняты

проблемы существования системы правосудия, в консультациях должно участвовать правительство [12].

Указанное приложение к этой части соглашения (Приложение А) относится к Комиссии по делам Полиции в Северной Ирландии. Учитывая правила, относящиеся к полиции, представленные в этом документе, Комиссия была обязана контролировать действия полиции в Ольстере и, базируясь на их результатах, должна представлять предложения на будущее для полицейских структур. Предложения Комиссии о полиции должны быть сконструированы так, чтобы учитывать состав, процесс набора кандидатов, культуру, а также восприятие полиции как части общественности Северной Ирландии. Кроме этого, они должны содержать рекомендации по таким вопросам, как переквалификация, кадровая помощь, повышение уровня образования и профессиональное развитие сотрудников в мирном обществе. Предложения Комиссии должны быть спроектированы таким образом, чтобы гарантировать следующее: 1) полиция является структурой, управляемой так, чтобы эффективно выполнять свои обязанности; 2) полиция должна быть вовлечена в партнёрство с обществом, максимально делегируя свои полномочия и ответственность; 3) законодательная и конституционная база требует беспристрастного выполнения полицейских заданий и стандартов работы, совместимых с международными нормами; 4) полиция действует в четких рамках ответственности перед законом и обществом, которому служит, поэтому: а) её действия ограничиваются ответственностью и действиями в рамках закона; б) её компетенции и процедуры слежения за исполнением постановлений и указов должны быть четкими и доступными; в) она открыта и предоставляет независимые средства с целью проверки жалоб на полицию; г) не существуют чётко обозначенные условия, которые дают возможность жителям и избранным ими политическим представителям выражать своё мнение о полиции, а также обозначать приоритеты работы полиции, гарантировать её беспристрастие и свободу от нелегального политического контроля; д) существуют правила об ответственности за эффективность и экономное использование средств для реализации заданий полиции; е) существуют средства для независимого и профессионального контроля, проверки полиции, поддержания соответствующих стандартов ее работы. 5) скоординированное сотрудничество с Миротворческой Стражей Ирландии, а также другими полицейскими структурами; 6) управление общественным порядком, в котором нужно предвидеть сверхурочное использование полицейских сил [13].

Превращение Королевской Полиции Ольстера в Полицию Северной Ирландии (Police Service of Northern Ireland) произошло в ноябре 2001 года. Решено, что новая структура будет очищена от наиболее заметных британских символов, будет принят новый кодекс этики и разработана будет новая присяга для будущих полицейских. Среди сотрудников полиции протестанты и католики будут представлены в равных количествах. Также запланировано создание вакансии полицейского уполномоченного по правам человека и Трибунала Общественных Жалоб. Указания Комиссии были записаны в Законе о Полиции в Северной Ирландии в 2000 и 2003 годах [14].

Ольстер остаётся единственным регионом британского государства, в котором функционирует общая полицейская структура, подчиненная властям из Бельфаста. Для сравнения, в Англии и Уэльсе существуют 43 такие группы, а в Шотландии – 6. В то время, когда в Северной Ирландии происходили перемены в администрации общественного порядка, произошло увеличение контрольных полномочий локальных правительств Шотландии и Уэльса над полицией [15, с. 68–69].

Охридское соглашение (2001 г.)

В конце XX – начале XXI в. во входившим в состав Югославии Косове произошли столкновения между албанцами (90% населения края) и сербами. Спор этот перешёл на международный уровень, а в 2001 г. распространился также на соседнюю Македонию. До этого момента Македония была идеальным примером подражания для других балканских народов, как государство, в котором все споры и конфликты решались исключительно мирным путём. Албанцем себя считал каждый четвёртый гражданин страны со столицей в Скопье. В северо-западной части края существовали регионы, в которых албанцы составлял 90% жителей. В Македонии проживают также сербы, цыгане и турки – всё это является типичной для региона мультикультурной мозаикой. Среди причин конфликта албанская сторона чаще всего называла несправедливые общественно-политические отношения между македонцами и албанцами после обретения независимости Македонией. Прежде всего, нужно сказать, что македонский истеблишмент создал этническое государство для македонцев. Албанцам отводилась роль этнического меньшинства, но они хотели быть элементом строящим новое постюгославское государство. Участие албанцев в государственных структурах не соответствовало их удельному весу в структуре населения (2% в правительстве и армии). Ещё одним аргументом стало подписанное в феврале 2001 соглашение об обозначении государственной границы с Югославией. Во-первых, таким образом проигнорированы происходящие в то время процессы в Косове. Во-вторых, этот договор

препятствовал албанцам Косова и Македонии в пересечении границы без контроля так, как происходило это в прошлом.

Македония полагала, что за конфликт в стране ответственными были международные силы, которые не могли решить албанскую проблему в сербском Косове. Проблема эта распространилась на бывшую Югославскую Республику Македонию. Через югославо-македонскую границу (а по сути косовско-македонскую) проникали разведчики Армии Освобождения Косово (Ushtria Çlirimtare e Kosovës), которые в Македонии создали Армию Национального Освобождения (Ushtria Çlirimtare Kombëtare). Ещё в феврале 2001 года правительство в Скопье отвергло аргументы албанской стороны о дискриминации, ссылаясь на записи в Конституции, обучение языкам меньшинств на уровне среднего образования, местных органов власти, а также на официальное использование языка меньшинств в местах, где они являются большинством в обществе. Подчёркнуто, что государственная администрация не жалеет сил для того, чтобы увеличить вовлечение в службу в полиции и армии. Среди солдат Министерства Внутренних Дел уровень партиципации представителей албанского меньшинства должен был быть на уровне 8,7%. В типично албанских городах они занимали только четвертую часть рабочих мест [16, с. 275–283].

Считается, что силовая фаза войны началась 16 февраля 2001 года, когда вооруженная группа албанцев провела атаку на отделение полиции в македонском селе Танушевцы. Это вовсе не значит, что такой инцидент был первым, потому что подобное происходило с начала 2000 года. С разной интенсивностью нападения на полицию, военных, дорожную инфраструктуру, систему водоснабжения, или даже мирное македонское население длились до момента редакции македонской конституции в 2001 г. Эти нападения стали причиной побега македонцев с регионов, в которых доминировали албанцы [17, *Ibidem*, s. 289–311].

Летом 2001 года, благодаря заинтересованности Европейского Союза и Соединённых Штатов Америки, правительство в Скопье начало мирные переговоры со многими группами из албанского меньшинства. Их результатом было заключение Охридского соглашения (13 августа 2001 года), которое признано большой победой албанцев. В ходе переговоров они достигли практически всего, чего ожидали, кроме территориальной автономии и подчинения местных сил полиции самоуправлению, а не Министерству внутренних дел. В рамках соглашения албанский язык приобрёл статус государственного в государственных учреждениях и органах самоуправления в районах, в которых минимум 20% населения было албанским, оно приобрело статус равный македонцам, получения высшего образования на албанском языке обеспечивалось финансовой помощью со стороны Скопье, а люди православного, католического и мусульманского вероисповедания обрели равный статус.

Стороны Охридского соглашения подчеркнули необходимость введения паритетов в администрации, а также в армии и полиции. Паритеты должны отображать этническую структуру страны. «Особое внимание следует обратить на гарантии того, что в самые короткие возможные сроки полиция будет отображать структуру и размещение населения» (ст. 4 п. 2). В дополнении С Соглашения детализировано, что такую структуру македонская полиция обретёт после 2004 года. С целью реализации этого проекта правительство обязалось провести переобучение и к половине 2002 года принять на службу 500 новых полицейских. Столько же должны были быть принятыми на службу в 2003 году (среди жителей регионов, в которых македонцы не являются большинством). Кроме этого, президент Борис Трайковский и премьер Любчо Георгиевский от имени властей Македонии обязались гарантировать больше влияния самоуправления на процесс избрания шефов локальной полиции (ст. 3 п.3). Тем самым, в приложении В власти обязались принять соответствующие законы по правам самоуправлений в избирательном процессе комендантов местных отделений полиции, среди трех кандидатов, указанных Министерством Внутренних Дел. По крайней мере, один из кандидатов должен принадлежать к доминирующей в данном муниципалитете этнической группе [18].

Поручителями реализации обязанностей по реформам полиции стали ОБСЕ, Европейский Союз и Соединённые Штаты Америки. Первая из перечисленных международных организаций поддержала процесс реформ, проводя курсы в полиции и надзор пропорционального этнического состава в государственной администрации, армии и полиции. Европейский Союз организовал миротворческие операции военных и полицейских, для которых главной целью был мониторинг территорий, на которых проходили жестокие бои. Кроме этого, Евросоюз предпринял обучение сотрудников и кандидатов на службу в органах, связанных с безопасностью, консультации локальной полиции, борьбу с организованной преступностью и реализацию европейских стандартов. С началом 2006 г. вместо миссии «Europol Proxima» появилась Полицейская Консультативная Группа, в которую

входило несколько десятков сотрудников European Union Police Advisory Team. Действия миссии продолжались в рамках проекта сотрудничества Европейской Комиссии и властей из Скопье [19].

В краткие сроки были реализованы поставленные цели и увеличено участие представителей меньшинств в этнической структуре сотрудников македонской полиции. Если в начале 2001 года только 6% всех полицейских составляли албанцы, то 4 года спустя эта цифра выросла втрое. В это время в стране принято на службу 1,6 тысяч полицейских, в том числе 1145 граждан македонских национальностей, 81 – турецкой, 58 – цыганской, 32 – сербской и 50 – немакедонской. Кроме этого, благодаря сотрудничеству с миссией ОБСЕ в Скопье почти каждый четвёртый сотрудник македонской полиции прошёл обучение на 3-месячных курсах адаптации к работе в многонациональной среде. Всё же заметным было слишком низкое количество албанцев среди офицерского состава. Этот факт можно объяснить зависимостью повышения от теоретических аспектов, а не от злой воли македонского большинства [20, с. 279–281]. Согласно рапорту Совета Европейского Союза с 20 октября 2006 года, появились возражения, относящиеся к тому, что слишком мало человек с албанской национальностью находилось среди среднего офицерского состава полиции или пограничных войск.

В принятом 29 января 2002 года законе о местном управлении введено правило избрания местного коменданта полиции советом муниципалитета со списка троих кандидатов, представленных министром внутренних дел. По крайней мере, один кандидат должен принадлежать этнической группе, доминирующей в данном муниципалитете. Если совет не утвердит ни одного кандидата, весь процесс будет проводиться заново. Только после выше перечисленного менялись правила: комендант избирался министром из троих кандидатов, которых предложил совет муниципалитета.

Нужно заметить, что по законодательным актам, принятым в 2004 году введено новое административное деление Македонии. Образовались 84 муниципалитета, из них 10 на территории столичного округа Скопье. Всё это вместо предыдущих 123 административно-территориальных единиц. Во многих случаях территориальные изменения дали возможность объединения 20% албанцев в границах муниципалитета, и даже их албанизацию. Этот процесс можно понимать как захват власти в самоуправлении членами албанского населения. Это условие было выполнено на территории 29 муниципалитетов, в том числе в Скопье и в четырёх районах, входящих в его состав. С целью улучшения работы полиции в регионах, где большинством жителей были албанцы, основано 8 координирующих центров (Скопье, Битола, Гостивар, Куманово, Охрида, Струмица, Штип и Тетово). Для улучшения своего имиджа полиция проводит встречи и обучения с советниками, представителями СМИ, неправительственными организациями, а также с обычными жителями [21, с. 349–354].

Выводы и рекомендации для Украины

Во-первых, в каждой из проанализированных ситуаций присутствовал внутренний конфликт, но в большой мере вышедший на международный уровень. Конфликт на Донбассе не выглядит по-другому, даже если анализировать уровень влияния и дестабилизации. Отсюда вывод, что в миротворческий процесс должны быть увлечены другие государства и международные организации, которые уже участвовали в процессе приготовления предыдущих соглашений или в их осуществлении.

Во-вторых, необходимо осознать огромную роль полиции в обеспечении безопасности на постконфликтной территории. Охраняя хрупкий мир, органы ответственные за безопасность должны находится вне каких-либо подозрений в сотрудничестве с одной из сторон конфликта. По-этому, обязательным элементом миротворческого процесса должна быть реформа полиции. Новые сотрудники должны принадлежать обеим заинтересованным сторонам или вообще находится вне всяких сторон. Так как сотрудники полиции каждый день работают с оружием, процесс проверки и принятия на службу должен быть исключительно тщательным.

В-третьих, с самого начала нужно стремиться к тому, чтобы полиция имела исключительное право на легальное использование силы. Ключевое значение для миротворческого процесса должна иметь проблема разоружения обеих сторон конфликта. С постконфликтной территории должны исчезнуть другие силовые структуры (в том числе армия). Охраной безопасности и поддержанием общественного порядка должны заниматься специально созданные международные полицейские силы, состоящие из сотрудников полиции стран, не связанных с конфликтом.

На Донбассе в первую очередь нужно ответить на вопрос, касающийся характера связей этого региона с Украиной после окончания военных действий, что будет иметь фундаментальное значение для будущего статуса полиции. Во-вторых, нужно принять во внимание тот факт, что сепаратистские части донецкой и луганской областей не приняли участия в реформе администрации безопасности и общественного порядка, на базе которой в 2015 году основано Национальную полицию Украины. К обоим этим определителям стоит относиться сообща.

В Минских договорённостях украинская сторона обязалась принять законодательные акты относящиеся к специальному статусу для некоторых регионов донецкой и луганской областей. Согласно декларации Киева в рамках договоренности Минск-2 к концу 2015 года Украина должна была провести реформу внутренней политической системы, в том числе ввести поправки в Конституцию, с учетом децентрализации и признания контролируемым сепаратистами зонам права на самоопределение языка, права к созданию собственных сил порядка, права к установления трансграничного сотрудничества с регионами Российской Федерации. Стороны соглашения, а именно главы Украины, России, ОБСЕ, а также Донецкой Народной Республики и Луганской Народной Республики пришли к общему мнению, что только выполнение всех требований относящихся к реформе политической системы даст возможность передать властям в Киеве полное руководство над этой частью российско-украинской границы, находящейся под контролем сепаратистов. Стоит подчеркнуть, что закон о специальном статусе местного самоуправления для некоторых регионов донецкой и луганской областей на срок трёх лет украинская Верховная Рада приняла еще в сентябре 2014 года (как выполнение обязанностей по соглашению Минск-1). В силу статьи 9 выше указанного документа, местные советы получили возможность создания структур народной милиции, которая образуется с целью защиты безопасности и общественного порядка, организована на основе добровольных структур, в которых служат исключительно граждане Украины, проживающие на территории этого совета [22].

Принимая во внимание враждебность большинства украинских политических групп к идеи децентрализации и федерализации страны, стоит принять, что в ту же сторону будет идти миротворческий процесс на Донбассе. Поэтому, стоит рассмотреть модели создания мира осуществленные в Северной Ирландии и Македонии. Гарантом продолжительности договоренности должна стать Москва, наравне с Киевом, но при этом сепаратистские республики должны быть вычеркнутыми со списка сторон соглашения. Такой подход позволяет легитимизировать миротворческий процес, подчеркивая, что Донецкая Народная Республика и Луганская Народная Республика никогда не были признаны как субъекты международного публичного права, а оказавшиеся под их властью территории составляют интегральную часть Украины.

Не рекомендуется создавать на Донбассе локальные народные милиции, так как это означало бы легализацию вооруженных сил сепаратистов, что препятствовало бы эффективному созданию мира. Здесь могла бы быть создана локальная государственная полиция с собственным комендантом, назначенным властями из Киева. Эта полиция могла бы сотрудничать с Национальной Полицией Украины, особенно в раскрытии тяжелых преступлений. Консультативным органом для коменданта локальной государственной полиции на Донбассе мог бы быть совет, избранный непосредственно или косвенно, и состоящий из лиц, пользующихся уважением местных жителей, например учителей или духовных лиц, а также политиков, отстаивающих мирный процес.

В ситуации, когда создание отдельной местной государственной полиции для Донбасса было бы признано посягательством на территориальную целостность Украины, можно было бы использовать модель, выработанную в итоге Охридского соглашения. Речь идёт об избрании местного коменданта полиции советом административно-территориальной единицы из списка троих кандидатов, представленных министром внутренних дел центрального правительства. Такое решение, с одной стороны, подчеркнуло бы отличие Донбасса от остальной части Украины, с другой – не давало бы оснований для обвинений в уходе от принципа территориальной целостности страны.

Заключение

Отметим, что в каждом из проанализированных мирных соглашений ключевой проблемой была реформа полиции. Вероятно, что так же будет в процессе окончания конфликта на Донбассе. В этом нас убеждают все происходящие до сегодняшнего дня попытки примирения в рамках Минских договоренностей (сентябрь 2014 г. и февраль 2015г.). Форма и характер структур администрации безопасности и общественного порядка на территории Донецкой Народной Республики и Луганской Народной Республики, скорее всего, будет производной выбора модели осуществления власти, как с участием местных жителей, так и с точки зрения Киева. Будет ли существовать территориальная автономия или же нет? Как демонстрирует британский пример, даже в унитарном государстве может существовать несколько полицейских структур, и, наоборот, в федеральных государствах, как например, в России, будет существовать исключительно сильная, централизованная полиция. По этой причине такое основание несёт возможность ошибки. Уверенно можно сказать, что без реформированных структур, ответственных за безопасность на постконфликтной территории, трудно будет достичь стабилизации.

Список ссылок

1. A. Jagiełło-Szostak, *Idea narodu politycznego kontra etnonacjonalizmu. Od jugoslawizmu do jugonostalgii*, Wrocław 2013.
2. P. Osóbka, *System konstytucyjny Bośni i Hercegowiny*, Warszawa 2011.
3. Z. Zubel, *Policja Bośni i Hercegowiny (cz. I)*, «Przegląd Prewencyjny» 2010, nr 2.
4. P. Sokołowska, *Policja w Bośni i Hercegowinie jako przykład niewydolności systemu bezpieczeństwa narodowego*, «Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego» 2010/2011.
5. Ibidem.
6. M. Kaczorowski, *Reforma policji w Bośni i Hercegowinie. Rola społeczności międzynarodowej*, [w:] *Europejski protektorat? Bośnia i Hercegowina w perspektywie środkowoeuropejskiej*, M. Gniazdowski (red.), Warszawa 2008; P. Sokołowska, *Bilans działalności misji policyjnej Unii Europejskiej w Bośni i Hercegowinie*, «Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego» 2009/2010.
8. W. Gruszka, *Konflikt w Irlandii Północnej*, Warszawa 1977; S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, Wrocław 1977; *Historia Irlandii*, T. W. Moody, F. X. Martin (red.), Poznań 1998; W. Konarski, *Pragmatycy i idealisci. Rodowód, typologia i ewolucja ugrupowań politycznych nacjonalizmu irlandzkiego w XX wieku*, Pułtusk–Warszawa 2001.
9. *Census 2011: Ethnicity, Identity, Language and Religion*, <http://www.ninis2.nisra.gov.uk/public/Theme.aspx?themeNumber=136&themeName=Census+2011> [15 VIII 2015]
10. *Churchgoing in the UK. A research report from Tearfund on church attendance in the UK*, Teddington 2007.
11. R. Weitzer, *Policing Under Fire. Ethnic Conflict and Police-Community Relations in Northern Ireland*, Albany 1995.
12. A. Piórko, *Historia Irlandii Północnej*, Toruń 2008.
13. *Northern Ireland Peace Agreement (The Good Friday Agreement)*, <http://peacemaker.un.org/uk-ireland-good-friday98> [15 VIII 2015].
14. Ibidem. *The Police (Northern Ireland) Act 2000*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/32/contents> [15 VIII 2015]; *The Police (Northern Ireland) Act 2003*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/6/contents> [15 VIII 2015].
15. P. Mickiewicz, *Systemy bezpieczeństwa narodowego w rozwiązaniach ustrojowych wybranych państw*, Wrocław 2012.
16. I. Stawowy-Kawka, *Albańczycy w Macedonii 1944-2001*, Kraków 2014.
17. Ibidem.
18. *Ohrid Framework Agreement*, [http://www.ucd.ie/ibis/filestore/OhridFramework Agreement.pdf](http://www.ucd.ie/ibis/filestore/OhridFramework%20Agreement.pdf) [15 VIII 2015].
19. B. Przybylska-Maszner, *EUPAT – policyjny zespół doradczy w Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, <https://repozytorium.amu.edu.pl> [15 VIII 2015].
20. R. Woźnica, *Rola Unii Europejskiej w realizacji postanowień porozumienia ochrydzkiego dotyczących policji*, [w:] *Tożsamość narodowa w społeczeństwie multietnicznym Macedonii*, M. Kawka, I. Stawowy-Kawka (red.), Kraków 2008.
21. I. Stawowy-Kawka, *Albańczycy w Macedonii 1944-2001*, Kraków 2014.
22. Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/1680->

ТОМАШ ШИШЛЯКкандидат політичних наук,
Вроцлавський університет
(Вроцлав, Польща)
tomasz.szyszlak@uwr.edu.pl**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІЦІЇ В ПРОЦЕСІ ЗАВЕРШЕННЯ
ЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ***Анотація*

У статті описано досвід реформування поліції в процесі завершення внутрішніх етнічних конфліктів у Боснії та Герцеговині, Косово та Північній Ірландії. Конфлікт у Боснії та Герцеговині було вирішено на основі Дейтонської угоди, виконання якої забезпечувалося прийняттям нової Конституції, що встановлює для етнітетів гарантії безпеки, а також створенням нової поліції, в якій пропорційно представлені боснійці, серби, хорвати. На основі Бельфастської угоди вдалося врегулювати багаторічний конфлікт між католиками і протестантами в Північній Ірландії. Важливою складовою процесу врегулювання конфлікту було знаходження компромісу щодо створення нової поліції, в якій забезпечувалося рівне представництво католиків і протестантів. Конфлікт у Косово вирішувався на основі Охридської угоди, досягнутої за участі ЄС і США. Згідно угоди, утвердився новий статус албанців у Косово, албанська мова стала державною, а у формуванні місцевої поліції значна роль відводилася місцевому самоврядуванню, що дозволило забезпечити пропорційне представництво етнічних груп у ній. Європейський досвід мирного врегулювання етнічних конфліктів, зокрема досвід створення в конфліктному регіоні нової поліції, може бути використаний в процесі мирного врегулювання конфлікту в Донбасі.

Ключові слова: конфлікт, етичний конфлікт, Донбас, Косово, поліція.

TOMASZ SZYSZLAKPhD in Political Science
Wroclaw University
(Wroclaw, Poland)
tomasz.szyszlak@uwr.edu.pl**EUROPEAN EXPERIENCE OF POLICY REFORM IN THE PROCESS OF ENDORSEMENT OF
ETHNIC CONFLICTS***Summary*

The end of the bipolarity in Europe became the real explosion of ethnicity in multinational countries. Nationalisms appeared again, especially those frozen by the communism. The conflict in Donbass, lasting from 2014, perfectly is becoming a part of these general trends. The object of analysis in the present text is the issue of functioning of police formations in the new reality, after ethnical conflicts, which troubled Bosnia-Herzegovina, Macedonia or Great Britain and Northern Ireland on the turning point of XX and XXI centuries.

In each of three described coincidences we dealt with conflicts, in which there was strongly present the issue of ethnicity, however the police was being exploited as the tool of one of sides of weight regulating the course of conflict. When it already reached into entering peace agreements, issues associated with the reorganization of police structures and the adaptation to the multiculturalism of the society, became one of crucial problems. Showing conclusions and recommendations which could be applicable in case of the ending is aimed at an above study of conflict in eastern Ukraine.

The author is coming to a conclusion, that one of the most important element of the peace process should be the reform of the police, going in such direction so that in it coming officers are employed of different parties to the dispute, or from none of them. Moreover from the very beginning it is necessary to aspire police to have a monopoly for legal applying power, and therefore for the peace process an issue of disarming both fighting sides should also have a key importance. Other forces should be withdrawn from the postconflict area, and special international police services should deal with supporting the protection of the safety and the public order (especially in the first phase of peacebuilding).

Keywords: conflict, ethical conflict, Donbass, Kosovo, police.

II РОЗДІЛ. ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

УДК: 165.191

ВОЛОВИК В.И.

Заслуженный деятель науки и техники Украины,
доктор философских наук, профессор
(г. Запорожье, Украина)
yvi@kvnn.org.ua

НАУЧНОЕ ПОЗНАНИЕ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

Аннотация

В статье рассматривается феномен научного познания. Анализируется как присущие ему общие черты, характерные для познания в целом, так и отличающие его особенности. К числу первых относится, прежде всего, объективный характер научного познания, независимость его существования от сознания и воли, как отдельной личности, так и той или иной социальной групп, конкретного общества и человечества в целом. Как и познание в целом, научное познание по своей природе является результатом отражения, продуцируя субъективные образы предметов и явлений природного и социального бытия и, будучи детерминировано общественными потребностями, предстает в качестве социально-опосредованного отношения человека к миру, к объективной реальности. Развитие указанных потребностей по мере развития практической деятельности обуславливает развитие и научного познания.

Анализируя особенности научного познания, автор акцентирует внимание на таких из них:

- научное познание не ограничивается постижением внешних проявлений объектов природной и социальной реальности, а нацелено на проникновение в их сущность;*
- оно требует наличия соответствующим образом подготовленного субъекта познания;*
- научное познание представляет собой целенаправленную познавательную деятельность, способную быть направленной на познание объектов, которые могут не совпадать с объектами производственной деятельности, а также практики в целом;*
- предмет научного познания детерминирован объектом познания;*
- результативность научного познания обусловлена наличием подлинно научной методологии;*
- результатом научного познания является создание теоретически обоснованных мысленных моделей познаваемых объектов, научных положений и выводов, раскрывающих присущие ему ранее не известные признаки и особенности новых теорий, а также открытия артефактов;*
- будучи неразрывно связанным с научным сознанием, научное познание в значительной мере обуславливает развитие и других форм общественного сознания – религиозного, политического, правового, нравственного, эстетического и философского.*

Ключевые слова: сознание, познание, научное познание, объект научного познания, субъект научного познания.

Слова «познание» и «сознание» относятся к числу однокоренных. Их корень «знание». Приставки же «по-» и «со-», которые, как справедливо отмечает известный исследователь русского языка С.И.Ожегов, выполняют различные функции в словообразовании¹, способствуют формированию существительных различных по своему содержанию. Приставка «по-» формирует слово, которое, наряду с другими его значениями, призвано означать начало действия субъекта, отправляющегося в путь по знания (сравни «по воду» – В.В.), то есть за знаниями, желающего где-то узнать, открыть для себя ранее неизвестное, касающееся как предметов и явлений окружающей субъекта объективной реальности, так и его самого. Что же касается приставки «со-», то она, как думается, в нашем случае служит для формирования слова, обозначающего определенную завершенность указанного пути, либо какой-то его части субъектом, отправлявшегося, как известно, по знания, то есть за знаниями, а теперь обретшего их и, вследствие этого, оказавшегося со знанием.

Познание является сложным системным образованием. Приступая к его анализу, исследователи прежде всего стараются подчеркнуть различие между знанием и незнанием, нередко прибегая к

известному высказыванию Сократа о познании: «Я знаю лишь то, что ничего не знаю...». Используя это высказывание, В.Л.Петрушенко, в частности, замечает: «Это высказывание иногда иллюстрируют с помощью такого примера: представим себе окружность; площадь, которую эта окружность ограничивает – это объём наших знаний, а длина окружности – граница между знанием и незнанием. Соответственно, площадь, которую окружает окружность – незнание. Представим, далее, что мы существенно увеличили своё знание, а вместе с тем увеличили и длину окружности, то есть увеличили границу между знанием и незнанием. И поэтому – «чем больше мы знаем, тем меньше мы знаем». Этот парадокс, действительно, можно толковать именно так. Однако, уже в размышлениях Платона можно увидеть и определенное его решение. Если мы ведём разговор и о своём знании, и о своём незнании, то, фактически, речь идёт не о границе между знанием и незнанием как таковой, а между нашим знанием о знании и знанием о незнании. То есть условная окружность разделяет не знание и незнание, а два вида знания. Знание же о незнании в науковедении очень часто обозначают как проблему². Отсюда правомерно сделать вывод: коль существует два вида знания, то, очевидно, есть основания говорить и о двух видах познания, посредством которых они добываются, а вместе с тем ставить вопрос о выделении оснований, по которым можно было бы осуществлять классификацию типов, видов и форм познания. Сразу же заметим, что таких оснований можно выделить достаточно много. Но не об этом сейчас речь. Нас в данном случае интересуют формы познания, нацеленные на познание основных сфер социального бытия, способствующие формированию основных форм общественного сознания, которые, как представляется и следует рассматривать в качестве основных структурных элементов системы познания, а именно – экономическом, политическом, правовом, нравственном, эстетическом, философском познании и, конечно же, прежде всего в данном случае интересующем нас научном познании.

1. Феномен научного познания и его специфика

Как и познанию в целом, каждому из названных его структурообразующих элементов, отражающих ту или иную сферу общественного бытия – экономическую, политическую, правовую, нравственную, эстетическую, религиозную, философскую и научную, присущ ряд общих признаков. Этот вопрос нам уже частично доводилось затрагивать, рассматривая понятия «историческое познание», «педагогическое познание» и «социальное познание»³. Что же касается общих признаков, которые характеризуют научное познание, то здесь следует, прежде всего, назвать объективный характер, что выражается в независимости его существования от сознания и воли как отдельной личности, так и какого-либо класса, более мелкой социальной группы, конкретного общества да и человечества в целом. Вызванное к жизни всё возрастающими потребностями человека на определённом этапе его исторического развития, оно существует и, можно с уверенностью сказать, будет существовать, пока существует человечество.

Далее. Как и познание в целом, научное познание по своей природе является результатом отражения, продуцируя субъективные образы предметов и явлений природного или социального бытия. Будучи детерминировано общественными потребностями, научное познание предстаёт в качестве социально-опосредованного отношения человека к миру, к объективной реальности. Изменение этих потребностей по мере развития практической деятельности обуславливает развитие и научного познания. Сама же практическая деятельность, практика служит отправным пунктом не только теории научного познания, но и его истории, является критерием истины научного знания.

Как и каждый структурный элемент познания и познание в целом, научное познание подчиняется всеобщим законам развития, законам диалектики, пребывает во взаимосвязи с другими структурными элементами познания.

Наряду с общими признаками, научному познанию присущи и ряд особенностей, которые обуславливают его специфику. Здесь, как нам представляется, следует выделить следующие из них:

Научное познание, как уже отмечалось, отличается от других форм познания прежде всего тем, что оно не ограничивается постижением внешних проявлений объектов природной и социальной реальности, а нацелено на проникновение в их сущность. Достижение же этой цели, как правило, требует владения приёмами не только живого созерцания, но и умения абстрактного мышления, а также практической проверки получаемых результатов, анализа внутренних связей, присущих познаваемым объектам, выделения среди них существенных, устойчивых, повторяющихся, объективных и необходимых, в ходе которого и открываются законы тех или иных отраслей жизни, что и составляет их предмет.

С данным обстоятельством связана вторая особенность научного познания – необходимость соответствующим образом подготовленного субъекта познания, особых групп людей, которые достигли определенного уровня знаний, приобрели необходимые навыки, овладели необходимым

понятійним апаратом, вироботали определенные мировоззренческие и методологические установки для своей деятельности. Скорее всего именно эта необходимость стала одной из причин, которая в своё время обусловила создание высшей школы, появление университетов, где обретение необходимых знаний студентами сочеталось с приобретением навыков научной работы под руководством занимающихся ею научно-педагогических кадров. И сейчас, как известно, университеты сохраняют верность этой некогда сложившейся традиции. Да и другим ВУЗам она также оказывается не чуждой. Об этом, в частности, свидетельствует создание Академии наук высшей школы, которая успешно функционирует уже несколько лет в Украине, ставшее традиционными областные и республиканские конкурсы студенческих работ по различным отраслям науки.

Одной из важных особенностей научного познания является то обстоятельство, что оно представляет собой целенаправленную познавательную деятельность, способную быть направленной на познание объектов, которые могут не совпадать с объектами производственной деятельности, а также и практики в целом. Примерами тому могут служить небесные тела, изучение которых началось задолго до того, как появилась возможность вовлечения их в какую-либо деятельность человека, закладывая основы астрономии, а также клетки, элементарные частицы, гены, ранее неизвестные химические элементы, существование и характеристики которых обосновывались соответствующими теоретическими наработками учёных, истинность которых уже затем получила подтверждение в процессе практической деятельности.

Четвертая особенность научного познания заключается в том, что предмет его детерминирован объектом познания. Учёный, приступая к познанию того или иного природного или социального объекта может достигнуть успеха, лишь сознавая, что мера его, то есть успеха, ограничена теми существенными, устойчивыми, повторяющимися, внутренними, объективными связями, которые действительно присущи данному объекту, что служит верхней границей его научного познания. Нижняя же граница будет определять подготовленность познающего субъекта, его способности и технические возможности, которыми он располагает на данном этапе исторического развития социального организма, общества, в котором протекает его научно-познавательная деятельность. При всём желании субъекта научное познание, если оно действительно таковым является, не может открыться в объекте того, чем он не обладает, чего в нём, по крайней мере на данный момент, нет. Можно только выдумать нечто, что будет непременно, рано или поздно, опровергнуто практикой. Известен, в частности, такой курьёзный факт, когда после ошибочного вывода, сделанного в докладе Генерального секретаря ЦК КПСС на съезде партии, некоторые из ретивых советских обществоведов пытались продуцировать законы и закономерности развитого социализма, которые якобы уже начали действовать в СССР, в то время как до такого уровня развития общество ещё просто не поднялось.

Нередко приходится в жизни сталкиваться и с фактами иного рода, когда субъекты, призванные осуществлять научно-познавательную деятельность, начинают отрицать значимость научных открытий, сделанных другими. Чаще всего причиной такого рода действий является невежество, говоря о котором К.Маркс предупреждал, что «это демоническая сила, и мы опасаемся, что она послужит причиной ещё многих трагедий»⁴. Одна из них разыгралась в СССР, когда советский биолог и агроном, академик АН УССР (1934), АН СССР (1939), академик и президент ВАСХНИЛ Т.Д.Лысенко вёл беспощадную борьбу на уничтожение против открытий учёных генетиков, в то время как целый ряд теоретических положений, содержащихся в его трудах, так и не получили экспериментального подтверждения и, естественно, не нашли производственного подтверждения.

Хорошо знакомый с этой историей Ю.А.Жданов, в своё время возглавлявший отдел науки ЦК КПСС и посмеявшийся выступить против Т.Лысенко, позднее писал: «Невежество не просто незнание, это агрессивное самоутверждение своего незнания, с порога отвергающее знание, удовлетворяющееся своей самодостаточностью, враждебно, подозрительно относящееся к знанию, злобно и воинственно навязывающее себя. Вот почему оно может принять демонический характер. Невежество всегда кутается в мантию высокомерия, оно презирает знания с самоуспоением и чванливостью, и в тоже время с трусливой агрессией. Незнание – следствие случайных вариаций в жизни индивида: не изучил бином Ньютона не помню расстояние до Солнца или формулы ДНК. Невежество – сущностная характеристика личности. Для него опыт и знание не поднялись до целостной теоретической картины мира. Невежественный человек не знает своего незнания и посему за всё берется»⁵.

Стремление уйти от исследования законов, не замечать их, а то и активно отрицать наиболее часто имеет место среди обществоведов в обществах, основанных на частной собственности на орудия и средства производства, о чём уже шла ранее речь. Здесь ведущую роль в такого рода действиях играют классовые интересы, которые, что бы о них ни говорили, объективно существуют зорко стоят

на страже класса-собственника, формирующего властные структуры, которые имеют достаточно возможностей применить как кнут, так и пряник по отношению к тому или иному учёному, а то и полное безразличие к их деятельности. Это последнее является, к сожалению, присущим и нашим властным структурам: в Украине уже давно забыли о такой форме общения, как встречи руководителей страны с обществоведами. И это на этапе трансформации общества, когда все никак не может определиться его состояние, вектор развития, пути дальнейшего продвижения! А ведь такие встречи, откровенная полемика наверняка помогли бы руководству найти не только ответы на эти вопросы, но и определиться, какое обществоведение нужно: научное, опирающееся на знания объективных законов развития общественного организма, или мифологизированное, уводящее от вскрытия присущих ему существенных устойчивых, повторяющихся, внутренних, объективных и необходимых связей путем подмены их надуманными теоретическими построениями, которые успешно служат лишь цели манипулирования общественным сознанием. Первый же тип обществоведения, как известно, только и может служить делу поступательного развития общества, его прогрессу.

Однако для этого необходимо наличие подлинно научной методологии, что составляет следующую из особенностей, отличающих научное познание. Как известно, в советский период нашей истории редко у кого из исследователей вызывало сомнение необходимость опираться в научном познании на диалектико-материалистическую методологию. И, нужно сказать, им удалось многого достигнуть. Вспомним хотя бы успехи советских физиков-ядерщиков, которые первыми были в научном обосновании возможности мирного использования атомной энергии, о чем свидетельствует и до сих пор работающая АЭС в г.Обнинске, возведенная в ту пору, успехи советских лазерщиков, запуск первого искусственного спутника Земли, полет Ю.Гагарина, первым из землян проложившего дорогу в космос. Да и на других участках научного познания наши ученые, так сказать, на пасли задних. Их численность в 1975 году составляла $\frac{1}{4}$ часть научных работников мира. Половина из них реально занималась решением важнейших научных проблем, реально способствуя тому, что СССР, опираясь на собственные силы, шел в фарватере мировой технологической гонки⁶. Весомым был вклад в эти достижения и украинской науки, которая во многих отраслях находилась на уровне передовой мировой науки. Тогда ее продукция составляла около 30% всей научной продукции СССР⁷. На пути научного познания советским, в том числе и украинским ученым, не раз приходилось испытывать трудности, терпеть неудачи, от которых, к сожалению, не застрахован ни один ученый какой-либо другой страны мира.

Бывало, что причиной тому была ошибка в выборе метода научного познания, который, как убедительно было доказано основоположниками науки о наиболее общих законах развития природы, общества и мышления, то есть диалектики, лишь тогда может быть подлинно научным, когда он отражает объективные законы самой действительности, а его принципы, категории и понятия не простая сумма произвольных правил, созданных умом познающего субъекта, «не пособие человека, а выражение закономерности и природы и человека...»⁸. Приходилось исправлять ошибку, искать новый метод. Но никогда ранее не вставал вопрос о правильности и надежности самой диалектики, открытых ею законов и закономерностей, как в годы кризиса социализма и развала СССР. Вчерашние апологеты, не скупившиеся ранее на клятвы верности теперь обвиняли ее во всех мыслимых и не мыслимых грехах. Она-де повинна в том, что появилась марксистская теория общественного развития, на основании которой и строился социализм в СССР со всеми его драмами и трагедиями. Один из ведущих «прорабов перестройки», долгое время числившийся среди идеологов КПСС, а затем вместе с М.Горбачевым приведший ее к гибели и развалу СССР А.Яковлев цинично признавался в своих мемуарах: «... Для меня становилось все очевиднее, что марксовы представления о социализме не могли не носить конъюнктурно-временного характера. Хотя бы по той простой причине, что с самого начала отражали идейные и нравственные установки, уровень знаний и степень предубеждений того давнего, а не нашего времени. Рано или поздно должно было наступить самоисчерпание социализма-мечты, самоисчерпание мобилизационных возможностей его первоначальных идей. Советская практика сделала все для того, чтобы дискредитировать христианскую идею справедливости, которую марксизм-большевизм присвоил себе в спекулятивных политических целях»⁹.

Ничего, кроме негодования и брезгливости, эти слова и дела типов, именующих себя «прорабами перестройки» у нормальных людей вызвать не могут. Ну что возьмешь с предателей, которые долгие годы правили в храме, выдавая себя за мудрых пастырей, а потом, испоганить веру, которую семи же несли людям, подожгли и разрушили Храм? Как говорить, пусть их судит история. По крайней мере, геростратову «славу» они заслужили. Это ясно.

Что же касается диалектики, то она, безусловно, заслуживает иного отношения, нежели кое-кто демонстрирует к ней сегодня. Ее становление связано с именами таких великих мыслителей, как

Сократ, Платон и Аристотель, Н.Кузанский, Декарт, Спиноза и Лейбниц, Кант и, конечно же, Гегель, который в своем идеалистическом учении «... впервые представил весь природный, исторический и духовный мир в виде процесса, т.е. в бесконечном движении, изменении, преобразовании и развитии, и сделал попытку раскрыть внутреннюю связь этого движения этого развития»¹⁰. Опираясь на достижения передовой философской и научной мысли, соотнося ее с практикой, К.Маркс и Ф.Энгельс отбросили идеалистическое содержание философии Гегеля и на основе материалистического понимания и развития познания, обобщения реальных процессов, происходящих в природе, обществе и мышлении создали истинно научное понимание диалектики, доказав, что «наше субъективное мышление и объективный мир подчинены одним и тем же законам и что поэтому они и не могут противоречить друг другу в своих результатах, а должны согласовываться между собой»¹¹.

Научную, материалистическую диалектику нельзя рассматривать в качестве панацеи от всех бед и неудач, которые подстерегают ученых на тернистом и трудном пути научного познания. Она сама по себе не может творить новые научные теории и не может страховать от ошибок их применения. Однако знание ее законов – единства и борьбы противоположностей, взаимного перехода количественных и качественных изменений, отрицания отрицания, конкретизирующих их закономерностей, фиксируемых взаимосвязями так называемых парных категорий диалектики – «явление» и «сущность», «общее» и «особенное», «содержание» и «форма», «причина» и «следствие», «необходимость» и «случайность», «возможность» и «действительность» - позволяет учёному, приступающему к исследованию того или иного природного или социального объекта, подойти к решению стоящей перед ним научной проблемы методологически подготовленным. Это знание позволит определиться с научной идеологией, грамотно выстроить программу исследования, выявить объект и предмет, уточнить основные понятия, обосновать принципы и методы исследовательской работы, обобщить полученные результаты, обеспечить их экспериментальную проверку и сделать необходимые выводы, которым предстоит, в случае их практического подтверждения занять свое место в той или иной научной теории либо, будучи опровергнутыми, как говорится, кануть в лету, уступив место другим.

Научная методология не есть нечто раз и навсегда данное. Изменение объективной реальности, будь-то природной, будь-то социальной, ее развитие являются причиной того, что отдельные теоретические положения, а то и ранее обоснованные теории устаревают, перестают работать, требуя обновления. Это обуславливает необходимость нового, более углублённого исследования изменившегося объекта, а с ней и необходимость обновления методологии. Однако новая методология не может возникнуть, так сказать, из ничего. Стать таковой она не может иначе как в результате критического переосмысления прежней, с одной стороны, освобождаясь от устаревших и отживших её элементов, а с другой, вводя в нее новые, позволяющие глубже проникать в сущность исследуемого объекта, двигаясь от сущности первого порядка к сущности второго порядка и т.д.

В этой связи хотелось бы обратить внимание на ставшую популярной в обосновании социальных процессов, изменения сознания и поведения людей в условиях нестабильности синергетику. Иногда можно встретиться с мнением, что она пришла на смену устаревшей диалектике, хотя дело обстоит совсем иначе. Ведь синергетика не опровергла и не отменила ни одного из законов либо закономерностей диалектики. Более того, один из основополагающих принципов диалектики – принцип развития предполагает обновление и самой диалектики, появление в рамках ее новых элементов, каковым и стала синергетика как наука о познании принципов организации и эволюции сложного и которую следует рассматривать в качестве частного случая диалектики, «в рамках которого исследуются процессы нелинейных взаимодействий сложных саморазвивающихся систем и ими порождающиеся эффекты в системах, далеких от равновесия»¹². Думается, что в этом получает одно из подтверждений своей истинности и второй из важнейших принципов диалектики – принцип всеобщей связи.

б. Следующая особенность научного состоит в том, что результатом его являются создание теоретически обоснованных мысленных моделей познаваемых объектов, научных положений и выводов, раскрывающих присущие ему ранее не известные признаки и особенности новых теорий, а также открытие артефактов (от лат. – *artefactum* – искусственно сделанное) – процессов или образований, не свойственных изучаемому объекту в обычных условиях его существования, которые возникли в ходе его исследования. Примером появления артефактов в ядерной физике может служить открытие французскими физиками И. и Ф. Жолио-Кюри искусственной радиоактивности, т.е. радиоактивности ядер-продуктов ядерных реакций, которая впоследствии приобрела особенно важное значение. Изучение искусственной радиоактивности привело в последствии к открытию названными учеными новых видов β -распада – политронному β^+ - распаду и электронному захвату. В 1939 году

американским физиком Дж.Даннингом с сотрудниками был обнаружен распад с испусканием запаздывающих нейтронов, а в 1940 году советские физики К.А.Петршак и Г.Н.Фаёров открыли спонтанное деление ядер¹³. Такого рода примеры можно найти, знакомясь с историей развития других отраслей научного познания.

7. Наконец, ещё об одной особенности научного познания следует сказать. Будучи, как уже отмечалось, неразрывно связанным с научным сознанием, научное познание в значительной мере обуславливает развитие и других форм общественного сознания – политического, правового, нравственного, эстетического, философского и религиозного. Это находит своё проявление, в частности, в развитии таких научных отраслей, как политология, правоведение, этика, эстетика, история философии, религиоведение и др., способствующих повышению теоретического уровня соответствующих форм общественного сознания. В свою очередь, последние оказывают определенное влияние на научное познание, фиксируя политические, правовые, эстетические, этические, философские и религиозные границы его развития.

Список посилань

1. См.: Ожегов С.И. Словарь русского языка. М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1961. – С.516, 729.
2. Петрушенко В.Л. Епістемологія як філософська теорія знання: Монографія. – Львів: Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 2000. – С.76.
3. Ранее мы рассматривали общее и особенное в историческом, педагогическом и социальном познании. См.: Воловик В.И. Философия истории. Курс лекции. – Запорожье: «Просвіта», 2004. – С.92-106; Философия педагогики. – Запорожье: «Просвіта», 2003. – С.100-108; Воловик В.И., Лепський М.А., Бутченко Т.І., Краснокутський О.В. Соціальна філософія. Монографія – Запоріжжя: «Просвіта», 2011. – С.168-180.
4. Маркс К.// Маркс К., Энгельс Ф. Соч.Т.1. – С.112.
5. Жданов Ю.А. Демоническая сила невежества // Жданов Ю.А. Избранное. В 3т. Т.2 – Ростов н/Д: Изд-во СКНЦ ВШ ЮФУ, 2009. – С.52-53.
6. См.: Организация работы в области научных изысканий // Пульс. Информационно-аналитический бюллетень 2012, № 02. – С.72-33.
7. См.: Біла книга України або Вашингтонський консенсус в дії. Наслідки економічних реформ 1991-2001 років. – Київ: Видавничий дім «Княжна Ольга», 2003. – С.216.
8. Ленин В.И. Философские тетради // В.И.Ленин. Полн. собр. соч. Т.29. – С.83.
9. Яковлев А.Н. Омут памяти. От Столыпина до Путина; В 2-х книгах. Книга первая. – М.: «Варгиус», 2001. – С.365.
10. Энгельс Ф. Диалектика природы // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.20. – С.23.
11. Там же, с.581.
12. Астафьева О.Н. Синергетика // Социологический словарь / От.ред. Г.В.Осипов, Л.Н.Москвичёв; уч. Секр. О.Е.Чернощёк. – М.: Норма, 2008. – С.414.
13. См. Голдъданский В.И. Лейкин Е.М. Радиоактивность // Физический энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М.Прохоров – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – С.605.

References

1. Sm.: Ozhegov S.Y. Slovar russkoho yazyka. M.: Hosudarstvennoe yzdatelstvo ynostrannykh y natsyonalnykh slovarei, 1961. – S.516, 729.
2. Petrushenko V.L. Epistemolohiia yak filosofska teoriia znannia: Monohrafiia. – Lviv: Vydavnytstvo Derzhavnoho universytetu «Lvivska politehnika», 2000. – S.76.
3. Ranee my rassmatryvaly obshchee y osobnoe v ystorycheskom, pedahohycheskom y sotsyalnom poznanuu. Sm.: Volovyk V.Y. Fylosofiia ystoryu. Kurs lektsyy. – Zaporozhe: «Prosvita», 2004. – S.92-106; Fylosofiia pedahohyky. – Zaporozhe: «Prosvita», 2003. – S.100-108; Volovyk V.I., Lepskyi M.A., Butchenko T.I., Krasnokutskyy O.V. Sotsialna filosofiia. Monohrafiia – Zaporizhzhia: «Prosvita», 2011. – S.168-180.
4. Marks K.// Marks K., Enhels F. Soch.T.1. – S.112.
5. Zhdanov Yu.A. Demonycheskaia sya nevezhestva // Zhdanov Yu.A. Yzbrannoe. V 3t. T.2 – Rostov n/D: Yzd-vo SKNTs VSh YuFU, 2009. – S.52-53.
6. Sm.: Orhanyzatsyia raboty v oblasti nauchnykh yzyskanyi // Puls. Ynformatsyonno-analytycheskyi biulleten 2012, № 02. – S.72-33.

7. Sm.: Bila knyha Ukrainy abo Vashynhtonskyi konsensus v dii. Naslidky ekonomichnykh reform 1991-2001 rokiv. – Kyiv: Vydavnychy dim «Kniazhna Olha», 2003. – S.216.
8. Lenyn V.Y. Fylosofskye tetrady // V.Y.Lenyn. Poln. sobr. soch. T.29. – S.83.
9. Iakovlev A.N. Omut pamiaty. Ot Stolypyna do Putyna; V 2-kh knyhakh. Knyha pervaia. – M.: «Varhyus», 2001. – S.365.
10. Эnhels F. Dyalektyka pryrody // Marks K., Эnhels F. Soch. T.20. – S.23.
11. Tam zhe, s.581.
12. Astafeva O.N. Synerhetyka // Sotsyolohycheskyi slovar / Ot.red. H.V.Osypov, L.N.Moskvychëv; uch. Sekr. O.E.Chernoshchëk. – M.: Norma, 2008. – S.414.
13. Sm. Holddanskyi V.Y. Leikyn E.M. Radyoaktyvnost / Fyzycheskyi entsyklopedycheskyi slovar / Hl. red. A.M.Prokhorov – M.: Sov. entsyklopedyia, 1983. – S.605.

ВОЛОВИК В.І.

Заслужений діяч науки і техніки України,
доктор філософських наук, професор (м. Запоріжжя, Україна)

yvi@kvnn.org.ua

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

Анотація

У статті розглядається феномен наукового пізнання. Аналізуються як притаманні йому загальні риси, характерні для пізнання в цілому, так і його особливості. До перших, як зазначається, належать перш за все об'єктивний характер феномену, незалежність його існування від усвідомлення й волі не лише окремої особистості, а й від будь-якої соціальної групи, конкретного суспільства й людства в цілому. Як і пізнання в цілому, наукове за своєю природою є результатом відбиття, продукуючи суб'єктивні образи предметів і явищ природного і соціального буття і, будучи детермінованим суспільними потребами, постає у якості соціально – опосередкованого відношення людини до світу, об'єктивної реальності. Розвиток зазначених потреб з розвитком практичної діяльності обумовлює розвиток і наукового пізнання.

Аналізуючи особливості наукового пізнання, автор акцентує увагу на таких:

- наукове пізнання не обмежується досягненням зовнішніх проявів об'єктів природної й соціальної реальності, а спрямоване на проникнення в їх сутність;
- воно потребує наявності відповідним чином підготовленого суб'єкта пізнання;
- наукове пізнання є цілеспрямована пізнавальна діяльність, здатна бути спрямована на пізнання об'єктів, що можуть не співпадати з об'єктами виробничої діяльності, а також практики в цілому;
- предмет наукового пізнання детерміновано його об'єктом;
- результатом наукового пізнання є створення теоретично обґрунтованих мисленевих моделей об'єктів, що пізнаються, наукових положень і висновків, що розкривають притаманні йому раніш не відомі ознаки і особливості нових теорій, а також відкриття артефактів;
- будучи пов'язаним із науковою свідомістю, наукове пізнання значною мірою обумовлює розвиток і інших форм суспільної свідомості – релігійної, політичної, правової, моральної, естетичної і філософської.

Ключові слова: свідомість, пізнання, наукове пізнання, об'єкт наукового пізнання, суб'єкт наукового пізнання.

VOLOVIK V.

Honored Science and Technology Worker of Ukraine,
Honored Doctor of Philosophy, (Zaporizhzhya, Ukraine)

yvi@kvnn.org.ua

SCIENTIFIC KNOWLEDGE-SEEKING ACTIVITY AND ITS PECULIARITIES

Summary

The article deals with phenomenon of scientific knowledge-seeking activity. Its general features are analyzed as well as its specific ones. The former includes an objective character of scientific knowledge-seeking activity, its independence from mind and will of both persons, and social groups, society, and mankind

as a whole. As well as any cognitive activity scientific knowledge-seeking process naturally is a result of reflection that produces subjective images of things and phenomena of natural and social being. Scientific activity is determined with social needs. In this dimension it is defined as an indirect form of human social relation to the world and objective reality. Development of social needs leads to development of practice resulting in development of scientific knowledge.

Author's analyzes of scientific knowledge-seeking draws attention to such its features as:

- scientific knowledge-seeking doesn't only stop on external aspects of natural and social objects but also aims to reveal their essence;
- it demands an adequate educated subject of cognitive activity;
- scientific knowledge-seeking is targeted cognitive activity managing to discover special objects differing from objects of production activities and practice as a whole;
- subject of scientific knowledge-seeking is determined by its object;
- results of scientific knowledge-seeking are determined by the genuine scientific methodology;
- scientific knowledge-seeking results in theoretical based cognitive models of discovering natural and social objects, scientific statements and conclusions revealing unknown before peculiarities of new theories, and breakthroughs of new artifacts;
- as an integral part of scientific consciousness scientific knowledge-seeking significantly lead to development of various mental forms related to religion, policy, legacy, moral, esthetic, and philosophy.

Keywords: scientific consciousness, scientific knowledge, object of scientific knowledge, subject of scientific knowledge.

УДК:141.7:316.485.26:172.4

ЛЕПСЬКИЙ М.А.

доктор філософських наук, професор,
декан факультету соціології та управління
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
waysensey@gmail.com

ЗМІНИ КАРТОГРАФІЇ МИРУ: ОПЕРАТОРИ ЦЕНТРИЗМУ МИРУ ТА ВІЙНИ

Анотація

Стаття присвячена змінам у предметному полі іренології (науки про мир) під впливом сучасних змін полемології. Метою статті є визначення зміни предметного поля миру та його картографії у центризмі миру та війни.

У статті автор досліджує зміни предметного поля «миру» під тиском тяжіння до війни, через ствердження слабкості та крихкості миру як цілісності. Водночас стверджується різноманітність та гібридність технологій війни. Екзистенційна аксіологія порівняння тяжіння до миру та війни має вимір мироцентризму як кращого: відносно стану війни, за наслідки війни, за довоєнний або сучасний мир, серед майбутніх; військоцентризму, центральності загроз існування, небезпеки розвитку людства, підготовки до наступної війни, проти миру як «ширми» для підготовки до людиноненавистницької або геноцидної війни. Людство має право та мусить бути сильним для того, щоб стверджувати війну захисну, справедливу, заради миру, кращого майбутнього, безпечного та збалансованого у ствердженні міри життя та протистоянні розвитку міри смерті.

Суб'єкти миротворення визначаються архетипічними операторами миру: обсерваторно-моніторинговим, дієздатно-праксеологічним; морально-правовим; військово-захисним; аксіологічним; гносеологічним; розвиваючим. Визначені також фенотипічні оператори миру, такі як: контролю сили та інструментально-науковий, зв'язаності та мобілізаційний, морально-психологічний та інформаційно-світоглядний.

Ключові слова: картографування, мир, оператори центризму, війна, полімологія, світогляд, миротворчість.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Проблема у найбільш загальному вигляді продовжує дослідження миротворення під час військового конфлікту на Сході України задля знаходження сучасних відповідей відновлення миру в умовах зміни світового порядку. Ця проблема є також продовженням теоретичного усвідомлення результатів експертного міжнародного дослідження «Миротворення в умовах гібридної війни в Україні», проведеного дослідниками факультету соціології та управління Запорізького національного університету з листопада 2015 року по лютий 2016 року серед колег з 8 країн [1].

Актуальність теми дослідження.

Вирішення військового конфлікту на Сході України є вкрай актуальною проблемою подальшого розвитку не тільки України як цілісності, що прагне до кращого миру, а й з'ясування, що є кращим миром у сучасному глобалізованому світі, як це осмислюється та репрезентується. Ця актуальність обумовлює пошук сучасних змін картографії миру, як відображення предметного поля смислу миру та війни, їх демаркації та пошуку мироцентризму та гуманізму у становленні людства як суб'єкта життя, визначення його міри життя та смерті.

Практична актуальність для життя України обумовлює актуалізацію цієї теми у теоретичному значенні визначення предметного поля миру та ідей, що його відображають, визначає теоретичне вирішення питання про миротворчу практику в Україні зокрема та у світі в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Військові події в Афганістані, Ірані, локальні військові конфлікти в Україні та Сирії, низка революцій «арабської весни» мають великий вплив на встановлену після Другої світової війни систему міжнародних механізмів миротворення, що викликає необхідність теоретичного усвідомлення подій. Теоретичне обґрунтування механізмів революцій та війн як того, що руйнує державу, розробляється макросоціологічними дослідженнями та історичною соціологією Теди Скочпол [2], Джека Голдстоуна [3], Рендалла Коллінза [4]. Взаємозв'язок нових форм війни та нових форм насилля, їх вплив на соціальні та культурні складові ідеї миру досліджує Монік Кастільйо [5]. З радикальної позиції тиску на державу розглядає ідеї ненасилля, як механізми захисту держави, Гелдерлоос Пітер [6].

Серед українських досліджень відмітимо такі. Це дослідження групи авторів військового конфлікту на Сході України в контексті глобальних трансформацій [7], також соціально-філософське дослідження гібридної війни Р. Додонова [8]. У концепції війн четвертого покоління «підривних соціальних технологій» та «м'якої сили» І. Рущенко розглядає соціальну природу війни як між країною-агресором та країною нападу [9]. Важливим, на наш погляд, є дослідження І. Павленко діалектики миру та війни як ствердження суб'єктного значення миру у пацефілії та пацефобії, війни у беллуфілії; беллуфобії [10].

Колектив авторів (Р. Лукаш, К. Новікова, О. Базалук, В. Мандрагеля, Р. Додонов, Г. Ковальський, В. Білецький, В. Додонова, О. Штоквиц, Р. Халіков, В. Гуржи, М. Колінько) теоретично обґрунтовує сучасні ідеї полемології гібридної війни, інформаційного, міфологічного, дискурсного та технологічного в цілому впливу на свідомість [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проблемна ситуація.

Зміни, що відбуваються у світі, розвиток полемології гібридних війн, потребують ретельного дослідження змін, які відбуваються у предметному полі іренології, науки про мир, а тому необхідним є дослідження змін предметного поля миру та його картографії у центризмі миру та війни.

Метою статті є визначення зміни предметного поля миру та його картографії у центризмі миру та війни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У визначенні миру відносно війни є різні тлумачення, які використовуються за замовченням. Мир розглядається як те, що є протилежним війні, також, часто-густо, розглядається у темпоральності як циклічній послідовності: «довоєнний мир» - «війна» - «післявоєнний мир». Не менш темпорально значущою є думка, що мир у часі рідке явище, у часі переважає війна та період, який визначений як мир. Відсутність бойових дій на території не зумовлює той факт, що на іншій території може бути локальна війна. У кінцевому рахунку відбувається або циклічне ствердження центризму війни, або дискретне переривання часу війни миром, або відносність, релятивізм миру у просторовому вимірі.

Топічна, просторова характеристика розглядає, перш за все, політико-географічний та геополітичний простори миру та війни, мир центральний – периферійна війна, та навпаки мир периферії та війна у центрі. Просторовий центризм війни – це охоплення великої території війною, не тільки бойовими діями, але й «слідом» війни, територією тилу, який працює на війну.

Звідси і значна специфіка економіки війни vs економіки миру, політики війни vs політики миру, культури війни vs культури миру. Ці процеси мають відбиток у предметному смисловому полі, що є концептуально центральним у дослідженнях взаємозв'язку миру та війни: метафізичний центризм – тільки мир або тільки війна, або взаємозв'язок – єдність та боротьба миру та війни у розвитку людства. Причому у дослідженнях взаємозв'язку миру та війни значну роль відіграє екзистенційна аксіологія, що має цінність або більшу інтенсивність ціннісної значущості: війна або мир. Тому зупинимось на предметно-смисловій специфіці сучасних образів центризму.

Одним із випадків є лінійно-результуюча версія центризму війни – мир є лише результатом війни; від того, який усталився післявоєнний мир, від того й оцінюється війна. Цю думку навела Монік Кастільйо, проілюструвавши свою думку висловлюванням генерала Валентіна: «перемоги вже стали не лише військовими перемогами, але вони оцінюються тепер у відповідності до того миру, який вони встановлюють» та боротьба з тероризмом повинна бути перенесена у сферу, в якій «вплив та переконання більш ефективні, ніж руйнування» [5].

Тепер мир стає частиною, результуючою частиною, чогось більшого – війни. Всі ці зміни у картографії означають перехід у центризм війни та до цільової функції війни, лише іноді «заради миру».

Вже у цьому необхідно визначити декілька помилок метафізики як абсолютизації однієї сторони у єдності та протилежності діалектичного взаємозв'язку миру та війни.

Модифікації військоцентризму обумовлені переходом від центризму війни до зміщення цільової функції «війни заради миру» або вдосконалення характеристик та ознак миру за «справедливий мир». Протилежну позицію повного заперечення війни мав рух пацифістів, що обґрунтовувався у 60-70 х роках ХХ століття, перш за все, як боротьба за мир та справедливість ненасильницькими засобами та діями. У сучасному дискурсі ненасильницькі дії опинилися під нищівною критикою Пітера Гелдерлооса, який відстоює думку, що ці дії слугують державі. Пацифізм із його обґрунтуванням ідей Махатми Ганді, М.Л. Кінга демонструє перехід від військової колоніальної політики до економічної колонізації. У результаті знову відбувається ствердження пріоритету війни [6].

Мир як ствердження «кращого стану після війни» має такі смисли або окремі смислові значення, які складають предметне поле екзистенційного смислу ціннісного порівняння:

1. Аксіологія співставлення війни та миру здійснюється з позиції миру – він кращий відносно стану війни. Якщо філософи-гуманісти повністю прив'язували мир до отримання блага та розквіту, то війна розглядалася як абсолютне зло, руйнування та насилля. У сучасному технологізованому світі де війна отримала «апгрейт», часто-густо нові форми війни, наприклад, з тероризмом, лише обмежують громадянські та демократичні права людей та розглядаються як необхідні механізми безпеки, але із загрозою та необхідністю попередження загрози смерті комбатантів, вбивств та загибелі цивільних осіб, соціальних і фізичних травм та каліцтв, хаосу, паніки, гуманітарної катастрофи біженців, полонених, заручників та військовополонених. Мир у цьому смислі характеризується як подолання соціальних, психологічних травм, створення кращої безпеки, вирішення проблем гуманітарної катастрофи та втілення процесу розвитку; збільшення та розвиток громадянських прав та свобод, захисту прав людини.

2. Мир кращий за наслідки війни. Він співставляється зі спустошенням країни. Мир демонструє досвід післявоєнного розвитку з акцентом саме на розвитку, з розглядом гуманітарно жакливих наслідків війни як базових умов. До того ж спустошення розглядається як простір для економічного високого темпу розвитку та нових технологій.

3. Мир кращий за довоєнний. Порівнюється мир відносно початку війни. Відносно якості життя це не завжди можливо, але відносно відкритих перспектив, сподівань на майбутнє та можливості втілення енергії будівництва у післявоєнній мобілізації суспільства – це створює особливий простір створення майбутнього.

4. Мир як краща підготовка до наступної війни. Це частково пов'язано з попереднім варіантом, але домінація зміщена у бік війни. «Бажаєш миру – готуйся до війни». Це базується ще й на думці, яку приписують Заратустрі: «Мир є лише підготовкою до війни». Відомий вислів і про те, що військові завжди готуються до минулої війни, її образу та специфіки. Це не так далеко від істини.

5. Мир як мімікрія війни, «димові завіса», «ширма» для війни, це так званий «мир конкурентних війн», «мир конфліктів». У цьому підході мир як наслідок стає умовою та тим, що обумовлює війну. Мир лише приховує нескінченний процес війн та слугує виправдовуванням війни, він слугує лише військовою хитрістю, щоб заспокоїти супротивника та створити умови несподіваності війни.

6. Мир як баланс сил, безпека, те, що захищено від війни, – це своєрідний простір змагання дипломатії та війни, що засновані на силі учасників протистояння та суб'єктів миротворення.

У міфологічній свідомості зороастрійців, наприклад, це пов'язано не тільки із сином Ахура-Мазди Сраошу, якого беруть «за природою своєю святого, нищителя нелюдів, як беруть з собою пастуших собак; ось чому ми здійснюємо обряд жертвопринесення свято-природньому Сраоше, нищителю нелюдів, з добрими мислями, добрими словами та добрими справами. Заради його сяяння та слави, заради сили та життєвої міці, заради жертвоприношень...». Серед епітетів про цього войовника-захисника є такі якості: той, хто «примножує Мир; карає мужа, що робить зло, карає жінку, що робить зло; знищує найсильнішу та найруйнівнішу силу у світі; підтримує та надзирає за всім цим рухомим миром; не спить, пильнує, з миром та дружелюбністю спостерігає; захищає матеріальний світ, воює зі злом, не зігнеться від страху та жаху; вчитель Закону, умиротворює; сприяє примноженню Миру, приросту Миру, спонукає мир процвітати; протистоїть тому, хто ранив, чинить гріх та злочин; могутий; войовник з сильними руками, що трощить черепа девів; завдає важкі та міцні удари, непереможний у справі розгрому ворогів, життєстійкий, робить праведний вибір та пізнає Істину» [12, с.250-254].

Вже у цьому стародавньому вченні прослідковується архетипічність миротворення, що має прояви у таких операторах миру – *обсерваторно-моніторинговому* (підтримує, надзирає за усім цим рухомим миром, тобто відслідковує динаміку; не спить, пильнує, з миром та дружелюбністю спостерігає); *дієдатно-праксеологічному* (має міць, силу, життєстійкість); *правовому* (вчитель Закону, карає за зло; протистоїть тому, хто ранив, чинить гріх та злочин); *військово-захисному* (могутий; войовник з сильними руками, що трощить черепа девів; завдає важкі та міцні удари, непереможний у справі розгрому ворогів, знищує найсильнішу та найруйнівнішу силу у світі; нищитель нелюдів, непереможний); *аксіологічному*, ціннісно-значеннєвому (з добрими думками, добрими словами та добрими справами, дружелюбний, той, хто умиротворює); *гносеологічному* (робить праведний вибір та пізнає Істину, проти забобонів – девів, омани та брехні); *розвиваючому* (умиротворює; сприяє примноженню Миру, приросту Миру, спонукає мир процвітати).

7. Безпосередньо пов'язаною з попередньою позицією миротворчої картографії є зворотній напрямок розгляду миру через свою протилежність, війна розглядається як процес досягнення миру, «війна заради миру». Це процес протилежний тому, що війна може вестись з позиції повного знищення супротивника та зруйнування його миру, інфраструктури, із впровадженням тактик та стратегій спустошення: все, що пов'язано з ворогом, має бути знищено; тактика «спаленої землі».

«Війна заради миру» ведеться на збереження життєустрою, самотності народу, захисту цивільного населення та таке інше. Це те, що за визначенням Сунь-цзи є кращою перемогою. «Сунь-цзи сказав: за правилами ведення війни найкраще – зберегти державу противника в цілості, на другому місці – розтрити цю державу. Найкраще – зберегти армію противника в цілості, на другому місці – розбити її... Тому сто разів поборотися і сто разів перемогти – це не найкраще з кращого; найкраще з кращого – підкорити чужу армію, не борючись. 2. Тому найкраща війна – розбити задуми противника; на наступному місці – розбити його союзи; на наступному місці – розбити його війська. Найгірше – осаджувати фортеці. За правилами облоги фортець така облога повинна проводитися лише тоді, коли це неминуче... 3. Тому той, хто вміє вести війну, підкорює чужу армію, не борючись; бере чужі фортеці, не здійснюючи облоги; крушить чужу державу, не тримаючи своє військо довго. Він обов'язково зберігає все в цілості й цим заперечує владу в Піднебесній. Тому і можна, не притупляючи зброю, мати вигоду: це і є правило стратегічного нападу» [13, С.42-43].

У цьому визначенні Сунь-цзи майже вперше була заявлена спроба примирити експансію держави з інтенсивністю та аксіологією стратегії зниження руйнування. До того ж важливим було уважне ставлення до сили, інтенсивності її застосування, без любові до руйнування та піднесення смерті. Це є визначення *оператора контролю сили*. Як доводять сучасні дослідження стратегії, важливими операторами держави, її безпеки та військової сили, є просторова зв'язаність та швидкість мобілізації (оператор *зв'язаності та мобілізаційний оператор*), підтримка народом армії, довіра до неї та моральна і правова легітимність сили, легітимність її застосування (*оператор легітимності*).

Як уточнювала Монік Кастільо, «смісл» – це причини боротися, народжувати дітей, розвиватися та ставити перед собою цілі. Влада виходить із законності, що виправдовує застосування сили. «Влада» не просто сила, але сила, що узаконена смыслом». У відповіді на питання «Які концепції миру можливо розглядати як реконструктивні та ті, що мають можливість власне представляти надійне коло «post bellum»?» вона досліджує «класичні уявлення про мирне існування, таке як мир, що досягається через імперію, мир, що досягається через закон та мир, що досягається через рівновагу або багатогранність»[5].

Порівняння домінації миру чи війни має більш просторовий «центричний характер», але є альтернативний динамічний підхід, у якому війна та мир є процесами у боротьбі та єдності, які у боротьбі протистоять один одному, – в іншому випадку, у єдності, забезпечують один одного.

У ствердженні лише однієї сторони відбувається метафізичне спрощення, оскільки виникає питання про протиріччя як розвиток людства. До того ж відбувається спрощення, у якому війна зводиться до насилля, а мир – до ненасилля.

Якщо вибудувати концептуальні координати, війна та мир розглядаються як протиріччя цілісності – суспільства та суспільств. Часто-густо специфіка війни та післявоєнного стану визначена у акцентуванні війни в основних інститутах суспільства – держави та міждержавних відносинах, інституційно-спільнотному – держави та громадянського суспільства, окремих відмобілізованих партій та груп – якщо війна має ознаки етнічні, релігійні, громадянські, національні або міжнародні, цивілізаційні; ноосферному – світові та загальнолюдські значення.

Смислові співставлення та визначення співвідношення між війною та миром характеризують не тільки просторовий центризм, а й часову домінацію миру або війни (минулий, сучасний, майбутній мир, або у тих же часових визначеннях – війна). Відмінність у часовій домінації від військового презентизму, ствердження домінації минулого досвіду відносно майбутнього (того, «що військові готуються до майбутньої війни, маючи на увазі досвід минулої»), є те, що майбутні війни визначені цілісністю сучасного миру та суттєвими змінами, загрозами та небезпеками майбутнього. Майбутній таймінгцентризм, визначається як у корекційному значенні (оцінюванні як справедливого, захисного, неагресивного, так і несправедливого, агресивного, експансіоністського характерів), інструментально-збройних технологій, не лише розробки «нових озброєнь», гонки озброєння, але й нових стратегій, тактик, операцій – «новацій війни», та, безперечно, новацій безпеки та миру.

Специфіка співставлення війни та миру у наш час, у характеристиках сучасної епохи зберігається в діапазоні якісної визначеності, коли ключові новації вже визначені та відкриті, відбуваються лише інновації як просторово-територіальне розповсюдження вже зрозумілих новацій або їх модифікацій. Це інерційний розвиток «інструменталізації», «стратегії, тактики, операцій», з одного боку – війни, з іншого – дипломатії, балансу сил, миру.

У порівнянні мироцентризму та війноцентризму у просторових та часових домінаціях, часто здійснюється викривлення розуміння, оскільки мир та війна прирівнюються до дилем «слабкість – міць» або «ненасилля – насилля». Адже мир розглядається як слабкість та ненасилля, проте війна – як сила та насилля. Дослідження історії миру свідчить про те, що мир базується на дієздатності та силі, готовності протистояти агресії. Мир ґрунтується на ненасиллі (за ідеями Махатми Ганді) за умов, якщо суб'єкт миру практикує у своєму житті правило ахімси як духовної сили припинення агресії. Якщо цілісності практики немає, відсутність протистояння злу силою є потурання насиллю.

На наш погляд, застосування сили визначається мірою життя та мірою смерті на рівнях існування, отримання та розвитку душевного та духовного, здійснення цього у реальності. Міра життя визначає спрямованість на збереження та розвиток людства, міра смерті визначає його вразливість, міру руйнування, при цьому смерть – це завжди незворотне руйнування. У цьому питанні важливим є встановлення процесів злодії як розвитку незворотнього руйнування життя, людства, людяності, любові до життя, біофілії та антропофілії (філантропії), руйнування віджилого, того, що стримує розвиток життя, тіснить його міру життя, деформує її подібно до «компрачикосів» В. Гюго, що створювали каліцтва дітей.

Війна може бути захистом міри життя від смерті, віджилого та того, що спотворює, не дає розвиватися, або навпаки – бути незворотнім руйнуванням людяності, розвитком міри смерті, захистом віджилого та експансією любові до смерті, некрофілії, мізантропії.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Зміна предметного поля миру знаходиться під тиском обґрунтування домінації війни над миром, припинюючи значення миру через ствердження його слабкості та крихкості як цілісності, різноманітності та гібридності технологій війни. Але миротворення має свою силу солідарності людства, як формування глобального цілісного суб'єкта з ноосферною свідомістю – на метарівні; міжнародних установ, держав, міжнародних суб'єктів – на макрорівні; великих спільнот та соціальних груп – на мезорівні, і референтних груп та окремих людей – на мікрорівні. Базовість мікро- та мезорівня дозволяє впроваджувати ідеї багатоканальної, мультилатеральної дипломатії міжнародного та крос-національного значення; кількісні та якісні зміни змушують людство плекати надію на захист миру.

Екзистенційна аксіологія порівняння тяжіння до миру та війни має вимір не тільки мироцентризму як кращого відносно стану війни, кращого за наслідки війни, кращого за довоєнний або сучасний, кращого серед майбутніх, а й також відносно війноцентризму – загрози існування та

небезпеки розвитку людства – безпечний та навіть з кращою підготовкою до наступної війни, проти миру як симулякру та «ширми» для підготовки до людиноненависницької або геноцидної війни, допускаючи війну захисну, справедливу, заради миру, безпечного та збалансованого, заради кращого майбутнього.

Ці атрибутивні характеристики смислового предметного поля мироцентризму та миротворення пов'язані з відстоюванням, перш за все, міри життя в триєдності існування, душевного та духовного розвитку, втілення одухотворення розвитку життя у дійсність, у протистоянні незворотному руйнуванню людства, розвитку міри смерті.

Суб'єкти миротворення визначаються архетипічними операторами миру – обсерваторно-моніторинговому – у дружлюбному біофілічному спостереганні та пильнуванні за динамікою миру та його небезпек; дієдатно-праксеологічному, що відбиває дієдатність, міць, силу та життєстійкість суб'єктів миру; морально-правовому, як ствердження людяності та людства у праві та моралі, протистоянні зlodіянням і злочинам перед людством та правами людини; військово-захисному, як здатності та готовності захищати мир відносно суб'єктів; аксіологічному, що полягає у ціннісно-значеневому ствердженні загальнолюдського «з добрими думками, добрими словами та добрими справами, дружлюбністю»; гносеологічному – у пізнанні миру та його небезпек, міри життя та міри смерті, відстоюванні загальнолюдських цінностей: істини, краси, любові, справедливості, життя, проти забобонів, омани та брехні; розвиваючому – як механізму забезпечення сталого людського розвитку, прав людини, суб'єктності людства проти економіки, політики, культури, злочинності війни заради смерті та неofilії, незворотного руйнування *життя людства*.

Необхідно додати і фенотипічні оператори миру, такі як оператор контролю сили та інструментально-науковий оператор; зв'язаності та мобілізаційний оператори; безпосередньо пов'язаний з морально-правовим оператором – оператор легітимності, з дієдатно-праксеологічним та аксіологічним операторами – морально-психологічний оператор, з гносеологічним оператором – інформаційно-світоглядний оператор.

Цей розгляд спрямований на подальше дослідження квантифікації та операціоналізації сучасних практик миротворення.

Список посилань

1. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні / За заг. ред. М.А. Лепського. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2016. – 179 с.
2. Скочпол Т. Государства и социальные революции: сравнительный анализ Франции, России и Китая / пер. с англ. С. Моисеев; научный редактор перевода Д. Карасев. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2017. – 552 с.
3. Голдстоун Джек А. Революции. Очень краткое введение / пер. с англ. А. Яковлева. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2015. – 192 с.
4. Коллинз Рэндалл. Макроистория: Очерки социологии большой длительности. Пер. с англ. и послесл. Н.С. Розова. – М.: УРСС: ЛЕНАНД, 2015. – 504 с.
5. Castillo M. New Wars and New Forms of Violence: Cultural and Societal Stakes of the Idea of Peace [Новые войны и новые формы насилия: культурные и социальные составляющие идеи мира] [Электронный ресурс] / М. Кастильо; пер. с англ. Н. Вудвард // Электронное научное издание. Альманах Пространство и Время. – 2015. – Т. 8. – Вып. 2. – Стационарный сетевой адрес: 2227-9490e-aprov_e-ast8-2.2015.41
6. Гелдерлоос Питер Как ненасилие защищает государство [перевод с английского Александра Толмачёва] – М.: Радикальная Теория и Практика, 2014. – 176 с.
7. Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій. Збірник статей. Випуск 2. – Київ: Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації, 2016. – 270 с.
8. Додонов Р.О. Конфлікт на Сході України у дзеркалі соціально-філософської рефлексії: монографія / Р.О. Додонов, Донецький національний університет, Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації. – Вінниця, 2016. – 245 с.
9. Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія / І. П. Рущенко. – Х.: ФОП Павленко О. Г., 2015. – 268 с.
10. Павленко І.О. Діалектика миру та війни у розвитку соціального світу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Запоріжжя, 2014. – 22с.
11. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія / Донецький національний університет імені Василя Стуса. – Вінниця : 2017. – 410 с.

12. Заратустра. Учение огня. Гаты и молитвы. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 496 с.
13. Сунь-цзы. Трактаты о военном искусстве / Сунь-цзы, У-цзы; пер.с кит» предисловие и коммент. Н.И. Конрада. – М.: АСТ: Астрель: СПб.: Terra Fantastica, 2011. – 606с.

References

1. Myrotvorenniya v umovakh hibrydnoyi viyny v Ukrayini / Za zah. red. M.A. Leps'koho. – Zaporizhzhya: KSK-Al'yans, 2016. – 179 s.
2. Skochpol T. Hosudarstva y sotsyal'nye revolyutsyy: sravnytel'nyy analiz Frantsyy, Rossyy y Kytaya / per. s anhl. S. Moyshev; nauchnyy redaktor perevoda D. Karasev. – М.: Yzd-vo Ynstituta Haydara, 2017. – 552 s.
3. Holdstoun Dzhek A. Revolyutsyy. Ochen' kratkoe vvedeniye / per. s anhl. A. Yakovleva. – М.: Yzd-vo Ynstituta Haydara, 2015. – 192 s.
4. Kollynz Rэндall. Makroystoryya: Ocherky sotsyolohyy bol'shoy dlytel'nosti. Per. s anhl. y poslesl. N.S. Rozova. – М.: URSS: LENAND, 2015. – 504 s.
5. Castillo M. New Wars and New Forms of Violence: Cultural and Societal Stakes of the Idea of Peace [Novye voyny y novye formy nasylyya: kul'turnye y sotsyal'nye sostavlyayushchye ydey myra] [Elektronnyy resurs] / M. Kasty'l'o; per. s anhl. N. Vudvard // Elektronnoye nauchnoye yzdaniye. Al'manakh Prostranstvo y Vremya. – 2015. – T. 8. – Vyp. 2. – Statsyonarnyy setevoy adres: 2227-9490e-aprovr_ast8-2.2015.41
6. Helderloos Pyter Kak nenasyl'ye zashchyschaet hosudarstvo [perevod s anhlyyskoho Aleksandra Tolmachёva] – М.: Radykal'naya Teoryya y Praktyka, 2014. – 176 s.
7. Skhidnoukrayins'kyy konflikt v konteksti hlobal'nykh transformatsiy. Zbirnyk statey. Vypusk 2. – Kyiv: Ukrayins'kyy instytut stratehiy hlobal'noho rozvytku i adaptatsiyi, 2016. – 270 s.
8. Dodonov R.O. Konflikt na Skhodi Ukrayiny u dzerkali sotsial'no-filosofskoyi refleksiyyi: monohrafiya / R.O. Dodonov, Donets'kyy natsional'nyy universytet, Ukrayins'kyy instytut stratehiy hlobal'noho rozvytku i adaptatsiyi. – Vinnytsya, 2016. – 245 s.
9. Rushchenko I. P. Rosiys'ko-ukrayins'ka hibrydna viyna: pohlyad sotsioloha: monohrafiya / I. P. Rushchenko. - X.: FOP Pavlenko O. H., 2015. - 268 s.
10. Pavlenko I.O. Dialektyka myru ta viyny u rozvytku sotsial'noho svitu. Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata filosofsk'ykh nauk. 09.00.03 – sotsial'na filosofiya ta filosofiya istoriyi. – Zaporizhzhya, 2014. – 22s.
11. Hibrydna viyna: in verbo et in praxi: monohrafiya / Donets'kyy natsional'nyy universytet imeni Vasylya Stusa. – Vinnytsya : 2017. – 410 s.
12. Zaratustra. Uchenye ohnya. Haty y molytvy. – М.: EKSMO-Press, 2002. – 496 s.
13. Sun'- tszy. Traktaty o voennom yskusstve / Sun'- tszy, U- tszy; per.s kyt» predyslovye y komment. N.Y. Konrada. – М.: АСТ: Astrel': SPb.: Terra Fantastica, 2011. – 606s.

ЛЕПСКИЙ М.А.

доктор философских наук, профессор,
декан факультета социологии и управления,
Запорожский национальный университет
(г. Запорожье, Украина)
waysensey@gmail.com

ИЗМЕНЕНИЯ КАРТОГРАФИИ МИРА: ОПЕРАТОРЫ ЦЕНТРИЗМА МИРА И ВОЙНЫ

Аннотация

Статья посвящена изменениям в предметном поле иренологии (науки о мире) под влиянием современных изменений полемологии. Целью статьи является определение изменений предметного поля мира и его картографии в центризме мира и войны.

В статье автор исследует изменения предметного поля «мира» под давлением тяготения к войне, через рассмотрение слабости и хрупкости мира как целостности. В то же время утверждается разнообразие и гибридность технологий войны. Экзистенциальная аксиология сравнения притяжения к миру и войне имеет измерение мироцентризма как лучшего относительно состояния войны, относительно последствий войны, довоенного или современного мира, среди будущих – войноцентризму, центральности угроз существования, опасности развития человечества,

подготовки к следующей войне, против мира как «ширмы» в подготовке к человеконенавистнической или геноцидной войне. Человечество имеет право и должно быть сильным для того, чтобы утверждать войну защитную, справедливую, ради мира, лучшего будущего, безопасного и сбалансированного, в утверждении меры жизни и в противостоянии развития меры смерти.

Субъекты миротворчества определяются архетипическими операторами мира: обсерваторно-мониторинговым, дееспособно-праксеологическим; морально-правовым; военно-защитным; аксиологическим; гносеологическим; развивающим. Определены также фенотипические операторы мира, такие как: контроля силы и инструментально-научный, связанности и мобилизационный, морально-психологический и информационно-мировоззренческий.

Ключевые слова: картографирование, мир, операторы центризма, война, полимология, мировоззрение, миротворчество.

LEPSKIY M.

doctor of philosophical Sciences, Full Professor,
Dean of the faculty of sociology and administration,
Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)
waysensey@gmail.com

CHANGES IN THE CARTOGRAPHY OF THE PEACE: OPERATORS OF CENTRISM OF PEACE AND WAR

Summary

The article is devoted to changes in the subject field of the irenology (the science of the peace) under the influence of modern changes in the polemology. The purpose of the article is to determine the changes in the subject field of the peace and its cartography in the centrism of the world and the war.

In the article the author examines the changes in the subject field of "peace" under the pressure of attraction toward war, through consideration of the weakness and fragility of the peace as integrity. At the same time, there are affirmed the diversity and hybrid nature of the technologies of the war. The existential axiology of comparing to attraction to peace and war has a dimension of peacecentrism as best: regarding the state of war, regarding the consequences of war, the pre-war or the modern world, among future ones; of warcentrism, the significance threats to existence, the danger of the development of mankind, the preparation for the next war, against "peace" as a "screen" in preparation for a misanthropic or genocidal war. The mankind has the right and must be strong in order to establish a war of defensive, fair, for peace, a better future, the safe and balanced peace in approving the measure of life and resisting the development of a measure of death.

The actors of peacemaking are determined by the archetypal operators of the peace: observational-monitoring, capable-praxeological; moral and legal; military-protective; axiological; epistemological; developing. Phenotypic operators of the peace are also defined, such as: force control and instrumental-scientific, connection and mobilization, moral-psychological and information-worldview operators.

Key words: mapping, peace, centrist operators, war, polnology, worldview, peacekeeping.

УДК:167.7

БУТЧЕНКО Т.И.

доктор философских наук, доцент,
зав. кафедрой социальной философии и управления
Запорожского национального университета,
(г. Запорожье, Украина)
tiberuus17@gmail.com

ФОРМА И СОДЕРЖАНИЕ НАУЧНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация

В статье анализируются форма и содержание научного процесса. Рассматриваются содержательные особенности перехода в друг в друга его основных формообразующих составляющих

– идеи, концепции и теории, артефактов научной культуры, обычаев и традиций научной деятельности. Обосновывается особая интегрирующая миссия идеи и социально-связующее предназначение концепции. Показывается, что от философской глубины концептуального ядра научной теории зависит степень ее адаптивности и открытости социальному и природному миру.

Ключевые слова: научный процесс, идея, концепция, теория, научный артефакт, обычай и традиции научной деятельности.

Актуальность темы обусловлена современным состоянием разработки проблемы формы и содержания научного процесса. В наше время остаются популярными позитивистские версии ее решения, в рамках которых научность знания определяется по наличию у него соответствующей логически целостной согласованной теоретической формы. Исходя из этого, изменение научных состояний прежде всего связывается с возникновением новых «завершенных» научных теорий. Считается, что они как бы прибавляются к уже созданным. Существенная ограниченность такого «кумулятивного» видения научного процесса – игнорирование взаимосвязи между развитием науки и изменениями в иных идеальных ненаучных формах (идеологических, психологических, религиозных, мифологических), непосредственно вплетенных в общественно-историческую практику. Кроме того, с данных позиций очень трудно объяснить научные революции, время от времени потрясающие сами основания науки, вызывающие глубокие качественные сдвиги во всех ее ответвлениях и заставляющие пересматривать фундаментальные, так называемые «классические», теории, которые ранее казались незыблемыми.

Для исправления этих недостатков необходимо пересмотреть узкое, только лишь теоретико-логическое понимание форм научного процесса. На решение указанной задачи в свое время были направлены «гипотеза» К.Р. Поппера, «парадигма» Т. Куна, «личностное знание» и «научное сообщество» М. Полани, «исследовательская программа» И. Лакатоса и другие подобные понятия, с помощью которых осуществлялись попытки проанализировать научный процесс через установление форм единства между теорией и ее социокультурной средой. Однако, как нам представляется, предметное поле упомянутых понятий настолько широкое, что в нем оказывается легко потерять существенные элементы и стороны причинно-следственных взаимосвязей между процессом изменения научного теоретического знания, другими формами культурно-духовного опыта и практикой. В то же время недостаточная системность ответа на вопрос о форме и содержании научного процесса открывает дорогу для представителей релятивистско-субъективистской линии (от Фейрабенда до Р. Рорти) в их отрицании качественного содержательного отличия научного процесса от иных духовных, в том числе, мифотворческих процессов.

Возможный выход из проблемной ситуации состоит в реанимации и дальнейшем развитии содержательного подхода к пониманию научного процесса, рассматривающего динамику становления и развития научных знаний от нижних до наивысших уровней их формального выражения. Для этого используется понятийный ряд – «идея», «концепция», «теория» – укорененный в классической философской традиции и обозначающий необходимые ступеньки содержательной разработки знаний от обыденных до научно-теоретических форм [1; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 11; 12; 13; 14; 15; 16].

При этом, как нам представляется, он должен быть дополнен рядом понятий. Первое – «артефакт научной культуры» для обозначения формы опредмечивания идей, концепций и теорий, материального выражения его идеального содержания. В таком понимании в содержание понятие «артефакт научной культуры» включаются как способы фиксации и обработки мысли (печатный текст, библиотека, компьютерное кодирование и т.д.), так и те или иные средства научного наблюдения (микроскоп, секстант и т.д.) либо организации пространства научного процесса (лаборатория, конференц-зал, здание научного учреждения и т.д.). В этом смысле совокупность соответствующих культурных артефактов выступает и предпосылкой, и результатом научного процесса. Так или иначе, но определенная культурно-практическая предметность является неотъемлемой содержательной составляющей вышеупомянутых идеальных форм научного процесса: идей, концепций и теорий.

Второе – «нормы научного познания» – общепринятые образцы научно-исследовательской деятельности. Они также являются предпосылкой и результатом направленных изменений научных состояний. Речь прежде всего идет о научных обычаях и традициях, в которых фиксируется достигнутое состояние научно-познавательного освоения действительности. При этом нормативные рамки являются формой выражения определенного идеального содержания, развитие которого непосредственно связано с изменениями в способах организации знания.

Общим для всех них является наличие определенного направляющего организующего начала – идеи. Она присутствует на всех фазах научного процесса от его становления и до расцвета в наивысших

научно-теоретических формах. Идею можно представить в качестве активной, движущейся формы организации знания, отражающей объективную действительность в единстве действительности и возможности, наличной ситуации и ее сознательного изменения. Формирующаяся в человеческом разуме, она в большей или меньшей мере содержательно представляет определенные стороны явлений природы. Ее форма и содержание постоянно изменяются в связи с взаимодействием субъекта (общественного человека) и объекта познания (того, на что направлена деятельность субъекта). При этом решающая предпосылка становления-развития идеи и одновременно критерий ее истинности – общественно-историческая практика, в ходе которой идея опредмечивается, превращаясь в культурный артефакт и норму познавательной деятельности.

Все сказанное характеризует любую форму познания. Отличие идеи состоит в ее особой синтетической природе. Конечно, все формы знания синтетические, но идея – это та исходная и завершающая познавательного цикла, в которой на основе и согласно с практикой формируется цель и направление синтеза данных опыта, вследствие чего они и превращаются в знания. Т.е. существенные черты идеи:

- отражает действительность;
- содержит в себе цель этого отражения, которая:
 - а) выражает синтез наличного духовно-практического опыта;
 - б) определяет направление развития познания и практики.

Наиболее четко данное понимание выражено в определении П.В. Копниным понятия «идея» как формы «отражения внешнего мира, включающего в себя осознание цели и перспективы его дальнейшего познания и практического преобразования» [7, с. 234]. Указанное понятие относится к числу широких, поскольку в нем не конкретизируются определенные особенности формальной и содержательной сторон идеи (в частности, не раскрывается какие именно стороны внешнего мира отражает идея). На наш взгляд, данная абстрактность является преимуществом, поскольку позволяет охватить идею на все стадиях ее становления и в разнообразных сферах ее применения.

В то же время в философской литературе встречалось и встречается и теперь более узкое определение понятия «идея». В частности, в «Философском словаре» под редакцией В. И. Шинкарука 1986 года издания идея – это «форма духовно-познавательного отражения определенных закономерных связей и отношений внешнего мира, направленная на его преобразование» [4, с. 222]. Данное узкое определение может быть использовано только для характеристики идеи, достигшей наивысшего научно-теоретического состояния, поскольку она единственная способна схватить тот или иной фрагмент объективной реальности в совокупности свойственных ему закономерностей.

Для нас более приемлемой, все-таки, является позиция, согласно которой идея выступает вектором развития всех сфер человеческой деятельности, где присутствует сознательное поведение, направленное на достижение определенной цели. В данном смысле любая форма мышления содержит в себе идею как имманентную цель своего существования. В соответствии с этим, на наш взгляд, более понятны дальнейшие положения вышеупомянутого «Философского словаря», согласно которым каждой разновидности общественной деятельности свойственны своеобразные по содержанию и направленности идеи: научной – познавательные, общественной – политические, философские, нравственные, религиозные, художественные и т.д. [4, с. 222]. Отметим, что в «Философском энциклопедическом словаре» (председатель редколлегии В. И. Шинкарук, 2002 год издания) указанная логическая рассогласованность была устранена. Идея там уже определялась как форма «постижения действительности в мысли, включающая осознание цели и способов дальнейшего познания и преобразования мира» [3, с. 236]. В то же время изложенная ранее в предыдущем издании словаря классификация идей сохранилась без изменений.

Если рассматривать идею в гносеологическом аспекте, то по своему логическому строению и языковому выражению она – разновидность понятия. Однако в отличие от обычного понятия, идея – форма, которая обеспечивает упорядоченность знания, его системность. Как таковая, идея не может исчерпываться лишь одним понятием, приобретая определенную качественную определенность в рамках концепции и теории. П. В. Копнин передает эту мысль таким образом: – «Ни одна, взятая отдельно абстракция, в том числе и та, которая служила исходным моментом восхождения, не составляет идеи. Идея находится в каждой из них, не исчерпываясь ни в одной. Они являются моментами развития идеи» [6, с. 62].

Концепция – первая ступенька в организации знания, на которой раскрывается синтетическое предназначение идеи.

Первоначально понятие «концепция» (от лат. *conceptio* – восприятие), семантически близкое к термину «концепт», означало то же самое, что и понятие. Впервые словам «концепция», «концепт»

придается особое значение в средние века в философии Пьера Абеляра, пытавшегося с их помощью прояснить проблему понимания, осмысления знания, циркулирующего в языковой среде. Вера отождествлялась с пониманием, поэтому решение этой проблемы должно было помочь найти способ приблизиться к Богу. С. С. Неретина подчеркивала, что для П. Абеляра концепт – это собрание понятий, оставшиеся в душе, воспринявшей язык. Особые черты этой познавательной формы:

- 1) формируется языком;
- 2) граничная субъектность;
- 3) направленность на другого субъекта;
- 4) является пониманием здесь и теперь, в едином мгновении настоящего;
- 5) синтезирует три способности души: память, представление и суждение [9, с. 83].

Представленные положения выражают объективную сторону содержания научного процесса, в котором действительно присутствуют, кроме субъект-объектных отношений (источник возникновения идеи), еще и субъект-субъектные. В последующие эпохи исследование последних часто отходило на задний план. У Дж. Локка, например, «концепт» снова всего лишь синоним «понятия». Возрождение специфики интерсубъективных коннотаций понятий «концепция», «концепт» произошло в начале XIX века. В это время представители английского эмпиризма использовали его для обозначения особой духовной формы, обеспечивающей целостность данных непосредственного восприятия вещей и одновременно отличаются от перцепции большей концентрацией внимания. В XX в. в содержание понятия «концепт» было включено отражение процесса символизации личностного духовно-практического опыта в форме представлений (С. Ленгер), метафор (Х. Блюменберг) или системы тропов (Х. Уайт). В постмодернизме (Ж. Делез, Ф. Гваттари) философия интерпретировалась как «дисциплина, заключающаяся в творчестве концептов» [2, с. 14]. Концепт, в качестве системообразующей составляющей концепции, определялся указанными авторами как живая категория, научающая пониманию, а не познанию. Со всем сказанным можно соглашаться или не соглашаться, но так или иначе здесь верно выражается реальный интерсубъективный аспект познавательного процесса, в том числе и научного.

В отечественной философии исследования концепции как формы научного процесса появляются с середины восьмидесятых годов XX в. [12; 14]. Они стали своеобразным ответом на возрастающую потребность в экспликации субъект-субъектной стороны научного процесса. Так, по мнению В. А. Рыжко, удачное решение задач, связанных с объяснением социокультурных аспектов научной теории и определением особенностей ее развития возможно путем введения в оборот особой единицы знания, которой характерны свойства не только лишь описания и объяснения, но и свойства осознания, рефлексии субъекта знания и его понимания. Обосновывалось, что указанную роль может выполнить понятие «научная концепция». Это обусловлено тем, что оно обозначает именно тот «срез» знания, в котором фиксируются как свойства объекта, так и отношение к нему субъекта познания, точнее, понимание субъектом объекта. Как таковая, концепция указывает на связующий контекст между практикой и социокультурными процессами. Другими словами, В. А. Рыжко справедливо усматривает в концепции, прежде всего, выражение смысла и назначения научно-теоретического знания. Отсюда научная концепция:

- 1) является полисемантической формой знания, которой свойственно разнообразие проявлений, презентация всех слоев познания;
- 2) выражает смыслы познавательной деятельности и понимание ее результатов;
- 3) выступает формой персонального диалогового знания;
- 4) может быть и предтеоретическим знанием, и репрезентовать содержание теории, образуя ее понятийное ядро, а иногда выполнять функции теории;
- 5) имеет сложную структуру, в которую включаются:
 - а) содержание различных категориальных структур, идей, идеалов, норм;
 - б) социокультурные смыслы и аксиологические высказывания, высвечивающих как субъект-объектные, так и субъект-субъектные отношения;
 - в) высказывания, выражающие понимание целостности объекта знания;
 - д) высказывания, раскрывающие процедуру воплощения знания на практике [12].

Данная характеристика может быть дополнена и уточнена указанием на особое отношение концепции к идее, как к исходной сущностной клеточке научно-познавательного процесса. Концепция оказывается необходимым этапом развертки идеи, обеспечивающим ее объяснение и обоснование, понимание и толкование. Иными словами, концепция выступает формой реализации единства логико-гносеологической, социокультурной и праксеологической сторон содержания идеи. При этом

развитие, усовершенствование логико-гносеологического содержания концепции ведет к появлению теории.

Понятие «теория» (от греч. *theoria* рассмотрение, исследование) в древнегреческой философии использовалось для обозначения сосредоточенного интеллектуального проникновения во что-то с целью его познать. Указанная широкая интерпретация, которая, по сути, включает в себя любую форму познавательной деятельности человека, сохраняется вплоть до наших дней. Рождение особенного значения понятия «теория» произошло в XVIII в. Для И. Канта теория – это «совокупность правил, даже практических, когда данные правила мыслятся как принципы в некоей всеобщности, и ко всему абстрагированные от множества условий, однако обязательно влияющие на их применение» [5, с. 517]. В дальнейшем теория начинает пониматься как форма существования научного знания и в данном качестве с середины XIX в. и до сегодня является предметом специальных философско-научных исследований (эпистемологических, логических, исторических и т.д.). На основе выполненных аналитических работ можно выделить следующие особенности теории:

- 1) имеет специфический объект, несводимый к данным повседневного опыта;
- 2) использует особый язык, методы описания и исследования объекта;
- 3) представляет объективное, обоснованное и системное знание объекта;
- 4) создается субъектом со специальной подготовкой.

Отличия теории от других форм научного процесса:

- 1) полнота постижения объекта, являющаяся в теоретическом формулировании свойственной ему совокупности закономерностей;
- 2) организация знаний в строгую, относительно замкнутую, логически согласованную систему, где все элементы связаны между собой отношениями выводимости;
- 3) наличие особой структуры, где верхний этаж занимают принципы – исходные положения, выражающие закономерные связи определенной предметной сферы, на основе которой синтезируются понятия и суждения;
- 4) выполнение особых функций:
 - а) объясняющей;
 - б) прогностической;
 - в) праксеологической;
 - д) синтезирующей;
 - е) методологической) [1; 8; 11; 13; 15; 16].

Указанные специфические характеристики теории и обуславливают ее роль своеобразной вершины научного процесса. В данном контексте теория является высшей формой научного знания, содержащей целостные знания о закономерностях и сущностных признаках определенного фрагмента объективной действительности.

Рассмотрев содержание понятий «идея», «концепция», «теория», можем, как итог нашей статьи, сформулировать особенности их соотношения между собой в качестве обозначений ключевых формообразующих фаз научного процесса.

Идея и концепция выступают формами познавательной деятельности человека в различных сферах общественного бытия и сознания. Причем концепция – целостная мировоззренческая форма представления идеи для самого субъекта познания и иных социальных субъектов. Тем самым концепция выступает условием теоретической разработки и материального опредмечивания идеи в тех или иных артефактах культуры и нормах познавательной деятельности.

Концепция может существовать определенный период времени как относительно самостоятельная форма организации познавательного процесса, когда обоснование, экспликация, понимание и интерпретация проявляются в ней равномерно, обеспечивая всестороннюю «раскрутку» идеи. На определенной фазе логико-гносеологического усовершенствования концепция трансформируется в научную теорию, которая с этого момента перебирает на себя функции обоснования и объяснения идеи.

Концепция в этом случае включается в научный процесс как его особый рефлексивный компонент, направленный на осознание смысла и предназначения научной теории, а также границ ее применимости. В научной концепции тем самым субъект-субъектные отношения становятся преобладающими, и мы в ней действительно в большей мере будем встречаться с концептами (смыслами), чем с понятиями. В таком качестве научная концепция выполняет роль канала, связующего между собой философию и науку. От философской глубины концептуального ядра научной теории зависит ее устойчивость и гибкость, открытость изменениям, способность интегрироваться в систему научного знания и культуры в целом. В свою очередь, научно-

теоретическая проработка концепции обеспечивает ее логико-гносеологическую верификацию как своеобразного «проекта» научной идеи на осуществимость или, наоборот, утопичность.

Усовершенствование системы логико-гносеологических средств концепции происходит в направлении экспликации сущностных отношений предметного поля ее ведущей идеи. Тем самым в качестве законов поступательного изменения научных состояний выступают его принципы, определенные вследствие познания тех или иных закономерностей объективной действительности. Когда такое случается, идея и концепция превращаются в теорию, приобретая статус научности. На данной фазе они не исчезают, не растворяются, но составляют идейно-концептуальную основу научно-теоретического знания, основная функция которой – обеспечение его открытости потребностям, интересам и ценностям социальных субъектов. Именно идея и концепция, получив наиболее полное логико-гносеологическое обоснование в теории, выступают тем каналом, тем выходом, обеспечивающим понимание и интерпретацию научных достижений наибольшим количеством людей и, тем самым, связующим звеном между научно-теоретическими знаниями и общественно-исторической практикой. Кроме того, важным результатом приобретения концепциями статуса научности оказывается пересмотр в научном сознании аксиом-обычаев, которые, получив соответствующее толкование и интерпретацию, превращаются тем самым в традиции научной деятельности.

Раскрытие совокупности закономерных отношений исследуемого предмета не является мгновенным актом, раз и навсегда фиксирующим достижение вершины знания, наоборот, – это постоянное движение науки вперед. Однако не следует преувеличивать динамичность научного процесса. Он всегда связан совокупностью реальных результатов преобразования мира – научно-культурными артефактами, в которых закрепляется как действительное состояние, так и возможности дальнейшего развития научной мысли. В данном измерении научный процесс одновременно и относителен, и абсолютен. Абсолютен с точки зрения воплощения в идеях, концепциях, теориях, культурных артефактах и традициях объективного систематизированного знания о тех или иных отдельных явлениях, аспектах действительности, в определенной совокупности их внутренних связей, конкретных условий места и времени, при которых они возникают, существуют и развиваются. Относителен, поскольку определенная совокупность закономерных отношений не является исчерпывающей, а процесс ее научного познания никогда не может быть завершенным.

Список ссылок

1. Андреев И.Д. Теория как форма организации научного знания. – М.: Наука, 1979. – 304с.
2. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия?: Пер. с фр. – М.: Институт экспериментальной социологии. – СПб: Алетейя, 1998. – 288с.
3. Идея // Філософський енциклопедичний словник / Голова редколегії В.І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – С.236–237.
4. Идея // Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – С.222–223.
5. Кант И. О поговорке “Может быть, это и верно в теории, но не годится для практики» // И. Кант. Основы метафизики нравственности. – М.: Изд-во “Мысль», 1999. – С. 515–562.
6. Копнин П.В. Идея как форма мышления. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1963. – 108 с.
7. Копнин П.В. Идея // Философская энциклопедия. – М.: “Советская энциклопедия», 1962. – Т. 2. – С.234–237 с.
8. Мамчур Е.А. Проблемы социокультурной детерминации научного знания. К дискуссиям в современной постпозитивистской философии науки. – М.: Наука, 1987. – 126 с.
9. Неретина С.С. Слово и текст в средневековой культуре. Концептуализм Абеяра. – М.: Гнозис, 1995. – 182 с.
10. Неретина С.С., Огурцов А.П. Концепция // Новая философская энциклопедия. – М.: Мысль, 2001. – Т. 2. – С.308–309.
11. Попович М., Садовский В. Теория // Философская энциклопедия. – М.: “Советская энциклопедия», 1970. – Т. 5. – С.205–207.
12. Рижко В.А. Концепція як форма наукового знання. – К.: Наукова думка, 1995. – 203 с.
13. Рузавин Г.И. Научная теория. Логико-методологический анализ. – М.: Мысль, 1978. – 244 с.
14. Рыжко В.А. Научные концепции: социокультурный, логико-гносеологический и практический аспекты. – К.: Наукова думка, 1985. – 184 с.

15. Степин В.С. Становление научной теории. (Содержательные аспекты строения и генезиса теоретических знаний физики) – Мн.: Издательство БГУ, 1976. – 320 с.
16. Степин В.С. Теоретическое знание. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.

БУТЧЕНКО Т.І.

доктор філософських наук, доцент,
зав. кафедрою соціальної філософії та управління
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
tiberuus17@gmail.com

ФОРМА І ЗМІСТ НАУКОВОГО ПРОЦЕСУ

Анотація

У статті аналізуються форма і зміст наукового процесу. Розглядаються змістовні особливості переходу одна в одну його основних формоутворюючих складових – ідеї, концепції і теорії, артефактів наукової культури, звичаїв і традицій наукової діяльності. Обґрунтовується особлива інтегруюча місія ідеї та соціокультурне призначення концепції. Показується, що від філософської глибини концептуального ядра наукової теорії залежить ступінь її адаптивності та відкритості соціальному і природним світам.

Ключові слова: науковий процес, ідея, концепція, теорія, науковий артефакт, звичаї і традиції наукової діяльності.

BUTCHENKO TARAS

Honored Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Head of Social Philosophy and Public Administration Department
of Zaporizhzhia National University,
(Zaporizhzhia, Ukraine)
tiberuus17@gmail.com

FORM AND CONTENT OF SCIENTIFIC PROCESS

Summary

The article deals with the problem of scientific process in order to overcome limitations within positivist approaches that emphasis on formal, internal aspects scientific changes. At the same time such position makes it difficult to explicate substantive, genetic links between different ideal forms (religious, art, daily and so on) and science. It's on that basis that scientific process is elaborated in the article. Author argues the efficiency of its classical philosophical explanations within of which relations between form and content of scientific cognitive activity are analyzed with tradition concepts such as "idea», "conception» and "theory». In addition to them it's argued the necessary to implement concepts of "scientific artifacts» and "scientific customs and traditions».

Idea is treated as a basic component of different cognitive practices. As such, it's the genome of scientific process in various areas of culture. Owing specific synthetic nature, idea can exists only as a central part of some conceptual system. In this way authors shows that conception fixes next stage of scientific process existing just like idea in different fields of culture. It's revealed also that conception carries out special functions providing people with understanding and explanation of idea. It's shown that this search process leads to discovers of natural laws, regularities and resulting in transformation conception into theory.

This conversion is marked as the point as from which scientific process begins as a special cultural process. Since this point theory takes up explicated functions of conception. However, author insists on thesis about the need to maintain conception core of scientific theory. It's grounded that included in scientific process conception develops its philosophical grounds, understanding of its mission and values in this way playing the role of an essential link between science and society. According to this position it's argued that an adaptability of scientific theories depends on their philosophical depth.

Additionally, special role of scientific cultural artifacts, customs and tradition is investigated. Scientific cultural artifacts are considered as a precondition and at the same time a result of scientific process. Achievements and lacks of theory within practical activity aiming on changing of reality are revealed. There

are some evidences in the article that patterns of successful scientific activity preserves in scientific customs. Becoming the subject of reflection activity this customs transforms into scientific traditions.

Summarizing the main points raised in the article, author stresses on principal incompleteness of scientific process. Ideas, conceptions (scientific as well as non-scientific) and even "final» theories are considered as special platforms enabling further development of science as an integral part modern culture.

Key words: scientific process, idea, conception, theory, scientific artefact, customs and traditions of scientific activity.

УДК: 316. 4 : 398. 1 : 17. 035. 3 (477)

СКВОРЕЦЬ В.О.

доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри соціології
Запорізького національного університету,
(м. Запоріжжя, Україна)
skvorets.v.o@gmail.com

МУДРІСТЬ НАРОДУ – ПЕРЕДУМОВА ВІДНОВЛЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація

Стаття присвячена осмисленню тих соціальних процесів у сучасному українському суспільстві, історичні наслідки яких засвідчують негативний характер впливу панівного класу на життєдіяльність соціального організму країни. В умовах глобалізації світової економіки Україна зазнала впливу зовнішніх сил, що сприяв формуванню системи державного управління, яка не здатна забезпечити українське суспільство ресурсами, необхідними для нормального існування і розвитку країни. Панівний клас протягом усього періоду незалежності жив «чужим розумом», так і не спромігся виробити власну ефективну модель управління українським суспільством. Внаслідок цього в українському суспільстві домінують процеси суспільної деградації та демодернізації. Народна мудрість в осмисленні життя сучасного українського суспільства полягає в пошуку шляхів відновлення єдності та формування цілісного соціального організму України. Громадянам України необхідно усвідомити роль у суспільному житті факторів, які З. Бжезінський позначає як «регенераційні ресурси». В Україні ці ресурси включають демографічний, трудовий, освітній, науковий, промисловий, технологічний, інноваційний та духовний потенціал, що в сукупності є основою не лише модернізації, але й реінтеграції суспільства в єдиний соціальний організм країни.

Ключові слова: соціальний організм країни, панівний клас, соціальні процеси, суспільна деградація, демодернізація, народна мудрість, система державного управління, регенераційні ресурси.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Дослідження соціальних процесів, що характеризують зміни в сучасному українському суспільстві, засвідчують згубний характер впливу панівного класу на життєдіяльність соціального організму країни.

Про згубність тієї моделі ринкової трансформації та свідомо обраного панівними колами України шляху, яким рухалося українське суспільство, попереджали чимало вітчизняних науковців, але їхня думка про існуючі загрози виявилася незатребуваною. На основі даних державної статистики Ю. Збітнев та М. Сенченко [5] показали розгортання важливих соціальних процесів, які позначили процес руйнування основних засад життєдіяльності українського суспільства. М. Павловський у комплексному дослідженні, що системно охоплює економічні, соціальні й політичні аспекти життєдіяльності суспільства, визначив основні шляхи і стратегії розвитку суспільства, виділив ті загрози, перед якими опинилося українське суспільство [13]. До 20-річчя незалежності України український соціолог М. Шульга видав книгу, в якій довів, що реальні соціальні процеси в українському суспільстві спрямовують його рух на узбіччя цивілізаційного розвитку [21]. Одним із найважливіших і найавторитетніших джерел про трансформацію українського суспільства, що містить результати багаторічних досліджень колективу науковців Інституту соціології НАН України, є книга «Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг» [19]. М. Сенченко гостро поставив питання: «Чому «демократичні реформи, яким немає альтернативи» дали можливість небагатьом, «обраним», пограбувати більшу частину населення нашої країни, і призвели

до депопуляції українського народу?» [16]. Названі джерела позначають ключову, на наш погляд, проблему нашого суспільства – відірваність панівних кіл від життя народу України.

Відірваність панівних кіл України від життєвих потреб і національних інтересів українського народу постійно породжує відчуження мільйонів її громадян від власності, влади та інших життєво важливих ресурсів. Саме цією суперечністю зумовлена нездатність панівних класів вирішувати назрілі соціальні проблеми, внаслідок чого український народ перетворено на вимираючу націю. Населення України з 1 січня 1993 р. до 1 січня 2017 р. скоротилося з 52,243 млн. осіб до 42,7 млн. осіб.

Мета статті – обґрунтувати необхідність нової політики України, що спирається на регенераційні ресурси українського народу.

Виклад основного матеріалу. В умовах процесів глобалізації світової економіки і цивілізаційного протистояння впливових глобалізаційних центрів у боротьбі за природні ресурси Україна зазнала потужного впливу зовнішніх сил, що сприяли формуванню системи державного управління, яка не здатна забезпечити суспільство ресурсами, необхідними для нормального існування і розвитку, тобто модернізації країни.

Ще в радянський період українське суспільство історично склалося як багатоконфесійне, багатоконфесійне, полікультурне, полілінгвістичне соціальне утворення, яке вимагало адекватної системи управління. Стабільність цього суспільства ґрунтувалася на системі управління, що спиралася на ресурси держави, яка проводила сильну соціальну політику, забезпечуючи доступ усіх громадян до освіти, охорони здоров'я та інших соціальних ресурсів.

Із проголошенням незалежності України панівні кола держави почали закладати соціальні процеси, які призвели до кардинальної трансформації українського суспільства. Визначальним чинником став процес приватизації державної власності, який змінив не лише економічну систему та соціальну структуру населення, але й фундаментальні засади життєустрою народу.

Аналізуючи процес трансформації суспільства, М. Шульга зазначає, що ключовим соціально-економічним процесом 90-х років ХХ ст. в Україні був процес зміни власності та власників. Його головний напрям полягав у зміні державної власності на одну з форм приватної власності. Цей глибинний процес набував у залежності від політики держави певного економічного вираження. Його головними провідниками були внутрішні й зовнішні актори. Внутрішній актор – українська буржуазія, яка зароджувалася, була активною, напористою, але недосвідченою, малознаючою зовнішній ринок і специфіку функціонування сучасної економіки інших країн. Зовнішній актор – добре організована, структурована, досвідчена, наділена механізмами впливу буржуазія економічно розвинених західних країн, агенти транснаціональних компаній, представники Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку (СБ). Користуючись слабкістю і недосвідченістю внутрішнього актора, зовнішні актори нав'язали Україні на початку 90-х рр. монетарну модель економічних реформ. Модель малорезультативну, яка неодноразово довела на прикладі інших країн свою неефективність. Ця модель не враховувала особливості перехідної економіки нашої країни, а закони, що були прийняті на початку 90-х рр. для її реалізації, були механічно переписані із законів західноєвропейських країн із давно усталеними ринковими інститутами та сформованим ринковим середовищем. МВФ і СБ свій вплив на Україну здійснювали не лише через рекомендації моделей економічних реформ, але й через політику кредитів. Надаючи нібито вигідні довгострокові кредити, і МВФ, і СБ обумовлювали їх низкою умов, перш за все у сфері законодавства, в економічній політиці уряду. Ці умови були додатковим засобом впливу на політику країни. Чим більше був кредит, тим більшою ставала залежність держави від кредиторів. Якщо в 1991 році в Україні не було ніяких зовнішніх боргів (радянські борги взяла на себе Росія), то у 2000 році країна вже мала 10-мільярдний зовнішній борг. На 31 грудня 2010 р. цей борг був уже вдвічі більшим і досяг 22 млрд. 836 млн. доларів [19, с. 21-22].

Отже, державна влада України закладала такі тенденції внутрішньої політики, як ігнорування національних інтересів та готовність проводити політику, що позбавляє суспільство ресурсів, необхідних для розвитку. Ті, хто управляв суспільством, не мали системного наукового знання про його стан, і цей суттєвий недолік прагнули компенсувати послугами іноземних радників. Як свідчить історія, відсутність у керівництва країни адекватного знання про суперечливі суспільні процеси в ній призводить до занепаду або навіть загибелі держави. Після смерті Л. Брежнєва (1982 р.) до державного керма СРСР став Ю. Андропов, який мав доступ до всіх основних таємниць СРСР, але несподівано заявив: «Ми живемо в країні, якої не знаємо». В той час соціологічна наука в СРСР лише зароджувалася, а її аналог – історичний матеріалізм – виявився нездатним дати об'єктивні знання про формування негативних процесів та наростання соціальних суперечностей у радянському суспільстві. Не пройшло й 10 років після заяви Ю. Андропова, як СРСР розпався. Керівництво України має знати, що від адекватності соціального знання залежить доля країни. В сучасній Україні вітчизняними

науковцями було створено знання, яке попереджало про загрози нашому суспільству, але воно виявилось незатребуваним для управління соціальними процесами. Натомість державна влада використовувала знання іноземних радників, які практично не мали уявлення про соціокультурне середовище українського суспільства, але були добре мотивовані інтересами ТНК, а тому фактично виконували роль економічних убивць в Україні.

Вище керівництво незалежної України завжди опинялося в залежності від зовнішніх акторів і у визначальних питаннях життєдіяльності суспільства виходило зовсім не з довгострокових національних інтересів.

За оцінкою В. Литвина, політика Президента Л. Кравчука зумовила катастрофічне зниження рівня життя народу. Порівняно з 1991 р. купівельна спроможність населення зменшилася у п'ять разів і стала в 2,5 рази нижчою, ніж у Росії. Розпочався процес деіндустріалізації України. Фізичний розпад продуктивних сил випереджав лише процес руйнування науково-технічного та інтелектуального потенціалу. Виникла загроза витіснення України на периферію світового господарства, встановлення її технологічної, фінансової залежності від інших держав, перетворення на сировинний додаток і територію для розміщення екологічно шкідливих виробництв. Виникли об'єктивні умови для неоколоніального статусу України, обмеження її самостійності та суверенності у розв'язанні не тільки міжнародних, але й внутрішніх проблем [7, с. 484]. Проти цієї руйнівної політики Л. Кравчука виступили шахтарі Донбасу, яких підтримали працівники промисловості Сходу і Півдня України. Під тиском страйкуючих шахтарів Донбасу влада спочатку призначила всеукраїнський референдум щодо довіри (недовір'я) Президенту і Верховній Раді України на 26 вересня 1993 р., а потім – дострокові вибори до Верховної Ради та Президента України. Внаслідок цих виборів Верховна Рада оновила, а Президентом України обрано Л. Кучму.

Аналізуючи причини демографічної кризи в Україні, М. Павловський вказує на відсутність стратегії розвитку країни, бо держава не турбується про потреби української молоді. Вчений наводить такі докази. По-перше, при вступі до Світової організації торгівлі уряд України підписав угоду, яка призвела до втрати 4 мільйонів робочих місць. Це ставить молодь у безвихідь і позбавляє її будь-якої перспективи. Названо і причину цієї біди: «Україна отримала незалежність, а керівники, вищі посадові особи залишаються залежними, їм подавай, бачте, іноземних радників-консультантів, ніхто не здатен мислити самостійно! Всі забули мудрість Григорія Сковороди, а він казав: не треба яблуно вчити як родити яблука – їй потрібно відгородити від свиней, бо свині риють коріння, і дерево засохне. Так і ці радники – знищили наше виробництво» [2, с. 59]. По-друге, коли Верховна Рада України прийняла законопроект «Засади відродження електронної промисловості», президент Л. Кучма наклав на нього вето. «Без аргументів, щоб Захід, бачте, не драгували. ... наш Президент – чемпіон світу по кількості вето на закони, причому ті закони, які відроджують власне виробництво» [2, с. 60].

В основі неоліберальних реформ лежав процес приватизації державних підприємств. Якщо в радянський період державна та колгоспно-кооперативна власність разом становили більше 90% у структурі власності, то на 2016 р. ситуація в Україні змінилася до навпаки: приватна власність досягла 93% (за оцінкою Р. Бортника). Наслідком приватизації, за оцінкою В. Семенюк-Самсоненко, було зупинення роботи 49% підприємств [15, с.3].

Наслідки неоліберальної трансформації українського суспільства точно відображені в показниках зайнятості та зміні соціальної структури населення. Стан зайнятості населення України в період з 1990 по 2001 р. позначився різким зменшенням кількості працюючих у всіх основних галузях економіки: в промисловості – з 7,8 млн. осіб до 3,9 млн.; в будівництві – з 2,4 млн. до 0,8 млн.; в сільському господарстві – з 4,4 млн. до 2,4 млн.; в транспорті та зв'язку – з 1,8 млн. до 1,1 млн.; в освіті, культурі, науці та мистецтві – з 3,0 млн. до 2,1 млн. Загальна кількість зайнятого населення України в цей період скоротилася з 24,7 млн. до 14,9 млн. осіб [5, с.36]. Зміни в стані зайнятості зумовили зміну соціальної структури населення. За оцінками фахівців, у період з 1988 р. по 2001 р. в Україні чисельність нижчих прошарків зросла з 5,7% до 88,2%, середніх – скоротилася з 75,0% до 9,8%, вищих – з 19,3% до 2% [3, с. 25]. У 2008 році Е. Лібанова визнала, що в Україні «соціальна структура наближена радше до латиноамериканських або африканських, ніж до європейських взірців» [8, с. 120]. За цьогорічними оцінками науковців, питома вага бідних у загальній кількості населення становить 70-72%. Отже, панівні кола України створили модель управління, яка спрямувала українське суспільство на шлях економічної, соціальної і політичної деградації.

В. Геєць зазначає, що Україні в умовах глобалізації необхідно було вирішувати подвійне завдання: створювати національний економічний комплекс, одночасно органічно інтегруючи його у світовий і європейський поділ праці на сучасному рівні науково-технічного й соціально-економічного розвитку. Не можна створити національний комплекс, а потім вбудувати його в інтеграційний

простір, як і навпаки, не будувати національний комплекс, а покластися тільки на самоплив глобалізаційних тенденцій. Обидва шляхи у своїй самостійності неефективні й руйнівні для економіки України. Ці питання мають вирішуватися на економічному й соціальному, а не політичному підґрунті. На жаль, політика України в цій царині не будувалася на науковому аналізі й обґрунтованих висновках, а виходила із суто політичних побажань і суб'єктивних бачень [12, с. 6].

Вчений виділяє кілька ендогенних загроз, обумовлених як специфікою прояву в Україні глобальних процесів, так і суто внутрішніми тенденціями. Серед них: «моральне, культурне, інтелектуальне, управлінське зубожіння і деградація правлячого і підприємницького класів, демонстративне, цинічне зневажання ними правових і моральних норм та вимог суспільства»; а також «деградація системи державного управління через масштабну корупцію та некомпетентність, перетворення корупції на базовий соціальний механізм вирішення суспільних справ, виконання багатьма урядовцями політиками функцій агентів зовнішнього впливу, наслідком чого є масова недовіра до існуючих державних інститутів» [12, с. 8].

У 2011 р. М. Шульга навів оцінку зовнішньої політики України. В 1994 році Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а незабаром вона погодилася на передачу ядерної зброї, яка в неї була. В обмін на відмову України від ядерної зброї Великобританія, Росія та США давали гарантії її безпеки. В Будапештському референдумі (5 грудня 1994 р.) ці країни зобов'язалися поважати незалежність, територіальну цілісність, існуючі кордони України, утримуватися від економічного тиску на неї, добиватися негайних дій з боку Ради Безпеки ООН з метою надання допомоги в разі, якщо Україна стане жертвою акта агресії з використанням ядерної зброї. Однак, як показала практика наступних років, це були лише декларації, які ніхто не збирався виконувати. Позбавившись від ядерної зброї, Україна не отримала реальних гарантій безпеки. Великим державам необхідно було вирішити принципове для себе завдання – не допустити появи нового члена ядерного клубу [21, с. 19].

Група українських політиків і науковців застерігала державну владу про необхідність для України виваженого зовнішньополітичного курсу, який користується підтримкою населення всіх регіонів України [4]. Г. Крючков зазначав, що в умовах зростаючого геополітичного протистояння основних гравців на світовій арені, кожен з яких має свій погляд на Україну: Росія розглядає її як сферу своїх стратегічних інтересів, а США вважають відносини з нею «центральним питанням своєї національної безпеки», вірне вирішення цієї проблеми має воістину доленосне значення. Особлива актуальність її зумовлена тим, що Президент України В. Ющенко, виконуючи волю заокеанських господарів та спираючись на агресивні націонал-екстремістські кола в країні, вперто, не рахуючись із національними інтересами, ні з Конституцією та законами держави, ні з настроями в суспільстві та волею переважної більшості українського народу, нав'язує курс на втягування України в НАТО. Це робить вкрай необхідним усебічний розгляд становища України в сучасному світі, що динамічно розвивається і стрімко змінюється, можливі варіанти захисту її національних інтересів, забезпечення незалежності та безпеки [4, с. 28-29].

Фахівець у галузі інформаційних технологій М. Сенченко стверджує, що в міру загострення глобальної кризи зовнішній тиск на Україну наростає, особливо з боку Заходу, насамперед із Великої Британії та США. Основним його інструментом стали методи інформаційної війни. Їхнє застосування може призвести до зниження або втрати нашою Батьківщиною національного суверенітету, а можливо й до розпаду її на декілька квазінезалежних держав. Імовірна і втрата частини території, що може відійти, наприклад, до Польщі чи Румунії. Сьогодні ми спостерігаємо, як успішно проводиться стратегічна інформаційна агресія на свідомість частини українського суспільства, яке не помічає прагнення польських радників і сил, що їх підтримують, знову поневолити Західну Україну, як це було раніше. Аналітиками «Корпорації Ренд» (Rand Corporation) розроблено три сценарії ведення інформаційної війни проти України [17, с. 4].

Один із них мав назву «Річ Посполита» – секретний план відтворення об'єднаної польсько-литовської держави часів Люблінської унії з 1569 до 1795 р., під американським протекторатом. Нова конфедеративна структура має включати території Польщі, Литви, Західної України і Західної Білорусі. Цей процес мали завершити до 2010 р. Цей сценарій не реалізовано, але, як свідчить ситуація з входженням України в Європейський Союз, «ще не вечір». У 1992 р. «Корпорацією Ренд» був розроблений сценарій під назвою «Американське весілля». Цей сценарій дав змогу розробити основні майбутні альтернативи поведінки підібраного суб'єкта інформаційно-психологічного впливу. Для реалізації сценарію було відібрано В. Ющенка, створено навколо нього відповідне соціальне середовище, включаючи Кетрін Клер (Катерину Чумаченко). Поступово В. Ющенко перетворили на впливового політичного діяча. Інший сценарій американських спецслужб під назвою «Помаранчевий

майдан» (2004 р.), дав В. Ющенку можливість стати президентом України. Це була ретельно продумана операція з приведення до влади в Україні ставленика американських спецслужб. Інформаційний сценарій формування майбутніх подій в Києві «Помаранчевий майдан», який послужив основою для скидання режиму Л. Кучми, написаний у 2000 р. Джоном Маккінроем, відповідальним співробітником ЦРУ. Цей аналітик і спеціаліст у проведенні невидимих війн методом «культурної агресії», після успіху інформаційної операції в Сербії, став активно готувати сценарії захоплення влади в інших країнах, зокрема і в Україні. Після вдалих операцій авторський гонорар його становив 250 тисяч доларів [17, с. 4-5].

В. Ющенко, який заявляє, що він не допустив би анексії Криму Росією, своїми діями сприяв тому, що Румунія через Міжнародний суд в Гаазі позбавила Україну частини континентального шельфу біля о. Зміїного, що включає перспективні родовища вуглеводнів. Такі дії засвідчили слабкість держави Україна, вони показали, що в неї можна відібрати й інші території.

В умовах, коли зовнішні сили посилювали свій вплив в українському суспільстві, не залишилися в стороні від цих процесів і представники Росії, включаючи бізнес, дипломатію, спецслужби і ЗМІ, які прагнуть контролю за соціокультурним простором сусідніх держав. Відповідні органи влади Росії систематично відстежували соціальні настрої в українському суспільстві, особливо в Криму та на Донбасі. В кінцевому підсумку це вилилося в спробу реалізації на частині території України проекту «Новоросія».

На жаль, держава Україна не спромоглася запропонувати і реалізувати в Криму та на Донбасі проекти, які б на віки інтегрували населення цих територій в українське суспільство. Проблема інтеграції сукупності регіонів України в єдиний соціальний організм ніколи навіть не розглядалася її панівними колами. Навпаки, панівний клас України став уподібнюватися поганому танцюристу, якому якісь частини тіла заважають танцювати. Ще у 2010 р. Ю. Андрухович висловив думку про те, що Крим і Донбас заважають розвиватися Україні, думку, яка в умовах проведення антитерористичної операції на Донбасі стала популярною серед частини панівного класу України. Ю. Андрухович саме тоді чітко заявив: «якщо ще колись станеться таке чудо, що в Україні знову переможуть, умовно кажучи, помаранчеві, то треба буде дати можливість Криму і Донбасу відокремитися. Зараз вони цього не зроблять, бо сьогодні їхні сидять при владі в Києві» [6]. На підтримку своєї позиції він наводить такий аргумент: «наш проукраїнський політикум без цих двох регіонів на кожних виборах мав би понад сімдесят відсотків. Тобто була б така стійка проукраїнська більшість у парламенті, стійка проукраїнська влада і західний вектор був би поза дискусіями» [6].

З 2014 р. здійснюється «чудо», про яке мріяв Ю. Андрухович, – Україна втратила анексований Росією Крим, і втрачає частину Донбасу, на території якого розгорнувся збройний конфлікт. Ці трагічні події не можуть бути благом для національних інтересів українського народу, але можливо вони є благом для панівного класу України, який чверть століття веде суспільство шляхом економічної, соціальної, політичної і культурної деградації.

Панівні кола України, які протягом усього періоду незалежності жили «чужим розумом», так і не спромоглися виробити власну ефективну модель управління українським суспільством, яка б спиралася на фундаментальні інтереси життєдіяльності українського народу. Діюча модель державного управління здатна лише нещадно знищувати ресурси, що вкрай необхідні для життєдіяльності країни, а наслідком її функціонування є деіндустріалізації країни, маргіналізації та депопуляції населення. Відносини між панівними колами і народом України склалися подібно до ситуації на базарі, де син говорить батькові: «Кінчайте батько торгувати, бо скоро нічим буде здачі давати!». Наслідки названої моделі управління, за оцінкою канадського професора Я. Рабіна, є процес демодернізації суспільства, в якому Україна випередила інші країни [18]. Панівні кола привели Україну до боргової залежності від міжнародних фінансових інституцій, а це означає для України шлях подальшої деградації та демодернізації, бо ресурсів для розвитку немає.

Панівний клас сучасної України своїми характерними рисами нагадує створений Великим Кобзарем образ безпорадності тих, хто керує країною:

«Якби ви вчилися так, як треба,

То й мудрість би була своя,

А то залізете на небо:

«І ми не ми, і я не я...» [20, с.200].

Відірваність панівних кіл від національних інтересів народу України проявляється в їхньому небажанні вивчати соціальні процеси і, впливаючи на них, розв'язувати соціальні суперечності, спиратися на історичний досвід українського народу, нести історичну відповідальність за його долю. Все це виявляє духовно-інтелектуальну неспроможність правлячих кіл інтегрувати все українське

суспільство в єдиний соціальний організм країни. Протягом усього періоду незалежності панівні кола України так і не спромоглися ані створити життєздатну в своїй інтегруючій сутності національну ідею, ані виробити привабливий для всіх регіонів України суспільно-політичний ідеал, ані реалізувати загальнонаціональні проекти, що спрямовують суспільство в постіндустріальне майбутнє і в такий спосіб консолідуєть його.

Філософи обґрунтували розуміння мудрості як позатеоретичної форми світоглядного філософського осмислення дійсності і розв'язання практичних питань на основі поєднання багатожиттєвого досвіду і розуму [11, с. 403].

Аналізуючи духовну мудрість як фактор духовної єдності суспільства, Г. Макушинська дійшла висновку: проблема, перед якою стоїть українське суспільство, полягає в тому, щоб воно самоідентифікувалось на основі знань про його історію, соціалізувалось і об'єдналось, виходячи з особливостей об'єктивного духу історичної мудрості пращурів, а не суб'єктивних конструкцій суб'єктів політичних партій. Вирішення проблеми консолідації – духовної єдності – українського народу вбачається в проведенні державної політики, яка б сприяла його самопізнанню, неможливого без того, щоб дати йому знання його власної історії, власного духу, власної мудрості, оскільки вона презентує цілісність народу і його духовності, є його суспільним буттям, яке має визначати індивідуальну свідомість нащадків [10, с. 12].

Науковці виявили загрози духовній єдності українського суспільства як чиннику національно-культурної ідентичності. П. Лісовський зазначає: за умов відсутності належних зрушень у соціально-економічному житті країни, ефективних успіхів у духовній сфері, інформаційно-культурна експансія створює в Україні загрозу втрати особистістю її національно-культурної ідентичності. У цьому процесі особливу роль відіграють Інтернет, реклама тощо, що поширюють цінності й ідеали «чужеземного» постіндустріального суспільства. Ці цінності поступово укорінюються в суспільній свідомості, особливо в ментальності молодшої генерації, створюючи фрагментарні, поверхневі соціокультурні стереотипи, орієнтовані на індивідуалізм і прагматизм. Перед українським суспільством виникає завдання – здійснити синтез властивих йому соціальних і культурних цінностей з новаціями сучасного способу життя. Тому на перший план виходять функції держави як основного соціального інституту, що створює базові передумови для доступу до культурних благ, що визначає «правила гри» у сфері духовного розвитку. Саме розробка духовного ресурсу українською державою в сфері соціальної політики та безпекотворення передбачає мудре сполучення регулятивно-обмежувальних заходів щодо культурної продукції інших країн із розвитком власного ринкового капіталу [9, с. 190].

М. Розумний зазначає, що рано чи пізно постане питання будівництва нашого спільного Українського Дому. «Тому вже нині нам треба подбати про деякі речі, які знадобляться у цьому будівництві. І які сьогодні ми фактично втрачаємо, оскільки віддаємо їх:

- Українську мову і національну культурно-історичну спадщину – професійним патріотам;
- Російську мову і спадщину Прокоповича, Гоголя, Юркевича, Короленка, Врубеля – Кремлю і «руському миру»;
- Святині і традиції нашого православ'я – Московському Патріархату;
- Ідею свободи і цінності людської гідності – корпорації грантодавців і грантоотримувачів;
- Здобутки вітчизняної науки, спорту, культури – адептам повернення в СРСР;
- Ідею європейської єдності – чиновникам Єврокомісії;
- Вітчизняну індустрію та інфраструктуру – мародерам;
- Славу наших перемог і біль втрат – спекулянтам і пройдисвітам;
- Державні інститути – торгашам і рекетирам» [14].

Народна мудрість в осмисленні сучасного українського суспільства полягає у відновленні єдності та формуванні цілісного соціального організму України. Що необхідно для втілення її в життя? Необхідно усвідомити всім громадянам України, яку роль у житті суспільства відіграють ті фактори, які З. Бжезінський позначає як «регенераційні ресурси» [1, с. 6]. Мислитель виділяє шість видів таких ресурсів, називаючи їх сильними сторонами США: загальна економічна міць країни, її інноваційний потенціал, демографічний динамізм, стрімка мобілізація, географічна база та привабливість демократії [1, с. 86]. Регенераційні ресурси України складає її демографічний, трудовий, освітній, науковий, промисловий, технологічний, інноваційний та духовний потенціал, що в сукупності є основою не лише модернізації, але й реінтеграції суспільства в єдиний соціальний організм країни. Питання полягає в тому, чи здатне українське суспільство до оздоровлення, чи може воно знайти в собі суспільно-політичні сили, які здатні оновити панівний клас та державну владу для того, щоб перейти зі шляху деградації і демодернізації на шлях суспільної модернізації та реінтеграції на основі національних регенераційних ресурсів.

Перспектива подальшого дослідження проблеми полягає в осмисленні ролі регенераційних ресурсів у забезпеченні переходу від демодернізації до поступального розвитку українського суспільства.

Список посилань

1. Бжезинский З. Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис / Збигнев Бжезинский; [пер. с англ. М.Н. Десятовой]. – Москва: АСТ, 2015. – 288 с.
2. Демографічна криза в Україні. Її причини та наслідки. Зб. матеріалів. – К.: Парламентське видання. – 450 с.
3. Дубровський М. Система і трансформації: Програмне забезпечення розвитку сучасного профспілкового руху в Україні / М. Дубровський, А. Андрущенко // Профспілки України. – 2002. – № 5. – С. 25-30.
4. Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО? / Г.К.Крючков, Д.В.Табачник, П.Н.Симоненко [и др.]. – К.: Довіра; Х.: Фоліо, 2009. – 445 с.
5. Збітнев Ю.І. Біла книга України або Вашингтонський консенсус в дії. Наслідки економічних реформ 1991-2001 років / Ю.І. Збітнев, М.І. Сенченко. – К.: ВД «Княгиня Ольга», 2003. – 250 с.
6. Климончук О. Андрухович: Якщо переможуть помаранчеві, то Криму й Донбасу треба дати можливість відокремитися // Четверта влада: інформаційно-аналітичний портал. 27.07.2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://4vlada.com/rivne/2251>
7. Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці / Володимир Литвин. – К.: Абрис, 1994. – 495 с.
8. Лібанова Е. Ціннісні орієнтації та соціальні реалії українського суспільства / Елла Лібанова // Економіка України. – 2008. – № 10. – С. 120-136.
9. Лісовський П.М. Мудрість як феноменологічна якість людської діяльності в контексті української філософії / П.М. Лісовський // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: «Видавництво Гілея», 2016. – Вип. 105 (2). – С. 188-191.
10. Макушинська Г.П. Народна мудрість як фактор духовної єдності суспільства: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Ганна Павлівна Макушинська. – Запоріжжя, 2003. – 16 с.
11. Мудрість // Філософський словник / За заг. ред. В.І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – С. 403.
12. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
13. Павловський М.А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія). – К.: Техніка, 2001. – 312 с.
14. Розумний М. З чого нам будувати Україну? Дев'ять важливих речей // ONLINE.UA. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blogs.online.ua/rozumnij/post/666/z-chogo-nam-buduvati-ukrayinu-devyat-vazhlivih-rechey/>
15. Семенюк-Самсоненко В. «Камо грядеши», Україно? / В.Семенюк-Самсоненко // Голос України, №132 (5132), 22 листопада 2011 р. – С. 3.
16. Сенченко Н.И. Общество истребления – стратегическая перспектива «демократических реформ». – Киев: ФОП Стебляк, 2013. – 320 с.
17. Сенченко М. Хто тягне Україну в Європейський Союз і з якою метою? / М. Сенченко // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 12. – С. 1-6.
18. Украина – это будущее европейской демодернизации. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newsvideo.su/video/6279862>
19. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.
20. Шевченко Т. І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє // Шевченко Т. Поезії. У двох томах. – Т.1.. – К.: «Веселка», 1988. – С. 199-201.
21. Шульга М.О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні. – К.: ТОВ «Бізнесполіграф», 2011. – 448 с.

References

1. Bzhezinskiy Z. Strategicheskiy vzglyad: Amerika i globalnyiy krizis / Zbignevev Bzhezinskiy; [per. s angl. M. Desyatovoy]. – Moskva: AST, 2015.-288 s.

2. Demografichna kryza v Ukraini. Yii prychny ta naslidky. Zb. materialiv. – K.: Parlamentske vydannia. – 450 s.
3. Dubrovskiy M. Systema i transformatsii: Prohramne zabezpechennia rozvytku suchasnoho profspilkovoho rukhu v Ukraini / M. Dubrovskiy, A. Andrushchenko // Profspilky Ukrainy. – 2002. – № 5. – S. 25-30.
4. Zayavka na samoubiystvo: zachem Ukraine NATO? / G.K.Kryuchkov, D.V.Tabachnik, P.N.Simonenko [i dr.]. – K.: DovIra; H.: FolIo, 2009. – 445 s.
5. Zbitniev Yu.I. Bila knyha Ukrainy abo Vashinhntonskyi konsensus v dii. Naslidky ekonomichnykh reform 1991-2001 rokiv / Yu.I. Zbitniev, M.I. Senchenko. – K.: VD «Kniahynia Olha», 2003. – 250 s.
6. Klymonchuk O. Andrukhovych: Yakshcho peremozhut pomaranchevi, to Krymu y Donbasu treba daty mozhlyvist vidokremytysia // Chetverta vlada: informatsiino-analitychnyi portal. 27.07.2010. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://4vlada.com/rivne/2251>
7. Lytvyn V. Politychna arena Ukrainy: Diiovi osoby ta vykonavtsi / Volodymyr Lytvyn. – K.: Abrys, 1994. – 495 s.
8. Libanova E. Tsinnisni orientatsii ta sotsialni realii ukrainskoho suspilstva / Ella Libanova // Ekonomika Ukrainy. – 2008. – № 10. – S. 120-136.
9. Lisovskiy P.M. Mudrist yak fenomenologichna yakist liudskoi diialnosti v konteksti ukrainskoi filosofii / P.M. Lisovskiy // Hileia: naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats / Hol. red. V.M. Vashkevych. – K.: «Vydavnytstvo Hileia», 2016. – Vyp. 105 (2). – S. 188-191.
10. Makushynska H.P. Narodna mudrist yak faktor dukhovnoi yednosti suspilstva: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.03 / Hanna Pavlivna Makushynska. – Zaporizhzhia, 2003. – 16 s.
11. Mudrist // Filosofskiy slovnyk / Za zah. red. V.I. Shynkaruka. – 2-he vyd., pererob. i dop. – K.: Holov. red. URE, 1986. – S. 403.
12. Novyi kurs: reformy v Ukraini. 2010-2015. Natsionalna dopovid / za zah. red. V.M. Heitsia [ta in.]. – K.: NVTs NBUV, 2010. – 232 s.
13. Pavlovskiy M.A. Stratehiia rozvytku suspilstva: Ukraina i svit (ekonomika, politolohiia, sotsiolohiia). – K.: Tekhnika, 2001. – 312 s.
14. Rozumnyi M. Z choho nam buduvaty Ukrainu? Deviat vazhlyvykh rechei // ONLINE.UA. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://blogs.online.ua/rozumnij/post/666/z-chogo-nam-buduvati-ukrayinu-devyat-vazhlyvih-rechey/>
15. Semeniuk-Samsonenko V. «Kamo hriadeshi», Ukraino? / V.Semeniuk-Samsonenko // Holos Ukrainy, №132 (5132), 22 lystopada 2011 r. – S. 3.
16. Senchenko N.I. Obschestvo istrebleniya – strategicheskaya perspektiva «demokraticheskikh reform». – Kiev: FOP Steblyak, 2013. – 320 s.
17. Senchenko M. Khto tiahne Ukrainu v Yevropeyskyi Soiuz i z yakoiu metoiu? / M. Senchenko // Visnyk Knyzhkovoï palaty. – 2013. – № 12. – S. 1-6.
18. Ukraina – eto budushee evropeyskoy demodernizatsii. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://newsvideo.su/video/6279862>
19. Ukrainske suspilstvo 1992-2013. Stan ta dynamika zmin. Sotsiolohichni monitorynh / Za red. d.ek.n. V. Vorony, d.sots.n. M.Shulhy. – K.: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 2013. – 566 s.
20. Shevchenko T. I mertvym, i zhyvym, i nenarodzhenym zemliakam moim v Ukraini i ne v Ukraini moie druzhnieie poslaniie // Shevchenko T. Poezii. U dvokh tomakh. – T.1.. – K.: «Veselka», 1988. – S. 199-201.
21. Shulga N.A. Dreyf na obochinu. Dvadsat let obschestvennyih izmeneniy v Ukraine. – K.: TOV «Biznespoligraf», 2011. – 488 s.

СКВОРЕЦ В.А.

доктор философских наук, доцент,
заведующий кафедрой социологии Запорожского национального университета,
(г. Запорожье, Украина)
skvoretets.v.o@gmail.com

МУДРОСТЬ НАРОДА – ПРЕДПОСЫЛКА ВОССТАНОВЛЕНИЯ ЦЕЛОСТНОСТИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

Статья посвящена осмыслению тех социальных процессов в современном украинском обществе, исторические последствия которых свидетельствуют о негативном характере влияния господствующего класса на жизнедеятельность социального организма страны. В условиях глобализации мировой экономики Украина оказалась под влиянием внешних сил, что содействовало формированию системы государственного управления, которая не способна обеспечить украинское общество ресурсами, необходимыми для нормального существования и развития страны. Правящий класс на протяжении всего периода независимости жил «чужим умом», оказался неспособным создать собственную эффективную модель управления украинским обществом. Вследствие этого в украинском обществе доминируют процессы общественной деградации и демодернизации. Народная мудрость в осмыслении жизни современного украинского общества состоит в поиске путей восстановления единства и формирования целостного социального организма страны. Гражданам Украины необходимо осознать роль в общественной жизни факторов, которые З. Бжезинский обозначает как «регенерационные ресурсы». В Украине эти ресурсы составляют ее демографический, трудовой, образовательный, научный, промышленный, технологический, инновационный и духовный потенциал, который в совокупности является основой не только модернизации, но и реинтеграции общества в единый социальный организм страны.

Ключевые слова: социальный организм страны, господствующий класс, социальные процессы, социальная деградация, демодернизация, народная мудрость, система государственного управления, регенерационные ресурсы.

SKVORETS V.

Honored Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Head of Sociology Department,
Zaporizhzhya National University, (Zaporizhzhya, Ukraine)
skvoretets.v.o@gmail.com

PEOPLE'S WISDOM AS A PRECONDITION FOR RESTORING THE INTEGRITY OF THE UKRAINIAN SOCIETY

Summary

The article aims to interpret historical consequences of those social processes in modern Ukrainian society, which prove the negative effect of the ruling class on the country's social organism. The ruling class under the influence of external factors in a globalized world economy created a system of government unable to provide the Ukrainian society such the resources necessary for the country's decent existence and development. In the early 90s of the XX century the monetary model of economic reforms was pressed on Ukraine by external forces. It transformed the country into a debtor of international financial institutions. Political authorities of Ukraine showed such tendencies in internal policy as neglect of national interests and willingness to deprive society of the resources necessary for development.

Ukraine's top officials always depended on external forces thus ignoring long-term national interests in key social issues. It falls within the economic system, social sphere, technological state of production, law enforcement bodies, national security and defense, and foreign-policy activity in particular. L. Kravchuk's destructive policy provoked the resistance of Donbas miners and industrial enterprises in Eastern and Southern Ukraine. This social and political conflict caused the change of power in Ukraine. L. Kuchma, the next President of Ukraine, continued to ignore national interests of the Ukrainian people. It was quite obvious while joining the World Trade Organization, when Ukraine's government signed an agreement resulted in the loss of 4 million jobs. Industrial privatization was accompanied by deindustrialization of the country: 49% of

privatized enterprises were completely stopped. As a result of these reforms the number of employees in various sectors decreased by 2-3 times. The social structure of the population is dramatically changed with the number of poor people exceeding 70%.

The ruling class during the whole period of independence lived “an alien mind» thus failing to develop their own efficient model of social management. The current model of state government can only ruthlessly destroy resources that are essential for the life of the country. Its consequences are the country’s deindustrialization, marginalization and depopulation. As a result, social degradation and demodernization are dominant processes in the Ukrainian society.

Folk wisdom in understanding the life of modern Ukrainian society is to find ways of restoring the state unity and forming an integral social body of the country. Ukrainian citizens should understand the importance of factors – referred to as “regenerative resources» by Z. Brzezinski – in social life. In Ukraine they comprise its demographic, labour, educational, scientific, technological, innovative and intellectual potential. In total they are the basis not only for modernization, but also for reintegration into the consolidated social organism.

Key words: country’s social organism, ruling class, social processes, social degradation, demodernization, folk wisdom, system of government, regenerative resources.

УДК:316.472

ДОДОНОВА В.І.

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії

Донецького національного університету імені Василя Стуса
(м. Вінниця, Запоріжжя)

dodonovav@gmail.com

ФЕНОМЕН ДОВІРИ У ДЗЕРКАЛІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

Анотація

У статті аналізується феномен довіри, його розуміння провідними сучасними соціологами, які пояснюють зміст завдяки трикутнику: соціальні ролі, соціальні очікування, соціальні статуси. Досліджується зв’язок із суміжними поняттями, а саме – віри, безвір’я, впевненості тощо. Вивчається сутність недовіри як антипода довіри, соціальні та історичні умови її виникнення в суспільстві. Теоретичний матеріал ілюструється даними соціологічних досліджень про стан довіри та недовіри в українському суспільстві.

Ключові слова: довіра, віра, безвір’я, впевненість, недовіра, соціальні інститути, соціальні ролі, соціальні статуси, соціальні очікування, соціалізація, секуляризація.

Функціонування суспільства – процес складний, нелінійний, який вимагає особливого рівня рефлексії від філософів, соціологів, економістів. Те, що економічна складова відіграє велику роль в житті соціального організму, ніхто сьогодні не заперечує, але й не абсолютизує. Однак, тільки на ній варто акцентувати всю увагу? Звичайно ж ні. Існує ціла система духовних феноменів – соціальних екзистенціалів, на яких ґрунтується суспільне життя, які визначають його конфігурацію в кожному соціумі по-різному.

Одним з таких екзистенціалів є феномен довіри, який одночасно виступає також і як цінність, і як чеснота, на якому будуються відносини всередині європейських держав і між ними. Більш того, сучасне суспільство з його непередбачуваністю минулого, неконтрольованістю сьогодення, невизначеністю майбутнього, з розмиванням простору безпеки, вимагає особливих культурних практик, серед яких і практика довіри.

Проблема довіри була в фокусі розгляду таких європейських мислителів як Г. Гроцій, Дж. Локк, І. Кант, Е. Дюркгейм. Довіра вивчалася ними в контексті «договірної» начала суспільних відносин. На початку ХХ століття ця проблема розроблялася в творчості М. Бердяєва, С. Франка, Б. Вишеславцева. Але в мейнстрімі гуманітаристики проблема довіри виявилася лише в 90-х роках минулого століття, коли стала предметом вивчення в різних сферах – в соціальній, політичній, економічній, психологічній. Вона розумілася як «соціальний капітал», як засіб, що забезпечує функціонування суспільства в роботах Е. Гідденса, Г. Дасгупти, Н. Лумана, А. Селігмена, С. Айзенштайда, Ф. Фукуями, П. Штомпки, Т. Ямагіши.

У сучасній соціології розуміння суспільства ґрунтується на тому, що воно є відношеннями між громадянами, сім'ями, добровільними громадськими організаціями, релігійними громадами, громадянськими асоціаціями, які переплетені мережами довіри одна з одною. І тому на перший план висуваються такі поняття як консенсус, ідеологія прагматизму, методологія рішення проблем, управління конфліктами на протиположності ідеологічному протистоянню. Проблема довіри є актуальною ідеологією сучасного західного суспільства, і все агенти соціалізації, починаючи з мас-медіа прищеплюють цю ідею громадянам суспільства з дитинства. Необхідність довіри як смислоутворюючого фактора в західних індустріальних суспільствах коріниться в ідеї індивіда, як носія прав і цінностей.

З одного боку, в умовах інтенсифікації процесів демократизації, зменшення державного регулювання, особистої активності громадян проблема довіри набуває все більшої актуальності, що є позитивним моментом. З іншого боку, є і негативний момент в кон'юнктурності проблеми довіри, а саме: сучасне західне суспільство – це «суспільство ризику» і тому питання про довіру між людьми, організаціями, державою набуває тривожного екзистенціального характеру.

Що слід розуміти під довірою і які близькі до неї феномени існують?

Серед наявних визначень в західній соціологічній і філософській думці найбільш поширеним є визначення довіри через соціальні очікування.

Наприклад, Петро Штомпка вважає, що «довіра – виражене в дії, створеній щодо партнера, очікування, що його реакції виявляться для нас вигідними, інакше кажучи, зроблена в умовах невпевненості ставка на партнера в розрахунок на його сприятливі для нас відповідні дії» [1, с. 342].

Через соціальні очікування визначає довіру і Френсіс Фукуяма: «довіра – це очікування, яке виникає у членів спільноти, що інші його члени будуть вести себе більш-менш передбачувано, чесно і з увагою до потреб оточуючих, у згоді з деякими загальними нормами» [2].

У Адама Селігмена є кілька визначень довіри, одне з яких – через соціальні ролі і очікування. «Довіра – це щось таке, що входить в соціальні відносини, коли є можливість відхилення від ролей, те, що, можливо, може бути названо «відкритими просторами» ролей і рольових очікувань. Інакше кажучи, довіра проникає в соціальну взаємодію крізь щілини системи або уздовж кордонів системи, коли з тієї чи іншої причини системно певні рольові очікування більше не життєздатні [3, с.21]. Більш того, «становлення індивідуалізму в прийнятому нами розумінні формування моральних і здатних до діяльності особистостей засноване на появі здатності переходити від однієї ролі до іншої, від одного рольового очікування до іншого, і саме з цих переходів або, скоріше, з потенційної можливості таких, і народжується довіра» [3, с. 63].

Ентоні Гідденс пояснює довіру через поняття відповідальності і чесності, при цьому розрізняє а) довіру до людей і б) довіру до «абстрактних систем». Довіра до людей «будується на взаємності відповідальності і співучасті: впевненість у чесності іншого слугує головним джерелом почуття чесності та автентичності себе самого. Довіра до абстрактних систем забезпечує надійність у повсякденному житті, але за самою своєю суттю не може замінити взаємності й інтимності, які дають особисті відносини довіри» [4, с.32].

Довіра необхідна людині тоді, коли вона перебуває в стані невідомості. Коли об'єктом довіри є інша людина, сподівання на надійність об'єкта попри випадково отримані дані про нього ґрунтується на суб'єктивному приписуванні йому позитивної репутації або на почуттях особистої прихильності до нього. Коли об'єктом довіри виступають символічні знакові системи або експертні системи (соціальні інститути), воно ґрунтується на вірі в правильність якихось невідомих суб'єкту принципів світобудови. В обох випадках всі підстави довіри в умовах сучасності є хиткими і супроводжуються ризиком неспроможності.

Ніклас Луман вважає, що довіра є стратегією з великим радіусом дії соціального суб'єкта. Подолання страху, невпевненості, забобонів і недовіри розширює діяльнісні можливості суб'єкта у взаємодії з іншими суб'єктами: «Той, хто довіряє, значно розширює свій потенціал дії. Він може спиратися на невизначені передумови і внаслідок того, що він це робить, підвищувати ступінь їх надійності; бо важко обманювати надану довіру (що, безумовно, згідно соціальним стандартам, не відноситься до неймовірної легковажності). Так відкривається доступ до більшої можливості комбінацій, тобто більша раціональність у виборі власної поведінки».

Отже, Ніклас Луман співвідносить раціональність, соціальну поведінку та довіру. Він вважає довіру більш ефективною і продуктивною стратегією діяльності по відношенню до недовіри. Незважаючи на ризик помилитися, суб'єкт, що ризикує із-за своєї довірливості, має певні шанси на плідну взаємодію зі своїм контрагентом. Тоді як суб'єкт, який уникає подібного ризику, а отже байдужий до будь-яких намагань взаємодії з потенційним контрагентом, що передбачає певний

вигідний обмін різними ресурсами, в будь-якому випадку втрачає навіть мізерний шанс на плідне співробітництво і всі можливі з цього вигоди.

Ніклас Луман не обмежується тільки поняттям «довіра», а розрізняє нюанси між власне довірою і впевненістю.

Розрізнення впевненості і довіри проводиться Н. Луманом на основі співвіднесення з поняттями небезпек і ризиків. Впевненість, по-перше, виникає з припущення про одвічну напередзаданість певної стратегії поведінки, тоді як довіра виникає в ситуації ризику: «Якщо у вас немає альтернатив, ви перебуваєте в ситуації впевненості. Якщо ви обираєте одну дію, віддаючи їй перевагу перед іншими, всупереч можливості бути розчарованим в діях інших, ви визначаєте ситуацію як ситуацію довіри».

По-друге, впевненість в більшій мірі властива соціальним взаємодіям між індивідом і функціональними системами, тоді як довіра необхідна в ситуації формування і підтримки відносин між особистісними системами (індивідами). Н. Луман проводить відмінність між довірою до особистостей і впевненістю в інститутах: «Довіра залишається життєво важливою в міжособистісних відносинах, але участь у функціональних системах, таких як економіка і політика – це вже не питання особистісних відносин. Воно вимагає впевненості, а не довіри».

По-третє, впевненість є продуктом соціалізації індивіда. Використання механізму впевненості в більшій мірі обумовлено засвоєними індивідом знаннями про правила функціонування різних соціальних систем, в той час як джерелом довіри виступає ризикова складова соціальної ситуації взаємодії [Див. 5].

Про співвідношення довіри і впевненості пише також і А. Селігмен, кажучи, що «ми не повинні ігнорувати того факту, що довіра здатна з'явитися лише в пізньому типі суспільств – в суспільствах, заснованих на набутих в ході життя рольових очікуваннях, в суспільствах, що згуртовані органічними формами солідарності, при якій взаємні зобов'язання є наслідком не статусу членів суспільства, а існуючих між ними договірних відносин. Про впевненість же можна сказати, що вона або існує, або не існує при будь-яких формах соціальної організації. Крім того, впевненість може існувати в неоднаковій мірі, про що свідчать антропологічні дослідження конкретних випадків впливу на первісні суспільства Заходу, що пояснюють процес соціального роз'єднання втратою довіри в племінних формах соціальної організації» [3, с.36].

Індійський філософ Гарбе Дасгупта стверджує, що впевненість виникає зі здатності, яка апріорно приписується контрагенту, відповідати рольовим очікуванням (впевненість в діях лікарів, пілотів та інших професіоналів), тоді як довіра пов'язана з уявленнями про мотиви і установках потенційного партнера. Співзвучна цій є концепція довіри японського мислителя Тошіо Ямагіші. Він пропонує більш детально розділяти впевненість і довіру, виділяючи довіру (trust), впевненість (confidence), впевненість у безпеці (assurance of security) [5].

Серед споріднених феноменів довіри крім впевненості важливе місце займає віра, яка має близьке смислове навантаження.

У соціології існують різні підходи до співвідношення термінів довіра і віра. Деякі дослідники описували ці феномени як ступені градації шкали. Зокрема, Роберт Шо писав, що «довіра – це щось більше, ніж звичайна впевненість, і щось менше, ніж сліпа віра... Довіра – це надія на те, що люди, від яких ми залежимо, виправдають наші очікування» [6, с.43]. «Саме в тому, що довіра як певне ставлення до інакшості іншого має своїм об'єктом людину, а не яку б то не було трансцендентальну сутність, і полягає відмінність довіри від релігійної віри [3, с.46]. Більш того, А. Селігмен показує, як віра в результаті процесу секуляризації замінюється довірою. Він стверджує, що «процес секуляризації і заміни божественних атрибутів людськими також передбачає заміну віри довірою (або, точніше, пошуку віри пошуком довіри). Цей процес і склав основний зміст епохи, яку ми стали іменувати сучасною» [3, с.50].

Цікавими є міркування щодо розрізнення довіри і віри за об'єктом відносини українських соціологів М. Паращевіна, Н. Соболевої, Т. Стеценко.

Якщо говорити про віру як феномен, а не тільки про релігійну віру, слід зазначити, що вірять у щось: в існування бога, в те, що існує ідеальна людина або найкраща країна в світі, а довіра формується до когось, до чогось. Довіряють як правило конкретному об'єкту, людині, соціальній групі, державі [див.: 5, с.21].

Разом з тим, довіра, за А. Селігменом, є різновидом віри в добру волю іншого, беручи до уваги непрозорість намірів і розрахунків того іншого [3, с. 43]. Саме несхожість іншого, а не аж ніяк не те, що становить нашу з ним спільність, є об'єктом «довіри» до цього іншого.

На думку П. Штомпки, в залежності від очікувань дій інших людей є три типи орієнтацій: 1) надія-розчарування, 2) віра-сумнів, 3) довіра-недовіра. Перші два типа характеризуються пасивністю,

дистанціюванням, намаганням уникнути будь-яких обов'язків. Довіра ж проявляється у вчинках, коли ми, незважаючи на невизначеність і ризик, все ж таки діємо [1]. В аналізі П. Штомпки дилема «довіра-недовіра» є важливим показником відношення людей один до одного і до того суспільства, в якому вони живуть, а також є однією із характеристик їх соціальних очікувань і поведінкових стратегій.

Отже, поняття довіра не окреслюється тільки взаємозв'язками з поняттями віра та впевненість. Для того, щоб представити феномен довіри повно, необхідно звернутися до її антиподів недовіра і безвір'я.

Поняття «недовіра» виступає дзеркальним відображенням довіри. Це також ставка, але заперечувальна: негативні очікування відносно дій інших і заперечувальна, захисна впевненість. Термін «безвір'я» П. Штомпка пропонує використовувати для нейтральних ситуацій, коли утримуються як від проявів довіри, так і від недовіри. Безвір'я є тимчасовою, проміжною фазою процесу побудови-зламу довіри, коли втрачається попередня довіра або зникає недовіра [1].

Існує ряд причин, які спонукають соціальних суб'єктів до недовіри. Початково недовіра виникає в результаті суперечності між онтологічною потребою соціального суб'єкта в безпеці і наявністю потенційних або реальних ризиків. Відповідно, першопричиною недовіри виступає страх перед ризиками або бажання уникнути ризику, можливого в результаті взаємодії з іншими.

Відсутність повної вичерпної інформації про той чи інший суб'єкт або об'єкт створює атмосферу непрозорості і невизначеності, в результаті якої недовіра є закономірною реакцією. Тим більше недовіру породжує негативна або суперечлива інформація, яка також може виступати у формі репутації.

Парадокс недовіри, за Н. Луманом, полягає в тому, що той, хто не довіряє, повинен збирати більше інформації, чим той, хто довіряє. Однак і серед зібраної інформації недовірлива людина повинна вибрати ту, яка заслуговує найбільшій недовіри. В цьому сенсі він стає більш суб'єктивним і вразливим.

Важливу роль в формуванні недовіри відіграє попередній соціальний досвід. Якщо суб'єкт уже має негативний соціальний досвід, що стосується ненадійних суб'єктів, то ймовірно, що в своїх позиціях і діях він буде виходити із нього в подальшому, виражаючи недовіру суб'єктам і об'єктам, ідентичним тим, які не виправдали довіру раніше.

Причиною недовіри може служити негативна соціальна пам'ять, що здатна редукуватися до стереотипів, міфів, пліток, які теж в свою чергу ініціюють недовіру.

Якщо відійти від теоретичних міркувань і звернутись до українських реалій, то можна побачити наступну палітру довіри та недовіри в суспільстві.

Згідно даним моніторингу українського суспільства Інституту соціології НАН України за 2016 рік, більше половини (52,3 %) дорослих людей в Україні дотримуються думки, що «нікому не довіряти – найбезпечніше» [7, с.231].

Найбільше, українці довіряють сім'ї та родичам (95%). У повсякденному житті довіряють сусідам, на яких можна покластися (58,7%), співвітчизникам (56,2%). До соціальних суб'єктів, які викликають довіру, відносять волонтерів (53,3%), церкву й духовенство (49,7 %), вчених України (47,5%), армію (41,8 %) [7, с. 233]. Порівняно з 2014 роком у 2,5 рази зріс авторитет благодійних фондів та громадських організацій, які продемонстрували свою участь у вирішенні проблем громадян (фонди, громадські організації з 14,4% в 2014 до 31,4% в 2016).

Ситуація стає набагато критичнішою і характеризується гострим дефіцитом довіри, коли йдеться про владні й контролюючі інстанції держави. У межах 10-15% варіюють останнім часом рейтинги довіри до двох знакових державних інститутів – міліції, повага до якої підвищилися в результаті поліцейської реформи (з 6,4% у 2014 до 12,1% у 2016), і Президента, кредит довіри якого після виборів 2014 (35,7 %), вже в 2015 скоротився вдвічі (17,6%), а в 2016 упав до 10,6%. Оцінка діяльності Президента за десятибальною шкалою дорівнює 3,0, тоді як у 2014 році була 4,7 [7, с. 440]. Найменший рівень довіри українці виявляють до політичних партій (4,7%), швидше за все, виборці втомилися від обіцянок, які щедро роздають партійні лідери.

Стрімко падає довіра до уряду (з 17,9% в 2014 до 6,5% в 2016 році) і Верховної Ради (з 9,1% в 2014 до 5,7 % в 2016). Економічним регуляторам – банкам і податковій інспекції довіряють (9,2% і 9,1%) респондентів відповідно. До зони недовіри потрапляють ЗМІ (ТБ, радіо, преса), що не сприймаються як джерело адекватного інформування про події, які відбуваються (50,9%) респондентів, власне їм довіряють не значно більше, ніж астрологам (17,2 %). У зоні недовіри опинилися також і управлінські структури близького кола, від яких очікують вирішення місцевих конфліктів на виробництві та в побуті (профспілки – 19,8 %, місцеві органи влади – 19,9 %).

В типології довірчого ставлення до соціальних інститутів особливо вирізняються два типи, умовно позначені як «довірливі» (17,3 %) та «недовірливі» громадяни» (23,2 %). Вони демонструють взірці полярних орієнтацій, що цікаво порівняти в конфігурації соціокультурних змінних. Гранично лояльних до соціальних інститутів значно більше серед літніх людей (20,6 %), на Сході (26,8 %) й на Заході (19,6 %), серед людей з середнім добробутом (18,8 %). Гранично критичні, критично налаштовані до суспільних та владних структур частіше присутні серед людей з низьким матеріальним статусом (32,9 %, 26,7 %), на Донбасі (31,9 %) і на Сході (28,1 %), тоді як у Західному регіоні – тільки 12 %, серед етнічних росіян (32,1 %), людей середнього віку 30-35 років (25,0 %), мешканців міст (24,3 %) і розлучених громадян, довіра яких до інших значно зменшена (31,6 %) [7 с.235].

Більший відсоток довірливих громадян, як показує моніторинг, мешкають на Сході та на Донбасі. Вочевидь, це обумовлено патерналістськими настроями, що більше характерні для Східного регіону. Великий відсоток довірливих серед літніх людей також пояснюється історичною пам'яттю цієї категорії населення, які звикли довіряти радянській державі і переносять цю довіру автоматично на українську державу.

Довіра виникає, коли індивід упевнений в адекватності процесів та явищ, що відбуваються, своїм ціннісним настановам, в основі яких лежать певні соціальні норми. З соціологічної точки зору проблему довіри можна розглядати як процес формування різних соціальних груп з властивим їм груповим сприйняттям чесності, сумлінності, відповідальності, розумінням справедливості, адекватності процесів і явищ, уявленням, які склалися про правильність того, що відбувається, відповідність устремлень результатам зусиль, що докладаються.

Підсумовуючи матеріал, слід зазначити, що довіра виникає як функція врегулювання розбіжностей між соціальними ролями, соціальними очікуваннями, відповідальністю та чесністю, відзеркалюючи міжособистісний рівень цього феномену – мікрорівень. Разом з тим, існує і узагальнена довіра, що функціонує на макрорівні, як ставлення до інакшості, як світоглядна настанова, здатність індивіда дивитись на світ, як на такий, що вартий довіри. По суті, проблема довіри – це зріз проблеми ідентичності і проблеми «Іншого», які дуже гостро постали в нашому суспільстві. Оскільки довіра є неформальним соціальним відношенням, яке ґрунтується на виборі і добровільності, то дезорієнтація довірливих відношень приводить до втрати почуття ідентичності.

Звертаючись до українських реалій, слід зазначити високий рівень довіри рідним та близьким (95%), натомість, довіра до соціальних інститутів на низькому рівні, і чим вище за рангом соціальний інститут, тим менше довіри до нього (Уряд -6,5%, Верховна Рада – 5,7%). В зв'язку з цим можна пригадати стару політичну метафору: «страшно далеко они от народа», яка тривалий час панувала в радянському політичному дискурсі. Про що свідчать такі цифри? Певно, про те, що Україна йде шляхом поляризації суспільства, розшарування за принципом «дуже багаті – вкрай бідні», що не може позитивно впливати на рівень довіри до владних інститутів в соціумі. В умовах сьогодення наша держава переживає ще й макросуспільні травматогенні зміни, які пов'язані з війною на сході України. Безумовно, вони деструктивно впливають на функціонування суспільства на макрорівні, на рівні функціонування соціальних груп та рівні життя окремої людини.

На думку К. Ерроу, «довіра це мастило суспільного організму...», і, на жаль, цього мастила вкрай не вистачає нашому соціуму.

Список посилань

1. Sztompka, Piotr. Trust: a sociological theory. Cambridge: Cambridge university press, 1999. – 214 p.
2. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.
3. Селигмен, Адам. Проблема доверия. Перевод с англ. И.И. Мюрберг, Л.В. Соболевой. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 256 с.
4. Giddens A. The Consequences of Modernity. – Cambridge: Polity Press, 1990.
5. Общество без доверия / Под редакцией Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева. – Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. – 338с.
6. Шо Р.Б. Ключи к доверию в организации. Результативность. Порядочность. Проявление заботы / Р.Б. Шо; Пер. с англ. – М.: Дело, 2000.
7. Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. Випуск 3 (17), Київ: Інститут соціології НАН України, 2016. – 546 с.

References

1. Sztompka, Piotr. Trust: a sociological theory. Cambridge: Cambridge university press, 1999. – 214 p.
2. Fukuyama F. Dovere: sotsyal'nye dobrodetely u put' k protsvetanyyu: Per. s angl. / F. Fukuyama. – М.: ООО «Yzdatel'stvo АСТ»: ЗАО NPP «Ermak», 2004. – 730 s.
3. Selyhmen, Adam. Problema doveryya. Perevod s angl. Y.Y. Myurberh, L.V. Sobolevoy. – М.: Ydeya-Press, 2002. – 256 s.
4. Giddens A. The Consequences of Modernity. – Cambridge: Polity Press, 1990.
5. Obshchestvo bez doveriya / Pod red. E. Holovakhy, N. Kostenko, S. Makeeva. – Kyev: Instytut sotsyologii NAN Ukrainy, 2014. – 338s.
6. Sho R.B. Klyuchy k doveryyu v orhanyzatsyy. Rezul'tativnost'. Poryadochnost'. Proyavlenye zaboty / R.B. Sho; Per. s angl. – М.: Delo, 2000.
7. Ukrayins'ke suspil'stvo: Monitorynh sotsial'nykh zmin. Vypusk 3 (17), Kyev: Instytut sotsyologii NAN Ukrainy, 2016. – 546 s.

ДОДОНОВА В.И.

доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры философии
Донецкого национального университета имени Василя Стуса
(г. Винница, Украина)
dodonovav@gmail.com

ФЕНОМЕН ДОВЕРИЯ В ЗЕРКАЛЕ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО ДИСКУРСА

Аннотация

В статье анализируется феномен доверия, его понимание ведущими современными социологами, которые объясняют его сущность посредством треугольника: социальные роли, социальные ожидания, социальные статусы. Исследуется связь с родственными понятиями, а именно – веры, безверия, уверенности и проч. Раскрывается сущность недоверия как антипода доверия, социальные и исторические условия его возникновения в обществе. Теоретический материал иллюстрируется данными социологических исследований о состоянии доверия и недоверия в украинском обществе.

Ключевые слова: доверие, вера, безверие, уверенность, недоверие, социальные институты, социальные роли, социальные статусы, социальные ожидания, социализация, секуляризация.

DODONOVA V.

Honored Doctor of Philosophy, Professor,
Professor of Philosophy Department
of Vasyl' Stus Donetsk National University
(Winnitca, Ukraine)
dodonovav@gmail.com

THE PHENOMENON OF TRUST IN THE MIRROR OF SOCIAL AND PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Summary

The article analyzes the phenomenon of trust and its understanding by leading modern sociologists, who explain the content through the triangle: social roles – social expectations – social statuses. The problem of trust was in the focus of consideration of such European thinkers as G. Grotius, J. Locke, I. Kant, E. Durkheim. Trust was studied by them in the context of the "contractual" start of social relations. In the 90s of the last century it was understood as a "social capital", as means of ensuring the functioning of society in the works of E. Giddens, G. Dasgupta, N. Luhmann, A. Seligmen, S. Aizenstand, F. Fukuyama, P. Shtompka, T. Yamagishi.

The article proves that it is rational to consider the phenomenon of trust in connection with such related phenomena as faith and confidence. It should be distinguished between trust and faith in the object of relations: believe in something, and trust is formed to whom, to something. Trust is revealed to a specific object such as a person, a social group, the state. Confidence is inherent for social interactions between the individuum and

functional systems, such as economics, politics, at a time when trust is necessary in situation of formation and maintenance of relations between individuals.

The content of trust is also revealed through its antipodes: distrust and disbelief. The concept of "distrust" serves as a mirror image of trust. There are negative expectations concerning the actions of others and negative, defensive certainty. The term "unbelief" is used for neutral situations, when are abstained both from manifestations of trust and from distrust. The theoretical material in the article is illustrated by the data of sociological researches: about the state of trust and mistrust in Ukrainian society.

In the conclusions it is noted that trust arises as a function of regulation of differences between social roles, social expectations, responsibility and honesty, that reflect the interpersonal level of this phenomenon – the microlevel. There is also generalized trust, which functions at the macro level, as an ideological orientation, the ability of an individual to look at the world, as to the one that is trustworthy. The problem of trust is a cross-section of the problem of identity and the problem of the "Other" that are acute in our society. Since trust is an informal social attitude that is based on choice and voluntariness, then disorientation of trustful relationships leads to a loss of sense of identity.

Keywords: trust, belief, confidence, disbelief, distrust, social institutes, social roles, social statuses, social expectations, socialization, secularization.

УДК 316.37

ПАЛАГУТА В.И.

професор, доктор философских наук,
заведующий кафедрой инженерной педагогики
Национальной Металлургической академии Украины
(г. Днепр, Украина)
palaguta@ua.fm

УСЛОВИЯ КОНСТРУИРОВАНИЯ КОЛЛЕКТИВНЫХ ИДЕНТИЧНОСТЕЙ В ДИСКУРСИВНЫХ ПРАКТИКАХ СУБЪЕКТОВ

Аннотация

В статье анализируются теоретические принципы концепции дискурсивных практик как важнейших условий формирования коллективных идентичностей. Показано, как использование теоретических принципов социального конструктивизма позволяет лучше понять семантические и прагматические возможности дискурсивных практик как неотъемлемых факторов формирования коллективной идентичности (в том числе и национальной).

Ключевые слова: социальный конструктивизм, коллективные идентичности, социальные отношения, социальная реальность, дискурс, дискурсивные практики.

Современная кризисная, если не сказать критическая, социально-политическая, культурно-образовательная и гуманитарная ситуация в Украине настоятельно требует комплексного исследования проблемы формирования коллективных идентичностей граждан в украинском обществе. К слову сказать, автор уже дважды обращался к данной животрепещущей проблеме в предыдущих публикациях настоящего вестника (см. *Культурологічний вісник*, №33 2014, – С. 68-79; №35, 2015, – С. 64-71).

Так, вопросы, на которые очень многие украинские граждане сейчас хотят получить ответ, – а именно – «кто я по своей национальной, культурной, языковой принадлежности?», «к какой коллективной этнической общности я себя отношу?», «как коллективная этническая идентичность формируется и поддерживается индивидуальностями граждан?» остаются весьма злободневными и требуют объективного анализа. Данные вопросы, к сожалению, сейчас муссируются преимущественно в среде политиков и масс - медиа, и носят, как правило, поверхностный, односторонний и ангажированный идеологический характер, задаваемый существующей властью. Но данные вопросы настоятельно требуют и всестороннего, объективного, аналитически взвешенного исследования со стороны учёного мира – украинских обществоведов и представителей гуманитарных наук. А в беспристрастном анализе этих вопросов содержится ключ к глубинному пониманию целого ряда острых социально-политических, гуманитарных, межнациональных, межгосударственных процессов,

до предела обнаживших сущностные, мировоззренческие, общечеловеческие, гражданские «зияющие пустоты» украинского общества.

Данная статья не может претендовать на всестороннее исследование всех аспектов этой комплексной проблемы, а намеревается лишь остановиться на одном немаловажном аспекте. Известно, что именно сейчас становятся востребованными исследования механизмов включённости украинских граждан в мононациональную коллективную идентичность, которая нынешней властью выстраивается как долгосрочная политика идентичности для всей Украины как государства-нации. Но последние исследования свидетельствуют, что «государство-нация» как таковое предусматривает, что в условиях существования в государстве более чем одной политически мобилизованной этнической группы, манифестирующей свою национальную идентичность, необходима не только глубокая адаптация политических институтов к этой ситуации, но и консенсус всех этнических групп по этому вопросу. «Попытки же «подогнать» реальность под модель «нации-государства», – пишет исследователь А. Миллер, – «приводит государство к глубокому кризису и, зачастую, к распаду» [1, с. 134]. Более того, как утверждает американский учёный Генри Луис Гейтс, а вслед за ним, уже применительно к пониманию национальной идентичности, и патриарх социального конструктивизма Кеннет Дж. Герген: «Раса – это всего лишь социально-политическая категория, и больше ничего. Когда это социально-политическая категория применяется к людям, она также выступает фактором ослабления, ограничивая идентичность человека и сводя на нет его потенциал быть чем-то иным» [2, с. 282]. С другой стороны, известный социальный мыслитель И. Валлерстайн в своих работах постоянно подчеркивал, что «национализм, возможно, является основной статусной идентичностью, поддерживающей современную миросистему, которая, в свою очередь, опирается на структуру суверенных государств» [3, с. 140].

Вместе с тем, можно отметить, что в последнее время в исследовании коллективной национальной идентичности получило широкое распространение понятие «националистический дискурс», устойчиво ассоциированное с такими понятиями как «нация» и «национализм». А само понятие «дискурс», к слову сказать, являет нечто большее, чем просто речь, но и как способ осмысления и интерпретации субъектом социального мира, и на его основании – выстраивание многочисленных практик субъектов и институциональных форм организации общества. Следует здесь заметить, что понятие «дискурс» в подобном контексте впервые было применено М. Фуко в работе «Археология знания». Так, французский социальный мыслитель писал: «Задачу, которая не заключается в рассмотрении дискурсов как совокупностей знаков (означающих элементов, отсылающих к содержаниям или представлениям) а заключается в рассмотрении их как практик, систематически формирующих те объекты, о которых они говорят, – это больше, чем использование этих знаков для обозначения вещей. И это больше, которое делает их несводимым ни к языку, ни к речи» [4, с. 111-112].

В плане настоящего рассмотрения речь пойдёт о том, как на самом деле происходит субъективное приобщение к конструируемой извне -государственной властью и её институтами коллективной идентичности? То есть, каковы дискурсивные механизмы формирования коллективной национальной идентичности или, как дискурсивные практики определяют социальные отношения и социальные институты, как их поддерживают? Иначе говоря, выяснению подлежит вопрос, как формируется коллективная идентичность или как она задается субъекту дискурсивным образом в социальных структурах, в которые он включён как социальный актор волею обстоятельств?

Поэтому, исходя из вышесказанного, в качестве основной теоретической базы рассмотрения этого вопроса возьмём положения современного социального конструктивизма. Необходимо сразу отметить, что одной из основных предпосылок социального конструктивизма, равно как и всех направлений конструктивизма в целом является резко негативное отношение к научному реализму, опирающемуся на пресловутую теорию отражения с ее ключевым вульгарно-материалистическим утверждением о соответствии между субъективной реальностью и объективной действительностью. Иначе говоря, социальный конструктивизм отказывается от «злосчастной историко-философской метафоры сознания как зеркала внешнего мира» [5, с. 40]. Так, теория научного реализма опирается на следующее базисное положение – независимость ментальных внутренних состояний от языковых практик познающего или на тезис о существовании «особого» ментального языка, совсем или, в лучшем случае, лишь отчасти нуждающегося в речевой артикуляции разговорного языка или дискурса. К примеру, дискурс рассматривается в любом типе когнитивизма как универсальное средство выражения и оформления ментального языка – «внутреннего» языка мысли, и только в качестве дополнения – как транслятор смысла, о чем красноречиво говорит Дж. Лакофф: «Мышление

независимо от языка и язык является способом оформления и выражения мыслей, но так, чтобы они могли быть сообщены другим» [6, с. 299], но не более того.

Напротив, в социальном конструктивизме в качестве базового применяется теоретическое положение, согласно которому знание конструктивно и интерсубъективно, т.е. знание принимается с учетом договоренности и согласия других субъектов [5]. Важнейшим следствием данного положения социального конструктивизма является тезис о том, что любая социальная конструкция по своей сути носит дискурсивный характер. Каждый применяемый ею термин соотносится не столько с реально существующими референтами или с их ментальными «копиями», даже не с самими знаками дискурса, образующими автономную или самоотносящуюся систему по принципу цепочки означающих (что весьма характерно для постмодернистской трактовки дискурса), сколько выполняет значимую функцию осуществления социального взаимообмена. В нём дискурс выступает в качестве опосредованной символической системы, а также необходимого условия социального взаимодействия субъектов.

Если углубиться в рассмотрение теоретических положений социального конструктивизма, то решающую роль в ней играет попытка синтезировать (прежде всего, в исследованиях Кеннета Дж. Гергена и его последователей) экзогенную и эндогенную концепции знания. Как известно, экзогенная концепция знания восходит к философии Д. Локка, Д. Юма, Ч. Райт Милса, и считает, что источником знания является реальный мир, окружающая реальность, в том числе и социальная, всегда существующая вовне.

Напротив, эндогенная концепция, исходит из предположения, что знание обусловлено исключительно внутренними познавательными процессами субъекта, и опирается на философию Б. Спинозы, И. Канта, Ф. Ницше. Если экзогенная концепция дала толчок развитию в социально-гуманитарном познании таким направлениям как бихевиоризм, то эндогенная концепция устойчиво ассоциируется с когнитивизмом во всех его многочисленных разновидностях.

Стоит заметить, что данный синтез априорно предполагает дискурсивное конструирование субъектом социальной реальности. То есть, дискурс как языковая практика немиметичен, неизобразителен, неотобразителен. Важным следствием данного положения является установление языка в его прагматической функции осуществления определенного рода социальных отношений в дискурсивных практиках субъекта.

Из этого следуют следующие ключевые познавательно-теоретические постулаты социально-конструктивистского подхода. Первое положение социального конструктивизма гласит: «природа» познания конвенциональна, в познании нет ничего от «зеркальности». Как подчеркивает в своей работе «Социальная конструкция в контексте Кеннет Дж. Герген: «Конструкционистские мыслители в целом отказываются от представления о том, что наш язык описания мира (или себя) функционирует наподобие зеркала или карты или, что он имеет прозрачную и обязательную связь с порядком существующих вовне экзистентов» [7, с. 154]. Более того, отказываясь от «зеркальности» в описании реальности, и предлагая конвенциональную модель социальной реальности, социальный конструктивизм предполагает своего рода творение, создание социальной реальности. А оно невозможно при описательном или констатирующем типе высказываний, а предполагает перформативный тип высказывания, представленных в теории перформативов Дж. Остина и получившая развитие в работах Дж. Сёрля и П. Стросона. Важность данной теории состоит в том, - и в этом видится второе конструктивистское эпистемологическое положение изучения дискурсивных практик субъекта, - что теория перформативов фактически была в социальном конструктивизме переформулирована, приобретает статус универсальной языковой структуры. Перформативен вообще весь язык, т.е. любые высказывания в языке о чем бы то ни было. К слову сказать, «поздний» Дж. Остин пришел к убеждению, что констативы всегда содержат ускользающий и трудно фиксируемый момент перформативной активности субъекта [8], [9]. Иначе говоря, дискурс используется говорящими не столько с целью изображения или описания чего-либо, сколько в нем опосредовано осуществляется ряд конвенциональных действий, конституирующих систему социальных отношений. В них включены говорящие, т.е. социальные отношения непрерывно создаются субъектами в дискурсивных практиках субъекта [2],[10]. Но что примечательно, для Кеннета Дж. Гергена не существует большой разницы между научным и обыденным описанием, объяснением или доказательством. Первые также перформативны и используются как своеобразные ходы в «играх» социального взаимообмена.

И в этом плане дискурс как языковая практика через перформативы реализует функцию близкую к магической, ритуальной [11]. Вот почему основой дискурса является установка и переустановка системы социальных отношений: «Слова сами по себе не описывают мир, но поскольку они функционируют успешно в рамках ритуала, основанного на отношениях, они начинают служить в

качестве «описаний» в рамках правил данной игры» [10, p. 87]. Согласно второму положению социально-конструктивистской теории, «термины, посредством которых люди объясняют себе мир и самих себя в этом мире, не задаются самим предметом объяснения. Они представляют собой социальные артефакты, т. е. продукты исторического и культурного обмена между членами социальных сообществ» [12, с. 33]. Выстраивание социальных отношений обмена и конвенций субъектов через перформативный характер высказываний экстраполируется и на язык эмоций, и на самоопределение и самоконструирование субъекта. В этом контексте язык эмоций представляет не набор наукообразных обозначений и категорий, отсылающих нас к ненаблюдаемым характеристикам субъективности или к так называемой «эмоционально-психологической сфере» субъекта, а определенную совокупность перформативов и правил их применения, конституирующих социальные отношения. Поэтому для Кеннета Дж. Гергена и его школы свойственно рассматривать эмоциональные состояния не как индивидуальные проявления субъекта, а с позиций социальных отношений конвенциональности, обмена и перформативности, что характерно для перформативов ритуала.

Об этом Кеннет Дж. Герген пишет: «Гнев понятен лишь как реакция на определенные действия (например, оскорбление, выражение враждебности). Но после того как гнев разыгран, другой не может поступать как ему заблагорассудится; конвенция обязывает его. Например, принести извинения, начать оправдываться или тоже разозлиться» [13, с. 44]. Углубляя данное положение, Герген замечает, что «индивидуальное сознание перестает быть источником смысла и заменяется социальными отношениями. То есть, если идти дальше, отношения определяют нашу способность означать. <> Отношения предшествуют индивидуальному существованию, а не наоборот. <> ... феноменальное единство опыта (которое мы обычно обозначаем как «восприятие» или «переживание мира») представляет собой надстройку над отношениями. Иначе говоря, «сознательный опыт» – это социальные отношения, говорящие через нас. Отношения создают предструктуру для непосредственного погружения в поток жизни», – резюмирует свою позицию Кеннет Дж. Герген [7, с. 154-155].

Тем самым, можно утверждать, что концепт «социальные отношения» в социальном конструктивизме, фиксируя и развивая общие идеи конструктивизма в трактовке социальной реальности, является, с одной стороны, своего рода матричной формой установления и описания значений конвенции и обмена. Так, одно из ключевых метатеоретических положений социального конструктивизма предполагает процесс построения любой вещи, включая социальные факты. Говоря об этом, Б. Латур отмечает, что «именно на этот процесс, а не на различные материалы, из которых сделаны вещи, указывает понятие «социальной конструкции». Зачем называть этот процесс «социальным»? Просто потому, что он коллективный, требующий многих умений и навыков. <> Речь идет не о прочности получаемого конструкта, а о множестве гетерогенных ингредиентов, о долгом процессе и тонкой координации, необходимых для достижения результата. А итог будет настолько основателен, насколько получится» [14, с. 367].

А с другой стороны, социальные отношения представляются в социальном конструктивизме как непрерывный обмен субъектов на всех уровнях их взаимодействия, т. е. предельно динамичным, никогда незавершенным и неокончательным процессом изменения форм социального взаимодействия субъектов.

Третьим положением теории социального конструктивизма, применимого к описанию дискурсивных практик самоидентификации, является тезис о том, что дискурс изначально не имеет своих значений, а их приобретает исключительно в контексте текущих социальных взаимоотношений, т.е. язык дискурса контекстообусловлен постоянно формирующимися и переформирующимися отношениями субъектов в дискурсивных практиках и их пространственных образованиях.

Другими словами, лингвистическое значение рождается не в сознании отдельного индивида, а в скоординированной деятельности или в «совместном действии» субъектов, - пишет Кеннет Дж. Герген. Учёный поясняет: «Что бы ни было произнесено, высказывание остается лишенным значения, пока не будет надлено им (на время) модальностью отношения другого человека к нему, значение которого в свою очередь открыто для дальнейшего дополнения первым говорящим, и т. д. Фактически в процессе координации действий производится весь ряд осмысленных высказываний» [7, с. 148].

Поэтому, точное значение отношений остается недетерминированным, их значение устанавливается каждый раз вновь и вновь в диалогическом взаимодействии субъектов, т. е. интерсубъективные отношения не поддаются локализации в семантике языка, но проявляются в прагматике дискурсивных практик. Неопрагматизм социального конструктивизма взял за основу тезис - «семантика производна от социальной прагматики» «позднего» Л. Витгенштейна [15, с. 333].

Иначе говоря, к дискурсу как социальной практике применим тот неопрагматический подход, «в котором основной акцент, – как пишет Кеннет Дж. Герген, – делается на понимании значения как вытекающего из употребления языка. Слова получают значение благодаря попыткам членов разных сообществ согласовать свои действия, поэтому значение языка вырастает из текущих отношений между людьми» [5, с. 49], [7, с. 154].

Как следствие из данного утверждения, четвертым теоретическим положением социального конструктивизма в плане рассмотрения дискурсивных практик, во многом определяющих как индивидуальную, так и коллективную идентичность является тезис о том, что роль дискурса во взаимоотношениях субъектов определяется характером его функционирования в границах принятого того или иного типа социальных отношений. Они, в свою очередь, устанавливаются в рамках того или иного сконструированного субъектами социального пространства. Дискурсивность и социальную пространственность разрывать нельзя, они в реальности существуют как сиамские близнецы. Причем, рамки данного пространства говорения и деятельности субъектов достаточно подвижны и изменчивы.

Иначе говоря, дискурсивное конструирование субъектом социальной реальности и опосредованное приобщение к тому или иному типу коллективной идентичности обретает цельность и значение внутри конкретного типа социальных отношений, оно формируется каждый раз тем или иным образом в пространствах дискурсов, которые ситуативны и преходящи, т. е. носят изменчивый и реляционный характер.

Вот почему, Кеннет Дж. Герген говорит о нежелательности обособленного рассмотрения дискурса и социальных позиций субъектов в социальных полях, что неизбежно приводит к реификации всегда незавершенных, формирующихся социальных отношений. При этом ученый особо подчеркивает момент констелляции, момент случайного совпадения множества обстоятельств для их совместного осуществления, определяя его как «относительную онтологию». Состояние полиморфной случайности сущностно необходимо, – пишет Кеннет Дж. Герген, – поскольку объективация и канонизация определенных положений вытесняет язык за границы диалогической сферы, в которой его значения рождаются и перерождаются по мере протекания дискурса» [7, 160].

Итак, анализ базисных теоретических положений социального конструктивизма в аспекте изучения коллективной идентичности позволяет установить примат социальных взаимодействий над чем бы то ни было в социальной реальности, конституируемых исключительно с помощью дискурсов самих субъектов. Можно выделить следующие теоретические положения социального конструктивизма, расширяющие возможности семантики дискурса: конвенциональность дискурса как антитеза «зеркальности» ментального языка, перформативность как антитеза констативности, контекстообусловленность и созидательность значений дискурса как антитеза изначальности и фиксированности, локальность и ситуативность как антитеза тотальности и неизменности.

Таким вот образом социальный конструктивизм пересматривает понятие социальных отношений как «изменчивой фиксированности». Социально-конструктивистский подход делает акцент на реляционности, переопределяя их через операциональные понятия конвенции и взаимообмена, непрерывно осуществляемых в дискурсивных практиках. Если рассматривать концепт «социальные отношения» сквозь призму постоянно формирующихся взаимообменов и взаимозависимостей дискурсов, то можно сказать, что это предполагает непрерывное смешение, конкурирование и «борьбу» дискурсов за гегемонию, где подосновой социальных отношений являются силовые конкурентные отношения.

Эти отношения приводят, в конечном счете, к непрерывному конфликтному по своей сути взаимодействию, а в идеале – к диалогу дискурсов. Примечательно, что если рассматривать социальные отношения и социальный порядок с данной позиции, то они включают в качестве своего обязательного условия и конвенциональность, и перформативность, и смылосозидательность, и локальность. Здесь уместнее говорить о дискурсивной интеллигибельности и многоконтекстуальности и полисемии дискурса, предполагающих множество интерпретаций социальной реальности, их окончательную незавершенность, и нескончаемое конкурирование и диалог дискурсов. Так, когда Кеннет Дж. Герген характеризует интеллигибельность социального конструктивизма, он ставит во главу угла именно дискурсивную трактовку данного концепта: «Конструктивизм – это «форма интеллигибельности, которая всегда открыта для заселения»; «это дискуссия, которая не имеет конца», «приглашение к танцу, к игре, к участию в форме жизни», «попытка совместного созидания смыслов и манипулирования реальностью в пределах той или иной интеллигибельности» [5, с. 48-49]. У Кеннета Дж. Гергена дискурсивная интеллигибельность именуется и конвенциональной, и коммуникативной, и социальной интеллигибельностью [5, с. 30- 64].

Более того, если высказывания дискурса приглашают к бесконечной знаковой, конвенциональной и перформативной игре субъектов, предусматривающей богатство значений, то тогда всякие дискурсивные практики приобретают аутентичные значения в момент своего соотношения с другими дискурсами, что предполагает расширенное понимание концепта «символическое» или своего рода пансимволизм дискурсивных практик. Поэтому, социально-конструктивистские теоретические положения, непосредственно относящиеся не только к семантике дискурса, но, в первую очередь, к его прагматике – конвенциональность, перформативность, контекстообусловленность, созидательность, локальность и ситуативность раскрывают смысловые возможности дискурсивных практик при конструировании субъектом как наличной социальной реальности, так и опосредованно – коллективной идентичности как чего-то изменчивого, преходящего и обусловленного наличными обстоятельствами включённости в коллективный дискурс. И в этом смысле возникает необходимость рассматривать национальную коллективную идентичность как ситуационный, изменчивый и конфликтогенный процесс, который никогда не может развиваться без противостояния с другой разновидностью националистического дискурса. Данная идентичность в обязательном порядке пытается установить и узаконить свою иерархию национальной коллективной идентичности (наглядный тому пример – националистический дискурс под лозунгом «Україна понад усе» как антитеза «Русскому миру»). Но если вспомнить, то в недалёком прошлом классовый дискурс, во многом определяющий классовую идентичность, был наполнен духом бескомпромиссной борьбы со своими оппонентами. Поэтому при отстаивании своей коллективной идентичности всегда необходимо помнить гуманистическое предостережение родоначальника социального конструктивизма Кеннета Дж. Гергена: «Возможно, что те, кого мы пытаемся разгромить, также живут в традициях, которые для них исполнены этической важности» [2, с. 283]. Такова дискурсивная природа коллективной национальной идентичности, независимо от страны с её историческим прошлым, и с которой всем без исключения всё-таки придётся считаться.

Список ссылок

1. Миллер А. Нация или Могущество мифа – СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2016. - 146 с.
2. Герген К. Дж. Социальная конструкция в контексте – Харьков: изд-во «Гуманитарный Центр», 2016. - 328 с.
3. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: введение – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – 248 с.
4. Фуко М. Археология знания - СПб.: ИЦ Гуманитарная академия; Университетская книга, 2004. - 416 с.
5. Герген К. Дж. Место психики в сконструированном мире // Герген К. Дж. Социальный конструкционизм: знание и практика: Сборник статей. – Мн.: БГУ, 2003. – 232 с., - С.48-75.
6. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении – М.: Языки славянской культуры. 2004. – 792 с.
7. Герген К. Дж. Социальная теория в контексте: относительный гуманизм // Герген К. Дж. Социальный конструкционизм: знание и практика: Сборник статей. – Мн.: БГУ, 2003, - С.145-160.
8. Остин Дж. Перформативы – констативы // Философия языка – М.:Едиториал, 2004. – 208 с.,- С.23-34.
9. Сёрл Дж. Что такое речевой акт? // Философия языка – М.:Едиториал, 2004. – 208 с.,- С. 56-74.
10. Gergen K. J. Realities and Relationships. Soundings in Social Construction – Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press, 1994. – 343 p.
11. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры: Сборник. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с., - С.5- 321.
12. Якимова Е. Социальное конструирование реальности: социально- психологические подходы – М.: ИНИОН, 1999. – 115 с.
13. Герген К. Дж. Социальная психология как социальное конструирование: становление взгляда // Социальный конструкционизм: знание и практика: Сборник статей – Мн.: БГУ, 2003. – С.31-47.
14. Латур Б. Надежды конструктивизма // Социология вещей. Сборник статей – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – 392 с., - С.365 – 389.
15. Рорти Р. Витгенштейн, Хайдеггер и реификация языка // М. Хайдеггер: Сб. статей – СПб.: РХГИ, 2004. – 576 с., - С.323 – 344, - С.333 и след.

References

1. Miller A. Natsiya ili Mogushchestvo mifa – SPb.: Izdatel'stvo Yevropeyskogo universiteta v Sankt-Peterburge, 2016. - 146 s.
2. Gergen K. Dzh. Sotsial'naya konstruktsiya v kontekste – Khar'kov: izd-vo «Gumanitarnyy Tsentr», 2016. - 328 s.
3. Vallersteyn I. Mirosystemnyy analiz: vvedeniye – M.: Izdatel'skiy dom «Territoriya budushchego», 2006. – 248 s.
4. Fuko M. Arkheologiya znaniya - SPb.: ITS Gumanitarnaya akademiya; Universitetskaya kniga, 2004. - 416 s.
5. Gergen K. Dzh. Mesto psikhiki v skonstruirovannom mire // Gergen K. Dzh. Sotsial'nyy konstruktsionizm: znaniye i praktika: Sbornik statey. – Mn.: BGU, 2003. – 232 s., - S.48-75.
6. Lakoff Dzh. Zhenshchiny, ogon' i opasnyye veshchi: Chto kategorii yazyka govoryat nam o myshlenii – M.: YAzyki slavyanskoy kul'tury. 2004. – 792 s.
7. Gergen K. Dzh. Sotsial'naya teoriya v kontekste: otnositel'nyy gumanizm // Gergen K. Dzh. Sotsial'nyy konstruktsionizm: znaniye i praktika: Sbornik statey. – Mn.: BGU, 2003, - S.145-160.
8. Ostin Dzh. Performativy – konstativy // Filosofiya yazyka – M.: Yeditorial, 2004. – 208 s., - S.23- 34.
9. Corl Dzh. Chto takoye rechevoy akt? // Filosofiya yazyka – M.: Yeditorial, 2004. – 208 s., - S. 56-74.
10. Gergen K. J. Realities and Relationships. Soundings in Social Construction – Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press, 1994. – 343 r.
11. Arutyunova N. D. Metafora i diskurs // Teoriya metafory: Sbornik. – M.: Progress, 1990. – 512 s., - S.5-321.
12. Yakimova Ye. Sotsial'noye konstruirovaniye real'nosti: sotsial'no- psikhologicheskiye podkhody – M.: INION, 1999. – 115 s.
13. Gergen K. Dzh. Sotsial'naya psikhologiya kak sotsial'noye konstruirovaniye: stanovleniye vzglyada // Sotsial'nyy konstruktsionizm: znaniye i praktika: Sbornik statey – Mn.: BGU, 2003. – S.31-47.
14. Latur B. Nadezhdy konstruktivizma // Sotsiologiya veshchey. Sbornik statey – M.: Izdatel'skiy dom «Territoriya budushchego», 2006. – 392 s., - S.365 – 389.
15. Rorti R. Vitgenshteyn, Khaydegger i reifikatsiya yazyka // M. Khaydegger: Sb. statey – SPb.: RKHGI, 2004. – 576 s., - S.323 – 344, - S.333 i sled.

ПАЛАГУТА В.І.

професор, доктор філософських наук,
завідувач кафедри інженерної педагогіки
Національної металургійної академії України,
(м. Дніпро, Україна)
palaguta@ua.fm

УМОВИ КОНСТРУЮВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИКАХ СУБ'ЄКТІВ

Анотація

У статті аналізуються теоретичні принципи концепції дискурсивних практик як найважливіших умов формування колективних ідентичностей. Показано, як використання теоретичних принципів соціального конструктивізму дозволяє краще розуміти семантичні та прагматичні можливості дискурсивних практик як невід'ємних факторів формування колективної ідентичності (в тому числі і національної).

Ключові слова: соціальний конструктивізм, колективні ідентичності, дискурс, соціальні відношення, соціальна реальність, дискурс, дискурсивні практики.

Palaguta V.

Professor, Doctor of philosophical Sciences,
Manager of Department of Engineering Pedagogics
of the National Metallurgical Academy of Ukraine (NMetAU)
(Dnipro, Ukraine)
palaguta@ua.fm

CONSTRUCTING CONDITIONS OF COLLECTIVE IDENTITIES IN SUBJECTS' DISCURSIVE PRACTICES

Summary

The article deals with the theoretical principles of the discursive practices concept as the most important conditions of the collective identities formation. It is shown how the social constructionism theoretical principles usage makes it possible to understand the semantic and pragmatic possibilities of discursive practices as the integral factors of the collective identity formation as well as national one.

Social constructionism basic theoretical positions analysis in the collective identity studying aspect makes it possible to establish the social interactions primacy over anything in the social reality, those are being exclusively constituted through discourses by the subjects themselves. It is possible to distinguish the following social constructionism theoretical positions, expanding the possibilities of discourse semantics: discourse conventionality as the antithesis of the mental language «mirror», performativity as the antithesis of constativity, discourse meanings' contextual determination and creativity as the antithesis of originality and fixedness, locality and situationality as the antithesis of totality and immutability.

In this way, social constructivism revises the concept of social relations as a «variable fixedness». The social constructionist approach emphasizes relationality, redefining them through the operational concepts of convention and interchange, continuously implemented in discursive practices. If we look at the concept of «social relations» through the constantly evolving interchanges and interdependencies discourses prism, then we can say that this assumes the continuous confusion, competition and «struggle» of discourses for hegemony, where power competitive relations are the real cause of social relations.

These relations eventually lead to a continuous, essentially conflict interaction, and, ideally, to a dialogue of discourses. It is noteworthy that if we consider the social relations and social order from this position they include conventionality, performativity, discourse meanings' contextual determination and locality as their obligatory condition. It is more appropriate to talk about the discursive intelligibility and multi-contextuality and polysemy, presupposing many interpretations of social reality, their ultimate incompleteness, and the endless discourses competing.

Moreover, if discourse statements invite to an endless iconic, conventional and performative game of subjects providing a wealth of meanings, then all the discursive practices acquire authentic meanings at the time of their correlation with other discourses, which implies an extended understanding of the concept of «symbolic» or a kind of pan-symbolism of discursive practices as the social reality and collective identity forming tool. Therefore, the socio-constructionism theoretical positions, which directly relate not only to the semantics of discourse, but primarily to its pragmatics - conventionality, performativity, contextual determination, creativity, locality and situationality - reveal the semantic possibilities of discursive practices when the subject is constructing the present social reality, and indirectly – the collective identity as something changeable, transitory and determined by the available circumstances of subject's collective discourse inactivity. In this sense, there is a need to consider the national discourse collective identity as a situational, changeable and conflict provoking process that can never develop itself without any confrontation with the other kind of nationalist discourse.

Keywords: social constructivism, collective identities, social relations, social reality, discourse, discursive practices.

УДК: 316.61:159.923:392:177

ПОДМАЗІН С.І.

доктор філософських наук, доцент,
завідувач обласним науково-методичним
Центром психології та соціології освіти
Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти,
(м.Запоріжжя, Україна)
advancing-time@i.ua

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЖИТТЄВИЙ УСПІХ»

Анотація

Сьогодні у масовій свідомості домінує концепт індивідуального успіху. Молодь розуміє його як досягнення певного (досить високого) матеріального становища, індивідуальний успіх важить значно більше, ніж колективний. Це створює ситуацію ціннісного вакууму.

У традиційній культурі вважалося, що людина за своєю природою прагне не заробляти все більше та більше грошей, а хоче жити так, як вона звикла, і заробляти стільки, скільки потрібно для підтримання певного способу життя.

У модерністській концепції, започаткованій протестантизмом, ставлення до багатства як знаку божої прихильності значно трансформувало стосунки між людьми різних матеріальних статків. Життя та розуміння успіху з колективного полюса швидко зміщувалося у бік індивідуалізації.

Постмодерн вимагає від людини більшої скромності. Ієрархії, що задаються асиметричними опозиціями, руйнуються, а разом з цим і вся конструкція світобачення, що спиралася на таку вивірену й міцну до безумовності ієрархічну систему.

Неотрадиціоналізм, що формується сьогодні, має на меті поєднання як відчуття колективності, так і розвиненої самосвідомості, коли особистість знову, як у часи класичного традиціоналізму, починає ототожнювати себе із землею, природою, сім'єю, колективом, може, навіть усім людством. І це стає не лише результатом віри, як раніше, але і наслідком тієї моделі світу, яку пропонує наукове знання, яке несе в собі теорія самоорганізації.

Почуття успіху на рівні цінності має стати ядром у структурі образу Я, особистості в цілому. У цьому сенсі правомірно говорити про соціальну, інтелектуальну й моральну повноцінність особистості.

Ключові слова: життєвий успіх, ціннісний вакуум, традиціоналізм, модернізм, постмодернізм, неотрадиціоналізм, теорія самоорганізації.

Сьогодні найбільш поширеним символом життєвих планів молоді є досягнення «життєвого успіху». У будь-якій книгарні ми знайдемо десятки видань, присвячених даній темі, велике значення приділяється цій темі засобами масової інформації, зокрема телебаченням. Гіпертрофія індивідуального успіху в масовій свідомості відбувається на фоні ціннісного вакууму – стану, коли більшість традиційних суспільних цінностей вже не діють, а нові моральні дороговкази ще не сформувалися.

Саме тому ми вважаємо науковий аналіз даної проблеми актуальним.

Почуття успіху перебігає у формі позитивного переживання задоволення чи радості, а почуття невдачі, неталану – у формі негативного переживання розчарування, невдоволеності чи страждання. Тож можна говорити про пряму залежність почуття успіху суб'єкта від його мотивації на досягнення. Ця залежність досить важлива, оскільки у суб'єкта може виникнути мотив уникання не результативності (неефективності). Для нормального ж перебігу його особистісного розвитку мотиваційна тенденція до досягнення бажаного результату має переважати над мотивом уникнення не результативності.

Коли ми вимовляємо «життєвий успіх», зовсім не передбачається, що цьому передувала процедура заглиблення у той смисл, який ми у нього вкладаємо, спроба рефлектувати з цього приводу. Зовсім інша річ – реальна ситуація нашого персонального життєвого шляху, нашого прагнення успіху. Що це означає особисто для мене, з чого складається моя індивідуальна формула успіху? Розуміння цього, певно, є однією з найважливіших складових того, що ми зємо самопізнанням, розумінням мотивів і рушіїв нашого життя.

Концепція життєвого успіху не є деякою незначущою абстракцією для нас – тих, хто живе в Україні на початку XXI століття.

Спробуємо поглянути на це саме під кутом зору нашого інтересу – у намаганні зрозуміти, як те чи інше культурне середовище розуміє успіх, якою є формула успіху в кожному з цих культурних просторів.

Численні соціологічні дослідження серед молоді [див.1], вказують на серйозні зрушення в ціннісно-нормативній системі молодого покоління, якщо його цінності порівнювати з цінностями, притаманними для їхніх батьків. У найзагальнішому вигляді цю ситуацію можна визначати як зростаючий прагматизм, індивідуалізм, прагнення до матеріального достатку, посилення інтервальної установки. Якщо це переформулювати у термінах успіху, то це може означати таке: наша молодь розуміє успіх як досягнення певного (досить високого) матеріального становища, індивідуальний успіх важить значно більше, ніж колективний, і вирішальними для досягнення успіху вважаються внутрішні, а не зовнішні обставини. Це та формула, що нібито носить у повітрі, її свідомо чи не зовсім дотримується досить значна частина молоді, більшість ділових людей. Спробуємо ж подивитись, як ці складові успіху, а саме – гроші (багатство), індивідуалізм-колективізм, інтервальність-екстервальність виглядають у різних із означених культурних контекстах.

Оскільки всі ці контексти справляють на нас той чи інший вплив, такий аналіз може допомогти зрозуміти культурні витoki наших індивідуалістських або колективістських орієнтацій, вибір між колективним та індивідуальним успіхом. Розуміння особистого успіху, що є поширеним нині серед нашої молоді, культурно може бути віднесений до модерністського світобачення, що багато в чому корелює з капіталістичним економічним устроєм і способом хазяйнування, ліберальною суспільно-політичною орієнтацією. Історично передує йому традиційна культурна установка. В усіх зазначених нами параметрах ці установки є протилежними одна одній.

Макс Вебер може вважатися засновником культурологічного, або розуміючого, підходу в соціології, у межах якого і розглядається культурна детермінація людського осмислення реальності і наступної соціальної дії, що задається таким смисловим баченням. На думку Вебера, традиційна культура вважала, що «людина по натурі прагне не до того, щоб заробляти все більше та більше грошей, а хоче жити так, як вона звикла, і заробляти стільки, скільки потрібно для підтримання такого способу життя» [2]. Саме збереження сталого суспільного устрою, життя за зразками дідів-прадідів входило в основні чесноти людини такого суспільства. Гроші як засіб торгівлі, придбання певних матеріальних благ не мали дуже великого значення, до них була достатньо визначена етична установка: мати гроші не було чимось поганим, але не вони були мірилом успішного життя. Більше того, приділяти занадто велику увагу грошам вважалось непристойним.

Коріння такого ставлення до грошей можна углядіти в тому специфічному переживанні світу, способу мислення, що його мала традиційна людина. Адже гроші – це абстракція, посередник між людьми та речами, еквівалент, в якому, як того прагне модерн, можна вимірювати все. Але для того, щоб такому еквіваленту знайшлося місце між людиною і матеріальним світом, вона мала пройти через відчуження від усього, що потім можна купити та продати, навчитися сприймати всі речі лише в їхній матеріальній визначеності, функціональності. Такого не знає людина традиції. Все, що її оточує, це не просто речі. З усім – землею, будівлями, домашнім скарбом – у людей складаються близькі, інтимні стосунки. Все це в певному розумінні є продовженням людини, її душі, її світу. Власність, у консервативному, традиційному розумінні, це наявність живого зв'язку між нею та її хазяїном. І в такому разі гроші ніяк не можуть бути еквівалентом того, що є часткою людського життя. Більше того, навіть купівля-продаж не означала справді зміну власника, оскільки інтимний зв'язок людини зі своєю землею не руйнувався внаслідок юридичного акта [3]. Безумовно, за такого ставлення до речей гроші не давали значних життєвих переваг, а тому і не ставали головною ознакою успіху.

Подібні до цього були і стосунки з землею. Володар не був тим необмеженим володарем, що визнавався римським правом. Володіння землею – це і обов'язок перед нею. І, знову ж таки, стосунки були двобічними і живими. Земля і особистість хазяїна – тісно пов'язані речі. Її можна було вважати продовженням людського тіла. Відчуження землі людина сприймала як власне тілесне руйнування [4].

Світ традиційної людини поділений на дві нерівні частини – на сакральну і профанну, і справжнє життя – це те, що відбувається в сакральному вимірі. Людина змушена працювати для того, щоб підтримувати тілесне існування, але цьому не варто приділяти значної уваги. Це життя має бути таким, щоб слугувати головній меті, тому, що, врешті, і становить основну формулу успіху – рятуванню душі, отриманню спасіння та життя вічного. Скажімо, у православній і католицькій церквах вважалось, що спасіння дарується тим, хто дотримується посту, творить добрі справи, ходить до храму та приносить пожертви. Свіське життя не мало дуже великого значення.

Нині це відчуття родової спорідненості значно звузило своє коло. Інше світосприйняття зробило непотрібним знання про своїх предків. Діти далі живих дідів і бабусь нікого не знають – чи за сучасною моделлю соціальних каузальностей померлі родичі не впливають на життя сьогоденних поколінь, тому, хто вони були, вже не має значення. Залишки традиційного бачення родових відносин можна спостерігати хіба що в невеликому радіусі – стосунках батьків і дітей. Частіше навіть лише матері та дитини. І тоді успіх дитини мати сприймає як свій власний, а колективний (сімейний) успіх ставиться вище за персональний. Але навіть такі варіанти впливу традиційної культури на наш світогляд виглядають такими, що відмирають, особливо у разі активної «модернізації» суспільства, яка почалася.

Започатковане протестантизмом ставлення до багатства як до знаку божої прихильності значно трансформувало стосунки між людьми різних матеріальних статків. Якщо в традиційному суспільстві старці, жебраки вважалися людьми божими (адже християнство і народжувалося як релігія бідних, злиденне життя у цьому світі обіцяло винагороду у світі кращому), то протестантське бачення християнських чеснот робило злиденність гріховною, а жебраки, що раніше жили за рахунок милостині і знаходились під релігійним захистом, почали вважатися соціальним злом. Основним засобом боротьби з цим злом протестанти вважають меценатство і освіту.

Усе це заклало підмурки сталого дистанціювання людських стосунків, що не порушувалося навіть у мить емоційного зближення під час благодійного діяння. Підстави для підтримання почуття колективізму, наявності містичного колективного єднання, притаманного архаїчному світосприйняттю, швидко зникали. Життя та розуміння успіху з колективного полюса швидко зміщувалося у бік індивідуалізації.

Світ людини модернової доби – це світ вельми серйозної, позбавленої ігрового елемента соціальної та професійної дії. Світ демістифікований, деміфологізований, орієнтований на користь та лінійне прямування до мети. Саме цілеспрямована, функціональна дія лежить в основі моделі дійової включеності людини у світ.

Наприкінці своєї праці Вебер не утримується від питання про майбутнє такої культури, запитуючи, що ж посяде спустіле місце аскези, а я би сказала – сакральності. «Чи постануть в результаті цієї грандіозної еволюції зовсім нові пророки, а чи відродяться з новою силою старі уявлення про ідеали...Тоді щодо «останніх людей» цієї культурної еволюції стануть істинними слова: «Бездушні фахівці, безсердечні сластолюбці – ці нікчеми уявили собі, ніби вони досягли ще не знаного ступеня людського розвитку» [5]. Сумнів щодо правильності для людства саме такого еволюційного спрямування вже звучить, і досить переконливо, з боку прибічників альтернативного модерну культурного напрямку, що дістав назву постмодернізму.

Протестантська етика, що сприяла породженню капіталістичного динамізму й орієнтації на результат, не дозволяла при цьому зовсім нехтувати процесом. Адже спочатку все це трактувалось як суцільне служіння Богові, а Бог бачить все, навіть думки, і тому робити погано було неможливим. Із часом, коли потреба в такому сакральному регуляторі відпала, його функції дивним чином перебрала на себе конкуренція. І філіацію за принципом добре чи погано робив споживач, який у самій якості результату міг відчутти, наскільки сумлінною була праця. І хоча вона вже не була творчою, принаймні свідомого браку в ній за самою сутністю процесу бути не могло.

Але швидкий розвиток капіталізму відхиляється від протестантського принципу благочестя. Надексплуатація і нехтування інтересами мас створює ґрунт для «великих проєктів» ошасливлення людей: радянський комунізм, італіанський фашизм, німецький соціал-націоналізм. Жахливі наслідки цих проєктів викликають у мислителів певне розчарування в ідеях модернізму.

Починається розвиток постмодерністського світобачення. Перше заперечення, яке виставляє постмодернізм своєму філософському опоненту, – це заперечення проти намагання описувати світ за допомогою мови асиметричних опозиційних пар типу: «істинна – неістинна», «я – інший», «душа – тіло», «раціональне – ірраціональне», «порядок – хаос», «культура – природа», «метафізика – фізика», «багатство – злиденність», «еліта» – «маси» і т. ін. І річ не лише в тім, що це безнадійно полярні категорії, а ще й у тім, і це дуже важливо в ракурсі нашого розгляду, що одна з цих категорій, найчастіше – перша, була важливішою, правильнішою, такою, що означала справжнє, істинне життя, на відміну від другої, яку треба було здолати за допомогою цієї істини [6]. Це й був вектор прямування до успіху. Всіляко підтримувалося в такій філософській установці намагання слідувати порядку, раціональності, досягати багатства, бути культурною людиною, ставити духовне вище за тілесне, належати до еліти (нехай не владної, але інтелектуальної) і т. ін. Навіть саму опозицію «успіх – невдача» можна вписати у цей самий ряд.

Постмодерн заперечує проти такої самовпевненості носіїв модернової свідомості, що уявляють себе провідниками істини, суддями світу, його володарями. Він вимагає від людини більшої

скромності. Ієрархії, що задаються асиметричними опозиціями, таким чином, руйнуються, а разом з цим і вся конструкція світобачення, що спиралася на таку вивірену і міцну до безумовності ієрархічну систему.

У сфері соціальної і психологічної наслідки постмодерністських зламів є дуже суттєвими. Вперше після монокультурних утворень, що продукувалися традицією, модерном або тоталітаризмом, пропонується прийняти полікультурний, полістилістичний устрій соціального життя. А це означає, що припустимими і рівноцінними є різні життєві уклади, ви можете обирати для себе ту філософію, ту картину світу, яка вам більше до вподоби, можете змінювати їх з такою частотою, яка вам подобається. Головне – не заважати іншому робити те ж саме, не наполягати – з більшою чи меншою мірою агресивності – що саме ваше світобачення й є єдино правильним.

Відшукуючи витoki культурної різноманітності, що нині спостерігається в Росії, Л. Іонін вказує на кілька таких каналів можливого поповнення цієї мозаїки. Це й західні традиції, що пов'язуються з індустріальним і постіндустріальним світом, бізнесові клуби – як молодіжні, так і західноорієнтовані бізнес-стилі «зрілих» підприємців. Вони мають свою філософію і свої кодекси поведінки. Це й хіпі, панки, ідеології сексуальних меншин, різні економічні концепції. Сюди можна віднести всі форми протестантських конфесій, що активно ангажують російських громадян, частіше молодь. Іншим важливим витокom стає власне російське минуле. Це й монархізм, лібералізм (з етнічним забарвленням), комунізм як політичні течії. Націоналістичні рухи, що асоціюються з «чорною сотнею», це козаки, дворяни, відроджені етнічні традиції й т. ін. Це й релігійно задані культурні особливості – православні, мусульмани. Ще один канал породження нових життєвих установок – східні філософії, йога, буддизм, даосизм, школи східних єдиноборств. Все, що вже за радянських часів жило в соціальних маргіналах, нині претендує на культурну рівноправність [7]. Приблизно таку саму картину ми спостерігаємо у нас, хіба що доповнену суто українськими, пов'язаними з традицією, релігією, національним складом, культурними формами.

Хіба можна порівняти те розуміння успіху, що є у кришнаїта і мусульманина, панка і бізнесмена? Вони всі різні. Постмодерністська установка наполягає на праві кожного жити за своєю моделлю, на толерантності і непорушенні суверенітету кожної особистості та субкультурної структури. Наскільки це реально взагалі та у нас зокрема?

Постмодерн виник як реакція на ті негаразди у світі, що їх пов'язували з вадами модерну, класичної філософської традиції, її насильницької установки, самовпевненості, технократизму, сцієнтизму. Це філософія ситуації «постхлокосту». Фашизм з його геноцидом і нелюдством, як страшне завершення всіх «перемог» модерну, змусив до пошуку нових картин світу, які б потенційно не виводили людей на подібні історичні катаклізми. Проект постмодерну має слугувати саме цьому.

Але чи стане ця нова філософія справді тим фундаментом, на якому виросте новий світовий устрій, позбавлений страхіть людоненавистництва? На жаль, останні події у світі говорять поки що про інше. І перешкодою стає не брак стилів і традицій, що можуть скласти мінливу картину постмодерністського світу, а саме те намагання кожної такої традиції рано чи пізно стверджувати саме свою унікальність і виключне право на домінування. Фундаменталізм, що закладений у кожній традиції, схоже, поки що не збирається відступати. З більшою чи меншою силою він дається взнаки в Квебеці та Країні Басків, в Ірландії та Косово, в Абхазії та Чечні... І тоді знову людина потрапляє у полон традиціоналістських світопереживань, але місце Бога тепер посідає «національний дух», «нація», а земля починає переживатися як частина тіла цієї нації. Аргументи прибічників Слободана Мілошевича щодо подій у Косово висловлюються з вживанням саме адекватної до цього термінології: «Косово – це серце Югославії» (або зараз: «Крым сакральное место для России» й далі: «Сирия – колыбель нашего православия» !!!) І тоді колективний успіх стає значимішим за власний, і трапляється дивна для модерної свідомості річ. «Людина, яка в своїх власних справах – цілковита нікчема, буде змагатися за ідею як герой» [8]. Схоже, з традиціоналізмом не впорався не лише модерн, а й постмодерн не зламати його тектонічної сили. Де ж шукати вихід?

Нині у світі все впевненіше стверджуються нова філософія, нова картина світу, нове уявлення про закони еволюції, що мають витoki в теорії самоорганізації складних систем. Ці закони, які є спільними для всього, що існує на Землі – від молекул до соціокультурних систем, у контексті нашої теми можуть бути трактовані саме на користь традиціоналізму не в якості його апологетики, а в якості його природності.

Основні структури, що виникають за такими законами в середовищі – в нашому разі соціокультурному, мають всі відповідні ознаки. Ці структури іноді називають автопоетичними, вони «націлені не на виробництво якогось продукту, а на своє власне відновлення (самовідновлення)». Вже навіть на рівні хімічних елементів така структура зберігає пам'ять про свій еволюційний шлях [9].

Згадаємо прагнення до самоповторення в традиційному суспільстві, потребу в історичній пам'яті, у знанні свого коріння, свого генеалогічного дерева. З самоорганізаційної теорії випливає природність такого соціокультурного устрою.

Те, що самоорганізаційні закони вказують на спорідненість еволюційних моделей як у хімічному, так і в соціальному середовищі, не є хімічним чи фізичним редукціонізмом, а базується на «фундаментальній гомології (фундаментальній спорідненості) самоорганізаційної динаміки на всіх рівнях. Саме це дає змогу розглядати еволюцію як холістичне явище, що відтворює динамічний зв'язок на всіх рівнях». Такої думки дійшов один із класиків цього напрямку – американський філософ австрійського походження Еріх Янч у своїй книзі «Всесвіт, що самоорганізується» [10]. У межах такого підходу протиставлення культури та природи втрачає сенс, культура є природним продовженням наскрізних законів, що проявляються, зокрема, в суспільних системах. І в такому разі незламність традиціоналізму стає зрозумілою, а звідси і стратегія поведінки з ним. Можливо, це найважче з природних явищ, що його має опанувати людина, – закони розвитку міжлюдських стосунків.

Яку ж трансформацію уявлень про успіх несе таке світобачення в разі його утвердження? В самоорганізаційному розумінні автопоетичні, або, як ще їх називають, аттрактивні, структури – це структури ігрового типу, що створюються навколо спільного міфологічного простору, спільної гри. І тому такого роду традиціоналізм включає як етнічні, релігійні спільноти, так і різні інші об'єднання, що створені спільною діяльністю, яка може бути кваліфікована як гра у щонайширшому розумінні. У цьому розумінні, наприклад, і наука є такою ігровою структурою для тих, хто ототожнює себе з цією діяльністю і так само, як середньовічний ремісник, відчуває свою невід'ємність від цього процесу. При цьому неодмінне для традиційного світосприйняття відчуття наявності сакрального центру, навколо якого концентруються головні події життя, забезпечується самою сутністю міфу та гри. «Для світу, що утворює себе сам, ідея божественного начала не є зовнішньою, вона входить до загальності Самоорганізаційної динаміки на всіх рівнях і у всіх вимірах. Ця динаміка ототожнюється з Розумом, а Бог – це Розум Всесвіту» – так це бачиться Е. Янчу [11].

Оскільки згадані ігрові (міфологічні) соціальні утворення є природними, а тому живими і такими, що сприяють життю, успіхом можна вважати саму належність до них. А оскільки гра – діалектичне поєднання колективного й індивідуального успіху, важко говорити, що в процесі гри втрачається індивідуальність учасника навіть тоді, коли ім'я його не буде згаданим в числі переможців.

А от відповідальність кожного з гравців – незалежно від його статусу – є високою, бо самоорганізаційні процеси часто виявляють велику чутливість до щонайменших флуктуацій. Саме через них випадок впливає на перебіг процесів самоорганізації і уникнути його неможливо – він онтологічно включений у ці процеси. І ці флуктуації можуть іти від будь-кого з гравців, радикально вирішуючи долю всієї команди – наукової школи, роду, сім'ї, спортивної гри, етносу, релігійної течії, політичної партії, корпорації, театрального дійства, а може навіть всього людства загалом. Усвідомлення цього може значно розширити наше розуміння успіху.

Неотрадиціоналізм, що випливає з такого погляду, має поєднувати в собі як відчуття колективності, так і розвинену самосвідомість. Індивідуальна саморефлексія має сягати трансперсональних глибин, коли і колектив, і історія (як попередня, так і наступна) будуть переживатися і, що важливо, усвідомлюватися як частина власного життя. І в такому разі дуже важко вже говорити про персональний успіх, адже особистість знову, як і в часи класичного традиціоналізму, починає ототожнювати себе із землею, природою, сім'єю, колективом, може, навіть усім людством. І це вже стає не лише результатом віри, як раніше, а й наслідком тієї моделі світу, що її пропонує цілком наукове знання, яке несе в собі самоорганізаційна теорія. Відома дослідниця східних культур Т. Григор'єва вважає, що самоорганізаційний погляд є дуже близьким до тих картин буття, що їх пропонує східна філософія [12]. Можливо, це й так, але для західної людини шлях до таких трансформацій свідомості можливий, напевне, лише через значні трансформації у науковому баченні світу. Схоже, що теорія самоорганізації (іноді її називають синергетичною теорією) здатна запропонувати шляхи такої трансформації. Це може радикально змінити наше світосприйняття, а звідси – і наше розуміння успіху.

Почуття успіху має вирішальне значення в особистісному розвитку, оскільки воно безпосередньо пов'язане з його природною активністю як основою породження всіх майбутніх видів діяльності й життєдіяльності в цілому. У цьому діяльнісному процесі почуття успіху визначатиме мотиваційну систему як його рушійну силу, а отже, якраз це почуття братиме участь у формуванні й розвитку людини як особистості: буде вона гуманістично орієнтованою чи орієнтованою індивідуалістично. Така мотиваційна позиція почуття успіху детермінується тим, що розвинена діяльність особистості стає полімотивованою, тобто такою, що відповідає двом або кільком мотивам,

адже дії людини потенційно спроможні реалізувати, а то й практично реалізують певну сукупність ставлень до предметного світу, навколишніх людей, суспільства, до самої себе.

Виховання почуття успіху як чинника морально досконалої особистості має ґрунтуватися на стратегії недопущення стійкого внутрішнього зв'язку цього почуття з почуттям самолюбства, яке є деструктивним щодо особистісного розвитку суб'єкта. А це означає, що почуття успіху як узагальнене ставлення до досягнення як такого, *по-перше*, слід диференціювати, адже не в усіх сферах життєдіяльності суб'єкт домагається соціально внормованих досягнень.

По-друге, почуття успіху з рівня узагальненого ставлення до досягнення в тій чи іншій сфері треба підняти на рівень цінності, якою визначається й діагностується *Я*, особистість. Почуття успіху як цінність уже є узагальненим ставленням до самого себе: лінгвістично воно оформляється у висловлюваннях, скажімо, таких: «Я високо ціную себе за досягнення; моя цінність – це й є моє *Я*». Інакше кажучи, почуття успіху на рівні цінності має стати ядром у структурі образу *Я*, особистості в цілому. У цьому сенсі правомірно говорити про соціальну, інтелектуальну й моральну повноцінності особистості.

Список посилань

1. Життєва компетентність особистості / За ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен – 2003
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Пер. з нім. – К.: Основи, 1994. – 269с.. С. 56
3. Ионин Л. Г. Консервативная геополитика и прогрессивная глобалистика // Социс. – 1998. № 10. – С. 34
4. Манхейм К. Диагноз нашего времени. – М., 1993. – С. 608.
5. Вебер Макс. Протестантська етика та дух капіталізму. – К., 1994. – С. 182.
6. Лукьянец В. С. Постмодернистское мышление – мышление XXI века? Totallogy. Постнекласичні дослідження. – К., 1995. – С. 244
7. Ионин Л. Г. Основания социокультурного анализа. – М., 1995. –С.56,
8. Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996. – С. 306.. С. 118
9. Янч Е. Самоорганизующаяся Вселенная // ОНС. – 1999. № 1. – С. 150
10. Там само С. 151
11. Там само. С. 137
12. Григорьева Т. Синергетика и Восток // Вопросы философии. – 1997. № 3. – С. 90-102.

References

1. Zhyttyeva kompetentnist' osobystosti / Za red. L.V. Sokhan', I.H. Yermakova, H.M. Nesen – 2003
2. Veber M. Protestant's'ka etyka i dukh kapitalizmu / Per. z nim. – K.: Osnovy, 1994. – 269s.. S. 56
3. Yonyn L. H. Konservatyvnaya heopolytyka y prohressyvnaaya hlobalystyka // Sotsys. – 1998. # 10. – S. 34
4. Mankheym K. Dyahnoz nasheho vremeny. – M., 1993. – S. 608.
5. Veber Maks. Protestant's'ka etyka ta dukh kapitalizmu. – K., 1994. – S. 182.
6. Luk'yanets V. S. Postmodernyst'skoe myshlenye – myshlenye XXI veka? Totallogy. Postneklasychni doslidzhennya. – K., 1995. – S. 244
7. Yonyn L. H. Osnovanyya sotsyokul'turnoho analyza. – M., 1995. –S.56,
8. Shtompka P. Sotsyolohyya sotsyal'nykh yzmenenyu. – M., 1996. – S. 306.. S. 118
9. Yanch E. Samoorhanyzuyushchayasya Vselennaya // ONS. – 1999. # 1. – S. 150
10. Tam samo S. 151
11. Tam samo. S. 137
12. Hryhor'eva T. Synerhetyka y Vostok // Voprosy fylosofyy. – 1997. # 3. – S. 90-102.

ПОДМАЗИН С.И.

доктор философских наук, доцент,
заведующий областным научно-методическим
Центром психологии и социологии образования
Запорожского областного института последипломного педагогического образования,
(г. Запорожье, Украина)
advancing-time@i.ua

ЕВОЛЮЦИЯ КОНЦЕПТА «ЖИЗНЕННЫЙ УСПЕХ»

Аннотация

Сегодня в массовом сознании доминирует концепт индивидуального успеха. Молодежь понимает его как достижение определенного (достаточно высокого) материального положения, индивидуальный успех значит намного больше, чем коллективный. Это создает ситуацию ценностного вакуума.

В традиционной культуре считалось, что человек по своей природе стремится не к тому, чтобы зарабатывать все больше и больше денег, а хочет жить так, как он привык, и зарабатывать столько, сколько нужно для поддержания такого образа жизни.

В модернистской концепции, основанной протестантизмом, отношение к богатству как к знаку божьей благосклонности значительно трансформировало отношения между людьми с разным материальным положением. Жизнь и понимание успеха с коллективного полюса быстро перемещалось в сторону индивидуализации.

Постмодерн требует от человека большей скромности. Иерархии, которые задаются асимметричными оппозициями, разрушаются, а вместе с этим и вся конструкция мировоззрения, которая опиралась на такую выверенную и безусловную иерархическую систему.

Неотрадиционализм, который формируется сегодня, имеет целью сочетание как ощущения коллективности, так и развитого самосознания, когда личность опять, как и во времена классического традиционализма, начинает отождествлять себя с землей, природой, семьей, коллективом, может, даже всем человечеством. И это уже становится не только результатом веры, как раньше, но и следствием той модели мира, которую предлагает научное знание, прежде всего теория самоорганизации.

Чувство успеха на уровне ценности должно стать ядром в структуре образа Я, личности в целом. В этом смысле правомерно говорить о социальной, интеллектуальной и моральной полноценности личности.

Ключевые слова: жизненный успех, ценностный вакуум, традиционализм, модернизм, постмодернизм, неотрадиционализм, теория самоорганизации.

PODMASIN S.

Honored Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Regional Scientifically – Methodical Centre
of Psychology and Sociology of Education
of Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education,
(Zaporizhzhya, Ukraine)
advancing-time@i.ua

EVOLUTION OF THE CONCEPT OF «INDIVIDUAL SUCCESS»

Summary

The hypertrophy of individual success in the modern mass consciousness takes place due to the value vacuum. It is a situation when the traditional social values don't work any more, while new moral indicators have not formed yet. Young people understand success as achieving a certain (quite significant) wealth. Individual success weighs considerably more than collective one. External, but not internal circumstances are considered to be decisive for achieving it.

In the traditional culture, it was believed that "a person is not aiming for earning more money by nature, they want to live the way they used to and earn as much as it's necessary to live in such a way.

In the modernist conception which was founded by Protestantism, the attitude to wealth as a sign of God's favor has greatly transformed the relations between people of different financial status. Life, as well as the understanding of success, has quickly moved from the collective pole toward individualization. A modern man's world is very serious, without any play elements of social and professional actions. This world is demystified, demythologized, oriented to the benefit and a linear adherence to the main goal.

Postmodernism is against such self-confidence of the modern consciousness' carriers who present themselves as conductors of truth, judges of the world, and its owners. It requires more modesty from a person. Hierarchies set by asymmetric oppositions are destroyed. The whole construction of the ideology which relied on such an unconditional hierarchical system, disappears.

Neotraditionalism which is still forming today, aims for uniting both a sense of collectivity and a developed self-consciousness.

An individual self-reflection must reach a transpersonal depths, when a community and the history (both previous and subsequent) will be experienced and, what is also important, realized as a part of the own life. It is very difficult to talk about a personal success in this case, because a personality (like in the classical traditionalism) begins to identify itself with the ground, nature, family, community, and even the whole humanity. This becomes not only the result of faith, as it was before, but also the consequence of a world model offered by the scientific knowledge which is carried by the self-organizational theory.

Keywords: success, value vacuum, traditionalism, modernism, postmodernism, neotraditionalism, self-organization theory.

УДК: 159.964.26:316.4.063.6

SAJTARLY I.

PhD in philosophy,

Associate professor at the Department of Philosophy
of the Kyiv National University named after T. Shevchenko

(Ukraine, Kiev)

inna@befaudit.com.ua

THE PSYCHOANALYTIC CONTEXT OF THE POSTMODERNIST ANTHROPOLOGY

Summary

The principal problem of this essay is to prove that postmodern philosophy is based on the two main approaches – psychoanalysis and structuralism, where the psychoanalysis plays a leading part, especially psychoanalytic concern to the human aggressiveness. The postmodern philosophy took from the structuralism a postulate about unbelievable role of the systems of social relationships and exchange in conserving social unity. In psychoanalysis the postmodernism has adopted an idea on relative nature of human's mental activity, that it is depended on cultural practices, for example Freud's doctrine of European romantic standard or his «familialism».

Key words: transgressive experience, libido, death instinct, malignant aggression, displacement, Schizanaliz

The becoming of new philosophical methods and appearance the controversial ideas during the twentieth century indicates that in the methodological and conceptual basis of the philosophy has taken significant changes, primarily due to the need to reconcile the philosophical studies with the recently created values. We have been observing a long process of destruction the classical discourse, which carried out under the slogan theoretical refutation or a radical review of methodological strategies in philosophy of previous centuries.

First, there is taking place the re-thinking of object's fields in of present-day Western philosophy in the sense of emphasizing the anthropological and social contexts in it, that, obviously, will be determine the profound transformation of philosophical strategies. Second, in my view, in the current postmodern thought there is occurring the «deconstruction» of the former philosophical doctrine about human being, when the existentialism for instance, which still have being related to the «spiritualism» of classical philosophy, is considered to be relative or false.

My primary intention is to prove that postmodern philosophy is based on the two main approaches – psychoanalysis and structuralism, where the psychoanalysis plays a leading part, especially psychoanalytic

concern to the human aggressiveness. It's no accident the most postmodernist scientists are interested in researching the mental structure of human being and its social determinants.

It's well known that the postmodern philosophy took from the structuralism a postulate about unbelievable role of the systems of social relationships and exchange in conserving social unity. We are talking about «the role of fixed patterns of relations that allow us to identify and explain different related things» [2, 1]. In psychoanalysis the postmodernism has adopted an idea on relative nature of human's mental activity, that it is depended on cultural practices, for example Freud's doctrine of European romantic standard or his «familialism» (Gilles Deleuze). Besides, lately there is almost no area in socio-humanitarian knowledge or discourse in philosophy, which does not operate with categories of psychoanalysis at all. The philosophers-postmodernist's is not considering the human problem outside the issue of *transgressive experience*. I'm referring to the concepts or topics like *libido*, *death instinct*, *malignant aggression*, *schizophrenia*, *phantasm*, *etc.* The psychoanalytic theory about significant influence of culture on the becoming persona is main marker of relativism in philosophical anthropology.

Well-known too, that from the point of view of psychoanalysis, the needed determinant to strong «displacement» mainly is to an imperative of bodily abstinence, so that the inner *displacement* is primary condition to act of sublimation. However, as compared with the *displacement*, the sublimation is considered to be more perfectly mechanism of struggle against desire.

For instance, as in romantic love so and humorous culture, Freud had seen the typical examples of sublimation the desire. The romantic love is result of the strong influence of the ascetic standard or it is the product of the abstinence ethics, hence of the definite culture. In addition, from Freud's point of view the romantic love (courtesy) so and production some comic sense are impossible without so-called «economy of desire». It doesn't matter what desire have being talking about – the sexual or aggressiveness one.

Moreover, in romantic love the *libido* does not directed to physical possessing of its object, but to its idealization. Other words, in romantic love rather there is the desire to get the consciousness of the passion's «object», than his body. That is why Freud makes the difference between love itself and the passion. The so calling «passionate love» can be transforming into destructive or malignant aggression, for instance, death desire. Thus, if the love is considered to have its ethical components and concerned with evolution of the human affection, then the passion can turn into the desire to kill anyone, who is able to make the resistance.

The relativistic attitude in the psychoanalytical anthropology will be essential enforced by means of sociologic and «psychogenetic» works of Norbert Elias. Postulated by Freud the transformation of man's mental structure in its direction to evolution of the human affectivity in Elias's research is called as «conditioning» or «modeling». Elias notes that the culture has so component, which is widely recognized as the most important marker of the civilizational development. He talks about the inherent the high culture the sensual and emotional standards, which exist in the forms some idiosyncrasies, for example, the feeling disgust and bodily shame. The feeling disgust and bodily shame are considered to be an inner mechanism for internalization of civilizational conduct rules, corresponding to imperative of «comme il faut». Elias emphasizes that most high culture of the sensual standards with its imperative of «comme il faut» was inherent to Western Institute of court society («monde»).

Generally, Elias in his works is keeping up the proposed by psychoanalysis and structuralism the institutional interpretation, but everywhere he emphasizes on main influence of two factors in Western's cultural evolution. First, he is talking about the institute of court society with its high standards of relationships. Second, he is pointing to significant role of so calling middle-class of bourgeoisie in becoming the Western's civilization. To his point of view, the development of merchant and especially financial capital is connected or accompanied by the evolution of industrial commodity production. However, Elias considers more in detail the revolutionary significance Centralized taxation system. To him, everything mentioned above have contributed to essential transformations of social structure. First of all, those transformations provided the strengthening of economic power of bourgeoisie. Elias was convinced of what is due to those transformations the medieval passion for violence was substituted the passion for accumulation, or as *Deleuze* will say later: «As we shall see, capitalism is the only social machines that it constructed on the basis decoded flows, substituting for intrinsic code an axiomatic of abstract quantities in the form of money» [1,140]. Yet Elias insists on the more effect of first reason. I'm referring to the factor of «court society», that as well-know, existed in form of system of tight relationships and interdependencies. This system promoted to maintain of the high standards in conduct's Western culture that was based on the high level of affective self-controlling, hence ensured the evolution of human sensuality, later called as «delicacy».

The strongest psychoanalytic influence to socio-humanitarian studies, we can find in postmodern project of *Schizanaliz* that was proposed by Deleuze and Guattari in their famous «Anti-Oedipus». The *Schizanaliz*'s project is also concern to researching of the unconscious and may be interpreted as the product of development

the psychoanalytic approach. Nevertheless, in spite of detailed exposition by Deleuze of his views, in the main the major matter of this project was formulated by Foucault. To Foucault this tractate talks about the fascist *libido*. Here he writes in his Preface to «Anti-Oedipus»: «I would say that *Anti-Oedipus* (may its authors forgive me) is a book of ethics, the first book of ethics to be written in France in quite a long time (perhaps that explains why its success was not limited to a particular "readership": being anti-oedipal has become a life style, a way of thinking and living). *How does one keep from being fascist, even (especially) when one believes oneself to be a revolutionary militant?* How do we rid our speech and our acts, our hearts and our pleasures, of fascism? How do we ferret out the fascism that is ingrained in our behavior? The Christian moralists sought out the traces of the flesh lodged deep within the soul. Deleuze and Guattari, for their part, pursue the slightest traces of fascism in the body» [1, xiil]. Yet as well known, this problem is directly related to psychoanalysis, is its traditional area. In this regard, one can mention the psychoanalytic researches of Wilhelm Reich and Erich Fromm too.

In Freud's works on traditional culture, for example, he insists on its ambivalent essence. He says that from the one hand the culture fulfills the useful functions, because its main purpose consists in ennoblement of human nature. On the other hand, the culture, especially traditional one, actualizes the repressive aim to subjugate the desire, teaches to overcome or struggle against it that ostensibly makes the humankind deeply unhappy, but only this way to one can create the moral structure of the person.

However, within the framework of psychoanalytic philosophy there is opposite interpretation of past ascetic culture that is based on the proof the repressive essence of it. For instance, Wilhelm Reich considered that the religious institutes in the whole, contrary, destruction of human being. To his point of view, the brutal tyranny of the patriarchal institutes like a church and traditional family are the direct causes or source of the arising of sadistic character. Hence the discussed within the psychoanalytic studies widely the *malignant aggression* is the result of the strong social forcing. Reich was convinced that the violence produces only violence, especially the love to violence and didn't believe in formal ethics.

Thus, the same over a certain period within the framework of so calling sciences of Spirit many researchers have admitted the need to investigate the institutional determinates in their principal influence on human mind. The Freud's idea about ambivalent essence of the traditional (ascetic) culture, that it enables to formation the person, is widely accepted by a lot of philosophes. Nevertheless, according to some authors the modern culture, in particularly the postmodern is more repressive, then its traditional formation. They are referring to the power of the economic forcing totally that deal with the tyranny of production and consumption relations. Some of them say about death of the traditional culture, which related to «death» of its morality. Other words the consumerism as a leading ideology of postmodern's culture has repressive meaning. Its main aim is to forcing to consume of any things or «ideas» including the consumption any sorts of violence; hence, the culture of postmodern is turning into consumer or exchange value.

There is no secret the at first profound institutional explanation, mentioned above, was offered by Nietzsche, who was convinced that the moral duty, for example, is connected with Ancient Debt Law and has its origins in the person's fear of cruel punishment. Nietzsche stated that it is probable the truth nature of any kind person is the hate, or «resentment». That is why he reached the conclusion that kindness *per se* is the simulation. Other words, morality is a result the severity of the «culture». It follows from this that dysfunction of institution culture, mainly the dysfunction of institutional control and repression can led to the moral atrophy, or ethics duty would be not arise at all. Later Freud will accept this view and complete it in the doctrine of the Oedipus (castration) complex. Deleuze and Guattari have adopted this theory of culture too. For example, they are claiming that cruelty has nothing to do with some ill-defined or natural violent, «that might be commissioned to explain the history of mankind; cruelty is the movement of culture that is realized in bodies and inscribed on them, belaboring them. That is what cruelty means» [1, 145]. However, it's scarcely the culture of postmodern may be called to the «cruel» or a «system of cruelty», «blooded» with «most dreadful sacrifices». It's also impossible to call this culture the mechanism of «conditioning» or «modeling» in sense of ennoblement of human nature.

Mentioned above Elias, for instance, was convinced that only by means of the tough social dependency each other the humankind are ability to keep up and reconstruction the field of moral standards. Nevertheless, today we have gotten society with high level of social alienation. We can observe the economic annihilation both as moral culture and the conduct culture of «comme il faut», hence any fixed standards of relations. There is lack of the tight social connections and relationships. Thus, there are no strong determinants that to contribute to the formation of the moral person.

Indeed, in economically undeveloped societies the authorities cultivated of «blooded shows» and institutional violence to accustom everybody to Father's law and honor him as God, hence to accustom to the

social order, which was probably connected with it. It is enough to remember that for a long time the murder of the father was seen as heaviest evil, for which a painful punishment was provided.

The numerous "inscriptions along naked flesh", or when the torture that are desired and liked there are more common in barbarian's societies, than in modern one. In era of rise of industrial capital or growing commodity production, the power's control has changed in the sense it occurs by means of economic enforcing. The old institute of the father's or familial control, generally, it is longer designates nothing. The repression role of father is substituting for an impersonal commodity production. The main purpose of new formation to accustom to labor, and hence to consumption. That is why the analysis "group of men's solidarity", proposed by Levi-Strauss was substituted for researching of other institutes, for example, the family in the context of the Oedipus complex (as Deleuze and Guattari claimed: "familial crazy") or the economic corporations. This is the logic of the structural development of Western society and philosophical thought is to be follow it.

Thus, the collapse of patriarchal family is being explained by the totalitarianism of economic social mode, mainly evolution of the economic sanctions system and rewards. The modern Western society is showing a high level of the social mobility and disintegration, and economic independence of its members has been providing the emancipation from any moral in relationships and emotional links, which displaced by the wayside. The absolutization of economic values creates a different mental structure of person, even transforms the structure of unconscious. It's no accident the psychoanalysis is being substituted for «*Schizanaliz*», and personal Oedipus is being replaced for impersonal «Desiring-Production»: «Our society produces *schizos* the same way it produces Prell shampoo or Fords cars, the only difference that the *schizos* are not salable» [1, 244].

Indeed, the modern sociologists and psychologists have found out that there is another anthropological type of person – «*Schizoid*», who does not feel the need for destructive impulses. Moreover, the growth of the so-called practices of violence in the modern world testifies that the criticism of a traditional (ascetic) culture that models a religious, therefore, embittered consciousness, has turned out to be erroneous. We are talking not only about multiplicity xenophobic and sexist conflicts in our everyday life, but also about the malignant aggression of the of fascistic libido, the need for it is inherent both the consumer's society and the societies with low level of the development. The striking examples of such *aggression* mainly is taking place in a teenage space and that is not surprising. After all, modern youth is like that social category, who does not want to understand the rhetoric of *taboos* at all. It follows from this that economic dominance has a serious weakness. In spite of expositions that was offered by Deleuze, it's not enable to causes the «desiring-production» of the «*schizoid* unconscious» in everyone. Just like traditional culture, the economic enforcing is helpless in the fight against the sadistic components of *libido*, even to the symbolic one or exercised through power.

As noted above, the postmodern society is the society of depersonalization, the human relationships here are extremely weak, and this, as it turns out, only helps to replace the love with hatred. Postmodernist's philosophers state, that this is mainly Narcissisms society – the society of the «actors», which are not able to affective-diffuse connections. This society is rather the favorable environment for the formation of a sadistic character. The close people are not needed here. The children in such a society are not emotionally involved to anyone. If they are neurotic, then for entirely different reasons.

Thus here, in spite of the Freud's conclusions about the importance of *displacement's* act, the renascence of patriarchal family in the role of the harsh, frustrating father will rather provoke to arise of the destructive aggression, i.e. sadistic persona, but in no way a moral consciousness with a developed sense of duty or guilty. Although a destructive libido is being effectively formed and without his participation.

A sadist or a fascist, that is essentially the same thing, does not just enjoy the violence. He constantly feels the deficiency or the inferiority, and therefore he hates. It does not matter for what reason. He constantly slips out of the social system that generates him. He does not correspond to it just by virtue of the anti-production attitude. There is only one thing in general that he produces and consumes. This is a violence. He doesn't care about work or persons. He loves to subjugate or dominate, take pleasure in destruction. He doesn't understand and accept another meaning of being.

Probably, postmodernist's philosophers are right, when they states that the problem of the destructive aggression is very complicated, and that it has almost dialectic nature in the sense of its social meaning. On the one hand, the society ostensibly needs the sadism because it's always interested in to frustrate and subjugate the some social group – children, women, aliens and etc., on another hand, the sadistic character is subject to social ostracism. The danger of this situation consists in that the intensification of sadism in common consciousness is unlimited. As immediate part or element of the group unconsciousness, the sadist acts everywhere – in the streets, in the families, in the corporations. It is arising up in the «one-dimensional space» not in the sense of materialized consciousness (as Marcuse said), but as the flow of the sublimated and non-

sublimated violence, ecstatic hate and destructiveness as essential elements in society that is encouraged by the competition for dominating. That is why it can't be exterminated.

Many thinkers define the postmodern culture as Baudrillard defines it – as an «orgiastic» one, hence it is hardly worth talking about sexual suppression or frustration as the only reason for the need for violence. The Nietzsche and later Reich, for example, denied the traditional values, because they were convinced that a strong feeling of annoyance, displeasure, or spite and hatred, like the need for religious faith and God, were caused by suppressed consciousness.

If there is «spite and hatred» behind the depth of religious faith in God, then what is there behind the real cruelty and atrocities that people practice to in relation to each other outside of religious belief – good-heartedness? Of course, this is nonsense. That is why, adepts of the critical social theory, for instance, appeal to economic arguments, seeing a much greater danger not in religious experience, but in the annihilation of the «desiring-production». Subsequently the industrial area and connected with it Puritan ethic demonstrated, that the not suppressive enforcing, but the «libidinal investment» and, mainly, «libidinal labor» are able to transform of human energy, hence its aggressiveness.

However, within framework of that system there is a dangerous tendency. The thing is that it can turns the desire only into the «desiring-production» or the «desiring-consumption», then the «conjunction» between the postindustrial capitalism and connected with it hedonistic culture is seen to be even fatal. The culture no longer need the restriction or suppression of the desire. On the contrary, the postmodern culture constantly cultivates and produces it, in this case, any desire. One need that all this will makes the profits or the *surplus value*. The essence transformation of the capitalism, its postmodern *mode* that was defined as an «esthetic», caused of arising the new metaphysic like the mentioned above tractate on schizophrenia.

The key word of that metaphysic is the «desiring-production». Moreover, this project reflects the process of transferring the desire into the power of the «body without organs», that dissolution its natural basis. Deleuze stated, that today we have got a society of *the schizos* and *the celibate machines*. It's in the best case. In fact, the «body without organs» significates to death: «The body without organs is the model of death. As the authors of horror stories have understood so well, it is not death that serves as the model for catatonia, it is catatonic schizophrenia that gives its model to death. Zero intensity. The death model appears when the body without organs repels the organs and lays them aside: no mouth, no tongue, no teeth – to the point of self-mutilation, to the point of suicide» [1, 329].

In spite of the fatalism of this postmodern philosophy, one can state that today we have not only the triumph of the *schizophrenia*. One can reach the conclusion that today the moral «duty» generally has transferred into economic space, hence has lost its moral sense and meaning. In fact, it is the end of morality or even, probably, of society, as Baudrillard wrote, «the end of social». I wonder how long the social formation and its culture will be exist, where people only care to get pleasure, hence the formation that exists outside of the morality or any fixed patterns of relations, or will be occur profound structural transformation in it.

References

1. Deleuze G. Guattari F. *Anti-Oedipus. Capitalism and Schizophrenia.* / Gilles Deleuze and Felix Guattari: [Translated by Robert Hurley, Seem Mark, and Helen R. Lane], 1983. – 400 p.
2. Williams J. *Gilles Deleuze's Logic of Sense. A Critical Introduction and Guide* /James Williams. – Edinburgh University Press Ltd, 2008. – 220 p.

САЙТАРЛЫ И.А.

доктор философских наук,
профессор кафедры философии гуманитарных наук
Киевского национального университета им. Тараса Шевченко
(г. Киев, Украина)
inna@befaudit.com.ua

ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ АНТРОПОЛОГИИ

Аннотация

Актуальность статьи обусловлена недостаточным изучением влияния проблемного поля психоанализа на развитие французского постструктурализма, в частности психоаналитической тематики деструктивного либидо, которая уже почти столетие является предметом пристального интереса со стороны многих исследователей. В статье также рассмотрен вопрос о значимости

системы социальных связей и взаимозависимостей в воспроизводстве общественного бытия – базисная структуралистская идея, которую особенно поддержит Жан Бодрийяр. Именно на её основе осуществляется предпринятая представителями французского постмодернизма критика традиционной культуры, которая, согласно «ортодоксальному психоанализу», является фундаментальной детерминантой формирования морального субъекта, т.е. индивида, способного к аффективной сдержанности (нейтральности) и самоконтролю.

В данной исследовательской работе раскрывается логика становления теорий злокачественной агрессии, где психоаналитическая гипотеза о факторе мощного сексуального подавления подлежит детальному пересмотру. Во-первых, существенному пересмотру подлежит «ортодоксальная» теория садизма, согласно которой садистическое либидо есть следствие давления аскетического идеала (этики воздержания). Некоторые постмодернисты подчёркивают полное забвение, отсюда невероятное бессилие патриархально-аскетической традиции в условиях современного триумфа плоти и наслаждения, следовательно, обнаруживают несостоятельность психоаналитической теории агрессии. Во-вторых, психоаналитическая концепция развития личности вытесняется альтернативными постструктуралистскими проектами постмодернизма, например, стратегией «шизанализа».

Авторы этой стратегии настаивают на том, что в условиях гедонистической культуры постмодерна едва стоит говорить о сексуальном подавлении как единственной причине потребности в насилии. Невротическому субъекту Фрейда Ф. Гваттари и Ж. Делёз, например, противопоставляют менее разрушительный, но, вместе с тем, ещё более безумный антропологический тип – «шизика», которым они отчасти нивелируют проблему агрессивного либидо. Однако, при более глубоком анализе данного проекта выясняется, что существенным маркером шизоидного субъекта является «тело без органов», которое фактически символизирует смерть или влечение к смерти. Таким образом, обнаруженные философским постмодернизмом тенденции в развитии современного западного общества, и его культуры вселяют слабый оптимизм.

Ключевые слова: трансгрессивный опыт, либидо, инстинкт смерти, злокачественная агрессия, смещение, шизанализ.

САЙТАРЛИ І.А.

доктор філософ. наук,

проф. кафедри філософії гуманітарних наук

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

inna@befaudit.com.ua

ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ПОСТМОДЕРНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Анотація

Основна проблема цього есе – довести, що постмодерна філософія ґрунтується на двох основних підходах, а саме на психоаналізі та структуралізмі, де психоаналіз відіграє провідну роль, особливо психоаналітичний інтерес до проблеми людської агресивності. Постмодерністська філософія запозичила у структуралізмі постулат про неймовірну роль системи соціальних взаємозв'язків та обміну щодо збереження соціальної єдності. З психоаналізу постмодернізм взяв ідею про відносну природу психічної діяльності людини, що вона залежить від культурних практик, наприклад, фройдівське вчення про європейський романтичний стандарт та його «фаміліалізм».

Ключові слова: трансгресивний досвід, лібідо, інстинкт смерті, злаякісна агресія, витіснення, шизаналіз.

ТАРАН В.О.

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
apitar@mail.ru

ДЕОЛІГАРХІЗАЦІЯ: МЕТА І РЕАЛЬНІСТЬ

Анотація

У статті розкриваються основні протиріччя між існуючими особливостями української державно-олігархічної системи і стратегічними планами кардинального удосконалення української державності, що потребує визначення принципового ставлення до олігархії як феномена, пошуків найбільш оптимальних механізмів її залучення до суспільно-реформаційних перетворень в Україні, а також аналізу реальних можливостей позитивних наслідків деолігархізації в найбільш важливих сферах суспільного життя.

Ключові слова: олігархія, державність, демократія, влада, клан, корупція, монополізація, сепаратизм.

Дивлячись на історію розвитку людства, можна з переконливістю зазначити, що проблема олігархії не є абсолютно новою, оскільки вона була і залишається постійним супутником політичних процесів, посилюючи чи послаблюючи свій вплив на них, або навіть перетворюючись на саму їх суть. Сьогодні для України проблема олігархії набула особливої актуальності, оскільки сама країна стала олігархічно-клановою. Подібна ситуація зумовила появу цілому ряду спеціальних робіт, присвячених даній проблемі як у загально-теоретичному, так і конкретно-практичному аспектах. Такі дослідники, як С.Дацюк, В.Портніков, О.Соскін, В.Василенко, В.Глазунов, М.Томенко, В.Каспрук, М.Рябчук, О.Кривдик, В.Мельничук та інші, займалися не тільки аналізом феномена олігархії в Україні, його природи і сутнісних властивостей, але й намагалися сформулювати певні концептуальні засади трансформації олігархічної системи в іншу систему, яка більшою мірою відповідає виклику часу. Усвідомлення безпосереднього зв'язку між комплексом накопичених гострих проблем в соціально-політичній і економічній сферах українського суспільства з олігархічною формою його організації викликало у 2016 році необхідність запровадження програми деолігархізації, ініційованої вищим політичним керівництвом країни.

Разом з тим, сама ця ініціатива поки що не отримала концептуальної завершеності і носить більшою мірою характер наміру, а тому викликає ряд серйозних запитань. Йдеться не тільки про розуміння природи української олігархії, але й про базові проблемні питання державного будівництва стосовно співвідношення олігархії і демократії, бізнесу і влади, політики й економіки, монополізму і ринковості, багатства і бідності, індивідуального і суспільного, свободи, справедливості і відповідальності тощо. Не менш жагучим залишається і питання стосовно того, яким чином трансформувати існуючу олігархічну систему і в яку саме модель, а ще – яким чином залучити існуючі кланово-олігархічні структури до процесу модернізації українського суспільства.

Отже, наявність таких запитань потребує подальшого ретельного аналізу олігархізму в Україні і пошуків концептуальних підходів щодо системного оздоровлення української державно-політичної і економічної системи.

Виходячи з цього, **метою** даної статті є визначення сутнісних рис феномена української олігархії та його відповідність провідним тенденціям розвитку соціальних процесів.

Завданням – аналіз особливостей української олігархії в контексті перспектив реформування українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Перш за все треба виходити із суті самої олігархії як явища.

Олігархія (від грецької *oligarchia* – "влада небагатьох") – форма державного управління або політичний режим, при якому влада зосереджена в руках невеликої групи людей – представників великого монополізованого капіталу [1] і, переважно, обслуговує їх особисті або групові інтереси, а не інтереси всіх громадян.

Основні риси олігархії ретельно аналізувалися протягом усієї історії соціально-філософської думки. Так, ця тема неодноразово виникає вже в античну добу, де олігархія чітко пов'язується з

багатством. Відомі висловлювання Солона «Немає межі багатству», «Від багатства народжується пересичення (koros), а від пересичення – чванливість (hybris)». Йому вторить Феогнід: «Хто має саме велике багатство – бажає його подвоїти», «Багатство (ta chremata) – безумство (aphrosyne) людини». Аналогічної думки дотримується й Арістотель. «Наживання статку, – зазначає він, – ніколи не буває обмеженим у досягненні мети, бо кінцевою метою тут є безмежне багатство та володіння грішми» [2, с.28].

У творах античних мислителів приваблює досить глибокий і всебічний підхід щодо різних проявів сутності олігархії. Рельєфності її особливостям надають порівняння олігархії і демократії як протилежних форм державного устрою, які принципово розрізняються за фундаментальними принципами організації суспільства.

Саме незбіг інтересів олігархів і громадян в цілому ставить під сумнів спроможність перших бути щирими прихильниками демократичних перетворень у суспільстві. Мабуть не випадково вже Сократ розмежовує олігархію і демократію. Щоправда, відстежуючи шлях, яким створюються державницькі інституції, він говорить про певне взаємопроникнення елементів обох форм правління. «Те, що посадові особи визначаються за жеребом із числа обраних, – стверджує Сократ, – робить цей спосіб схожим на демократію та олігархію. Але те, що тільки багаті громадяни зобов'язані брати участь у народному зібранні, призначати урядовців і взагалі провадити державні справи, решта ж громадян позбавлена цього, – уподібнює форму правління до олігархії» [2, с.47-48]. При цьому сам Сократ стосовно участі в державному управлінні більшою мірою симпатизує саме олігархам.

Платон, надаючи перевагу аристократії, також говорить про відмінності між олігархією і демократією, визнаючи певні їх негативні риси. Олігархія, на його думку, – це такий державний устрій, «в якому все залежить від майнового цензу, влада там у руках багатих, а бідні участі в правлінні не беруть» [8, с.248]. «Держава такого типу, без сумніву, не може бути єдиною, вона ніби складається з двох держав: одна – для бідних, а друга – для багатих; хоча вони й житимуть у одній і тій же місцині, проте завжди один до другого ставитимуться вороже» [8, с.249]. Та й сама олігархічна влада, виходячи із своєї сутності, володіє певними морально-етичними вадами: її представники відрізняються жадібністю до грошей, «вони, немов у затьмаренні, ревно плекатимуть цілком дикунський культ золота й срібла, заведуть собі вдома комори й сховища, щоб усе це було де складати й зберігати, вони обнесуть свої житла мурами, щоб там, наче у власному гнізді, могли розкішно жити», «вони нишком насолоджуються втіхами, втікаючи від закону»; вони ініціюють «засдроці й суперництво, а за їхнім прикладом і всі інші стають такими», а «якщо в державі шанують багатство й багатіїв, то починають менше цінувати добродієність чеснотливих людей»; а ще їм притаманне презирство до народу. Олігархічна влада не заохочує формування середнього класу. В олігархічних державах «майже всі бідняки, за винятком правителів» [8, с.245-251].

Пізніше й Арістотель протиставляв олігархію і демократію так само, як олігархію і аристократію (олігархію він вважав відхиленням від аристократії). «Олігархія – така форма влади, коли державні посади обіймають багаті, маючи високий майновий ценз. І навпаки, за демократії ця влада зосереджується в руках бідних громадян, а не тих, хто володіє значним статком... Олігархія – влада небагатьох» [2, с.78]. Отже, ознаками розрізнення цих форм є бідність і багатство. Відмінні засади олігархії і демократії полягають у розумінні справедливості, рівності, ролі майнового цензу, соціального походження, вихованості і шляхетності, особливостей законодавчої бази. Це дозволяє виділити й базові чесноти: для олігархії – багатство, аристократії – шляхетність, демократії – свобода. Арістотель підмітив, що олігархія, так само як і демократія, може виступати у різних видах. Це обумовлюється мінливими соціально-історичними умовами, які є результатом конкретно-специфічних особливостей розвитку кожного суспільства.

Виділяючи 4 види олігархії, Арістотель говорить про них наступним чином: «Відмітною ознакою першого виду олігархічного устрою є така: досягти державних посад можна тільки володіючи значним майновим цензом, так що злидарі, хоч і становлять значну частку громадян, не мають доступу до обіймання посад. Таке право мають ті, хто набув відповідного майнового цензу. Другий вид олігархії – той, коли досягнення посад пов'язане також із майновим цензом і коли особи, що володіють ним, заповнюють вакантні місця шляхом кооптації; якщо ця кооптація робиться з усіх (осіб, що володіють необхідним майновим цензом), то такий устрій здається більш схожим на аристократію. Коли ж тільки з певних осіб – влада буде олігархічною. При третьому виді олігархії син заступає батька. Четвертий вид олігархії той, коли наявна щойно вказана умова і панує не закон, а влада: цей вид в олігархічному устрої те саме, що в монархічному тиранія, а в демократичному те, що ми назвали його останнім видом (тобто крайньою демократією). Таку олігархію називають династією» [2, с.109].

Наявність різних видів олігархії свідчить про її здатність як форми влади і державного устрою пристосовуватися до різних обставин і відтворюватися в межах різних суспільно-історичних епох. Це дає підстави шукати навіть певні закономірності у переході певних «неолігархічних» систем в олігархічні. Саме до таких кроків вдався Р.Міхельс, який, досліджуючи процес трансформації демократичних режимів у політичній практиці ХХ століття, сформулював «залізний закон олігархії». На його думку, її поява обумовлюється такими факторами, як «запит» суспільства на вождизм, укріплення бюрократичного апарату, централізація влади, зростаючі протиріччя між інтересами керівників і членів партії та перевага інтересів й ідейних позицій керівників, зниження ролі членів партії у прийнятті рішень, перехід лідерів опозиції в ряди існуючого керівництва та ін. При цьому до загальних властивостей олігархії, пов'язаних з її природою, можна віднести і формування механізму тісного її зв'язку з корупцією, що виступає однією із найнегативніших рис влади, яка як іржа роз'їдає соціальний організм із середини, приводячи до руйнації усі державні інституції.

Власне, наведені вище властивості олігархії знайшли свій прояв у сучасному українському суспільстві, що, незважаючи на чіткі конституційні норми цілком демократичного змісту, надає країні зовсім інших рис. Як ми побачили, олігархія за своєю суттю завжди протистояла демократії і боролася з основоположними її принципами економічного, політичного і правового характеру. Отже, за такою логікою олігархія може пропонувати тільки обмежену форму демократії – таку, яка дозволить зберігати сутнісні моменти самої олігархії: зрощування з владою і доступ до розподілу загальнодержавного багатства (бюджетні кошти) на свою користь. Очевидно, що обидва моменти органічно пов'язані між собою, оскільки, з одного боку, наявність великих коштів забезпечує різноманітні механізми приходу до влади, а з іншого, – контролювання влади дає можливість мати важелі щодо використання бюджетних коштів як джерела самозбагачення. «Купуючи владу за гроші, – зазначає Арістотель, – люди, звичайно ж, розраховують на прибутки, бо звикли до них, тоді як бідна, але чеснотлива людина навряд чи надуживатиме власним службовим становищем. На це розраховує саме корисливець, який задля досягнення влади не поскупився на витрати» [2, с.64].

Не випадково деякі фахівці вживають специфічні терміни для визначення напівдемократичного стану в Україні. Так, М.Михальченко використовує таке поняття, як «напівдемократична олігархія», яка піддається автором ретельному аналізу. Серед її сильних рис він називає: змагання олігархічних кланів як запобігання формуванню авторитаризму; змушеність певною мірою захищати національні інтереси; тяжіння до проєвропейського цивілізаційного вибору (хоча роль таких рис не можна перебільшувати). Серед негативних рис: використання демократії для маскуванню правлячого режиму; незначний часток національно-етнічного українського елемента; зростання розриву у рівні життя між багатими і бідними; формування паразитичної верстви населення, що обслуговує олігархів; сприяння поширенню корупції; уникання фінансування науки, освіти і культури. При цьому варіант «напівдемократичної олігархії» в Україні, на його думку, є дещо кращим, ніж авторитаризм, навіть із «керуваною демократією» [6]. Саме така ситуація логічно передбачає збереження ключових особливостей існуючої суспільно-політичної системи, або часткове здійснення таких її змін, які в цілому не зачіпали б інтересів олігархічних груп.

Для аналізу сучасної ситуації в Україні застосовують й інше поняття – «олігополія». Це різнопланова (суспільна, економічна, політична тощо) монополія олігархів. При цьому і в економічній, і в політичній та в інших сферах олігополія «діє як зозулення – знищує все без розбору». Саме олігополія, підкреслює В.Каспрук, винна у низьких зарплатах, відсутності новацій у виробництві тощо. А отже, «олігархія – це занепад суспільства, шлях у історичне небуття». Звідси "суспільство розвинутих олігархів" не є гуманістичним суспільством, воно також не може бути демократичним. Олігархічний тоталітаризм – ось майбутнє кожної країни, котра не приборкала власних олігархів. Таким є майбутнє й України [4]. Отже, деолігархізація означає реальний шлях подальшого просування України на шляху демократичних перетворень.

Олігархія в Україні являє собою продовження, розвиток і перенесення на вищий рівень урядування кланової моделі суспільної організації, що базується на неформальних структурах влади – прихованих і потужних кланах. Як відомо, клан (гальськ. *clann* – родина або потомство) в історичному аспекті представляв собою первинний структурний елемент родової общини з внутрішнім патріархальним устроєм, об'єднаний приналежністю до спільного (реального або вигаданого) предка. Однак у сучасному вигляді найбільш розповсюдженим визначенням поняття «клан» є розуміння його в негативному смислі, як мафіозного угруповання, члени якого пов'язані між собою тісними відносинами на кшталт сімейних. Клани в українських умовах використовують державні інституції для досягнення власних вузькоприватних або корпоративних цілей, фактично привласнюючи державні функції як такі.

Поняття "клану" чи не найкраще характеризує домінуючі групи впливу на процес прийняття політичних рішень у країні. Для цього активно використовуються політичні партії, які фінансуються представниками тих чи інших кланів. Для забезпечення максимальної успішності у лобюванні своїх інтересів на вищому політичному рівні представники кланів вкладають гроші відразу ж в декілька партій, котрі звичайно використовують різну політичну риторичку, особливо під час передвиборчих перегонів. Однак відсутність у переважної більшості партій чіткої ідеології забезпечує можливість для «гнучкої трансформації» їх ідейних позицій при прийнятті рішень, необхідних для того чи іншого клану. У свою чергу, використання кланами різних політичних сил, свідчить і про їх «ідеологічну розмитість», спроможність «ховатися» за різноманітними політико-ідеологічними гаслами з метою досягнення своїх кланових інтересів. Аналогічним способом клан використовує й «групи тиску» у владних структурах, відрізняючись від останніх позірною незаангажованістю у політичному процесі. Через такі «групи тиску» клан активно лобіює (використовуючи своїх представників у владних структурах) такі урядові та парламентські рішення, які дозволяють на цілком законних підставах збагачуватися тим комерційним структурам, які належать до даного клану. І навпаки, їх власне збагачення дозволяє фінансово "підживлювати" тих політиків та державних службовців, які "проштовхують" необхідні для клану рішення.

Клановість стала невід'ємною складовою владної еліти в цілому. Адже остання в незалежній Україні формувалася за клановою ознакою – насамперед компаньйонами по бізнесу, родичами, друзями та іншими, які бачили і бачать державу як особисту годівницю. Справді, декілька олігархічних фінансово-промислово-політичних груп контролюють вибори президента (конкуренція досить жорстка), парламенту, формують уряд, суди, прокуратури, таможню, ЗМІ, регіональні органи влади тощо. Звання «олігарх» в Україні стало почесним і не заперечується самими олігархами як таке [6].

Особливість ситуації в Україні полягає в існуванні кількох фінансово-політичних кланів, які виникли за регіональною ознакою. В політичному дискурсі вони отримали назву фінансово-промислових груп. Кожний із кланів - це політико-економічне угруповання, де економічні ресурси використовуються для розширення політичної влади, а остання, у свою чергу, – для подальшого посилення економічної могутності.

Конфігурація кланів змінюється разом зі змінами конфігурації політичної влади в Україні, яка сама по собі є проявом такої клановості. Отже, будь-яка зміна влади в країні – це переструктурування кланової ієрархії з відповідним перерозподілом власності, державно-бюджетних грошей і сфер політико-економічного впливу на суспільство. Разом з тим можна виділити деякі відносно стійкі кланові утворення – донбаське, дніпропетровське, чернівецьке, вінницьке, київську сімку тощо. Всі клани борються між собою за владу. Існують протиріччя і в середині самих кланів, котрі складаються з певних внутрікланових груп. У свою чергу всі ці групи також борються між собою, вони хочуть мати власних відповідних політичних бійців, здатних проводити їхню політику на всіх рівнях владної структури. Показово, що у Верховній Раді всіх скликань спостерігається значна кількість представників різних кланів, які переважно належать до найбільш заможних людей. Логічно, що у процесі такої «корисної для потрібних людей» помітно збільшується і частка надзвичайно заможних депутатів. Так, на кінець 2015 р. серед депутатів Верховної Влади нараховувалася численна група офіційних мільйонерів – не тільки представників «старої влади», але й парламентської більшості, що прийшла на хвилі революції гідності з абсолютно революційними і навіть антиолігархічними гаслами. Лідире за кількістю мільйонерів фракція «Блок Петра Порошенка» – 27 чоловік, в «Опозиційному блоці» – 14, «Волі народу» – 12, «Відродженні» – 10, Радикальній партії – 3 і «Батьківщині» – 2 [7].

Для кланових груп дуже важливо взяти під контроль власність. При цьому предметом боротьби за власність стають все нові її складові. Сьогодні ми спостерігаємо активну спробу перерозподілу власності в галузі атомної енергетики, морських портів, землі, природних ресурсів. «При цьому, централізовані фінансово-корпоративні групи небезпечні в першу чергу тому, що вони хочуть вибудувати вертикаль, взяти під контроль всі регіони, вони a priori виступають проти будь-якої децентралізації, плюралізму і багатоманітності. Вони не можуть стерпіти, щоби десь у регіонах були люди, які не є їхніми агентами впливу, їхніми клієнтами», – пише О.Соскін [11]. А це означає, що сама кланово-олігархічна система – це руйнівна для держави система, оскільки на першому місці тут не інтереси держави, а кланові або кланово-групові інтереси, які часто виражають інтереси регіональних еліт, що, як свідчить українські реалії, здатні підживлювати ідеології сепаратизму та федералізації. Отже, деолігархізації – це спроба перенести акцент з кланово-олігархічних інтересів на інтереси загальносуспільні, загальнонаціональні, загальнодержавні як основу консолідації країни.

Ідея деолігархізації – це також пошуки нової економічної моделі. Такої, яка містила б у собі реформаційні зміни як спроби поживити процес економічного зростання через формування

адекватних мотиваційних механізмів розвитку економічних відносин, залучення новітніх науково-технологічних розробок, визначення пріоритетних напрямів виробництва, конкурентоспроможного на зовнішньому ринку, створення сприятливих умов для підприємницької діяльності, приходу закордонних інвесторів і врешті-решт підняття стандартів життя українських громадян. Одночасно ця модель має бути привабливою і для українських олігархів, здатних знайти особисту зацікавленість від залучення своїх організаційно-управлінських, фінансово-виробничих і людських ресурсів у загальнонаціональну економічну систему.

Однак за своєю природою олігархія тяжіє до монополізації економічного простору, до недопущення конкурентів, а тому гальмує процес формування ринкових відносин, руйнує малий і середній бізнес.

Олігархія в Україні була створена на недосконалій державно-монополістичній економічній системі радянського зразку, яка характеризувалася несамостійністю і фрагментарністю в масштабах загальної радянської економіки, енергомиськістю, сировинною спеціалізацією, неефективністю. Такою вона залишилася і сьогодні, хоча певною мірою змінилася форма власності. Тобто, державна власність перетворилася переважно на олігархічну, де лівова частка активів сконцентрована у таких галузях, як металургія, добувна промисловість, енергетика, хімічна промисловість, а підприємства з високими технологіями складають лише 5% від загального складу. Як показує практичний досвід, підприємства «сировинного» сектору дають малу додану вартість, відрізняються низькою рентабельністю і значною мірою є збитковими. Результатом стає мала заробітна плата і соціальні платежі, низькі пенсії, відсутність адекватних доходів бюджетів, нестача грошей на модернізацію і створення робочих місць тощо. Похідними наслідками функціонування такої економіки є неефективний експорт (33% чорні метали та вироби з них, 15% мінеральні продукти, 13% продукція рослинного походження, 9% продукція хімпрому), неефективний імпорт (95% продуктів легкої промисловості, 82% ліків, 35% газу і нафти), від'ємне сальдо торговельного балансу (продаємо дешево, з низькою доданою вартістю, сировину; купуємо дорого, з високою доданою вартістю, продукцію), перманентна загроза девальвації гривні, нестача ресурсів державного бюджету, нарощення державного боргу і загроза дефолту, відсутність потреби в якісній робочій силі, бідність [5].

Це свідчить про те, що українська олігархія є породженням і подальшим стимулятором застарілої системи економічних відносин. Її гальмуючий вплив проявляється і в тому, що олігархи намагаються зберегти контроль над грошовими потоками, державними підприємствами, оборонним сектором, а використовуючи владні важелі, – здійснювати керівництво фінансово-економічними процесами у «ручному режимі». Олігархічні інтереси стоять за боротьбою за приватизацію державних підприємств. Адже саме в іноземних інвесторах і найбільш імовірних іноземних майбутніх власниках таких підприємств вітчизняні олігархи бачать своїх прямих конкурентів при проведенні прозорих тендерів, оскільки це означає руйнацію вже налагоджених схем отримання більшої частини доходів через «своїх» керівників підприємств і «свої» державно-управлінські структури. Економічна міць олігархів базується на їх політичних зв'язках, наближеності до правлячих кіл, можливості забезпечувати собі бізнесові привілеї на вищому рівні прийняття стратегічних рішень.

Тому українську олігархію в цілому навряд чи можна охарактеризувати як економічно креативний шар суспільства, тобто такий, що здатний сприяти розгортанню національних промислових потужностей. Навпаки, походження олігархічних «фінансово-економічних основ» – це результат конвертації влади, посад, партійних і родинних зв'язків тощо у гроші. З іншого боку, олігархи можуть конвертувати свій фінансово-економічний капітал в політичний, а останній, у свою чергу, – ще в більші матеріальні ресурси. Це дає відповідь на запитання, чому процес економічних реформ в Україні просувається так повільно.

Українська олігархія є найбільшим стимулятором корупції у країні, фактично перетворивши її на механізм державного управління. Відомо, що корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди. Очевидно, що таке явище тією чи іншою мірою спостерігається у кожному суспільстві. Однак саме олігархія створює необмежені можливості для надзвичайного посилення корупції, що обумовлено фактичним злиттям влади, бізнесу, правоохоронної системи і криміналітету. Міцність такого зв'язку стала результатом історії і природи української олігархії. До того ж у своїй масі вона не представляла національно-державницьку складову українського соціально-політичного руху і фінансово-комерційної діяльності, що виступало гальмуючим фактором розвитку української державності і націотворення.

Її виникнення було підготовлене українським комуно-радянським минулим. Як владна система вона почала складатися ще за часів Л.Брежнєва, коли відбулося зрощення частини партійної

номенклатури з криміналітетом та правоохоронними органами. А номенклатурно-кримінальна тіньова економіка з набуттям Україною незалежності була просто легалізована. Вкравши спочатку всі партійні, а потім і народні гроші, ці хижаки кинулися грабувати країну – те єдине, що вони вміли й до чого прагнули [3].

Саме за таких передумов сьогоднішня українська олігархія представляє собою певний симбіоз залишків представників/нащадків колишньої компартійно-комсомольської системи, що зберегли для себе високі адміністративно-управлінські і політичні посади, вихідців з кримінальних структур і частково удачливих підприємців нової генерації. Специфічні умови розвитку української держави перехідного періоду, яка знаходилася на етапі реформатування попередньої командно-адміністративної радянської політико-економічної моделі на пострадянську, а фактично буржуазну, з ознаками первинного накопичення капіталу, дозволяла використовувати відповідні – легальні, напівлегальні і нелегальні – засоби накопичення капіталу: фінансові піраміди, штучне банкрутство підприємств з метою їх купівлі за безцінь, рейдерські захоплення різноманітних об'єктів, перетворення промислових підприємств на металобрухт тощо. Особлива фінансово-комерційна активність спостерігалася навколо підприємств ВПК, які традиційно представляли собою складні інтеграційні комплекси вже нового СНД-шного простору. А це обумовлювало тісні зв'язки між олігархічними групами різних новостворених політичних суб'єктів даного простору і у першу чергу – Російської Федерації. Показово, що наявність у таких зв'язках інтересів саме міжнародних кримінальних груп теж віддзеркалилась на характері українського олігархату.

Крім того, певна частина цього олігархату значною мірою була пов'язана з російською газовою трубою – міцним важелем економічно-енергетичної залежності України від Росії. І тут особлива роль належала президенту Л.Кучмі, ставленнику Росії, кампанію обрання котрого фінансував і підтримував Кремль, а прихід котрого до влади у 1994 р. тодішній керівник військової розвідки України О.Скіпальський назвав спецоперацією Москви. Не випадково Л.Кучму часто ототожнюють з батьком нинішньої олігархічної системи відносин у країні [3]. Більше того, на думку В.Каспрука, саме Л.Кучма «був ставленником, олігархолобом і олігарховодом-селекціонером цієї специфічної породи населення [4].

Л.Кучма, по суті, породив Януковича, режим якого став співучасником російської військової агресії щодо України. Чи був Кучма державником? На це запитання чітку відповідь дає В.Василенко: «Частково з цим можна погодитись, – вважає колишній дипломат. – Адже він справді чимало зробив у плані розбудови адміністративної вертикалі. Ось тільки він будував не українську Україну, а просто міцну вертикаль влади під себе» [3]. З іншого боку, саме Л.Кучма максимально розширив канали проникнення російського олігархічного бізнесу в українські економіку і політикум.

Що стосується появи нової генерації українських олігархів навколо енергетичних україно-російських систем, то вона бере початок з відомих угод між В.Чорномірдіним і Л.Кучмою, які закріпили «формули» закупки російського газу. Суть цієї «формули» була простою – ми отримували дешевий газ, а в обмін погоджувалися з корупційною схемою постачання через різноманітні фірми-прокладки, які ділилися доходами з російськими «газовими генералами». Так, «Газпром» перетворився на кишеню російського авторитаризму, а в нас з'явилася група ділків, що збагачувалися на посередництві. Це і Д.Фірташ у своїй «хімічній» іпостасі (це газова ціна, що підтримувала низьку ціну на український товар), це і Р.Ахметов (дешевий метал, котрий витримував конкуренцію тільки завдяки газовій ціні), це і В.Пінчук (пряме постачання труб для «Газпрому»)... «Якщо б не було цих угод, якщо б не було дешевого російського газу, – прямо пише В.Портніков, – то не було б ані української олігархії, ані відсутності реформ, ані В.Януковича. А Україна вже років 10 як була б у НАТО і років 5 – як в ЄС. Ось що відбулося з-за цієї ціни, котрій так раділи українці 20 років тому». Але негативні наслідки були такими глибокими, що «навіть події 2004 року не розірвали порочного кола, а призвели лише до появи нових схем і формул» [9].

Звідси стає очевидним, що саме з певними українськими олігархічними колами, які давно були тісно вплетені у кланово-олігархічну систему РФ, пов'язані драматичні події з анексією Криму і військовий конфлікт на Донбасі, де збіглися давніші геополітичні інтереси Росії щодо України з боку путінського режиму і російського олігархату та інтереси відповідних українських кланово-олігархічних структур, які намагалися зберегти у такий спосіб (навіть ціною державної зради) свій політико-економічний вплив на дані регіони, а через них і на Київ після подій на Майдані у 2013-2014 рр. Саме в олігархічній природі нинішньої української влади, що прийшла на зміну правлінню В.Януковича, треба шукати і відповіді на запитання стосовно гальмування будь-яких юридичних процесів та політико-економічних і кримінальних санкцій проти навіть найбільш одіозних представників попередньої влади (переважно олігархів та їх найближчого оточення), перманентно

«невдалого» правового забезпечення позовів до міжнародних інстанцій щодо повернення вкрадених режимом Януковича величезних коштів, непослідовної і подвійної політики відносно відвертого зовнішнього агресора в політико-економічній і правовій площинах, нерішучості у прийнятті санкцій проти анексованого Криму, відсутності зрозумілої стратегії розв'язання військово-політичної кризи на Донбасі (показово, що навіть інтереси України у Мінських переговорах «відстоюють» представники українських олігархічних кіл, що мають або бізнесові інтереси на окупованій території України і в Росії, або тісно пов'язані з політико-олігархічними кланами РФ), млявості військових дій на східному фронті, які не акцентуються на перемозі над ворогом, а спрямовуються на стримування наступальної енергії власних збройних сил, розповсюдженні відверто песимістичної інформації та дискредитації національно-патріотичних формувань. Це цілком закономірно, адже, як зазначав у свій час Платон, олігархи, «найвірогідніше, не зможуть провадити жодної війни, тому що або мусили б удатися до послуг натовпу, давши йому зброю, і тоді боялись би його більше, ніж ворогів, або, відмовившись від такої допомоги, повністю проявити себе на полі бою справжніми олігархами, а їх було б там небагато, і, до того ж, вони не захотіли б нести воєнні видатки, бо над усе люблять гроші» [8, с.250].

Особливістю української олігархічної системи є і те, що наявність базових кастових інтересів забезпечує тісний взаємозв'язок і порозуміння олігархів різних мастей. Не випадково використовується навіть таке поняття як «олігархічний консенсус», яке означає взаємну (політико-економічну і юридично-правову) підтримку українських олігархів незалежно від їх поділу на проєвропейських і проросійських, на тих, хто уособлював владу В.Януковича і тих, хто представляє нинішню політичну владу в Україні. Це проявляється і в тому, що фактично жодний з тих, хто організував і підтримував сепаратистські тенденції і рухи на Кримському півострові і на Донбасі, розхитував політичну ситуації на Півдні і Сході країни, сприяв військово-політичному залученню Росії до розв'язання внутрішньополітичних проблем в Україні, до сьогоднішнього дня не поніс реального покарання. Це спостерігається і в тому, що нинішня влада намагається допомогти уникнути економічних санкцій чи зняти їх з тих, хто мав відношення до попередньої влади і приймав участь у фінансуванні антидержавних програм і сепаратизму, створенні масштабних корупційних схем, руйнуванні вітчизняної економіки, розкраданні величезних коштів із державного бюджету, вивезенні капіталу за межі країни, у тому числі через офшорні зони тощо.

А Крим і Донбас для певної частини українських олігархів залишаються безпосередніми зонами власного збагачення, або засобами опосередкованого отримання фінансово-економічних чи політичних привілеїв за рахунок активного використання всієї структури української законодавчої, виконавчої і судової влади. Отже, йдеться не тільки про збереження господарських і торговельних зв'язків між материковою частиною України та її анексованими територіями, але й про низку інших моментів. Серед них особливе місце посідають, зокрема наступні:

1. Війна як аргумент на користь збільшення податків з населення, котрі накопичуються у державному бюджеті, даючи можливість приймати наблизеним до влади олігархічним структурам участь у подальшому його розподілі на власну користь.

2. Організація нових схем військового замовлення і військового постачання, вигідних певним кланово-олігархічним групам.

3. Можливість гальмувати прийняття соціальних програм, котрі потребують бюджетних коштів.

4. Перетворення зони конфлікту на зону нових легальних чи контрабандних фінансово-прибуткових трафіків, які до того ж часто забезпечуються спеціальними засобами підтримки.

5. Отримання додаткових валютно-фінансових надходжень на допомогу людям і територіям, що постраждали, від іноземних економічних і політичних структур з можливістю їх подальшого розкрадання.

6. Використання образу «зовнішнього ворогу» для «списування» власних прорахунків у політичних і економічних справах (відсутність чіткої економічної стратегії і економічних реформ, зрозумілої фінансово-грошової політики, механізму долання безробіття, соціальних програм тощо).

Таким чином, деолігархізація – це і реальна можливість руйнування політико-економічних передумов сепаратизації, регіоналізації і змови з олігархічно-кримінальною російською владою, а відтак – вихід на нові рубежі у розв'язанні військового конфлікту з Росією.

У зв'язку з вищевикладеним виникає правомірне запитання, чи існують реальні можливості для долання олігархічної системи? Без сумніву, логіка розвитку світової історії свідчить, що врешті-решт будь-яка олігархія перетворюється на іншу свою форму чи демократію. Значною мірою це обумовлюється й тим, що вже в надрах самої олігархічної системи закладаються певні руйнівні для неї процеси. Позначається це і наявністю об'єктивної необхідності реформування суспільно-політичної і економічної системи на більш сучасну – деолігархізовану.

Однак нам відомі й численні приклади цілеспрямованої боротьби з олігархією. Один з них – державно-реформаційний, який застосував Солон. Він поновив демократію і якнайкраще облаштував державний устрій, поєднавши різні його складники: ареопаг – орган влади, притаманний олігархії, коли обрання на найвищі посади нагадувало ознаки аристократії, але суд був народним. Тож Солон зберіг ті дві інституції, що існували раніше, – ареопаг та органи влади на засадах виборності, – проте демократію увів через суди присяжних, куди мали доступ усі громадяни [2, с.64-65]. Інший спосіб, репресивно-правовий – практика остракізму – вигнання з країни тих осіб, що вирізнялися своїм надзвичайним впливом, чи багатством, чи популярністю, або ж чимось іншим, що було дуже чутливим для держави. При цьому остракізм вживався лише на певний термін. Цей засіб (остракізм), на думку Арістотеля, є універсальним у застосуванні взагалі до всіх форм державного устрою [2, с.89-90].

Що стосується сучасної української реальності, то тут також існують різні підходи щодо послаблення влади олігархів. О.Соскін зазначає, що «всі незалежні регіони, які вважають, що вони антиолігархічні, антикланові, які стоять на державницьких, патріотичних, національних позиціях, які обстоюють модель децентралізації, розвитку місцевого самоврядування, народного капіталізму, повинні консолідувати свої зусилля проти кланово-олігархічного режиму» [11]. Дещо інакше на розв'язання цієї проблеми дивиться В.Каспрук. На його думку, «треба перетворити багатія-олігарха на просто багатія, а його бізнес з паразитичного – на цінніснотворчий. Для цього необхідна конкуренція, потрібні єдині і прозорі правила гри в економіці і політиці» [4].

У будь-якому разі, такі зміни не можуть відбутися «автоматично». Для їх реалізації потрібна максимальна активізація громадянського суспільства, яке сьогодні вже реально заявило про себе, політична воля і широкий спектр свідомих і цілеспрямованих соціально-політичних перетворень, серед котрих особлива увага має надаватися механізму відділення бізнесу від влади, удосконаленню законодавчої системи, комплексу заходів по боротьбі з корупцією, вдаль кадровій політиці, забезпеченню незалежності гілок влади, демонополізації економіки, підтримці малого і середнього бізнесу тощо.

До того ж слід враховувати і стан самого українського олігархату як явища різноликого і різношерстого, де певна його частина і досі «зав'язана» на кримінальний чи напівкримінальний бізнес, який, зрозуміло, легше робити на сході, за російсько-есенгешними методами. Для деякого з них правова держава європейського типу не лише шкідлива, а й смертельна. Але є й інша – менша, а проте кмітливіша й динамічніша – частина олігархії, котра усвідомлює стратегічні вигоди від «розпрозорення» бізнесу, встановлення чітких правил гри, стабільної демократії та інтеграції у євроатлантичні структури [10].

Висновки

Підсумовуючи вищенаведене, можна зазначити, що державна програма деолігархізації в Україні це:

по-перше, об'єктивна складова загальноісторичного процесу зміни форм державного управління або політичного режиму, у даному випадку олігархічної на демократичну;

по-друге, відповідна точка для всебічного ґрунтового аналізу стану сучасного українського олігархізованого суспільства, його системних вад і стратегічних прорахунків;

по-третє, важлива складова ідеології і практики комплексного реформування в Україні, спрямованого на долання сукупності негативних наслідків, зумовлених функціонуванням кланово-олігархічної державної політико-економічної системи як трансформованої державно-монополістичної моделі радянської доби, яка зберегла усі свої сутнісні вади;

по-четверте, реальні кроки на шляху вибору чіткої політико-економічної моделі розвитку країни, принципового вирішення питання про міру і механізми залучення/відлучення олігархів до/від реформаційних перетворень в державі;

по-п'яте, можливість знаходження дієвих заходів щодо руйнування соціально-економічного підґрунтя сепаратизму, розв'язання україно-російського конфлікту в інтересах України і відновлення територіальної цілісності української держави.

Список посилань

1. «Академік». Значення слова «олігарх» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova/202779/>.
2. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
3. Василенко Володимир: «Наша незалежність не примха долі, а закономірність» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/117345>

4. Каспрук В. Українська олігархія: Моя відповідь Кучмі // Українська правда, 21 липня 2008 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2008/07/21/3497053/?attempt=1>.
5. Мельничук Віталій про олігархічний капіталізм // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=4o5IPNtlpuQ>
6. Михальченко М. Політична система в Україні: що ми модернізуємо? // Віче. - №1. – Січень 2011. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2358/>.
7. ОПОРА назвала самых богатых депутатов в Верховной Раде // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://news.mail.ru/politics/24106964/?frommail=1>.
8. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
9. Портников В. Конец газовой «халявы» // [Электронный ресурс] / - Режим доступа: <http://obozrevatel.com/blogs/10246-konets-gazovoj-halyavyi.htm>.
10. Рябчук Микола: «Я – український космополіт» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/media-corp/2008-08-28/40242>
11. Соскін О. Олігархічні клани борються між собою за встановлення контролю над атомною енергетикою, портами і землею // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/news/3713.html>.

References

1. "Академик". Znatcennya slova "oligarh". – Regime to access: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova/202779/>.
2. Aristotel. Politika / Per. z davnjogr. ta peredm. O. Kisluka. – K.: Osnovi, 2000. – 239 s.
3. Vasilenko Volodymyr: «Nasha nezalzhnist ne primha doli, a zakonirmnist. – Regime to access: <http://tyzhden.ua/Society/117345>
4. Kaspruk V. Ukrainra oligarhiya: Moya vidpovid Kuchmi // Ukrainka pravda, 21 lipnya 2008 r. – Regime to access: <http://www.pravda.com.ua/articles/2008/07/21/3497053/?attempt=1>.
5. Melnichuk Vitali pro oligarhichni kapitalizm. – Regime to access: <https://www.youtube.com/watch?v=4o5IPNtlpuQ>
6. Mihalchenko M. Politichna sistema v Ukraini: scho mi modernizuemo? – Regime to access: <http://www.viche.info/journal/2358/>.
7. OPORA nazvala samih bogatih deputatov v Verhovnoi Rade. – Regime to access: <https://news.mail.ru/politics/24106964/?frommail=1>.
8. Platon. Derzhava / Per. z davnjogr. D. Koval. – K.: Osnovi, 2000. – 355 s.
9. Portnikov V. Konets gazovoi «haljavi». – Regime to access: <http://obozrevatel.com/blogs/10246-konets-gazovoj-halyavyi.htm>.
10. Rjabchuk Mikola: «Ja – ukrainski kosmopolit». – Regime to access: <http://www.telekritika.ua/media-corp/2008-08-28/40242>
11. Soskin O. Oligarhichni klani borutsja mizh soboj za vstanovlennja kontrolju nad atomnoju energetikoju, portami i zemleju. – Regime to access: <http://soskin.info/news/3713.html>.

Таран В.А.

доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры философии
Запорожского национального университета
(г. Запорожье, Украина)
apitar@mail.ru

ДЕОЛИГАРХИЗАЦИЯ: ЦЕЛЬ И РЕАЛЬНОСТЬ

Аннотация

В статье раскрываются основные противоречия между существующими особенностями украинской государственно-олигархической системы и стратегическими планами кардинального усовершенствования украинской государственности, что требует выработки принципиальных позиций по отношению к олигархии как феномену, поисков наиболее оптимальных механизмов ее включения в социально-реформаторские сдвиги в Украине, а также анализа реальных возможностей позитивных последствий деолигархизации в наиболее важных сферах общественной жизни.

Ключевые слова: олигархия, государственность, демократия, власть, клан, коррупция, монополизация, сепаратизм.

TARAN V.

Doctor of Philosophical Sciences, Professor.
Professor of Department of Philosophy,
Zaporizhzhya State University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
apitar@mail.ru

DEOLIGARCHIZATION: PURPOSE AND REALITY

Summary

In the article some aspects of ideology and practice of deoligarchization, as an important part of system reformation in Ukraine are presented. The problem consists in abstract perception of phenomenon and concept of "oligarchy". The author shows substantial features of the oligarchy as a form of state administration, that in spite of some positive features, during all history demonstrated the desire of boundless riches, thirst for power, contempt to people. In any modifications it has always adhered to the opposite to democracy positions about understanding of freedom, justice, equality, human rights or has supported limited forms of democracy, that can be observed in Ukraine now.

The oligarchy in Ukraine presents the continuation, development and transference on the higher level of the clan model government of public organization.

The clan-oligarchic system is the destructive for the state system, as first and foremost for it is not state interests, but the interests of clan or clan-group which often express interests of regional elites, that, as the Ukrainian realities testify, can feed the ideas of separatism or federalisation.

The oligarchy is always oriented on the monopolization of all spheres of public life. The gravitation to monopolization of economic space does not assist the cultivation of creative economic ideas, hinders the process of forming of market relations, small and midsize business, hinders determination of progressive model of the Ukrainian economic system. Economic power of oligarchs is based on their political connections, the closeness to the ruling circles, the possibility to provide especially favourable conditions for doing business to themselves at the level of adoption of state decisions. In turn, consolidation of power and business creates unlimited possibilities for the excessive strengthening of corruption in the state. The corruption even has transformed into the mechanism of state administration.

The specificity of the Ukrainian oligarchy is its genetic connection with the soviet social and political system and criminality, maintenance of close contacts with the financial, industrial and political structures of Russia. Structurally it is heterogeneous and inconsistent in the national-patriotic orientation, traditionally it does not represent national component of Ukrainian social-political movement, and state interests have usually yielded to the personal benefits. Therefore it is possible to assert that the oligarchy has come forward and comes forward now as a hinder factor of the development of the Ukrainian state and political nation.

It can be claimed that the invasion of the Russian troops to the Crimea with following annexation of it and military conflict in Donbas was connected with the certain Ukrainian oligarchic circles which long ago have been closely intertwined in the clan-oligarchic system of Russia. It has become the result of coincidence of ancient geopolitical interests of Russia in as to Ukraine from the side of the Putin`s regime and of interests of any Ukrainian clan-oligarchic structures, which by such method tried to save thier political and economic influence on these regions and the whole country after events on Maydan in 2013-2014. Modern events in the Crimea and Donbas prove the ability of the certain Ukrainian oligarchic clans to use a military conflict as a mean of achievement of there own economic and political interests.

All this exposes contradiction between the essential features of the Ukrainian oligarchy and aspiration to cardinal improvement of the Ukrainian state system.

Consequently it is necessary to determine the fundamental attitude toward an oligarchy and to search the most optimal mechanisms of its involvement in the socio-reformatory transformations in Ukraine, and also demonstration of the real possibilities of positive consequences of deoligarchization in the most essential spheres of reorganization of the public life.

Key-words: ideology, oligarchy, democracy, deoligarchization, power, clan, corruption, monopolization, separatism.

УДК: 316.4

УТЮЖ И.Г.

доктор философских наук, профессор,
зав. кафедрой общественных дисциплин
Запорожского государственного медицинского университета
(г. Запорожье, Украина)
utyh13@ukr.net

КОНТУРЫ СОЦИАЛЬНОЙ СИНГУЛЯРНОСТИ: СУЩЕСТВОВАНИЕ В РАСПАДАЮЩЕМСЯ СОСТОЯНИИ

Аннотация

В данной статье анализируются проблемы общества, человека связанные с образами будущего. Рассматривается современная ситуация социального как «распада», «предела», «непрерывного прерывания» или сингулярности. В статье сингулярность концептуализируется как символичность индивида в условиях порядка или квази-порядка.

Ключевые слова: сингулярность, образы будущего, радикальная субъективность, глобализация, индивид, социальность.

Актуальность темы статьи обусловлена тем, что наше общество находится в трансформационном состоянии, где смысловое поле людей уходит в вечные моральные вопросы бытия: «есть ли справедливость?», «что такое социальная справедливость?», «можно ли ждать от кого-то помощи?». И таких морально-личностных вопросов очень много и все они от исторической памяти, от обид, психических травм, одиночества и т. д. Ведь человеку нужны формы, модели идентификации, когда ему есть чем гордиться, нужны объединяющие модели.

Объясняется это тем, по мнению З. Баумана, что «объективный, а отчасти и неотвратимый характер современного социального развития, сопряженного с усилением роли неконтролируемых человеком сил и тенденций, с нарастанием в обществе неуверенности и неопределенности, с подавлением тех проявлений человеческого духа, которые в прежние эпохи вдохновляли людей к лучшей жизни» [1, с. 4]. И как результат данные обстоятельства порождают ответную, защитную реакцию человека – акцентировать внимание на собственных проблемах, на эволюции предпочтений и целей личности [1].

З. Бауман отмечает, что современное общество вступает в модель индивидуализированного пространства, где «частное» превалирует над «общественным». Личное и общественное остаются неразрывно связанными, но жизнь человека становится уже не столько взаимодействием с обществом, сколько «биографическим разрешением системных противоречий», к возникновению которых он по большей части не имеет никакого отношения.

Индивидуализация – это отрицание форм социального, индивидуализация – это надолго, индивидуализация – это концепт «индивид – одиночка - сингулярность», эпоха мегаструктур закончилась. И что тогда нас ждет? Ведь парадокс и трагедия для современного человека в том, что его «нарциссическое либидо» (Ж. Липовецки) по-прежнему нуждается в Другом. А как отмечает Решетников М. М.: «на фоне последовательного усиления государственно-охранительного аппарата во всех развитых странах граждане чувствуют себя все менее защищенными. Если довести этот тезис до крайности и апеллировать к преобладающим чувствам европейцев, то получится мягко говоря, малоприятный вывод: государство еще может кого-то наказать, но в ряде случаев и ситуаций уже почти никого не может защитить, включая депутатов, меров, банкиров, бизнесменов, олигархов, губернаторов...» [2, с.167].

Многие люди никак не ожидали, что им предстоит наблюдать такие изменения человека во времени, словно детство прошло в одном мире, а доживают они в совершенно другом мире других людей.

В данной статье нет смысла обсуждать политическую, экономическую составляющую данной проблемы. Мы как философы должны констатировать, что попытки совершать социальные преобразования на платформе экономизма и политизма терпят крах. Большинство из принимающих стратегические решения все еще не осознают, что люди живут прежде всего в ментальном и духовном мире, в мире индивидуальных особенностей и страстей, а уже затем – в государственном, экономическом, политическом пространстве. Поэтому **цель нашей статьи** – проанализировать

современную диалектику личного (частного) и общественного, рассмотреть современную ситуацию социального как «распада», «предела», «непрерывного прерывания» или сингулярности. Попытаться концептуализировать сингулярность как символичность индивида в условиях порядка или квази-порядка.

Проблемой сингулярностей, образов будущего, постчеловечества занималась и занимается плеяда современных западных и отечественных философов, среди них З. Бауман, Ж. Липовецки, М. Фуко, Ж. Бодрийар, Ж. Лиотар, Ж. Деррида, Т. Чеснокова, М. Решетников и многие другие.

Сегодня мы не хотим замечать, что не только на постсоветском пространстве, а и во всем европейском мире наблюдается кризис существующей формы государственной (демократической) власти и ее институтов. Лиотар данную ситуацию называет идейным распадом: «недоверие к метанарративам» и меркантилизация знания. Философ пишет: «Больше не вдохновляет стремление «догнать» Германию, что в общем-то предлагал президент Франции как цель жизни своим соотечественникам. К тому же, может ли это быть целью жизни? Такая цель остается на усмотрение каждого. Каждый предоставлен *сам себе*. И каждый знает, что этого «самому себе» - мало... «Самость» это мало, но она не изолирована, а встраивается в сложную и мобильную, как никогда, ткань отношений. Независимо оттого молодой человек или старый, мужчина или женщина, богатый или бедный, он всегда оказывается расположенным на "узлах" линий коммуникаций, сколь бы малыми они ни были [3, с. 38].

Ж. Деррида презентует современную реальность как непрерывную деконструкцию [4], отсутствие реального производства, и жизнь в симуляционной реальности, а также имплозия социального – взрыва, обращенного внутрь. «Массы становятся все более плотной сферой, в которую направляется все социальное, чтобы испытать имплозию и раствориться в непрерывном процессе симуляции» (Ж. Бодрийар) [5, с. 95], и как результат появление феномена квази-социальности (непрерывное хаотическое полилогическое производство виртуальных образов, непредсказуемым образом активизирующихся, воплощающихся в действительности – ризомы (Ж. Делез)) [6].

Люди оказываются в ситуации общества распада (общество постмодерна). Общество в котором отсутствует социальная культура и, как отмечает И. Сайтарлы, «если человеческие отношения и порождаемые ими ценности действительно придают смысл современной экзистенции, то возможно, постчеловечество осознает необходимость создания институтов, укрепляющих его совместное бытие, превращая тем самым социальный апокалипсис, выраженный в словах одного отчаявшегося философа «Ад – это другие»» [7].

Но пока, как ни странно современное общество существует, и существование возможно и в распадающемся состоянии, даже достаточно длительное существование. И как отмечает Пилюгина Е., такое состояние «на пределе» обозначается как «непрерывное прерывание», или сингулярность. Обращение к множественности современных стратегий понимания человека подразумевает концептуализацию сингулярности как символичности индивида в порядке или квази-порядке современности. [8]

Необходимо построение проблемного поля и создание соответствующего дискурса, где была бы возможность целостного рассмотрения сингулярности (в качестве сингулярных субъектов может выступать не только индивид или социальная группа, общность, но и социальный институт, и собственно социальный дискурс, – все то, что способно принимать, производить, транслировать значения [Пилюгина Е. В.]). В нашем исследовании мы обратимся к анализу индивида – сингулярности – одиночки в символическом порядке постиндустриального, постинформационного пространства современной культуры, которую еще также и стало модно называть постсингулярной (и смыслы постсингулярной действительности нам еще предстоит понять и осознать).

Центром внимания проблематики «индивид-одиночка-сингулярность» является корреляция устойчивого-разумного-символического порядка культуры и радикальной субъективности, что развернуто в проективных пространствах социального и индивидуального. Как один из примеров проективного пространства можно презентовать аналитику фрагмента постиндустриального общества, в котором противоречие между ментальными кодами людей индустриального и постиндустриального общества настолько очевидны, что не осмыслять это просто нельзя (это как одна из сингулярностей, которую мы должны преодолеть).

Анализируя постиндустриальное общество, мы четко определяем различие между людьми индустриального и постиндустриального общества в различиях требования к ним со стороны самого общества. Структура психики человека, ее функции не меняются – меняется их содержание. Как отмечает Юрьев А. И., содержание меняется настолько радикально, что человек становится не просто неузнаваемым, а с ним подчас становится невозможным диалог, совместная деятельность, быт. Можно

себе представить, если посадить к экрану телевизора наших бабушек рядом с внуками и показать им «секс в большом городе», 15 убийств и насилий каждый день, новости клочками, феноменально пошлую рекламу каждые 10 мин и др. [9].

Люди индустриального века не были простаками и неумехами, как отмечает автор. При этом полет на самолете представлялся подвигом нашим дедушкам и прадедушкам, ходившим в шторм под парусами, лихим наездникам, охотникам – медвежатникам. Это и есть эффект «потрясенных простых людей». Даже великий физик Резерфорд, столкнувшись с началом квантовой теории Бора, сказал: «Вероятно, процессы в моем мозгу происходят весьма медленно, но я вынужден признаться, что не все и не совсем понимаю...» [9, с. 279]. Сама глобализация – явление, которое поражает воображение индустриального поколения и которого не видят люди постиндустриального поколения. Для них нет проблем.

В нашей реальности проблема и заключается в том, что происходит новый виток глобализации, а исход зависит от удельного веса в стране людей постиндустриального типа. Людей с новой, качественной картиной мира, где они не нуждаются во внешней защите от порнографии, наркотиков, алкоголя, лени. Как пишет Юрьев А. И.: «глобализация – это исчезновение «оградительной цивилизации» и начало «открытой цивилизации», что приведет к исчезновению «человека, коллективно защищенного» и появлению «человека, индивидуально защищающегося» [9, с. 280].

«Человек, индивидуально защищающийся», и есть та сингулярность, которая отказывается играть пассивную роль жертвы глобализации, а самое главное – такой индивид не способен на дискурс, под которым понимается даже не диалог, а полилог, – но не самих субъектов, а тех значений, которые содержат в себе и могут проецировать субъекты.

Поэтому глобализация это не объединение всех государств и народов в единое планетарное образование, а это планетарная интеллектуальная машина, уходящая из под контроля человека. Из-за своей сложности, масштабности глобализация недоступна для «регулирования» или «отключения» силами ни одного, ни группы самых гениальных ученых современности. Поэтому глобализация никому не принадлежит, никому «не повинует», «живет для себя» и по «своим законам», не принимает во внимание переживания людей и не делит их на своих и чужих.

Подобную ситуацию «современную действительность как сингулярность и совокупность сингулярностей» определяет Ж. Делез. Философ говорит о ведущей роли значений в осуществлении такой действительности (планетарная интеллектуальная машина): бытие есть производство смысла бытия, бесконечное ветвление множества смыслов [6], в результате чего изначальное «пустое место» начинает вдруг циркулировать, а доиндивидуальные и безличные сингулярности начинают «говорить», выражая себя через «говорение», коммуницировать друг с другом [6].

Это коммуникация сингулярностей или способность сингулярностей к коммуникации – «открытость связи несвязности», в результате чего достигается обращенность сингулярных субъектов друг к другу [8]. Под «открытостью» понимается готовность к отношениям, но не сами отношения (вот что имеется ввиду под «открытой цивилизацией», эпоха мегаструктур прошла, пришло время одиночек-сингулярностей).

Пилюгина Е. очень хорошо отмечает и анализирует социальное измерение сингулярности: «В социальном измерении сингулярностью может быть как индивид, так и общность, и даже отдельное проявление социальной жизни. Трансформация социальных элементов в социальные сингулярности происходит посредством их взаимодействия; способом бытия сингулярности является резонансная связь: суть не в самих сингулярностях, а в их связи, интеракции. При этом, сингулярность никогда не является конечным элементом, включая и включаясь в другие сингулярности, составляя конфронтации, или, напротив, синергию с другими сингулярностями. Между сингулярностями не существует иерархии: каждая может, как раковая клетка или вирус, вдруг заполнить все социальное пространство и также мгновенно раствориться, но не исчезнуть окончательно. Сингулярности актуализируются и осуществляются в процессе перехода, трансгрессии – индивидуального в социальное, виртуального в реальное, истины в ложь и обратно. Сингулярности предстают как события, источники и результаты событий; «событийность» и «сингулярность» – соизмеримые и реверсивные понятия. Сингулярности имеют волновой (сериальный), а не корпускулярный характер, то есть, существуют до тех пор, пока развиваются: бессмысленно говорить о событиях прошлого, которые не связаны, не отражаются в настоящем или не проецируются в будущее» [8].

Пример глобализации, как техносферы, заложником которой стал человек. Ведь нынешний этап глобализации связывают с особым моментом в истории, который назвали сингулярностью. Ученые создали техносферу из лучших побуждений, материализуя во благо человека свои открытия в

математике, физике, биологии. Фактически глобализация – это совокупная научная идея, самостоятельно живущая в объединенной массе технических и логических устройств, которые обеспечивают жизнь человеческого общества. Эти устройства нельзя остановить, человечество погибнет без них. Получилось так, что несогласованные действия многих поколений технократов создали явление, которое, с одной стороны, освободило человека от голода и непосильного труда, но, с другой стороны, открыло дорогу всем возможным искушениям его плоти и души. Закрыть второе (искушение) – значит уничтожить и первое (достижение).

Глобализацию можно сравнить с информационным климатом планеты, который влияет на организм человека и с ним не поспоришь, и не вступишь в диалог (как с ветром, он везде и он нигде). Глобализация как «мировая паутина» уже приступила к своеобразной «мировой интервенции», а ее результаты поставили под сомнение весь мировой порядок.

О глобализации, как техносфере, как интеллектуальной программе заложником которой стал человек, всерьез заговорили после известной статьи математика Вернера Винджа «Технологическая сингулярность» [10]. А точнее было бы назвать эту статью «Чем грозит человечеству искусственный интеллект». И основной смысл статьи В. Винджа, что технологическая сингулярность эта та граница, за которой человеческого уже не останется. Реальность, которая ждет человечество – РАСЧЕЛОВЕЧЕНА, и все началось с феномена «технократическое мышление».

Итак, что за «болезнь» такая – «технократическое мышление»? Это продолжение дегуманизированных смыслов позитивистской парадигмы во всех сферах деятельности человека. Дегуманизация различных сфер деятельности – это не просто подмена ценностей и этики с аспектами научно-технического прогресса, это разрушение смыслов, уход от разума, этики и морали, это отсутствие сопереживания и сочувствия, это вынесение человека и человеческого «за скобки» – РАСЧЕЛОВЕЧИВАНИЕ реальности. В этом смысле человек рассматривается как та самая «машина», однако же обладающая интеллектом. Получается, что для технократов искусственный интеллект – то есть система, обладающая интеллектом, но которому совершенно чужды эмоции, чувства и морально-этические нормы, – это просто идеальная картина! Окончательно заменить человека, не просто думающего, но и чувствующего, сопереживающего, имеющего смыслы, также думающей, но с совершенным отсутствием чувств, морали и этики, машиной – вот их мечта. Для них мечта, для меня – метафизическое преступление.

И ведь как это удобно встраивается в постмодернистскую, глобалистскую модель РАСЧЕЛОВЕЧИВАНИЯ, уничтожения самого понятия «культуры», самого «человека». Что, собственно говоря, происходит? Очередная «перестройка» глобальных масштабов. Раздавливание человека. Развитие не просто научно-техническое, а меняющее самую суть человека, человеческого общества, ведущее не к свободе, а к потребительскому рабству, архаике, «многоэтажности» и жёсткой иерархичности, где нет места гуманизму, Любви, Свободе.

Эта расчеловечивающая сила когда-то создала нацизм и фашизм и пошла уничтожать Человека. Именно она строит общество без «Человека» в метафизическом смысле, общество с искусственным интеллектом. Это и есть настоящие мракобесы, которые забывают хоть иногда смотреться в зеркало. Они даже мысли не допускают об уродстве и какой-то inferнальности всего того, что делают и во что верят.

Итак, мы понимаем, что функции глобализации заключаются в «инвентаризации» всего бытия: изменяется психология, поведение человека, роль и место каждой страны и Украина занимает в этих списках не «первые» места. Именно глобализация выступает в роли модифицирующей системы «человека индустриального» в «человека постиндустриального», и как результат модель индивидуализированного общества. И эта система касается всех элементов политики: науки (биотехнологии, тренд «нестареющие тела» и т. д.), культуры (эстетика потока «шизм и фантазмов»), цивилизации («нарциссическое либидо», возвышение телесного над духовным). Важно рассмотреть все эти элементы самостоятельно и пересекающимися, но это будут темы наших дальнейших статей. Но главное, хотелось бы отметить, что все эти элементы пересекаются только в результате влияния на человека как индивида, где глобальная политика синтезируется и синхронизируется и изменяется в силу интеллектуальных и властных возможностей.

Поэтому в постиндустриальном человеке, подвергающемся фундаментальному давлению изменений в культуре, науке, религии, цивилизации, будет иметь место – его автономность, его самость и самодостаточность, способность самостоятельно, без внешней поддержки противостоять соблазнам глобализации, но и использовать их в своих целях и интересах, подчинить себе, одним словом главным качеством постиндустриального человека должен стать – самоконтроль.

А самоконтроль – это внутренняя дисциплина и она присуща здоровому человеку, со сформированной философской культурой. Ведь здоровье интерпретируется только с точки зрения медицинских показателей не может. Здоровье имеет экзистенциальную основу – обретение смысла жизни. Ведь смысл жизни определяет систему эталонов образа жизни. Самоконтроль в системе эталонов – это свобода индивида от искушений, ограниченная только возможностями организма.

Таким образом, мы вновь и вновь обращаемся к идее человековедческого образования и воспитания. История показала, что человек человеком рождается не всегда. Человеческое в человеке нужно формировать прежде всего самому человеку. Философия разума должна вернуться в культуру и цивилизацию, индивид-сингулярность-одинокка не должен позиционировать себя в смыслах «радикальной субъективности».

На наш взгляд, уход от радикальной субъективности – это нахождение символического порядка «Я-Другой». Этот символический порядок можно представить как открытие «нечто» в опыте индивида, что будет коррелироваться с моделью, образом мира. Этим «нечто», как правило, выступает запрет. В социальной культуре запреты передаются новым поколениям с молоком матери и потому человек постоянно находится в конфликтной ситуации разума и чувств. Как отмечает Гегель, конфликт разума и чувств говорит о негативности того, что является запретом, по мнению Гегеля – запрет уже содержит указание на то, что его можно нарушить. По мысли философа выход субъекта за пределы есть движение к подлинной свободе.

Человек может считать себя человеком, когда осознанно принимает запреты как часть своей сущности, через сформированную самость, самодостаточность. Самость, самодостаточность формируются только тогда, когда человек входит в противоречие с запретом, преодолевает его и испытывает тревогу. Именно тревога является инструментом корреляции сценария «Я и Другой». Таким образом мы работаем над собой, это технология формирования личности. Конечно же нужно презентовать технологию социальной культуры: это технология обучения и воспитания – стать человеком. Поэтому главная задача общества, государства, в том, чтобы через институт образования и воспитания помочь индивиду-одинокке стать самостью, развить уровень критического мышления.

Список послань

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман // Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2005. – 390 с.
2. Решетников М. Неочевидный образ будущего: модель и реальность / М.М. Решетников // Постчеловек. От неандертальца до киборга. Под ред. Чесноковой Т.Ю. М.: Алгоритм, 2008. – 368 с.
3. Лиотар Ж. Состояние постмодерна / Пер. Шматко Н.А. СПб.: Алетейя. 1998., электронная публикация [Режим доступа] http://lib.ru/CULTURE/LIOTAR/liotar.txt_with-big-pictures.html
4. Ж. Деррида Письмо и различие / Пер. с франц. А. Гараджи, В. Лапицкого и С. Фокина. Сост. и общая ред. В. Лапицкого — 432 с.
5. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрийяр; [пер. с фр. А. Качалова] – М.: Издательский дом «ПОСТУМ», 2015. – 240 с.
6. Делёз Ж. Логика смысла / Пер. с фр. Фуко М. *Theatrum philosophicum*: Пер. с фр. М.: Раритет, Екатеринбург: Деловая книга, 1998. электронная публикация [Режим доступа] <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000170/>
7. Сайтарлы И. Философия социальной культуры. / Инна Сайтарлы. Монография. – К.: Изд. ПАРАПАН, 2012. – 292 с.
8. Пилогина Е. Состояние постмодерна: сингулярность бытия, транспарентность сознания и вирусы тоталитарных идей, электронная публикация [Режим доступа] <http://cyberleninka.ru/article/n/sostoyanie-postmoderna-singulyarnost-bytiya-transparentnost-soznaniya-i-virusy-totalitarnyh-idey>
9. Юрьев А. Психология постчеловека / А. Юрьев, М. Коновалова // Постчеловек. От неандертальца до киборга. Под ред. Чесноковой Т.Ю. М.: Алгоритм, 2008. – 368 с.
10. Вернор Виндж. Технологическая сингулярность, Компьютера-Онлайн, электронная публикация [Режим доступа] http://royallib.com/read/vindg_vernor/tehnologicheskaya_singulyarnost.html#0

References

1. Bauman Z. Individualizirovannoe obshchestvo / Z. Bauman // Per. s angl. pod red. V.L. Inozemceva. – M.: Logos, 2005. – 390 s.
2. Reshetnikov M. Neochevidnyj obraz budushhego: model' i real'nost' / M.M. Reshetnikov // Postchelovek. Ot neandertal'ca do kiborga. Pod red. Chesnokovoj T.Ju. M.: Algoritm, 2008. – 368 s.
3. Liotar Zh. Sostojanie postmoderna / Per. Shmatko N.A. SPb.: Aletejja. 1998., jelektronnaja publikacija [Rezhim dostupa] http://lib.ru/CULTURE/LIOTAR/liotar.txt_with-big-pictures.html
4. Zh. Derrida Pis'mo i razlichie / Per. s franc. A. Garadzi, V. Lapickogo i S. Fokina. Sost. i obshhaja red. V. Lapickogo — 432 s.
5. Bodrijar Zh. Simuljakry i simuljaccii / Zh. Bodrijar; [per. s fr. A. Kachalova] – M.: Izdatel'skij dom «POSTUM», 2015. – 240 s.
6. Deljoz Zh. Logika smysla / Per. s fr. Fuko M. Theatrum philosophicum: Per. s fr. M.: Raritet, Ekaterinburg: Delovaja kniga, 1998. jelektronnaja publikacija [Rezhim dostupa] <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000170/>
7. Sajtarly I. Filosofija social'noj kul'tury. / Inna Sajtarly. Monografija. – K.: Izd. PARAPAN, 2012. – 292 s.
8. Piljugina E. Sostojanie postmoderna: singuljarnost' bytija, transparentnost' soznaniya i virusy totalitarnyh idej, jelektronnaja publikacija [Rezhim dostupa] <http://cyberleninka.ru/article/n/sostoyanie-postmoderna-singulyarnost-bytiya-transparentnost-soznaniya-i-virusy-totalitarnyh-idej>
9. Jur'ev A. Psihologija postchloveka / A. Jur'ev, M. Konovalova // Postchelovek. Ot neandertal'ca do kiborga. Pod red. Chesnokovoj T.Ju. M.: Algoritm, 2008. – 368 s.
10. Vernor Vindzh. Tehnologicheskaja singuljarnost', Komp'jutera-Onlajn, jelektronnaja publikacija [Rezhim dostupa] http://royallib.com/read/vindg_vernor/tehnologicheskaya_singulyarnost.html#0

УТЮЖ І.Г.

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
(м.Запоріжжя, Україна)
ytyh13@ukr.net

КОНТУРИ СОЦІАЛЬНОЇ СИНГУЛЯРНОСТІ: ІСНУВАННІ В СТАНІ РОЗПАДУ

Анотація

У статті аналізуються проблеми суспільства, людини, пов'язані з образами майбутнього. Розглядається сучасна ситуація соціального як «розпаду», «межі», «безперервного переривання» або як сингулярність. У статті феномен сингулярності концептуалізується як символічність індивіда в умовах соціального порядку або квазі-порядку.

Ключові слова: сингулярність, образи майбутнього, радикальна суб'єктивність, глобалізація, індивід, соціальність.

UTYZH I.

Doctor of Philosophy,
Professor Head of the Department of Social Studies
Zaporozhye State Medical University,
ytyh13@ukr.net

CONTOURS OF SOCIAL SINGULARITY: EXISTENCE IN THE DISINTEGRATING STATE

Annotation

The problems of society and human that are associated with images of the future are analyzed in the article. The present situation of the social as "disintegration", "limit", "continuous interruption" or singularity is considered. The singularity phenomenon as the symbolism of an individual in conditions of order or quasi-order is conceptualized in the article.

Modern society enters the model of an individualized space, where "private" prevails over "social". Personal and public remain inextricably linked, but human life is no longer an interaction with society but

more a "biographical resolution of systemic contradictions", to the emergence of which for the most part it doesn't belong.

Individualization is a denial of social forms, individualization is for long, individualization is the concept of "individual - lone person – singularity", megastructures` epoch is over. And then what awaits us? After all, the paradox and tragedy for modern man is that his "narcissistic libido" (J. Lipovecki) still needs someone else.

There is no point to discuss the political, economical component of this problem in this article. We as philosophers have to establish the fact that all the attempts to make social transformations on the platform of economism and politicalism are failing. Most of the decision-makers still do not realize that primarily people live in the mental and spiritual world, in the world of individual characteristics and passions, and only then in the state, economic, political space.

Today as much as possible we don't want to notice that not only in the post-Soviet space, but in the whole European world there is a crisis of the existing form of state (democratic) power and its institutions. Lyotard calls this situation an ideological disintegration: "distrust of metanarratives" and mercantilization of knowledge. J. Derrida presents modern reality as continuous deconstruction, the absence of real production and life in the simulation reality, as well as the social implosion – explosion which is turned inward (J. Baudrillard), and as a result, the appearance of the phenomenon of quasi-sociality (the continuous chaotic polylogic production of virtual images which are activating unpredictably, embodying in reality – rhizomes (J. Deleuze).

We find ourselves in the situation of disintegrating society (a society of postmodernity). Society in which there is no social culture. But so far, strangely enough we exist, and existence is possible in the disintegrating state, even a fairly long existence. And as Pilyugina E. notes, this state "at the breaking point " is denoted as "continuous interruption", or singularity. The appeal to the plurality of modern strategies of human understanding implies the conceptualization of singularity as the symbolism of an individual in the order or quasi-order of the present. In our research, we apply to the analysis of the individual – the singularity – the lone person in the symbolic order of postindustrial, post-informational space of modern culture, which is also being fashionably called "the post-singular» (and the meaning of post-singular reality remains to be understood and realized).

The focus of the "individual - lone person – singularity" problem is the correlation of the sustainable-reasonable-symbolic order of culture and radical subjectivity, which is deployed in projective spaces of social and individual. As an example of a projective space, one can present the analyst the fragment of a post-industrial society in which the contradiction between the mental codes of people in the industrial and post-industrial societies is so obvious that we are not able to not to comprehend this (this is like one of the singularities that we must overcome).

Key words: singularity, images of the future, radical subjectivity, globalization, individual, sociality.

УДК 141.7:782:130.3

ГОНЧАРЕНКО П.В.

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
pavel_757_75@mail.ru

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФАЗ МУЗИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Анотація

У статті розглядається музична свідомість з феноменологічної точки зору на основі первісних інтерсуб'єктивних контактів музичної свідомості з музикою. Автором аналізується відмінність актів музичної свідомості від тих, які нею не контролюються, звертається до ієрархії різних рівнів та актів свідомості, завдяки яким осмислюється світ музики. Наголошується на тому, що головний сенс феноменологічного конституювання полягає не у відтворенні музичного предмета, а в усвідомленні й розумінні слухачем самого себе, а це можливо лише на інтерсуб'єктивній основі. У процесі конституювання не можуть залишатися без уваги ті акти музичної свідомості, завдяки яким конститується людський зміст музики: слухач встановлює зв'язки з індивідуально-суб'єктивним

внутрішнім світом композитора, виконавця, у цілому людства. Зазначається, що для вирішення проблеми інтерсуб'єктивності важливим є відповідь на питання про те, яка провідна здатність музичної свідомості лежить в основі формування інтерсуб'єктивних зв'язків.

Ключові слова: феноменологія, музична свідомість, життєвий світ, естетичний суб'єкт, редукція, музичний досвід, інтенційність, інтерсуб'єктивність, соціальне буття музики

Актуальність теми обумовлена розвитком феноменологічних досліджень музики, що дозволили відкрити світ музики через позначення самого сутнісного у її бутті, причому, поставивши у центр і постійно маючи на увазі закономірності власне музичної буттєвості мелодії, ритму, ладу, гармонії, фактури, феноменолог не зводить свій метод до онтології. Суцце лише тоді є суццим, коли у ньому представлена напруженість внутрішнього світу людини, а суцце музичного буття, що викликане й визначене людиною, сходить до її устремлінь, відкриває її антропоморфну присутність, її музичні інтенції, що особливим чином актуалізуються завдяки феноменологічному методу.

Метою статті є аналіз того, яким чином у феноменології музики сполучається сутність емпірично даної дійсності з різноманітними проявами особистісної свідомості. Задля вирішення цього завдання у статті розглядається основний принцип феноменології, а саме те, що у будь-якому акті пізнання антропоморфне Я звертається до предмету свідомості, який особливим чином вбудований у сферу феноменального світу.

Від Баумгартена склалася традиція паралельного розгляду естетики й логіки, розуміння естетики як частини гносеології, що оповідає про нижче чуттєве пізнання. З розвитком феноменології музична естетика отримала інший філософський фундамент. Метафізична філософія як матеріалістичного, так й ідеалістичного напрямку завжди якщо й не ігнорувала суб'єкт пізнання, то залишала відчутну дистанцію між об'єктом пізнання й "Я", що пізнає.

Людина, що виступає слухачем суццого у музиці, чує його в актах своєї свідомості. Феноменологія дозволяє "запам'ятати у живих явищах, у категоріальних даностях силуети злиття об'єктивності й суб'єктивності, онтології й гносеології, ейдоса й логоса" [9, с. 113]. Відповідно до феноменології, перш ніж говорити про музику, варто вивчити ті властивості музичної свідомості, які визначають наші контакти з нею й завдяки яким з'являється сама можливість контакту людини зі світом музики.

З феноменологічної точки зору становлять величезний інтерес питання стосовно того, чим є власне музична свідомість, чим відрізняються її акти від тих, які не контролюються музичною свідомістю, що лежить в основі первісних інтерсуб'єктивних контактів музичної свідомості з музикою. Для того, щоб з'ясувати, яке місце займає проблема інтерсуб'єктивності у логіці феноменологічної інтерпретації музичної свідомості, варто звернутися до ієрархії різних рівнів та актів свідомості, завдяки яким осмислюється світ музики.

Перший етап функціонування музичної свідомості феноменологи зв'язують із його власне домузичною або досимволічною формою. Донауковий, дотеоретичний ґрунт свідомості вони називають життєвим світом [3, с. 15]. Елементарні музичні сприйняття й уявлення є передумовами й джерелом наступних музичних суджень. Допонятійний світ чуттєвого музичного досвіду створює природну установку для наступного феноменологічного аналізу діяльності музичної свідомості.

Як професіоналові, так і аматорові досить важко здійснити цей перехід від загальних психологічних навколomuзичних почуттів, що супроводжують процес виконання або слухання музики до сутнісно-естетичних почуттів, що характеризують саму музику.

Перший щабель на шляху до музичного феномена полягає у тому, щоб незважаючи на труднощі, "максимально звільнитися від суб'єктивізму й антропоцентризму та надати можливість зазвучати самій музиці" [8, с. 56]. Тут відбувається абстрагування й відсторонення від усіх особистих суб'єктивних домішок і локальних явищ внутрішнього світу естетичного суб'єкта. У музично-естетичному відношенні важливо починати від чистого відчуття об'єктивності, абстрагуючись від особистих інтересів і переживань. Необхідно наблизитися й увійти у музичний здобуток настільки, щоб відчути властивий йому музичний світ, його власну пульсацію.

Наступний, другий щабель активності музичної свідомості перебуває вже в умовах чистої свідомості й чистої суб'єктивності. Викликати їх можна, звільнившись від наївності первісної природної установки музичної свідомості. При цьому варто цікавитися не самими музичними творами з їхніми значеннями, а увагу треба спрямувати на самі акти музичної свідомості, у яких усвідомлюються ці музичні предмети. В остаточному підсумку сама музична свідомість є, за логікою феноменолога, джерелом як наукового, так і донаукового знання про музику.

Проаналізувати музичну свідомість феноменологам дозволяє редукція, що складається з певних операцій.

Першою з них є епохе. Вона розглядається феноменологами як утримання від прийняття реального існування музичного світу. Епохе дозволяє зайняти позицію стосовно не музичного здобутку, а дослідження характеристик музичної свідомості. Ця розумова операція дозволяє проникнути у саму чисту суб'єктивність. Музичні даності тут представлені не реально існуючими предметами, а всього лише феноменами [7]. Однак, зміст епохе складається не з дереалізації музики, оскільки здійснити повну редукцію неможливо, тому що доведеться виключати всю музичну реальність зі сфери музичного мислення з метою досягнення чистої музичної свідомості.

Світ музики завжди залишається для слухача значимим, структурно-змістовним світом, і здійснити редукцію музики у повному обсязі - це значить позбавити слухача опори на будь-який попередній музично-слуховий досвід. Тому "епохе в музиці неможливо використати як універсальний засіб, воно може стати лише одним з методичних прийомів мислення, коли уся увага слухача концентрується не на музичному творі, а на тому, як його феномени дані свідомості" [5, с. 24]. У цьому сенсі, за Е. Гуссерлем, епохе є методом відшукування трансцендентальної суб'єктивності.

Третій щабель активності музичної свідомості пов'язаний із самою фундаментальною характеристикою свідомості у феноменології - інтенційністю. Інтенційність музичної свідомості перетворюється на одну з її універсальних властивостей, оскільки повертає наше сприйняття від чистої свідомості до об'єкта. Завдяки їй стає можливим перехід до наступного щабля музично-естетичних відносини, до конструювання предмета.

Постійна спрямованість музичної свідомості на музичний здобуток приводить до онтологізації інтенційності. Кожне інтенційне переживання музики містить у собі два реальних компоненти: активність Я - "ноезу" і чуттєві дані - "гіле", які можна розуміти широко як музику, що сприймається. Ці два компоненти знаходять єдність у інтенційно-ідеальному компоненті - "ноемі". У ньому сконцентровані результати активної діяльності музичної свідомості й мається на увазі сама музична діяльність. Тому тут можливі різні інтерпретації інтенційних музичних переживань як суб'єктивних, так і об'єктивних. Вони пов'язані із суб'єктивно-орієнтованою й об'єктивно-орієнтованою інтенційністю.

Третій щабель музично-естетичних відносин у послідовно-феноменологічній редукції пов'язаний з об'єктивним експлікуванням і понятійною фіксацією сутності музичного твору. Ця сутність не явно репрезентована суб'єктові, а нібито відтворена у самому здобутку. "Тони й темброві фарби - це якісні сутності музичного феномена, які, у принципі, не залежать від екзистенції відчуваючого суб'єкта" [4, с. 238].

В іншому випадку, наприклад, "розчиняючи квінтет А. Шнітке у хаосі й непостійності особистого переживання" [10, с. 23], ми не отримуємо цей певний музичний здобуток. Шлях до сутності цього нового, поворотного для творчості композитора твору схований в абсолютно нетрадиційних формах розвитку музичної тканини. Мовою здобутку створений особливий спосіб розвитку, коли форма розвивається за принципом множинно-концентрованого впливу шарів тієї ж форми, коли в кожній музично-звуковій краплі згорнутий простір усього історично-музичного розуму [10, с. 25].

Тут кожний музичний тон несе у собі музичну історію й історичну музику. Лише музикознавча редукція внутрішніх, тональних, динамічних, ритмічних, мелодійних зв'язків дозволяє музично виразити музичні сутності. Неповторність й оригінальність здобутку, його "ейдосний сингуляритет" [2, с. 237] не можна пояснити ніякими поза- або навколо-музичними характеристиками.

Коли феноменолог прагне відкрити сутність феномена, це означає, що він хоче відкрити саме те, що робить його специфічним, що не дозволяє пояснити його чимось іншим. Виражений у музичних категоріях ейдос того або іншого твору містить у знятому вигляді емпірично узагальнений досвід зустрічі з ним. Однак, сутнісно-ейдетичне пізнання музичного твору не є пізнанням його як матеріального факту. Початковим актом сутнісного музичного сприйняття є не досвід і безпосередньо лунаючий звук, а музичне уявлення, ладово-слухове відчуття, ритмічні структури, представлені у музичній пам'яті, інтуїції, фантазії сприймаючого суб'єкта. Передаючи музичний ейдос, вони не відірвані, а безпосередньо пов'язані з конкретикою музичного твору, його власними характеристиками.

Існує музичне сприйняття, що упускає ейдетичну сутність музичного твору й, тим самим, проходить повз власного естетичного буття. У адекватному естетичному сприйнятті досягається ейдетичний сенс здобутку й усвідомлюються його естетичні властивості.

Таким чином, з неясного середовища суб'єктивних музичних уявлень на початковому щаблі музично-естетичних відносин ми робимо редукцію у сферу музичної свідомості на другому щаблі

пізнання. Потім виділяємо музичний ейдос здобутку в єдності суб'єктивної інтенційності й, нарешті, на четвертому шаблі конституювання музичного твору повертаємося до особистісного Я, щоб перебороти холодну об'єктивність і визначити для себе й інших музичну істину з усією ейдетичною суворістю й особистісним почуттям.

Четвертий шабель у діалектиці музично-естетичних відносин пов'язаний з феноменологічним конституюванням. Його варто розглядати з позицій зростаючої діяльності суб'єкта, ролі прагнень, бажань і всіх особистісних актів свідомості. Аналіз конституювання музичного предмета означає "вичленовування тих елементів музичної свідомості суб'єктивності, у яких конституюються істотні властивості музичного твору" [6, с. 47]. На цьому етапі музична свідомість здійснює синтетичну діяльність, завдяки якій музичний твір ми можемо сприймати у якості ідентичного йому самому.

До числа найважливіших факторів конституювання музичного предмета належать:

– наочно-слухове конституювання чуттєвого музичного предмета, що здійснюється за допомогою основного шабля активності свідомості чуттєвих асоціацій. Е. Гуссерль називає їх естетичним або чуттєвим синтезом [5, с. 24];

– казуальне конституювання музичного предмета, пов'язане з роботою музично-теоретичного мислення;

– індивідуально-особистісна, історико-соціальна інкрустація музичного феномена.

Однак, в остаточному підсумку, домінантою конституювання музичного феномена й всіх його актів у феноменологічній методології є сам суб'єкт і його розум.

Четвертий шабель у діалектиці музично-естетичних відносин пов'язаний із завершенням перетворення музичного твору у естетичний об'єкт із реалізацією його у якості естетичного об'єкта.

Якщо на першому шаблі розглянутої нами динаміки музично-естетичних відносин ми лише фіксуємо наявність загальних і музично-естетичних почуттів, на другому й на третьому виявляємо й відокремлюємо музично-естетичні почуття від інших шляхом отриманих характеристик музичного ейдоса, то на четвертому шаблі здійснюється тотожність власне музичних й антропологічних структур музично-естетичних відносин. Поза своєрідним злиттям об'єктивного й суб'єктивного поля у світі музики важко зрозуміти, чому в одному випадку ми приймаємо, а в іншому не приймаємо музичні твори.

Трапляється, що музично-естетичне відношення не розвивається далі описаного нами першого шабля, коли відбувається лише суб'єктивістськи-психологічне розчинення музичного об'єкта в процесах особистих переживань. Буває, що процес музично-естетичних відносин завершується на третьому шаблі, коли об'єктивний сенс та значення музичного здобутку ніби нейтралізує або робить непотрібним одухотворене втручання суб'єкта.

У цілісному музично-естетичному відношенні іманентно присутні як об'єктивне буття музичного здобутку, що представлене в ейдосі, так і суб'єктивне буття особистості, яка творить, виконує або слухає музику у всій повноті її індивідуальності.

Якщо перший шабель музично-естетичних відносин не дає нам можливості зробити адекватний висновок про якість музики, оскільки там ми лише виявляємо свої враження й аналізуємо психічні процеси, що пережиті при прослуховуванні музичного твору, то на останньому етапі діалектичного зв'язку можлива та особистісна суб'єктивна точка зору, що заснована на знанні музичного ейдоса. Зрозуміти музичний ейдос та з'єднати його із власною інтерпретацією - це значить зрозуміти й прийняти ту музику, що ми слухаємо.

Музично-естетичне почуття як початок та як результат музично-естетичних відносин не є тотожними. У першому випадку можна говорити про музичне почуття як суб'єктивне сприйняття, у другому - як про суб'єктивність, без якої збіднюється будь-яка об'єктивність музичного твору. У цьому сенсі ми відрізняємо оповідання письменників і музичних критиків, які описують документальні загальні почуття, викликані музикою, але яких, по суті, у музиці зовсім немає, й ті почуття, що виникли з явищ сутності художньої матерії самої музики.

Лише в останньому випадку, коли збігаються тотожньо-музичні об'єктивність і суб'єктивність, коли збігаються художньо-постійні й незмінні елементи з суб'єктивно-психічними і такими елементами сприйняття, що перебувають у процесі становлення, можна казати про таке музично-естетичне відношення, що склалось, [11, с. 27] а також про інтерсуб'єктивність як акт музичної культури.

Феноменологічне конституювання складається зі здатності музичної свідомості відтворювати музично-слухові уявлення, які викликані музичним мисленням у даний момент. Вони ніби закріплюються на екрані особистісної музичної культури залежно від інтенційного досвіду слухача.

На наш погляд, будь-яка інтерсуб'єктивність можлива лише за наявності діалогу між окремими суб'єктами. Лише існування загальних рис музичної свідомості й музичної мови уможливило існування Ми як інтерсуб'єктивної одиниці сприйняття музики. У цьому випадку процес конституювання інтерсуб'єктивного Ми можливий лише в умовах самоконституювання музичного Я. Таке Я утворюється за допомогою входження в інтенційний музично-естетичний досвід іншого. Згідно з Е. Гуссерлем, інший може розумітися як щиросердне, особистісне й трансцендентальне Я. Причому справжню сферу інтерсуб'єктивності Е. Гуссерль пов'язує з останнім типом іншого.

Всі ці три форми входження в інтенцію іншого припускають наявність специфічної апперцепції сприймаючого суб'єкта. Музичний досвід іншого не може бути адекватно сприйнятий окрім як музично-естетичним почуттям, стосовно якого музично-естетична свідомість є вторинним та більш складним утворенням.

Завдяки інтерсуб'єктивному конструюванню чуже Я, що є відтвореним мовою музики, конструюється у музичному предметі за аналогією з Я сприймаючого суб'єкта й навпаки: Я слухача завдяки інтерсуб'єктивній присутності у тканині сприйманого музичного здобутку впливає на творче Я композитора або виконавця. Тут утворюється важливе ядро комунікативності людей, чие сприйняття опосередковане музикою. Цю форму інтерсуб'єктивності у музичній культурі особистості ми називаємо соціальним буттям музики [1, с. 314]. Завдяки йому стає можливим введення також критерію особистісного освоєння світу музики.

Початковий момент зустрічі зі світом музики, що протікає поза інтерсуб'єктивною інтенцією, не дозволяє усвідомити людські виміри музики. Однак, світ особистісної культури здатний формуватися й існувати лише у гармонії інтерсуб'єктивних відносин. У системі феноменології "лише завдяки конституюванню інтерсуб'єктивності виникає можливість казати про об'єктивний світ як про світ загальнозначущий" [9, с. 116].

На відміну від природних норм, що феноменолог зв'язує зі значеннями тіла й чуттєвості, особистісна нормальність визначається тими цінностями, на яких ґрунтується та або інша культура. Нормальність сприйняття музики завжди відносна й формується музичними нормами певного стилю. Все те, що не відповідає нормам цього стилю, може сприйматися як чуже або ненормальне. Гармонія норм - це трансцендентальне его для будь-якого культурного конструювання музичного предмета.

Отже, завдання, що висунула феноменологія, а саме - конструювати музичний предмет у просторі інтерсуб'єктивної дійсності, навіть у абстрактно-формальних побудовах музики, є майже нездійсненним. Елімінувати аспекти музичної діяльності людини зі сфери культури й свідомості, обходячи стороною адекватність соціального аспекту інтерсуб'єктивних зв'язків і відносин, є неможливим. Якщо музична свідомість, відповідно до феноменології, є пракатегорією будь-якого музичного буття взагалі, що веде до абсолютизації сенсопороджуючої діяльності свідомості, то своє завдання ми бачимо у тому, щоб через поняття соціального буття музики репрезентувати єдність двох сенсопороджуючих джерел виникнення самої музичної діяльності. При цьому важливо не відмовлятися як від тези про об'єктивну реальність існування музичного твору, так і від тези про його конституювання музичною свідомістю, оскільки лише усвідомивши музичний світ іншого, людина здобуває здатність побудувати свій власний музичний світ.

Список посилань

1. Адорно Т. В. Избранное: Социология музыки=Einleitung in die Musiksoziologie Moments musicaux / Theodor W. Adorno. - М. ; СПб. : Университетская книга, 1999. - 445 с.
2. Аркадьев М. А. Временные структуры новоевропейской музыки. Опыт феноменологического исследования / М. А. Аркадьев. - М. : Библос, 1992. - 440 с.
3. Джулай Г. А. Музична ментальність : соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / Г. А. Джулай. - Одеса, 2003. - 24 с.
4. Жоробекова Э. Ж., Дуйшеналиева К. Философские аспекты роли музыки в духовной жизни человека и социума / Э. Ж. Жоробекова, К. Дуйшеналиева // Вызовы современности и философия : материалы "Круглого стола", посвященного Дню философии ЮНЕСКО. Кыргызско-Российский Славянский университет / Под общ. ред. И. И. Ивановой. - Бишкек, 2004. - С. 234-241.
5. Рябініна О. В. Музична свідомість : техногенна мутація символу / О. В. Рябініна // Збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції "Людина, культура, техніка в новому тисячолітті". - Х. : ХАІ, 2008. - С. 24-25.
6. Сараджев К. К. Мое музыкальное мировоззрение // А. И. Цветаева, К. К. Сараджев // Мастер волшебного звона. - М. : Музыка, 1998. - С. 36-102.

7. Секацкий А. К. Партитура неслышимой музыки [Электронный ресурс] / А. К. Секацкий // Звучащая философия. Сборник материалов конференции. - СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. - С. 160-178. - Режим доступа : http://www.anthropology.ru/ru/texts/sekatsky/sound_27.html
8. Суханцева В. К. Музыка как мир человека : (От идеи вселенной - к философии музыки) / В. К. Суханцева. - К. : Факт, 2000. - 176 с.
9. Тельчарова Р. А. Введение в феноменологию музыки / Р. А. Тельчарова / Владимирский гос. пед. ин-т. им. П. И. Лебедева-Полянского, АН СССР, Ин-т философии. - М. ; Владимир : ВГПИ, 1991. - 214 с.
10. Чередниченко Т. В. "Громкое" и "тихое" в массовом сознании. Размышляя о классиках-бардах / Т. В. Чередниченко // Советская музыка. - М. : Музыка, 1991. - № 11. - С. 18-27.
11. Шпенглер О. Суждения о музыке из книги "Закат Европы" / О. Шпенглер // Музыкальная жизнь. - М. : Советский композитор, 1989. - № 24. - С. 24-29.

References

1. Adorno T. V. Selected: Sociology of Music = Einleitung in die Musiksoziologie Moments musicaux / Theodor W. Adorno. - M. ; St. Petersburg : University book, 1999. - 445 p.
2. Arkadiev M. A. Temporary structures of the New European music. Experience of phenomenological research / M. A. Arkadiev. - M. : Byblos, 1992. - 440 p.
3. Julay G. A. Music mentality : social-philosophical analysis : Author. dis. on competition sciences degree PhD - 09.00.03 / G. A. Julay. - Odessa, 2003. - 24 p.
4. Zhorobekova E. Zh., Duyshenalieva K. Philosophical aspects of the role of music in the spiritual life of man and society / E. Zh. Zhorobekova, K. Duyshenalieva // Challenges of modernity and philosophy : materials of the "Round table" dedicated to the Day of UNESCO philosophy. Kyrgyz-Russian Slavic University / Under the general. Ed. I. I. Ivanova. - Bishkek, 2004. - P. 234-241.
5. Ryabinina A. V. Music consciousness : mutation technological character / O. V. Ryabinina // Proceedings of IX International scientific-practical conference "Man, culture, technology in the new millennium". - H. : HAI, 2008. - P. 24-25.
6. Saradzhev K. K. My musical worldview // A. I. Tsvetaeva, K. K. Saradzhev // Master of the magic ringing. - M. : Music, 1998. - P. 36-102.
7. Sekatsky A. K. Score inaudible instruments [Electronic resource] / A. K. Sekatsky // Sounding philosophy. Collections of materials conference. - SPb. : St. Peterburg's philosophy of society, 2003. - P. 160-178. - Access: http://www.anthropology.ru/ru/texts/sekatsky/sound_27.html
8. Sukhantseva V. K. Music as peace person : (That's ideas of the universe - for philosophy of music) / V. K. Sukhantseva. - K. : Fact, 2000. - 176 p.
9. Telcharova R. A. Introduction to phenomenology of music / R. A. Telcharova / Vladymyr's state. ped. in-t. them. P. I. Lebedev-Polyanskoho, USSR Academy of Sciences, In-t philosophy. - Moscow; Vladimir : VHPY, 1991. - 214 p.
10. Cherednychenko T. V. "Hands-free" and "quiet" in of mass consciousness. Reflections about of classical bard / T. V. Cherednychenko // Soviet music. - M. : Music, 1991. - № 11. - P. 18-27.
11. Shpenhler A. Judgments about music from book "Sunset Europe" / A. Spengler // Musical life. - Moscow : Soviet composer, 1989. - № 24. - P. 24-29..

ГОНЧАРЕНКО П.В.

кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры философии
Запорожского национального университета,
(г. Запорожье, Украина)
pavel_757_75@mail.ru

ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ФАЗ МУЗЫКАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается музыкальное сознание с феноменологической точки зрения на основе первоначальных интерессубъективных контактов музыкального сознания с музыкой. Автор анализирует отличие актов музыкального сознания от тех, которые им не контролируются,

обращается к иерархии разных уровней и актов сознания, благодаря которым осмысливается мир музыки. Обращается внимание на то, что главный смысл феноменологического конституирования состоит не в воспроизведении музыкального предмета, а в осознании и понимании слушателем самого себя, а это возможно только на intersубъективной основе. В процессе конституирования не могут оставаться без внимания те акты музыкального сознания, благодаря которым конституируется человеческое содержание музыки: слушатель устанавливает связи с личностно-субъективным внутренним миром композитора, исполнителя, человечества в целом. Отмечается, что для решения проблемы intersубъективности важным является ответ на вопрос о том, какая способность музыкального сознания лежит в основе формирования intersубъективных связей.

Ключевые слова: феноменология, музыкальное сознание, жизненный мир, эстетичный субъект, редукция, музыкальный опыт, интенциональность, intersубъективность, социальное бытие музыки.

GONCHARENKO P.

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Philosophy
of Zaporizhzhya National University Zaporizhzhya
(Zaporizhzhya, Ukraine)
pavel_757_75@mail.ru

PHENOMENOLOGICAL INTERPRETATION THE PHASES OF MUSICAL CONSCIOUSNESS

Summary

The article studies the musical consciousness of phenomenological point of view based on the primary intersubjective contacts of musical consciousness with music. The author analyzes the difference between the acts of musical consciousness from those which are not controlled by it, refers to the hierarchy of different levels and acts of consciousness thanks to which the musical world is interpreted.

The first phase of the musical consciousness is based on pre-scientific, pre-theoretical consciousness; and elementary music perception and impression are the prerequisites and the source of following music judgments. The preconceptual world of sensory musical experience provides here a natural setting for the next phenomenological analysis of musical consciousness. There is abstracting and removing from all the personal subjective impurity and the local phenomena of the inner world of an aesthetic subject.

The second stage of the activity of musical consciousness occurs in terms of pure consciousness and pure subjectivity. They can be caused, having released from the naivety of the initial natural identification of musical consciousness. The attention must be directed to the very acts of musical consciousness, in which musical subjects are realized.

The third stage of musical activity is associated with the intentionality of musical consciousness, becoming one of its universal properties, as it changes our perception of pure consciousness to the object.

The fourth stage in the musical and aesthetic relationships is associated with the phenomenological constitution that must be considered from the positions of increasing activity of the subject, the role of aspirations, desires and all the personal acts of consciousness. At this stage, musical consciousness has synthetic activity and that is why we can perceive a piece of music as identical to itself.

When a phenomenologist strives for discovering the essence of the phenomenon, it means that he wants to discover just what makes it specific, not permitting to explain it by something else. With the uncertain environment of subjective musical conceptions at an early stage of musical and aesthetic relationships, we make a reduction in the scope of musical consciousness on the second level of perception. Then we highlight the musical conception of the achievement in the unity of subjective intentionality and, finally, the fourth stage of the constitution of the piece of music, we come back to the personal inner world.

The article accentuates that the main sense of the phenomenological constitution does not lie in the re-creation of music subject but in a listener's perceiving and understanding himself. But it is possible only on the inter-subjective basis. In the process of the constitution, the acts of musical consciousness, which constitute the human content of music, can not be left unattended - the listener determines some links with the individual and subjective inner world of the composer, the performer, and the whole of humanity. It is mentioned that to solve the problem of intersubjectivity, it is important to answer the question of what leading ability of musical consciousness lies in the basis of forming of intersubjective relations.

Keywords: phenomenology, musical consciousness, vital world, aesthetic subject, reduction, musical experience, intentionality, intersubjectivity, social being of music.

УДК 316.344.42 (477)

КУРБАТОВ О.Г.

кандидат філософських наук,
доцент кафедри богослов'я та гуманітарних дисциплін
Класичного приватного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
qag67@outlook.com

ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ СВОЇМ АТРИБУТИВНИМ ХАРАКТЕРИСТИКАМ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Анотація

У статті дається аналіз чинників, які можуть сприяти формуванню громадянським суспільством нової політичної еліти України, яка б відповідала атрибутивним характеристикам політичних еліт. Під основною атрибутивною характеристикою останніх розуміється їх духовність, тобто керованість у своїх діях не власними інтересами всупереч інтересам інших, а спрямованістю на принесення максимальної користі тим, ким ці еліти керують.

Виходячи з сучасних українських реалій робиться висновок, що в Україні йде процес формування громадянського суспільства, яке здатне породити нову політичну еліту і водночас нову Систему, що являтиме собою реальну форму демократії участі та новий етап світової історії.

Філософським обґрунтуванням закономірності переходу до цього нового етапу є подальший розвиток філософії духу Г. Гегеля, згідно якій правова держава є проявом об'єктивного духу та основним атрибутом етапу світової історії, названого філософом германським світом. Відповідно до цього існує можливість переходу держави до стадії абсолютного духу, коли моральна поведінка перестає бути наслідком «відчуженої об'єктивності», стаючи проявом безпосередньої об'єктивної духовності, що знаменує перехід до етапу світової історії, названого нами українським світом.

Ключові слова: політичні еліти, атрибутивні характеристики політичних еліт, духовність, громадянське суспільство, Україна, об'єктивний дух, абсолютний дух.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Актуальність дослідження зумовлена питанням: що перешкоджає Україні забезпечити всім своїм громадянам достойне людини життя та зайняти належне їй як великій європейській країні місце у світовій спільноті? Сумний досвід політичного життя нашої країни протягом усього періоду після здобуття нею незалежності породжує інше питання: як реформувати соціально-політичну сферу суспільства таким чином, щоб кращі представники народу України були представлені в її політичній еліті?

На жаль, прогнози стосовно того, що з Євромайдану вийдуть нові політичні сили, які представлятимуть весь ідеологічний спектр, захищаючи інтереси не олігархів, а певних соціальних верств, поки що не виправдалися – нині маємо лише «Правий сектор» та «Самопоміч», що оформилася у «нормальну» українську парламентську партію без чіткої ідеологічної платформи. До того ж, частина представників громадянського суспільства (зокрема, члени волонтерського руху) використовуються олігархічними партіями у своїх інтересах.

Що стосується розвинених країн, то там формування політичних еліт, що відповідають своїм атрибутивним характеристикам відбувалося в основному шляхом трансформації «старих» еліт. Цей процес відбувався повільно, протягом століть. Для України ж такий досвід неприйнятний, бо країна стоїть перед лицем катастрофи і перед нею стоїть виклик: або в стислі терміни здійснити прорив, досягнувши за рівнем життя та іншими стандартами рівня демократичних країн, або перетворитись на «failed state». Очевидно, що єдиним виходом для України є безпосереднє народження громадянським суспільством нової політичної еліти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спирається автор

Дослідження політичних еліт як соціальних груп, що завдяки певним (у першу чергу психічним) якостям прагнуть до вищої влади у державі і здобувають її, здійснювалися, зокрема, Р. Міхельсом, Г. Москою, В. Парето, В. Липинським.

Але ще задовго до формування категорії “політична еліта» проблема відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам розглядалася авторами різноманітних соціально-політичних учень. У попередніх статтях автора був здійснений аналіз освітлення проблеми приведення політичних еліт у відповідність до своїх атрибутивних характеристик стародавніми, середньовічними філософами, а також філософами епохи Ренесансу та Нового часу.

Виділення невіршених раніше проблем загального дослідження, котрим присвячується стаття. Проблемна ситуація.

Таким чином, проблемною ситуацією є виявлення та вивільнення закладених в об’єктивній логіці суспільного буття механізмів безпосереднього народження громадянським суспільством політичних еліт.

Мета статті — аналіз чинників, які можуть сприяти формуванню громадянським суспільством нової політичної еліти України.

Цією метою зумовлена постановка таких завдань:

довести, що створення нових політичних еліт структурами громадянського суспільства є новим етапом світового суспільного розвитку;

визначити чинники, що сприяють та перешкоджають формуванню громадянським суспільством нової політичної еліти України;

здійснити філософське обґрунтування закономірності переходу до формування політичної еліти громадянським суспільством та встановлення системи безпосереднього народовладдя.

Обговорення проблеми

Політична еліта здебільшого визначається як меншість суспільства, достатньо самостійна, відносно привілейована група, яка має відповідні професійні, соціальні, психологічні і духовні якості й бере безпосередню участь у формуванні та здійсненні політичних рішень, пов’язаних з використанням державної влади чи впливом на неї. Ключовим словом у цьому визначенні можна вважати слово «духовні». Сутнісною рисою духовної (а не душевної) людини є цілеспрямованість, яка перевершує цілі душі, обмежені причинно-наслідковими зв’язками та особистими бажаннями, зумовленими перебуванням цієї душі у конкретному просторово-часовому континуумі. Духовність, таким чином, передбачає прагнення людини слідувати об’єктивній логіці буття суцього, імперативним велінням Абсолюту.

Якщо застосувати тепер сказане вище до політичних еліт, то духовною (і взагалі справжньою) є політична еліта, атрибутивною рисою якої є керованість у своїх діях не власними інтересами всупереч інтересам інших, а спрямованістю на принесення максимальної користі тим, ким вони керують. Що стосується сучасної України, то, на жаль, критична маса її правлячої верхівки по суті залишається псевдо- або квазіелітою, спрямованою на захист інтересів олігархів всупереч інтересам українського народу. Продовження такого стану речей загрожує катастрофою та може призвести до зникнення української держави.

Єдиний вихід із цього критичного становища – заміна існуючої олігархічної квазіеліти новою елітою, яка б повністю відповідала своїм атрибутивним характеристикам та змогла б вирішити усі проблеми, які постали перед країною – подолання корупції, залучення іноземних інвестицій та забезпечення підйому економіки й підняття на основі усього цього життєвого рівня населення.

Заміна еліти у будь-якій країні можлива лише на контр-еліту – тобто соціальну групу, що має усі ознаки еліти, крім однієї – реальної політичної влади у даний момент. Але якщо такі контр-еліти й існують на даний момент в Україні, то вони також представляють інтереси конкуруючих олігархів. Так, однією з таких контр-еліт можна вважати не представлену нині у парламенті партію «УКРОП», яка виражає інтереси олігарха І. Коломойського.

Очевидно, що потрібне встановлення соціальних зв’язків між людьми, що відповідають ознакам еліти та їх самоорганізація у нову контр-еліту, яка була б незалежною від олігархів та складалася б із найкращих представників народу, гідно представляючи його інтереси. За словами директора Інституту практичної політики Б. Бабич, «на другому Майдані відбулося «зараження» великої кількості людей громадським активізмом» [1] і тому процес створення нової еліти вже йде: «Зараз формуються середовища, спільноти, організації, де починають розуміти, що без сильної ідеї та системної роботи, в країні нічого не зміниться. Деякі з них вже зрозуміли, що немає сенсу витрачати час на боротьбу зі старою Системою. Ліпше творити паралельну Систему, наповнювати її людьми, які готові укласти між собою суспільний договір і свідомо домовитись про правила проживання на спільній території. Чим більше в таку Систему заходитиме людей, тим сильнішою вона ставатиме» [1].

Особливістю таких подій є те, що вони не матимуть аналогів у світовій історії. Адже структури громадянського суспільства спрямовані або на реалізацію власних інтересів певних груп населення,

або, у кращому випадку, на контроль за діями влади. Що стосується перебирання громадянським суспільством на себе функцій органів державної влади, то цей процес, якщо й існує (її відображенням є теорія «виборчого громадянського суспільства»), то відбувається дуже повільно, адже державна влада у розвинених країнах і так непогано справляється із забезпеченням загального добробуту населення.

Зовсім іншою є ситуація в Україні, де на поступове визрівання паралельних, дублюючих владу структур немає часу, для спасіння країни від економічної та соціальної катастрофи потрібна швидка заміна правлячої еліти. Ядро нової еліти проявило себе ще на Майдані. На думку О. Пасхавера, саме там був сформований «революційний клас», який «...ввібрав у себе і представників малого та середнього бізнесу, придушуваних олігархами, і нове покоління «небитої» молоді, і людей усіх генерацій, вихованих у цінностях свободи» [2]. Але, як зазначає експерт, «...перемога Майдану — це початок соціальної революції, а не її завершення», і в першу чергу тому, що «революційний клас політично неконсолідований, у нього немає партії та визнаних суспільством політичних лідерів. Отже, у нього не було інструментів для взяття влади, тому вже в процесі Майдану її добровільно передали проникливим ліберальним прихильникам старого політикуму» [2]. Як вважає зазначений автор, основними завданнями революційного класу, для якого все ще характерний «політичний інфантізм», нині є «політизуватися, навчитися керувати державою, цілеспрямовано впливати на цінності більшості. Але це робиться не швидко, та й прості рішення не проглядаються» [2].

Та навіть якщо зазначені паралельні структури швидко оформляться та стануть дієздатними, виникає питання їх легітимізації та взаємодії з офіційними органами влади. Цілком реальним є повторення ситуації двовладдя, яка склалася на території колишньої Російської імперії у першій половині 1917 року.

Свого часу, ліквідувавши двовладдя, Тимчасовий уряд фактично підготував ґрунт для свого повалення через декілька місяців. Звичайно, революційний сценарій зміни еліт є небажаним для сучасної України, тим більше, що, за найгіршими прогнозами, соціальний вибух може відбутися раніше, ніж сформуються дієздатні структури громадянського суспільства й тоді він матиме виключно деструктивний характер на зразок Коліївщини, «коли «різали все, що паном звалось» [1]. Якщо ж ці структури все ж таки сформуються раніше, то влада, щоб уникнути руйнівного сценарію, спробує піти на компроміс з громадянським суспільством, оголосивши дострокові парламентські вибори, на яких «старі» олігархічні партії змагатимуться з новою політичною силою, створеною новою елітою.

Такі вибори повинні відбутися лише за новим законодавством, за повністю пропорційною системою, що виб'є у старій еліті можливість підкупу та застосування адміністративного ресурсу на мажоритарних округах, а також за умови достатньої фінансової підтримки нової політсили з боку малого та середнього бізнесу, завдяки чому вона зможе бути представленою в інформаційному просторі. Головним же чинником, який міг би забезпечити представникам громадянського суспільства підтримку широких верств населення, є не піар на телебаченні, а робота на місцях, тобто створення осередків у якомога більшій кількості громад та конкретні справи, пов'язані з поліпшенням життя людей у цих громадах, що й складатиме суть «двовладдя».

Очевидно, що у будь-якому разі нова еліта одразу не зможе повністю витіснити стару з владного Олімпу; очевидно новий парламент та уряд будуть перехідними. Подальша ситуація залежить від того, наскільки будуть гальмувати залишки старої еліти при владі процес реформ. Якщо під тиском громадськості та західних країн вони будуть співпрацювати з реформаторами, то можливе часткове збереження старої еліти при беззаперечній мінімізації впливу олігархів на усі сфери життя країни. Якщо ж ця верхівка виявиться нездатною пристосуватися до нових умов, то «перехідний» парламент має стати для неї останнім.

Звичайно, на шляху «перезавантаження» еліт існує багато перешкод. Залишається велика інерція у суспільстві, далеко не всі «заражені громадським активізмом», поряд із яким усе ще спостерігається значна пасивність громадян; більшість населення, на думку О. Пасхавера, сповідує «цінності виживання»: «Приховати, обдурити, підкупити — ефективні інструменти виживання, допустимий гріх» [2]. Інерція проявляється також у залишках радянського менталітету, у голосуванні за політичні сили, що дають привід (цілком неправомірно) певним верствам населення сподіватись на повернення чогось на зразок СРСР.

Та логіка світового розвитку все ж таки дозволяє сподіватися на позитивний прогноз стосовно змін, що мають відбутися в Україні. Вище вже зазначалося, що ці зміни можуть не мати аналогів у світовій історії. Адже безпосереднє народження нової Системи громадянським суспільством означатиме виникнення реальної форми демократії участі. І прообразом цієї форми став Майдан. А. Ілларионов з цього приводу зазначає: «І в цьому сенсі мені здається дуже цікавим унікальний досвід,

який Україна нам показала, – це інша модель державного устрою, котра була придумана ні якимись американськими радниками, не європейськими бюрократами, а самими українцями – це Майдан. Причому я маю на увазі не тільки дві революції 2004 і 2014 років, але й ті, що були у 90-х роках. Якщо навіть узяти модель останніх років, це ж модель протодержавного устрою. На Майданах було представництво людей, громадянська активність, громадянська ініціатива, були виконавчі органи, навіть протосудові, вирішувалися питання фінансування. І все це без участі політичних партій, що сприймалися як чужі. Звичайно, вони намагалися приходити, але була чітка дистанція» [3]. Як вважає експерт, ця модель «суто українська, така, що уходить корінням у Запорозьку Січ або в якісь інші інститути, що створювалися та створюються безпосередньо українським громадянським суспільством» [3].

Вищеозначені зміни в Україні знаменуватимуть собою новий етап світового розвитку, що цілком відповідає філософії історії Г. Гегеля, згідно якій мета всесвітньої історії полягає у пізнанні світовим духом самого себе; кожен наступний етап цієї історії являє собою подальший «прогрес в усвідомленні свободи». Філософ, як відомо, виділяв чотири періоди всесвітньої історії за цим критерієм: східний світ; грецький світ; римський світ; германський світ. Носієм світового духу, таким чином, є кожного разу дух якогось одного конкретного народу [4]. На новому етапі цілком закономірно вбачається, що носієм світового духу замість германських народів стане народ України, а сам цей етап за аналогією з попередніми етапами можна назвати український світ.

На чому ґрунтується таке сподівання? На попередньому етапі германськими народами були закладені підвалини правової держави з усталеними демократичними традиціями, системою стримувань та противаг, завдяки якій навіть ексцентрична та непередбачувана людина, обрана, припустимо, президентом США, не може розхитати цю систему, а тим більше поставити під загрозу її існування. У такій правовій державі виникло розвинене громадянське суспільство. Головними ж критеріями «германського світу» є раціональність та доцільність поведінки, що обмежують асоціальні прояви як такі, що рано чи пізно обернуться проти людини, що їх допустила. В якості ілюстрації цих критеріїв згадаємо хоча б Б. Спінозу з його теорією підпорядкування афектів розуму, яке, на думку мислителя, й являє собою шлях до свободи [5].

Безумовно, усі ці надбання «германського світу» є дуже цінними для людської цивілізації і тому будуть збережені на наступному етапі. Але усім цим цінностям буде надано нового змісту. Чому ж саме Україна має прийняти естафету світового духу?

Згідно Г. Гегеля, одним із проявів найвищого ступеня розвитку світового духу – абсолютного духу є філософія [6]. На відміну від раціонального західного світу, який, продовжуючи традиції давньогрецьких філософів, створив гранично раціональні та абстрактні філософські системи, вершиною яких стала система того ж Г. Гегеля, український світ у першу чергу є сердечним. Ця сердечність, призвівши, з одного боку, до відсутності аналогічних філософських систем в Україні, з іншого боку, призвела до розуміння філософа як людини, що не просто проповідує певні істини, але живе в істині; вершиною ж української філософії стало надбання Г. Сковороди та П. Юркевича, які, змогли втілити цю сердечність у раціональну форму, створивши, відповідно, теорії космо- та кордоцентризму.

У філософії останнього, будучи «осередням душевного життя людини» серце «породжує всі ті форми душевного життя, які підпорядковані загальним умовам і законам» [7, 99]. Тому життя будь-якої законослухняної та добропорядної людини «германського світу» цілком відповідає настановам, які диктує внутрішня «людина серця». Але, будучи представником у людині позачасової та позапросторової основи світобуття, серце, назване П. Юркевичем «глибиновим», має у собі щось, що перевершує раціональну добропорядність: «А проте серце не переносить раз і назавжди весь свій духовний зміст у ці душевні форми; в його глибиновості, неприступній аналізові, завжди лишається джерело нового життя, нових порухів і прагнень, які сягають поза межі кінцевих форм душі й роблять її придатною для вічності» [7, 99].

Філософія найвидатніших українських мислителів, будучи втіленням духу народу, свідчить про те, що саме в Україні можливий прорив «глибинового серця» у свідомість, що може призвести до встановлення того самого «царства добротності», про яке мріяв Ж.-Ж. Руссо [8]. Будучи за формою безпосереднім народовладдям, за змістом така держава являтиме собою не просто втілення верховенства права, що відповідає об'єктивному духу Г. Гегеля, але знаменуватиме перехід до стадії абсолютного духу, коли моральна поведінка перестає бути наслідком «відчуженої об'єктивності» [6], стаючи проявом у кожній людині і суспільстві в цілому об'єктивної логіки саморозвитку буття сущого. Таким чином, онтологічною сутністю українського світу є вивищення політичної форми організації суспільства до абсолютного духу, формами прояву якого, за Г. Гегелем, є лише філософія, релігія та

мистецтво. Таке вивищення, у свою чергу, цілком відповідає юнгіанській ідеї троїчності, яка, переходячи у четверичність, досягає повноти та єдності [9].

В якості ілюстрації того, що український менталітет містить щось, здатне перевершувати обмеження, накладені раціональністю об'єктивного духу, можна навести хоча б відмову України від ядерної зброї, що, з точки зору здорового глузду та сучасних політичних реалій, можна вважати ірраціональним і навіть нерозумним. Але такий вчинок цілком відповідає реальності вищого порядку – абсолютному духу, будучи його проривом у світ, поки що підпорядкований законам «відчуженої об'єктивності».

Звичайно, все це виглядає дещо утопічно. Та втрачати Україні вже нічого – залишаючись на теперішньому стані моральності, вона неминуче зазнає катастрофи. Економічна, політична та інші кризи в нашій країні є породженням кризи духовної. Структури громадянського суспільства, які гіпотетично переберуть на себе повноваження корумпованої влади, мають знаходитися на зовсім іншому духовному та моральному рівні, втілюючи дійсно український, кордоцентричний дух. І коли вперше за всю новітню історію незалежної української держави політична еліта матиме вищий духовний та моральний рівень, ніж пересічні громадяни і разом з громадськими активістами утворить критичну масу людей, що перебувають на такому рівні, це створить умови для «підтягування» основної маси населення України до більш свідомого рівня, що дасть можливість змінити життя в країні на краще.

Унікальне геополітичне становище України, завдяки якому для західних країн виключно важливо, щоб вона була стабільною демократичною країною, дозволяє сподіватися, що тиск Заходу на стару еліту та підтримка нової у проведенні реформ суттєво не зменшаться. Але суспільний лад, який може виникнути в Україні у результаті приходу до влади еліти, цілком сформованої громадянським суспільством, буде якісно відмінним від західної демократії, перевершивши її у досконалості. Україна здатна стати взірцем для розвитку інших країн, опинившись на вістрі цивілізаційного розвитку. Моделлю для наслідування може стати й виникнення та розвиток прямої демократії, і механізм відтворення політичної еліти шляхом багаторівневого відбору кращих самими спільнотами людей. Згадаємо, що одразу після Лютневої революції Росія стала найдемократичнішою країною тодішнього світу. Тоді об'єктивний процес подальшого демократичного розвитку був по-насильницькому перерваний більшовиками. Але тепер, рівно сто років поспіль, він може відновитися саме в Україні, яка, будучи історично та духовно первинною по відношенню до Московщини, стане каталізатором демократизації нинішньої Росії та інших уламків колишньої імперії.

Отже, «надія є». У будь-якому разі найближчим часом ми станемо свідками докорінних змін, що неминуче відбудуться в Україні. За яким модусом будуть відбуватися ці зміни – руйнівним чи утворюючим – залежить від нас усіх. Тому всім, хто відчуває в собі здатність до політичної та громадської активності з метою сприяння змінам на краще, має власне бачення політичних, економічних та правових змін, треба знаходити один одного та об'єднуватися у структури громадянського суспільства; філософам – робити свій внесок в обґрунтування цих змін. Тільки так ми можемо сподіватися, що «перезавантаження» країни відбудеться саме за позитивним модусом.

Висновки

У результаті аналізу чинників, які можуть сприяти формуванню нової політичної еліти України, можна констатувати:

- утворення нової політичної еліти в Україні має йти зовсім іншим шляхом, ніж у країнах із довгою історією формування демократичних традицій, позаяк для спасіння країни від економічної та соціальної катастрофи потрібна швидка заміна правлячої еліти;
- шляхом утворення цієї нової еліти є безпосереднє народження її громадянським суспільством, що означатиме виникнення реальної форми демократії участі і тому являтиме собою новий етап у розвитку світової цивілізації;
- філософським обґрунтуванням закономірності переходу до цього нового етапу є подальший розвиток філософії духу Г. Гегеля, а саме припущення, що естафета світового духу перейде від германських народів до народу України;
- онтологічною сутністю українського світу (який на відміну від раціонального західного світу є сердечним) є вивищення політичної форми організації суспільства до абсолютного духу, коли моральна поведінка перестає бути наслідком «відчуженої об'єктивності», стаючи проявом у кожній людині і суспільстві в цілому об'єктивної логіки саморозвитку буття суцього;
- для втілення усього вищезазначеного у життя всім, хто відчуває в собі здатність до політичної та громадської активності з метою сприяння змінам на краще, має власне бачення політичних,

економічних та правових змін, треба знаходити один одного та об'єднуватися у структури громадянського суспільства; філософам – робити свій внесок в обґрунтування цих змін.

Перспективи подальших досліджень:

- подальша деталізація філософського осмислення суспільно-політичних процесів, що відбуваються нині в Україні;
- вироблення на основі цього осмислення рекомендацій, які полегшили б утворення громадянським суспільством сучасної України дієвої політичної еліти.

Список посилань

1. Савицький В. Доки олігархи «гризуться» суспільство створить альтернативну Систему. Ексклюзивне інтерв'ю з Богданою Бабич / В. Савицький // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://from-ua.com/intervyu/374375-doki-oligarhi-grizutsya-suspilstvo-stvorit-alternativnu-sistemu.html>.
2. Пасхавер О. Поспішати повільно / О. Пасхавер // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nv.ua/ukr/opinion/paskhaver/pospishati-povilno-199985.html>.
3. Огородник Е. Андрей Илларионов: «Между Украиной-страной и Украиной-государством большое различие» / Е. Огородник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reinvent.platfor.ma/illarionov-andrei/>.
4. Гегель Г. В.Ф. Лекции по философии истории / Г.В.Ф. Гегель; пер. А.Водена.– СПб.: Наука, 1993. – 480 с.
5. Спиноза Б. Трактаты / Б. Спиноза; пер. с лат; предисл. Е.М. Темнова. – М.: Мысль, 1998. – 446 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа / Г.В.Ф. Гегель; пер. Г. Шпета. – СПб.: Наука, 1992. – XLVII, 444 с.
7. Юркевич П. Вибране / П.Юркевич; пер з рос. – К.: Абрис, 1993. – 398 с.
8. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Ж.Ж. Руссо; пер. с фр. - М.: “Канон-пресс», “Кучково поле», 1998. - 416 с.
9. Юнг К.Г. Ответ Иову / К.Г. Юнг; пер с нем. - М.: Канон, 1995. – 352 с.

References

1. Savitsky V. While oligarchs are «quarrelling» the society will create the alternative System. The exclusive interview with Bogdana Babich / V. Savitsky // [Electronic resource]. – Access: <http://from-ua.com/intervyu/374375-doki-oligarhi-grizutsya-suspilstvo-stvorit-alternativnu-sistemu.html>.
2. Paskhaver O. To hurry slowly / O. Paskhaver // [Electronic resource]. – Access: <http://nv.ua/ukr/opinion/paskhaver/pospishati-povilno-199985.html>.
3. Ogorodnick Y. Andrey Illarionov: «There is a great difference between the country of Ukraine and the state of Ukraine» / Y. Ogorodnick // [Electronic resource]. – Access: <http://reinvent.platfor.ma/illarionov-andrei/>
4. Hegel G.W.F. Lectures on the Philosophy of History / G.W.F. Hegel. – SPb.: Nauka, 1993. – 480 p.
5. Spinoza B. Tractates / B. Spinoza. – M.: Mysl, 1998. – 446 p.
6. Hegel G.W.F. The Phenomenology of Spirit / G.W.F. Hegel. – SPb.: Nauka, 1992. – XLVII, 444 p.
7. Yurkevich P. Selected works / P. Yurkevich. – K.: Abris, 1993. – 398 p.
8. Rousseau J.-J. The Social Contract. Tractates / J.-J. Rousseau. – M.: “Kanon-press», “Kuchkovo pole», 1998. - 416 p.
9. Jung C.G. The answer to Job / C.G. Jung. - M.: Kanon, 1995. – 352 p.

КУРБАТОВ А.Г.

кандидат философских наук,
доцент кафедры богословия и гуманитарных дисциплин
Классического частного университета
(г. Запорожье, Украина)
(061)2364253,
qag67@outlook.com

ПРОБЛЕМА СООТВЕТСТВИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЭЛИТ СВОИМ АТРИБУТИВНЫМ ХАРАКТЕРИСТИКАМ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье дается анализ факторов, могущих способствовать формированию гражданским обществом новой политической элиты Украины, которая соответствовала бы атрибутивным характеристикам политических элит. Под основной атрибутивной характеристикой последних понимается их духовность, то есть руководимость в своих действиях не собственными интересами вопреки интересам других, а направленностью на принесение максимальной пользы тем, кем эти элиты управляют.

Исходя из современных украинских реалий делается вывод, что в Украине идет процесс формирования гражданского общества, которое способно породить новую политическую элиту и одновременно новую Систему, которая будет представлять собой реальную форму демократии участия и новый этап мировой истории.

Философским обоснованием закономерности перехода к этому новому этапу является дальнейшее развитие философии духа Г. Гегеля, согласно которой правовое государство является проявлением объективного духа и основным атрибутом этапа мировой истории, названного философом германским миром. В соответствии с этим существует возможность перехода государства к стадии абсолютного духа, когда нравственное поведение перестает быть следствием «отчужденной объективности», становясь проявлением непосредственной объективной духовности, что знаменует переход к этапу мировой истории, названного нами украинским миром.

Ключевые слова: политические элиты, атрибутивные характеристики политических элит, духовность, гражданское общество, Украина, объективный дух, абсолютный дух.

Kurbatov A.

Doctor of Philosophy,
Associate Professor, department of theology and humanities,
Classic Private University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
qag67@outlook.com

THE PROBLEM OF POLITICAL ELITES' CORRESPONDENCE TO THEIR CRITICAL CHARACTERISTICS IN CONTEXT OF CONTEMPORARY UKRAINE

Summary

This article gives the analysis of factors which can promote forming the new political elite of Ukraine by the citizen society in correspondence to political elites' critical characteristics. The key political elites' critical characteristic is in their spirituality. This means that such people are aimed to provide maximum benefit to those who they guide, but not their self interests.

According to contemporary Ukrainian realities is concluded that "the great number of people were "infected" with a citizen activity on second Maidan». So the process forming the citizen society and simultaneously the new System is going in Ukraine now.

The article notices that forming the new political elite in Ukraine may go by another way than in countries with long democratic traditions because our country needs the quick change of the governing elite for saving the country from economic and social catastrophe. The way of forming such new political elite is its immediate birth by the citizen society that will mean the real form of participative democracy and the new stage of world history.

The philosophic basis of conformity to natural laws of such transition is the further developing of Hegel's philosophy of spirit. According to this philosophy a law state is the emanation of objective spirit and the main characteristic of the contemporary stage of world history called by the philosopher the German world. The article assumes that Ukrainian people will become the bearer of world spirit on the next stage of world history. By analogy to previous stages, the new stage is called by author the Ukrainian world.

This assumption is based on the fact that in difference with the rational German world the Ukrainian world is hearty. This difference is embodied in difference of their philosophic systems. Ukraine hasn't such rational and abstract philosophies as the German world has. A philosopher do not means as a man who proclaims some truths but he/she means as one who lives in a truth. In accordance with this fact the ontological essence of the Ukrainian world is the transition a political organization of society to the stage of absolute spirit (which includes only philosophy, religion and art on Hegel's philosophy), when a moral behavior stops be "the alien objectivity" and becomes the emanation of immediate objective spirituality.

For the embodiment of all noticed in this article people who feel in themselves the ability to a political and citizen activity with the aim to promote changes to the best, have their own vision of political, economic and law changes may find each other and unite to the structures of the citizen society. What about philosophers, they may do their contribution to argumentation of these changes. Only this way we may hope that the "re-loading" of our country will occur by the positive mode.

Keywords: political elites, political elites' critical characteristics, spirituality, citizen society, Ukraine, objective spirit, absolute spirit.

УДК 141.8

ЛИСОКОЛЕНКО Т.В.

к.филос.н., доцент

доцент кафедры философии образования

Коммунального высшего учебного заведения

«Днепропетровский областной институт последипломного педагогического образования»

(г. Днепр, Украина)

lusokolenko@gmail.com

ТЕАТРАЛЬНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО МЕДИАЛЬНОГО ДИСКУРСА

Аннотация

Проводится анализ сущности понятия «театральность» в современном медиальном дискурсе. Внимание акцентировано на интерпретации медиа как определенной формы театральности, раскрывающейся через совокупность специфических свойств театра, присутствующих в медиальном дискурсе современности. Автор отстаивает позицию, согласно которой медиа можно рассматривать как сеанс одновременной игры, транслирующейся в форме различных театральных постановок, неотъемлемым элементом которых является зрелищность. В результате проведенного исследования установлено, что медиальный дискурс современности имеет множество форм репрезентации, одной из которых является театральность, проявляющаяся в различных вариантах медийного взаимодействия участников коммуникации. Среди ярких форм проявления театральности необходимо выделить медиальную зрелищность как неотъемлемую составляющую телевизионной и виртуальной реальности современности. Медиальная зрелищность как сложное поливариативное явление, содержащее социальный контекст, обладает весомым инструментарием влияния в современных реалиях.

Ключевые слова: игра, театр, спектакль, медиа, зрелищность.

В ритме жизни современного человека реальность воспринимается сквозь призму медиа потоков, образующих единую картину так называемого псевдомира, претендующего на истинность. Человек, таким образом, оказывается лишенным возможности быть сопричастным происходящему, и реальность, разворачиваемая перед ним, является просто фреймом, клипом, отрывком или лоскутом. Напор и влияние медиа потоков, обрушивающихся на человека, может быть проанализировано с различных ракурсов, среди которых интересным является понимание медиа как определенной театральности, раскрывающейся через совокупность специфических свойств театра, присутствующих в медиальном дискурсе современности.

Современное медиальное пространство можно воспринимать и рассматривать как громадную сцену, на которой обыгрываются различные постановки. Медиальный дискурс, как и театр, имеет свою четкую регламентацию, расписание «представлений», четкое понимание того, кто на какую постановку «придет» или кто в какой дискурс будет включен. Медиа XXI ст. можно рассматривать как сеанс одновременной игры, транслирующейся в форме различных театральных постановок, неотъемлемым элементом которых является зрелищность, разыгрывающаяся для нас, зрителей, пользователей и слушателей. Проблема заключается лишь только в том, какова цель той либо иной постановки, какова целевая аудитория и какой реакции ожидают режиссеры по ее завершению. Во многих случаях результатами такого медиального представления, этой непрерывной игры, является формирование образов, стереотипов отношения и восприятия. «Зрительское сознание – узник уплотненной вселенной, ограниченной экраном спектакля, за который была вынесена его собственная жизнь, теперь знает только фиктивных собеседников» [8, с. 113]. Изложенными положениями не ограничивается спектр социально-философских аспектов анализа роли современных медиа и форм их трансляции, нуждающихся в дальнейшей рефлексии.

Методологической основой работы выступают междисциплинарные исследования, среди которых необходимо выделить работу «Введение в медиологию» [9] французского политического теоретика Р.Дебре, использовавшего термин «медиология» для обозначения нового учения о средствах передачи знания и традиций, широкий спектр новых понятий, призванных объяснить современные процессы коммуникации. Исследование «Медиафилософия. Приступ реальности» В.Савчука, в котором внимание акцентировано на том, что само появление медиафилософии «вводит в круг философских студий исследования, относившиеся прежде к областям специальных наук: истории, техники, культуры и искусства» [15, с.346]. Об определенной театрализации массмедийного дискурса неоднократно заявлял и Ж.Бодрийяр: «Войны пропали в пустоте, на сцене остались лишь заложники, в том числе и все мы – в качестве заложников информации на глобальной сцене массмедиа» [2, с. 15]. Артикулируя, и возможно, где-то доводя до предела, роль медийной сцены, Ж.Бодрийяр довольно точно определил место и роль современной действительности. Ее суть, согласно Ж. Бодрийяру, состоит в следующем: чтобы что-то произошло на самом деле – оно должно произойти в виртуальной реальности: «Чтобы стать глобальным, событие должно стать виртуальным» [3, с.138]. Рассуждая о театральности современного медиального дискурса, невозможно обойти вниманием известную работу «Общество спектакля» [8] Ги Дебора. Именно в этом исследовании, которое не утратило своей актуальности сегодня, автор расширяет границы понимания роли спектакля в жизни общества, предлагая воспринимать сам спектакль как социально-значимый феномен, не ограниченный рамками театральной сцены. «Спектакль одновременно представляет собой и само общество, и часть общества, и инструмент унификации общества» [8, с.23].

В основу исследования также положены некоторые идеи теоретика театра А.Арто [1], в работах которого границы понимания театра трансформировались и вышли далеко за пределы традиционной интерпретации.

Цель статьи – провести анализ сущности понятия «театральность» в современном медиальном дискурсе.

Медиа можно рассматривать как своеобразный новый триумф неотъемлемой составляющей театра – спектакля. И именно новый, поскольку: «В результате развития мизансценирования и осознания его решительного значения в понимании пьесы, спектакль как зрелище вновь завоевывает права гражданства» [14, с.323]. Применение термина «театральность» в отношении современного медиального пространства объясняется глубинными основаниями нашей современной театральной деятельности. Все значимо в медиальном пространстве, как и в спектакле. Сцена медийного театра – «площадка», фон, имеющая громадное значение для зрителя, таящая порою в себе подтексты, контексты и пр. важнейшие элементы. Сама возможность различных экстраполяций термина театральность обусловлена тем, что: «театр не настаивает более на своем требовании соблюдения чистой формы, а использует все выразительные средства, которые могут оказаться полезными» [14, с.323-324].

При помощи медиа практически все можно превратить в зрелище: «Какую практику можно считать «зрелищной?» Театр, кино, телевидение <...>. Когда имеется намеренно или случайно оказавшийся зритель» [14, с.324]. Сегодня можно говорить о превращении средств массовой информации в тотальный медийный театр, можно предположить, что театр в медийной форме трансформировался, изменил свои грани – теперь неотъемлемая часть театра – спектакль, «присутствует» не только в театре, но и в экране телевизора, в Интернете.

Именно в медиальном пространстве, через вариации постановок зарождается другой театр с иным спектаклем. И театр, и телевидение объединяет игра. Игра «на двух досках» [14, с.329]. В медиальном пространстве игра имеет значение игры вымысла, игры домысла, может быть подлинной и вымышленной. «Театр тоже играет <...> информацией и вымыслом, ибо его фабула постоянно поддерживается эффектами реальности и ремарками, которые сообщают этому дискурсу эффект правдоподобия» [14, с.329].

Исторически сложилось так, что этнос обладает своим личным культурным пространством, отличным от других. Однако, со времен развития информационных технологий, культурные различия стран, этнических групп стираются. Театральный репертуар современных массмедиа как раз сегодня и унифицирует общество через процессы глобализации, через формирование определенных групп – по сферам интересов: тех, кто смотрит одни и те же программы, фильмы, каналы; тех, кто слушает похожую музыку; тех, кто включен в бесконечную игру одних и тех же социальных сетей. Э.Гидденс, давая характеристику современному этапу развития общества, также акцентировал внимание на значимости людей, режиссирующих телевизионные постановки. «Телевизионщики не только первыми прибывают на место, но и режиссируют весь спектакль» [6, с. 82].

Медиальный дискурс базируется не на непосредственных ощущениях, а на опосредованных, через безграничный медиальный спектакль. «Реальность, рассматриваемая по частям, разворачивается в своем обобщенном единстве в качестве псевдомира» [8, с.23]. И этот мир, предложенный через разнообразные формы и виды медиапрактик, оказывается безграничным, оказывая влияние также и на отношения между людьми, которые теперь опосредованы предложенными медиа образами. Давая характеристику экранному медиа, Ж.Бодрийяр, в свою очередь, сравнивал экран не с обычной плоской поверхностью, а с пучиной, не теряющей своей внутренней сути, при взаимодействии с которой «<...> у нас почти отсутствует выбор – мы захвачены этой пролиферацией образов, становлением образа мира на экранах, становлением – образом нашей вселенной, превращением всего в образное». [4, с. 140]. Однако не так пугает и устрашает формирование посредством медиа определенных групп по интересам, как навязывание своеобразных медиальных дискурсов, формирующих отношение к миру. Подобные действия можно сравнить с феноменом социального насилия: «Социальное насилие носит системный характер, оно пронизывает все сферы жизнедеятельности общества» [7, с.6]. Сам феномен социального насилия граничит в определенной степени с тем пониманием театра, которое предложил А.Арто, считавший, что «Единственное, что реально воздействует на человека, — это жестокость. Театр должен быть обновлен именно благодаря этой идее действия, доведенной до крайности и до своего логического предела» [1, с.92]. Конечно, проведение полноценной аналогии между пониманием театра в контексте медиального дискурса и театра как социального феномена в идеях А.Арто едва ли возможно в контексте данной проблематики. Однако сам феномен жестокости, как элемент или часть двойника театра у А.Арто, имеет место именно в современном медиапространстве, через демонстрацию насилия, разнообразные формы манипуляции как в самих экранных медиа, так и в сети. Именно в медиапространстве современности жестокость, граничащая с социальным насилием, является лейтмотивом множества медийных спектаклей-постановок. Современный медийный спектакль, как и задумывал ранее А. Арто, рассуждая о «своем» особенном театре, пестрит постановками массовых зрелищ. А. Арто писал: «Мы хотели бы создать из театра реальность, в которую действительно можно было бы поверить, — реальность, которая вторгалась бы в сердце и чувства» [1, с.93]. Возможно, именно это устремление нашло свою реализацию в медийном спектакле современности. А. Арто намеревался в своем театре «<...> воскресить идею тотального зрелища, для которого театр мог бы свободно черпать свои средства из кино, мюзик-холла, цирка и самой жизни» [1, с.94]. В медиальном дискурсе современности эта идея нашла свое отображение, только с той разницей, что медиапространство – это, отчасти, громадная сцена, в пределах которой «разыгрываются» различные постановки, становясь «условием восприятия реальности» [15, с. 235].

Медиареальность – это реальность, которая предлагает другую жизнь современному человеку, которая дает ему право выбора, иногда мнимое право выбора, реализующееся в возможности выбирать, что смотреть, слушать, где, в каких социальных сетях присутствовать. Однако этот выбор ограничен либо цензурой, либо определенными вариантами предложений, не всегда удовлетворяющих запросы. То, что предлагает современный медиадискурс, является практическим отражением доминирующей в обществе модели образа жизни. Поливариативность медиального дискурса, не имеющего окончания, втягивает субъекта в себя, представляя собой определенную включенную театрализацию, в которой искажается понимание субъектом сути собственного существования. «Внешний характер спектакля по отношению к человеку – проявляется в том, что его собственные поступки принадлежат уже не ему самому, но другому – тому, кто ему их представляет. Вот почему

зритель нигде не чувствует себя дома, ибо повсюду – спектакль» [8, с.31]. Спектакль в медиальном дискурсе современности способствует стиранию границ между субъектом и миром, за счет деформации самого Я. Одна из основных задач современных массмедиа заключается в обеспечении одновременного участия множества людей в медийной игре-постановке. Средства массовой информации «являются массовыми не из-за размера их аудитории, а в силу того факта, что в одно и то же время каждый становится в них вовлеченным» [11, с.402]. Влияние информационных технологий на общественные процессы дает основание назвать наше общество медиатизированным, в котором главенствующими становятся средства массовой информации и коммуникации, наделяя базовые элементы социальной и культурной реальности медиаформой. Зачастую театральность, например телевидения, раскрывается через разнообразные приемы, одним из них является «спираль молчания», возникшая как стремление людей замалчивать собственное мнение, если оно не совпадает с общепринятой позицией по определенному вопросу. «Раскручивание спирали молчания – вина современных медиа, <...> поскольку шансы несообщаемого стать частью действительности, воспринимаемой современниками, <...> минимальны. В основе спирали молчания – страх перед изоляцией» [13, с.154]. А.Черных в своей работе «Медиа и ритуалы» [16] останавливается на медийных технологиях, которые могут быть рассмотрены в качестве элементов театральности современных медиа. В частности, это фрейминг и прайминг. Фрейминг (framing) можно рассматривать как технику представления новостей в соответствии с уже имеющимися в сознании адресата фоновыми знаниями. Прайминг (priming) в свою очередь, можно рассматривать как технологию демонстрации определенных (нужных) сюжетов в час пик, когда у телевизионных экранов собирается максимальное количество зрителей, свидетельствует о его особой значимости и важности [подробнее см. 10]. В контексте заданной проблематики интересным является понятие «круговой схемы», применяемое Ж. Бодрийяром к характеристике медиадискурса: «Вместо того чтобы быть верхом коммуникации, информация исчерпывает свои силы в инсценировке коммуникации <...> круговая схема, в которой на сцене разыгрывается то, чего желает аудитория, антитеатр коммуникации» [5, с. 111]. Сам формат медиального дискурса приближен к шоу: «Форматы ток-шоу, игрового шоу, формат новостей и сериала – определяют существенные черты телереальности: пространства и времени, приоритетных ценностей, среди которых важнейшей остается готовность к игре» [12, с. 71]. В связи с этим, есть смысл остановиться на том, какова власть театрализованного медийного дискурса в современном обществе. Г.Дебор в комментариях к своей работе указывает на то, что сам он «различал две последовательные формы власти спектакля: сосредоточенную и рассредоточенную <...> посредством систематического сочетания двух предыдущих форм возникла третья <...>. Речь идет о включенной театрализации, которая стремится навязать себя всему миру» [8, с.123]. Суть власти включенной театрализации заключается в том, что она включается в реальность так, как говорит, рассуждает об этой реальности. В период доминирования «включенной театрализации» все подвластно игре медиа, никто не ускользает, медиатизированный театр является частью нашей действительности. Спектакль в медиальном пространстве, конечно, является более значимым в социальном плане, в сравнении с классическим театром, так как здесь необходимо удержать зрителя, привлечь внимание присоединившейся к телеэкрану публики. В медиальном пространстве мизансцена не должна быть скучной, угол «подачи» театральных декораций может меняться в зависимости от целей и желаемого эффекта.

Медиальный дискурс современности имеет множество форм репрезентации, одной из которых является театральность, проявляющаяся в различных вариантах медийного взаимодействия участников коммуникации. Среди ярких форм проявления театральности, необходимо выделить медиальную зрелищность, являющуюся неотъемлемой составляющей телевизионной и виртуальной реальности современности. Медиальная зрелищность как сложное поливариативное явление, содержащее социальный контекст, обладает весомым инструментарием влияния в современных реалиях.

Список ссылок

1. Арто А. Театр и жестокость / А.Арто // Театр и его двойник [пер.с фр. С.А. Исаева]. – М.: Мартис, 1993. – С. 92-94.
2. Бодрийяр Ж. Войны в Заливе не было // Ж.Бодрийяр // Дух терроризма. Войны в заливе не было; [пер. с фр. А.Качалова] - М.: РИПОЛ классик, 2016. – С.13-94.
3. Бодрийяр Ж. Дух терроризма // Ж.Бодрийяр // Дух терроризма. Войны в заливе не было; [пер. с фр. А.Качалова] - М.: РИПОЛ классик, 2016. – С.95-188.

4. Бодрийяр Ж. От фрагмента к фрагменту / Ж.Бодрийяр // Пароли. От фрагмента к фрагменту; [пер. с фр.Н.Сулова] – Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – С.61-195.
5. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Ж.Бодрийяр; [пер. с фр. А.Качалова] – М.: ПОСТУМ, 2015. – 240 с.
6. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс; [пер.с англ.] – М.: Весь Мир, 2004. – 120 с.
7. Гишинский Я.И. Социальное насилие / Я.И. Гишинский. – СПб.: Алетейя, 2017. – 212 с.
8. Дебор Г. Общество спектакля / Г.Дебор [пер. с фр. С.Офертас, М.Якубович]. – М.: Логос, 2000. – 184 с.
9. Дебре Р. Введение в медиологию / Р.Дебре; [пер. с фр. Б.М.Скуратова] – М.: Практикс, 2010. – 368 с.
10. Лисоколенко Т.В. Игра в медиапространстве / Т.В. Лисоколенко // Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практичний журнал. – Одеса: Гельветика, 2015. – Вип.3. – С.67-71.
11. Маклюэн Г.М. Понимание медиа: Внешние расширения человека / Г.М.Маклюэн; [пер. с англ. В.Николаева]. – М.: Гиперборея, Кучково поле, 2007. – 464 с.
12. Новикова А.А. Телевизионная реальность: экранная интерпретация действительности / А.А. Новикова. – М.: Высшая школа экономики, 2013. – 236 с.
13. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания / Э. Ноэль-Нойман; [пер. с нем. Н.С. Мансурова]. - М.: Прогресс-Академия, Весь Мир, 1996. – 352 с.
14. Пави П. Словарь театра / П.Пави; [пер. с фр.] – М.: Прогресс, 1991. – 504 с.
15. Савчук В.В. Медиафилософия. Приступ реальности / В.В. Савчук. – СПб: РХГА, 2014. – 350 с.
16. Черных А.И. Медиа и ритуалы / А.И.Черных. – М.; СПб.: Университетская книга, 2013. – 236 с.

References

1. Arto A. Teatr i zhestokost' / A.Arto // Teatr i yego dvoynik [per.s fr. S.A. Isayeva]. - M. : Martis, 1993. - S. 92-94.
2. Bodriyyar ZH. Voyny v Zalive ne bylo // ZH.Bodriyyar // Dukh terrorizma. Voyny v zalive ne bylo; [Per. S fr. A.Kachalova] - M. : RIPOL klassik, 2016. - S.13-94.
3. Bodriyyar ZH. Dukh terrorizma // ZH.Bodriyyar // Dukh terrorizma. Voyny v zalive ne bylo; [Per. S fr. A.Kachalova] - M. : RIPOL klassik, 2016. - S.95-188.
4. Bodriyyar ZH. Ot fragmenta k fragmentu / ZH.Bodriyyar // Paroli. Ot fragmenta k fragmentu; [Per. S fr.N.Suslova] - Yekaterinburg: U-Faktoriya, 2006. - S.61-195.
5. Bodriyyar ZH. Simulyakry i simulyatsiya / ZH.Bodriyyar; [Per. S fr. A.Kachalova] - M. : POSTUM, 2015. - 240 s.
6. Giddens E. Uskol'zayushchiy mir: kak globalizatsiya menyayet nashu zhizn' / E. Giddens; [Per.s angl.] - M. : Ves' Mir, 2004. - 120 s.
7. Gilinskiy YA.I. Sotsial'noye nasiliye / YA.I. Gilinskiy. - SPb. : Aleteyya, 2017. - 212 s.
8. Debor G. Obshchestvo spektaklya / G.Debor [per. S fr. S.Ofertas, M.Yakubovich]. - M. : Logos, 2000. - 184 s.
9. Debre R. Vvedeniye v mediologiyu / R.Debre; [Per. S fr. B.M.Skuratova] - M. : Praksis, 2010. - 368 s.
10. Lisokolenko T.V. Igra v mediaprostranstve / T.V. Lisokolenko // Aktual'ni problemi filosofii ta sotsiologii: nauково-praktichniy zhurnal. - Odesa: Gel'vetika, 2015. - Vip.3. - S.67-71.
11. Maklyuen G.M. Ponimaniye media: Vneshniye rasshireniya cheloveka / G.M.Maklyuen; [Per. S angl. V.Nikolayeva]. - M. : Giperboreya, Kuchkovo pole, 2007. - 464 s.
12. Novikova A.A. Televizionnaya real'nost': ekrannaya interpretatsiya deystvitel'nosti / A.A. Navikova. - M. : Vysshaya shkola ekonomiki, 2013. - 236 s.
13. Noel'-Noyman E. Obshchestvennoye mneniye. Otkrytiye spirali molchaniya / E. Noel'-Noyman; [Per. S nem. N.S. Mansurova]. - M. : Progress-Akademiya, Ves' Mir, 1996. - 352 s.
14. Pavi P. Slovar' teatra / P.Pavi; [Per. S fr.] - M. : Progress, 1991. - 504 s.
15. Savchuk V.V. Mediafilosofiya. Pristup real'nosti / V.V. Savchuk. - SPb: RKHGA, 2014. - 350 s.
16. Chernykh A.I. Media i ritualy / A.I.Chernykh. - M. ; SPb. : Universitetskaya kniga, 2013. - 236 s.

ЛИСОКОЛЕНКО Т.В.

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії освіти
Комунального вищого начального закладу
«Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»
(м. Дніпро, Україна)
lusokolenko@gmail.com

ТЕАТРАЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО МЕДІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Анотація

Проводиться аналіз сутності поняття «театральність» у сучасному медіальному дискурсі. Увагу акцентовано на інтерпретації медіа як певної форми театральності, яка розкривається за допомогою сукупності особливих властивостей театру, присутніх у сучасному медіальному дискурсі. Автор обстоює позицію, згідно з якою сучасні медіа можливо розглядати як сеанс одночасної гри, трансляція якої відбувається у формі різних театральних постановок, невід'ємною частиною яких є видовищність. У результаті проведеного дослідження встановлено, що медіальний дискурс сучасності має багато форм репрезентації, однією з яких є театральність, що проявляється в різних варіантах медійної взаємодії учасників комунікації. Серед яскравих форм проявів театральності, необхідно виокремити медійну видовищність, яка є невід'ємною складовою телевізійної та віртуальної реальності сучасності. Медійна видовищність як складне поліваріативне явище, яке містить у собі соціальний контекст, володіє вагомим інструментарієм впливу в сучасних реаліях.

Ключові слова: гра, театр, спектакль, медіа, видовищність.

LYSOKOLENKO T.

PhD, Associate Professor
associate Professor of Philosophy Department
of Higher Educational Institution "Dnipropetrovsk Regional Institute of Postgraduate Education»,
(Dnepr, Ukraine)
lusokolenko@gmail.com

THEATRICALITY IN MODERN MEDIA DISCOURSE

Summary

The study analyzes the essence of the concept of "theatricality" in modern media discourse. This study focuses on the interpretation of media as a certain form of theatricality that is revealed through the totality of the specific properties of the theater, which are present in the medial discourse of our time. The author defends the position, according to which modern media can be considered as a session of a simultaneous game that is broadcast in the form of various theatrical performances, an integral element of which is spectacularity, played out for viewers, users and listeners. The purpose of the article is to analyze the essence of the notion of "theatricality" in modern media discourse. The methodological basis of the study is the works of J. Baudrillard, A. Artaud, R. Debray, G. Debord. The main research method of the work is an analogy, the use of which allowed us to compare theater and media space. As a result of the comparison, the following is revealed. Media space is a huge scene, within which various performances are played out. Everything is significant in the medial space, as in the play. The scene of the media theater is a "playground", a background that has enormous significance for the viewer and conceals many subtexts. The theatrical repertoire of the modern mass media today unifies the society through the processes of globalization, through the formation of certain groups of viewers and users. Through the variations of the performances, another theater with a different spectacle is born in the medial space. In today's media space, cruelty that is close to social violence, is a leitmotiv of many media performances. The spectacle in the medial discourse of our time helps to blur the boundaries between the subject and the world, due to deformation of the Self. One of the main tasks of the modern mass media is to ensure the simultaneous participation of many people. Influence of information technologies on social processes gives grounds to call our society mediatized, where the media become dominant, providing basic elements of social and cultural reality with a media form. As a result, the conducted research established that the medial discourse of our time has many forms of representation, one of which is theatricality that manifests in various variants of media interaction of communication participants. Among the

vivid forms of theatrics manifestation, it is necessary to distinguish the medial spectacularity, which is an integral part of the television and virtual reality of our time. Medial spectacularity as a complex polyvariant phenomenon, which contains a social context, has a powerful tool for influencing modern realities.

Keywords: game, theatre, performance, media, spectacularity.

УДК 316.32:330.34.000.141

ПОВЗЛО А.Н.

кандидат философских наук,
доцент кафедры философии

Запорожского национального технического университета,
(г. Запорожье, Украина)
pan431@ukr.net

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ «ПЛЮСОВ» И «МИНУСОВ» ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В данной статье подчеркивается, что по итогам соответствующим образом рассмотренного противоречивого характера процесса исследования проблематики «глобализации» существует великое множество социально-философских толкований и интерпретаций. Однако в реальной жизни глобализм и глобалистика все больше и дальше затягивают человечество в противоречивые, тупиковые и неразрешимые ситуации. В связи с этим социально-философская мысль, наука до сих пор не выработали четкой и действенной концепции, связанной с системным, всесторонним и непротиворечивым толкованием данной категории. Далее в статье анализируются конкретные геополитические «векторы» социокультурного и культурологического развития современных человеческих цивилизаций, которые предметно демонстрируют и актуализируют острый характер основных глобальных проблем современности. И на этой своеобразной «эмпирической» базе осуществляется социально-философское рассмотрение и исследование «плюсов» и «минусов» всеобщего процесса глобализации жизни планеты, в том числе и украинского государства.

Ключевые слова: философский анализ, геополитика, «плюсы» и «минусы» глобализации, экология, народонаселение, терроризм, научно-технический прогресс

Как мы уже неоднократно отмечали в публикациях в данном журнале, на рубеже тысячелетий перед нами начал формироваться новый мир. Он стал проявляться и далее проявляется в новейших технологиях, в новых формах жизни, в новых способах мировоззрения и миропонимания, но, к сожалению, и в тех глобальных опасностях, связанных с противостоянием формирующихся новых реалий нашего существования и традиционных, устоявшихся форм и способов нашего отношения к этому миру, которые необходимо пересматривать.

Глобализация «вещь» сложная и противоречивая. Таковой она выступает как на практике, так и в теории, где представлена различными социально-гуманитарными и экономическими науками. Кто именно представлял эти противоположные позиции, мы уже рассматривали в предыдущей статье данного научного журнала [1, с.85]. Так, некоторые специалисты указанных областей знания и непосредственно занимающиеся исследованием, по их мнению, этим воистину фундаментальным мировым явлением, считают, что она (глобализация) действительно существует и самым непосредственным образом влияет на политику всех стран и этим определяет судьбы конкретных индивидуумов. Другие же, напротив, считают эту категорию надуманной (а антиглобалисты – вредной и бесчеловечной) или же не мировой (а если и таковой, то после итогов последних выборов президента в США она сходит «на нет»), а региональной, когда каждая отдельная страна живет по своему усмотрению, и по мере накопления проблем государственного масштаба индивидуально их решает, соответственно, в силу своих интересов, меркантильно подключая для этого (в качестве «обслуги») те или иные страны (тот же ООН, который президент США в своем Твиттере назвал «клубом»!), а в одном из интервью газетам британской Times и германской Bild подчеркнул, что «НАТО – это уже устаревшая организация»!), при этом «раздувая» свои частные проблемы до уровня всепланетарных (опять же при этом используя «трибуну» Генеральной ассамблеи ООН). Поэтому мир на самом деле не «однополярный» – то есть глобальный, а потому, зачастую, волюнтаристский и бессистемный, а «многополярный» – то есть «конкретно-реальный», компромиссный и системный. Так что у

глобализации есть свои «плюсы» и «минусы», свои преимущества и недостатки, или же о ней можно говорить, что это надуманная проблематика или же говорить о том, что это один из самых реальных, объективных и очевидных процессов развития мировой цивилизации. В связи с этим, а именно в связи с тем, что это явно противоречивое явление и категория, необходимо в социально-философском контексте проанализировать положительные и отрицательные стороны всего того, что с собой «несет» исторический «поток» реальных социальных процессов современности, касающихся, в первую очередь, интересов нашей страны.

Великий учитель Конфуций дал нам знать, что «все течет так же, [как вода]. Время бежит, не останавливаясь» [2, с.311]. Современный социальный процесс изменений безвозвратно охватил, кроме экономической, еще и политическую, социокультурную и духовную сферы. Несмотря на то, что в современном мире каждая страна пытается найти свой путь развития, в основании которого закладываются национальные, политические, экономические, и религиозные традиции, наряду с этим в системном кризисе находится вся глобальная финансово-экономическая сфера. Эти «издержки роста», в конечном счете, привели мировую политику к грани глобального военного противостояния между различными государствами и укладами жизни. Но есть и позитив, а именно благодаря научно-техническому и социально-культурному прогрессу (который еще со времен Ф.Бэкона не знает «передышки»), все-таки происходит закономерная интеграция всех сторон жизни мирового сообщества в единое целое. То есть начинается следующий (или очередной) этап формирования нового типа мирового сообщества, что и предопределяет основной вектор современной геополитики.

В ходе научного исследования поставленных перед социально-философской мыслью указанных проблем все-таки постепенно формируется (она существует на самом деле) глобалистика – междисциплинарная область научных исследований, направленных на выявление сути, тенденций и причин процесса мировой глобализации и порожденных ею глобальных проблем современности (войны и мира, международного терроризма, экологии, народонаселения и др.) и поиска путей распространения положительных и преодоление негативных для человечества и биосферы последствий данных процессов. Казалось бы, научно-философская мысль охватила очень многие направления исследуемой нами проблематики. Однако, в современных условиях становится актуальной одна существенная проблема, которая связана с недостаточной развитостью базовой теории для исследования таких категорий, как глобализация, экология, народонаселение и всех тех социальных феноменов-антифеноменов, которые с этими категориями связаны. Эти категории и сопутствующие им феномены-антифеномены служат предметом острых дискуссий среди самых различных представителей социально-философской мысли. Так же и в отечественной научной социально-философской литературе отсутствует системная разработка базовых философских понятий по данной теме, в особенности это касается украинского контекста данной проблематики, как в теоретическом, так и в практическом плане. Все это в совокупности (глобалистика, экология, народонаселение, в особенности социальные феномены-антифеномены (терроризм, самоубийство) мы попытались проанализировать и дать им оценку (конечно же, в самых общих чертах) в предыдущей статье [3, с.86-87] и чуть ранее в статье «Социально-философские аспекты глобализации, народонаселения и экологии» [4, с.116-125]. Основная цель данной статьи заключается в том, чтобы на философском, общеметодологическом уровне заострить Ваше внимание на основных научных «векторах» понимания сути глобализации, указав ее «плюсы» и «минусы», подвести итог и сделать по данному перечню указанных и рассмотренных проблем общий вывод.

В целом, «плюсом» глобализации является то, что она обусловлена центристремительной тенденцией в рамках мировых интеграционных процессов, призвана консолидировать планетарное сообщество на почве единого в глобальном масштабе этнокультурного и экономического пространства. Хотя все это необходимо осуществлять на почве единого национального и мирового согласия. Но перспектива формирования целостного и гармоничного мирового сообщества – это объективная и закономерная необходимость, обусловленная естественным ходом исторической и общественной эволюции. Несмотря на потерю некоторых черт национальной идентичности этот процесс неминуем, положителен и выгоден для простого народа. Прежде всего, потому, что по мере формирования социально-экономического в глобальном отношении «монолита» исчезнут какие-либо предпосылки для межнациональной вражды, ненависти и доходящих до пролития крови конфликтов. Одним словом, глобализация и гармоничное, мирное развитие народов выступают в качестве неразделимых составных сторон единого процесса развития человечества, которые объективно проявились на «поверхности» мировой жизни для того, чтобы обеспечить все условия для процветания людской цивилизации в системе новых ценностей бытия.

А «минусом» глобализации можно считать то, что аксиологической основой глобализма, который идет и насильно навязывается всем народам мира «сверху», выступает западная («массовая») культура, негативные «всходы» которой, в конечном счете, всегда приводят к насилию человека над человеком, в том числе и в странах-инициаторах «насаждения» этой культуры. Так, американский профессор уголовного права Адам Лэнкфорд, в 2015 году выступая перед социологами, подчеркнул, что американская культура способствует росту числа массовых расстрелов в США (именно в этой стране совершается почти две трети массовых убийств в школах и на рабочих местах) А в государственных и частных тюрьмах США за различные наказания находится более 2 млн. человек. Это абсолютно самый высокий показатель в мире. Да и другие болевые проблемы (экологии, народонаселения, суицида, экономического «снобизма», терроризма, массовой миграции населения) связаны с таким известным социокультурным и социально-экономическим явлением, которое с некоторых пор именуется наукой посредством понятия «культурного империализма». Данное понятие связано с активным развитием процесса вестернизации, осуществляемого под покровительством самых влиятельных глобальных «мировых сил» (так называемого «мирового правительства»). Поэтому современный мир, его казалось бы неуправляемая «стихия» бытия, столкнулся со следующей закономерностью: вестернизированный характер развития глобализационных процессов своей внешней агрессией (например, «цветные революции» или «арабская весна») порождает своего антипода (а может быть и «могильщика») в виде все интенсивнее и интенсивнее разворачивающегося антиглобалистского движения.

Каким же образом процессы глобализации и современная мировая геополитика отражается на украинском государстве, на благосостоянии украинских граждан? Что касается процесса глобализации относительно Украины, то ее **положительным моментом** можно считать, что для нашего общества, общественного мнения, социально-философской мысли и науки самой важной и актуальной проблемой и вопросом, от решения которых во многом зависит преодоление кризисных явлений, стала разработка и практическое воплощение в жизнь идеи - архетипа нации, таких ментальных ценностей, которые способны консолидировать государство в единый и целостный этносоциальный организм. Ни одно государство в мире, в том числе и Украина, не может строить свою внутреннюю и внешнюю политику, не учитывая данных реалий, в первую очередь, перспектив глобализации и тех угроз, которые она создает для безопасности этноса, в том числе защиты национального суверенитета. Однако, поиски в Украине, как консолидирующей общенациональной идеи, так и определение стратегии развития государства совпали с глубокими изменениями в геополитических структурах мирового сообщества, что позволяет говорить о завершении одного исторического периода и вступление современного мира в качественно новую фазу своего развития. О чем здесь идет речь? О смене историко-формационных типов государственности во временных рамках XX-XXI веков. В этом отношении (в качестве актуализации) будет достаточным вспомнить эпохальное историческое произведение О.Шпенглера «Закат Европы», да и ряд других работ, посвященных историческим циклам развития цивилизаций и «уходу» с исторической арены в качестве господствующей «фаустовской культуры» [5, с.100-109]. И в сегодняшней, современной старушке-Европе (об этом красноречиво свидетельствуют последние трагические события в Брюсселе, Париже, Берлине, Стамбуле и т.д. (в течение 2016г.)) продолжает происходить колоссальный цивилизационный «слом». Если XX век – это век модерна, индустриализации, укрепления национальной государственности на фоне цивилизационного «разлома» планеты по «границам» двух империй монархического (с элементами либерализма) типа: США и СССР. На этой стадии развития все народы мира стремились стать нациями, что являлось основой существования полноценной и самодостаточной, суверенной государственности. То начало XXI века – это ярко выраженный постмодерн или даже постпостмодерн, с вытекающими отсюда культурологическими последствиями (типа известной бородатой певицы Кончиты Вурст из Австрии, одним словом: полный Содом и Гоморра). К тому же, информатизация и суперсовременные коммуникации, приводят, к сожалению, к крушению устоявшихся классических национальных государств и формированию (на геополитической экономической и логистической базе транснациональных корпораций) мегахосударств, глобальных планетарных полиимперий, империй нового интеркультуралистического типа, которых уже не одна, не две, а сразу несколько (например, были империи (политические, экономические, финансовые, военные и т.д.), представленные странами ОПЕК, АСЕАН, мировая «семерка», мировая «двадцатка», ЕС, НАТО, ОБСЕ, Балто-Черноморско-Каспийский союз, ВТО, МВФ, Всемирный банк, а теперь империи стран БРИКС, ЕврАзЭС, активизируются интересы стран Азиатско-тихоокеанского региона, Трансатлантического торгового и инвестиционного партнерства (будущий Трансатлантический союз?) и т.д.). А некоторые «отчаянные»

головы как в Европе, так и в России говорят о перспективности образования в недалеком будущем Евразийского Союза, который может протянуться от Лиссабона до Владивостока.

Хотя (или уже) на этой, второй, стадии геополитического развития все страны мира уже стремятся к «солидаритету» (к синтезу-органике-симфонии, то есть к интеркультурализму, а не к мультикультурализму) народов, что является основой дальнейшего развития новых, более органичных государственных, межгосударственных и надгосударственных империй. Новая империя – это наднациональное, идеократическое (основанного на приоритете идей светского (гражданское общество) или религиозного характера), универсальное мегагосударство. В частности, это суперсовременные мировые центры цивилизации, культуры и коммуникаций, которые воочию «вырастают» (они были и раньше, но под «скорлупой», а сегодня упрямо пробиваются «наружу») прямо на наших глазах: евроамериканская (с центром в США), евразийская (с центром в России), тихоокеанская (с центром в Китае), исламская (с основным центром на Ближнем Востоке) империи. И во внешнем геополитическом аспекте весь мир находится сегодня в переходной стадии развития, который сопровождается жестокой борьбой между отживающей и уходящей, как сегодня модно именовать, «глобальной деревней» и нарождающимся, постепенно укрепляющимся «глобальным городом». **А вот отрицательным** моментом для Украины является то, что, все политические и финансово-экономические проблемы, которые «снежным комом» сегодня свалились на наше государство как раз связаны с этим новым формирующимся геополитическим раскладом, где одним из существенных раздражителей развитых государств является очень выгодное и уникальное географическое расположение нашего государства, образованные люди и плодородная земля, которую мы постепенно уничтожаем. Украина оказалась между двух цивилизационных и имперских систем, между «молотом» и «наковальной»: евроамериканской и евразийской. Это новый глобальный расклад мировых сил, это новая фаза в военной мировой истории, и отсюда необходимо объяснять все многочисленные исторические особенности и специфику двадцатипятилетней истории молодого украинского государства.

Так же по Украине очень болезненный «удар» наносят внутренние проблемы архаического порядка, существующие прежде всего в сфере политики и жизненного уклада народа, наших людей («кадры решают все»). Наше государство (да и не только наше) насквозь поражено олигархизмом, бюрократизмом, коррупцией – «сверху» и мещанством, потребительской психологией – «снизу». В синтезе, в совокупности эти две «субстанции» дают очень ядовитую социальную «смесь» довольно опасную для развития нормальной жизнедеятельности государства («язва росла и подвигалась все дальше и дальше» [6, с.530]). Как отметил в начале 2016 года президент ассоциации операторов рынка безопасности С.Шабовта, по стране «ударными темпами» расходуется «махровый бандитизм» (в последние два года количество убийств, по данным ГПУ, выросло от 5900 до 8200, без учета Крыма и Донбасса, а в конце 2017 года многие западные средства информации уже без всякого стеснения нашу страну именуют «бандитским» и опасным уже для жизни каждого гражданина государством). Показатели украинской экономики, финансовой системы, социальной сферы и ценовой политики по всем направлениям до и после «майданной революции» даже смешно сравнивать: настолько Украина провалилась «вниз» со времени управления ею кабинетом министров Н.Азарова. И эти проблемы приобрели настолько серьезный характер, что во всем мире их стали оценивать уже в глобальной плоскости. Так, глава МВФ К.Лагард в одном из своих последних интервью начала 2016 года высказала мысль о том, что политический кризис на Украине создает большую угрозу для всей международной экономики. Поэтому в одном из своих выступлений уже бывший заместитель госсекретаря США В.Нуланд подчеркнула, что Украине в 2016 году (и эти задачи последовательно перешли в 2017 год) необходимо избавиться или освободиться от «грязной политики» (или как сказал в одном из своих комментариев (март 2016г.) политолог В.Небоженко избавиться нашим политикам и их окружению, их помощникам, их политологам и социологам от повсеместной и навязчивой «имитации» бурной и созидательной государственной деятельности в проведении так называемых реформ («лжереформ»). По мнению К.Лагард, Украине необходимо восстановить экономику, ликвидировать коррупцию, наладить эффективное государственное управление, провести глубинные реформы во всех областях жизнедеятельности государства, где накопились основные проблемы, противоречия и «царит» стагнация. Самостоятельные коллективные усилия («солидаритет») украинского народа и решимость украинского политического истеблишмента должны определить историческую судьбу нашего государства. В противном же случае, украинское общество ждет очень нелегкие времена, так как «резервов» для развития все меньше и меньше. От приватизации Украина по сути вместо миллиардов получает сплошные «гроши». Численность населения за годы независимости уменьшилась приблизительно на «энное» количество миллионов человек и далее продолжает стремительно

уменьшаться, не считая того огромного количества наших граждан, которые, по сути, уже не живут в Украине, а являются в основном нелегальными «заробітчанами» во многих странах Европы и в России («нет ничего более постоянного, чем временное»). Тем не менее, у нашего государства остался единственный «козырь». Это чистое продовольствие, продукты и высокообразованные люди. А для человечества сегодня это самое главное. Хотя, как иронизировал Шекспир, «если человеческая проблема: еда и сон – да он животное...». Так, в одном из докладов на международном форуме по глобализации в Сан-Франциско (2015г.) было подчеркнуто, что на данный момент разворачивается историческое сражение, исход которого гораздо важнее, чем масштабные войны за нефть, терроризм или политические идеологии. Это битва за контроль над глобальным производством, переработкой и распределением экологически чистых продуктов питания. Украина, в этом плане, благодатное место (25% черноземных земель от их мирового количества, прекрасный климат), идеально подходящее для выращивания зерновых культур. Вот где потенциал и резервы для осуществления реформ. Но что делается у нас? Известные глобальные агротранснациональные компании постепенно, но настойчиво «готовят» украинский парламент для отмены моратория на продажу земель в Украине в частные и другие руки. Это делается с одной целью, производить на украинской земле генномодифицированные продукты и продавать их в третьи страны, получая огромные прибыли (только, кто их будет получать?).

Нам жизненно необходимо сохранить «здоровой» нашу землю, природу и наших уникальных людей. А это уже вопрос экологии (вопрос сбережения природы и человека), вопрос рачительного ухода за нашей средой обитания и гармонизации отношений между человеком, обществом и природой. Например, для нас незыблемой аксиомой является то, что социальная экология должна рассматривать экологические проблемы в системе взаимоотношения «человек - природа», а так же исследовать взаимодействия и взаимосвязи человеческого общества с природной средой. А другой аксиомой является то, что необходимой базой развития экологии человека являются экологическая культура, образование и просвещение. Само существование живой природы на нашей планете и процветание человеческого общества зависит от того, насколько объективно и своевременно будут раскрыты глобальные закономерности существования биосферы, и на этой основе сформулирована и реализована стратегия действий человека относительно природы. В этом смысле, экология - это наука нашего будущего, наука судьбоносная. Исходя из этого, можно дать следующее определение экологии: современная экология - наука о стратегии и тактике сохранения и стабильного развития жизни на Земле. Ведущим в изучении природных комплексов является принцип системности, который обеспечивает подход к ним как к органично целостным системам. Исходя из системного подхода, объектом изучения экологии являются экосистемы разного иерархического уровня. Философия экологии должна ответить на два вопроса: как построен объект изучаемой науки или какова его структура, и второй вопрос – как он функционирует и развивается. Почему экологические проблемы и сама наука – экология имеют философскую природу, а философия, в свою очередь, должна вникать в сущность всего того, что связано с понятием экология? Да потому, что экология – это одновременно естественнонаучное и гуманитарное (человеческое) знание, которое изучает отношения социобиоорганизмов между собой, пытаясь вывести и построить эти взаимоотношения на гармоничной гуманистической основе. Это комплексная наука, которая исследует среду обитания живых существ, в том числе и человека. Это сфера знаний, которая рассматривает некоторую совокупность предметов и явлений с точки зрения приоритетов субъекта или объекта познания. Это исследование положения человека как вида и общества в экосфере планеты, их связи с другими локальными экосистемами и размер влияния на них. Мировая и отечественная наука этим вопросам должна уделить первоочередное внимание, так как они уже давно переросли свое сверхглобальное значение.

В целом, подводя итог нашему общему теоретическому обзору, следует подчеркнуть, что для человечества, и в особенности для политиков ведущих стран мира, остается только один выход, одна перспектива, и это должно трансформироваться в современных и будущих научных и культурологических разработках, а именно: гармонизировать мир, гармонизировать отношения между странами, между системами, между людьми, обратившись к философско-духовному пониманию самых **глубинных, внутренних, экзистенциальных** переживаний человека (ибо «вместо диалектики наступила жизнь, в сознании должно выработаться совершенно другое. Под подушкой его (человека-авт.) лежало Евангелие...» [7, с.533]. На наш взгляд, сегодняшние и дальнейшие перспективы социально-философских, культурологических и научных исследований по проблемам глобализма, экологии, народонаселения, терроризма, суицидов и т.д. будут иметь еще значительное время острый и противоречивый характер. С одной стороны, необходимость социальной динамики будет постоянно вызывать «спрос» на креативные формы развития и воплощения в жизнь результатов научно-

технического прогресса. С другой стороны, очередной «виток» этого прогресса будет неизбежно обострять состояние дел, связанных с решением глобальных проблем современности, в первую очередь с решением экологической проблематики (экологии человека, глобальных проблем его сохранения), а также порождать новые формы противоречий геополитического характера.

Список ссылок

1. Повзло А.Н. Философский «ракурс» глобальных проблем современности / А.Н. Повзло // Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя – Вип. №36. - 2016. – 174 с.
2. Конфуций Беседы и суждения / Конфуций // Санкт-Петербург: «Кристалл», 1999. – 1120 с.
3. Повзло А.Н. Философский «ракурс» глобальных проблем современности / А.Н. Повзло // Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя – Вип. №36. - 2016. – 174 с.
4. Повзло А.Н., Повзло В.Н. Социально-философские аспекты глобализации, народонаселения и экологии [Текст] / А.Н. Повзло, В.Н. Повзло // Весник Гродненского державного университета имени Янкі Купали. – Серия 1. «История и археология. Философия. Политология». – Гродно. – Республика Беларусь. – Том 8. – №2. – 2016. – 154 с.
5. Повзло А.Н. О «метаморфозах» развития культуры / А.Н. Повзло // Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя – Вип. №20. - 2008. – 240 с.
6. Достоевский Ф.М. Преступление и наказание / Ф.М. Достоевский // М.: «Правда», Соч., в 12-ти тт. – Том.5. – 1982. – 544 с.
7. Достоевский Ф.М. Преступление и наказание / Ф.М. Достоевский // М.: «Правда».Соч. в 12-ти тт. – Том.5. – 1982. – 544 с.

References

1. Povzlo A. Philosophical “aspect» global problems of modernity / A. Povzlo // Cultural vesnik: scientific-theoretical Yearbook of the lower Dnieper. – Zaporozhye. – Issue. No. 36. – 2016. – 174 s.
2. Confucius Conversations and judgements / Confucius // St. Petersburg: "Crystal", 1999. -1120 s.
3. Povzlo A. Philosophical “aspect» global problems of modernity / A. Povzlo // Cultural vesnik: scientific-theoretical Yearbook of the lower Dnieper. – Zaporozhye. – Issue. No. 36. – 2016. – 174 s.
4. Povzlo A., Povzlo V. / A. Povzlo, V. Povzlo // Vesnik of Yanka Kupala State University of Grodno. – Series 1. History and Archaeology. Philosophy. Political Science. – 2016. – Vol. 8, no.2. – 154 s.
5. Povzlo A. “Metamorphosis» of culture / A. Povzlo // Cultural vesnik: scientific-theoretical Yearbook of the lower Dnieper. – Zaporozhye. – Issue. No. 20. – 2008. – 240 s.
6. Dostoyevsky F. Crime and punishment /F. Dostoevsky // М.: "Truth", Works at 12 vv.. – Vol. 5. – 1982. – 544 s.
7. Dostoyevsky F. Crime and punishment /F. Dostoevsky // М.: "Truth", Works at 12 vv.. – Vol. 5. – 1982. – 544 s.

ПОВЗЛО О.М.

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії

Запорізького національного технічного університету,

(м. Запоріжжя, Україна)

pan431@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ "ПЛЮСІВ" І "МІНУСІВ" ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація

У цій статті підкреслюється, що відповідно до результату розглядання вважаються спірними перспективи дослідження поняття "глобалізація". Там є велика різноманітність соціально-філософських тлумачень та інтерпретацій цієї складної проблеми. У реальному житті глобалізм і глобалістика усе більш і більш затягують людство в суперечливі, тупикові і нерозв'язні ситуації. У зв'язку з цим соціально-філософська думка, наука ще не розробили ефективну концепцію системного, комплексного та послідовного тлумачення цієї категорії. Крім того, у статті проаналізовано

конкретній соціально-емпіричний матеріал, приклади, які предметно демонструють гострий характер основних глобальних проблем сучасності. На цьому фактичному матеріалі і аналізу основних тенденцій розвитку глобалізму здійснюється соціально-філософське дослідження цієї проблематики, тобто демонстрування «плюсів» та «мінусів» глобалізації життя цивілізацій планети, у тому числі української держави.

Ключові слова: філософський аналіз, геополітика, «плюси» і «мінуси» глобалізації, екологія, народонаселення, тероризм, науково-технічний прогрес.

POVZLO A.

Doctor of Philosophy,
Associate Professor of Philosophy Department
of Zaporizhzhya National Technical University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
pan431@ukr.net

SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF “PLUSES» AND “MINUSES» OF GLOBALIZATION

Summary

In the introduction of this article the relevance of those problems which are "presented" in its title is substantiated, their essence and level of elaboration are considered. Firstly, regarding the "globalization" category it is emphasized that there is a great variety of social-philosophical research and publications on this issue; and in real life globalism and globalistics drag the humanity into deadlock, unsolvable situations more and further. Secondly, the social-philosophical idea, science still have not worked out a clear and effective concept related to the rational demographic policy. And thirdly, in the field of ecological science in scientific-theoretical perspective prevails total confusion, indicating the absence of a single strategic line of understanding and development of ecology in the present and future. For example, one group of reputable scientists armed with the latest theories and computer techniques predicts the inevitable "global warming" and even "greenhouse catastrophe", while another group, no less authoritative and armed, insists on inescapable cooling and imminent "ice age." Some explain this phenomenon by anthropogenic causes and call for a reduction in emissions into the atmosphere; others are looking for explanations in the solar activity or in something else. Therefore, in our opinion, today's and future perspectives of socio-philosophical and scientific research on the globalism, ecology, population, terrorism and other problems had, have and will have sharp and contradictory nature for quite significant amount of time.

In the main part of this work specific social and empirical data is given and analyzed. It substantively demonstrates the sharp nature of the main global problems of the modernity. Further, based on this "empiricism" the socio-philosophical research of these problems both of theoretical and practical type, is carried out. Also, the theoretical comprehension of the cause-effect mechanism regarding all those issues which trouble the society in the field of globalization, population and ecology is given. First of all, in our opinion, this "mechanism" is generated and associated with the contradictory nature of civilizational changes of the twentieth century and scientific and technological progress. This is a natural and objective process. The process has "minuses» and "pluses».

Therefore, on the one hand, the need for social dynamics will constantly cause the "demand" for creative forms of the development and realization of the scientific and technical progress results. On the other hand, the next "round" of this progress will inevitably aggravate the issues related to the solution of the modern global problems, first of all to the solution of environmental problems, and also will generate new forms of contradictions of global nature.

The article emphasizes the idea that for humanity, and in particular for the politics of the world's leading countries there is only one way out, one perspective left and this has to be transformed in modern and future scientific developments, specifically: to harmonize the world, to harmonize the relations between countries, between systems, between people by appealing to philosophical understanding of the deepest, inner, existential human experiences.

In the final part of the article a number of conclusions is drawn regarding the fact that solving the globalization, population and ecology problems positively is becoming the main geopolitical strategic line of research and development both for practitioners and theoreticians. At the center of this new geopolitical strategy should be not an abstract individual, but the particular Human, the particular Personality. And it is precisely for these new demands of humanity a new philosophy should be formed, and it also should define formal and substantial sides of this strategy. For the old philosophy does not meet the real requirements and

the "life standards". It possessed explanatory, interpretative, ascertaining and advisory nature, i.e. "trailed behind" the world events and problems. And the point is that knowing of it, its methodology have to become effective, outpacing, really predicting the approach of various problems, i.e. to be at the forefront of our Planet's "life".

Therefore, the "philosophy of the future" which is being developed and comprehended today, based on the achievements of natural science and humanities using the most modern monitoring, calculating and modeling methods, has to become the "science of the human and spiritual health of the Planet" in very short time, in order to unite humanity and become a truly scientific and ideological basis for the further development of civilization.

Key words: philosophical analysis, geopolitics "minuses" and "pluses" globalization, ecology, population, terrorism, scientific and technological progress.

УДК: 378.147.016:1:[378.09:61]

Спиця Н.В.

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
nspitsa@meta.ua

ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У МЕДИЧНИХ ВНЗ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПОШУКУ КОНСЕНСУСУ

Анотація

Стаття присвячена проблемі методологічного підґрунтя викладання основ філософських знань та філософії медицини студентам медичних університетів. Проаналізовано сучасний стан методологічної бази філософії медицини та виявлено актуальну потребу розробки адекватного методологічного підґрунтя для досягнення консенсусу між філософією та медициною на рівні університетської освіти. Запропоновано продовжити роботу з оптимізації загальної для філософії та медицини парадигми з допомогою методології, представленої самоорганізаційною парадигмою та концепцією голографічності.

Ключові слова: парадигма, методологія, філософія медицини, самоорганізація, синергетика, цілісність, принцип голографічності.

Проблема викладання філософії у негуманітарних ВНЗ не є новою, але не втрачає своєї **актуальності** та, навіть навпаки, отримує свіже забарвлення через зміни світових та державних реалій сьогодення. Однією з найгостріших проблем є викладання філософії майбутнім медикам, а причину такої актуалізації буде розглянуто нижче.

Як вказує у своїй статті Карпін В.А. [1], сучасна теорія медицини формувалася на ґрунті теорій Павлова П.П., Сельє Г., Анохіна П.К., Крижановського Г.Н., Петленко В.П. та Лісціна Ю.П., які наприкінці ХХ сторіччя синтезувалися в загальну парадигму філософії медицини як вчення про інтегративний принцип управління біосистемою в нормі та патологічному стані. Одним із найоптимальніших методів цієї філософської галузі вважається аксіоматичний метод, але він не може задовольняти всі потреби сучасної медицини. Сучасні наукові знання прагнуть побудувати загальнонаукову картину світу на принципах універсального еволюціонізму, але навіть цей принцип може не задовольнити всіх потреб уніфікації та універсалізації. Крім теоретичної системи філософії медицини існує практична потреба: максимально продуктивно ознайомити майбутніх лікарів та науковців у сфері медицини з основами філософських знань для подальшої їх екстраполяції в медичних науках. Сучасними проблемами медицини та філософії, актуальними питаннями методології займається багато науковців у світі та в Україні. Назвемо авторів україномовних та російськомовних робіт: Гуревич С.С., Дубровський В.І., Єрохіна В.Г., Жирнова В.Д., Петленко В.П., Степанова А.Д., Царегородцева Г.І. Активно досліджують проблеми методології філософії медицини Карпін В.А., Князев В.М., Москаленко В.Ф., Попов М.В., Хрустальов Ю.М., Царегородцев Г.І., Шевченко Ю.Л. та ін.

Декілька років тому у статті Ющенко Ю.П. «Деякі аспекти викладання філософії у вищих медичних навчальних закладах» [2] згадувалось про те, що країна та викладачі медичних ВНЗ мають потурбуватись про формування лікарів нового типу – в них має здійснюватись продуктивна синергія професійних знань, фахових компетентностей та активна громадська позиція. Автор підкреслював, що у медичних ВНЗ основні акценти мають здійснюватись на гносеології (специфіка теоретичних знань у медицині, методологія науково-медичного пізнання), онтології (буття людини у медицині, психосоматика, хрономедицина), аксіології (ціннісний потенціал медицини) [2]. Важко сперечатися з тим, що філософія, як предмет, що викладається у вищих медичних закладах країни, має сьогодні прагматично враховувати потребу фаху. Але усвідомлення цієї проблеми на суто теоретичному рівні є тільки початком її вирішення. Найважливіше завдання філософа в царині медицини – довести, що він не є прибульцем з далекої планети, який, розмовляючи напівзрозумілою чудернацькою мовою, закликає лікарів позбутися меркантильності, працювати на засадах високої гуманності і, врешті-решт, освітлюючи іншим шлях, зпопелити себе якнайшвидше. Тільки прибулець може торочити людям, які вже давно занурилися у вир ринкових відносин і особисто усвідомили, що цей світ вимагає від тебе матеріальної сплати за будь-які блага, що лікар – професія високодуховна, жертвна і глибоко альтруїстична. Етичні засади професії лікаря – окрем велика тема для обговорення.

Мета статті. В даній статті ми б хотіли розглянути іншу проблему викладання філософії майбутнім медикам – *вічний антагонізм природничих наук та наук гуманітарних, відсутність спільної парадигми медицини та філософії*. Якщо серед сучасних студентів ще доволі легко знайти величезну кількість людей високоморальних (дякувати вихованню в українських сім'ях, країна все ще володіє могутнім потенціалом духовних та добропорядних людей), то надто важко знайти тих, хто б у світі жорсткого домінування природничих наук не дивився на філософію, як на другорядну істоту. Асоціативно філософія отримує статус «бідної сирітки», яку жалюють, їй співчують, і тільки тому, щось вчать. А коли курс філософії закінчується – швидко забувають. Що цікаво, коли на курсах майбутні PhD вітчизняної медицини знову стикаються з філософією, то відношення до неї змінюється. Завдяки професійному та життєвому досвіду людина переосмислює своє ставлення до предмета, нарешті отримує нехай суб'єктивний, але такий важливий досвід, який прирівнює для них філософію до наук природничого циклу, а іноді і робить її домінуючою величиною для аналізу та синтезу наукового і життєвого досвіду.

Чи можемо ми повністю віднести цей феномен розгортання в часі осмислення філософії до проблеми віку і життєвого досвіду? Чи може щось змінити професіонал, який викладає філософію майбутнім медикам – тим, хто ще рік тому сидів за шкільними партами? Вважаємо, що мусимо розглянути доволі серйозне питання, яке, можливо, допоможе якісно змінити ставлення до філософії вже на перших курсах ВНЗ. А саме – підґрунтя самого існування філософських знань у сфері професій природничої спрямованості. Головний антагонізм, що заважає продуктивному співіснуванню «фізиків» та «ліриків» – відсутність загальної для них методології, відсутність спільної парадигми, яка б вирішила категоричні протиріччя гуманітарних та природничих наук.

Викладач філософії, який працює із студентом медиком, має перший піти на зустріч, долаючи своїх «ідолів печери», про яких говорив Ф. Бекон. А «ідоли» полягають у тому, що викладач дивується і не розуміє, чому для майбутнього медика так важко зрозуміти прописні філософські істини. Чому ідеї видатних філософів усіх часів сприймаються студентами набагато важче, ніж основи гістології та розділи анатомії людини? Тому що до медичних ВНЗ вступають люди з чітким налаштуванням на світ, що працює за простими і зрозумілими законами природи. Тому що, як кажуть англійці, «Seeing is believing» – «вірю тому, що бачу» – є головний принцип сприйняття інформації більшістю людей, хто отримав середню освіту і, тим більш, хто обрав майбутню професію не зі списку гуманітарних наук, а серед природничих. Напевне, не тільки медикам важко сприймати філософію, такі ж проблеми виникають і у майбутніх біологів, хіміків, математиків, інженерів та архітекторів. З часів Бекона ніхто не відмінив існування особистих професійно-орієнтованих «печер» з хибами, примарами та ідолами. Отже, викладач філософії має першим визнати цю проблему, вийти назовні, зрестися своїх амбіцій та продуктивно попрацювати над тим, щоб звільнити інших з їх професійних печер з примарами. До речі, цікавий факт наводить у своїй книзі М. Малашкіна [3, с. 29]: видатний арабський мислитель Ібн Сіна (Авіценна) зізнався, що сорок разів перечитував «Метафізику» Аристотеля і майже знав її на пам'ять, але не міг зрозуміти її сутності поки не познайомився з працею Абу-Насра аль-Фарабі, який, нарешті, розкрив зміст аристотелевського вчення. Іноді треба знайти інший підхід, інший вектор погляду на проблему навіть видатному вченому, щоб прояснити смисл. Що вже говорити про молодь, яка знаходиться тільки на початку своєї неймовірної одиссеї пізнання.

Отже, вище ми визначили, що головною проблемою існування філософії в царині медицини є проблема відсутності спільної парадигми і навіть великі сумніви щодо того, що така парадигма може існувати. Філософія, як гуманітарна сфера діяльності, розвивається доволі специфічно: вона помножує свої школи і напрямки, розправляє у всі сторони своє гілля і не турбується щодо принципу наслідування, еволюції своїх напрямків. Виникнення нового у філософії спричинено частково розвитком науки, частково розвитком суспільства, частково суб'єктивністю її авторів. У науках природничого циклу є певна історія наслідування, а їх альтернативність не виходить за межі логічного та емпіричного обґрунтування. Філософію стримує тільки логіка, практична доказовість не є її сильною стороною, так як філософія більшою мірою є сферою теоретичного знання. Філософи надто «ідеалісти» для людей, які виховувались у школах на засадах логічного позитивізму та продовжують сповідувати його у вишах. Крім того, варто пригадати ще одних з беконівських ідолів, які так активно населяють філософію – ідоли площі (ринку). Представнику природничих наук важко іноді знайти істину у філософських вченнях тільки через специфічний понятійний апарат, який може бути типовим для одного напрямку і чужим для іншого, поняття мають занадто рухливий, нестабільний каркас, тобто, «слова гвалтують розум». Найбільшу проблему для «фізика» в «ліриці» філософії вбачаємо у типовій відсутності виважених та стабільних критеріїв істинності (тобто, у суб'єктивності філософії), які в природничих науках чітко будують горизонти пізнавальної діяльності і формують вектори наукових досліджень. Є народний вислів «пани б'ються, а в селян чуби тріщать» – зізнаємось, коли серед філософів розгортаються дискусії, де поняття постійно підміняються, а критеріїв істини, яку шукають, взагалі не можливо розпізнати, довіра до гуманітаріїв у представників наук природничого циклу тоне на очах. Це чудово описав у своїй книзі «Ви, напевне, шуткуєте, містер Фейнман?» фізик Річард Фейнман. Тоді і виникає стандартне кліше, що краще вже «займатися справою» (діагностувати, лікувати, оперувати), аніж балакати «невідомо про що» і витратити час дарма. А від стигматів балакучих нероб дуже важко позбутися.

Яким чином можливо досягти згоди та отримати синергетичний ефект від взаємодії філософії та медицини? По-перше, визначимось, що саме ми маємо створювати, якщо мова зайшла про необхідність формування загальної парадигми. Існує декілька варіантів визначення поняття «парадигма», тож маємо визначитись з пріоритетним для нас. Отже, парадигма – це: ключова ідея, яка лежить в основі побудови концепції, вихідна позиція в постановці проблем, їх пояснення та вирішення [4], «визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають модель постановки проблем та їх рішення науковому співтовариству», за Куном з подальшим уточненням, що це «дисциплінарна матриця», яка включає в себе символічні узагальнення, метафізичні аспекти, цінності та зразки вирішення дослідницьких задач; еталон мислення. Для даної роботи доволі символічним є перше пояснення поняття у «Новій філософській енциклопедії»: «Парадигма – це: 1) поняття, що використовувалось в античній та середньовічній філософії для характеристики взаємовідносин духовного та реального світів» [5, с.193].

У 2005 році світ побачила неймовірно цікава робота двох авторів – Рибакіна В. А. та Покришкіна А. Л. «Чи сумісні психологія та природничі парадигми?» [6]. Автори декларували необхідність формування парадигми для психології, але вони навели декілька взаємовиключних поглядів щодо можливостей існування парадигми у цій сфері знань. «Чи то психологія позапарадигмальна, чи то допарадигмальна, або ж і взагалі мультипарадигмальна – на всі смаки» [6]. Адже, сам Томас Кун вважав, що в гуманітарних науках парадигма взагалі ще не сформувалась, хоча, з іншого боку, теорія Куна, яка стосувалась аналізу природничих наук, взагалі не може бути застосована для гуманітарних. Паралелі можна провести і з філософією, яка може бути розцінена як позапарадигмальна, або мультипарадигмальна.

Але виникає питання, чи можливо здійснювати акт пізнання поза зоною будь-яких законів побудови знання, поза всяких загальних правил, абсолютизуючи фейерабендівське «все дозволено» в межах університету? Яким чином викладати, яким чином здійснювати контроль знань та на який результат чекати, якщо в філософії все дозволено? Скоріше за все, на такий рівень продуктивної анархії може собі дозволити вийти людина, яка отримала достатньо високий рівень філософської освіти, яка володіє культурою логічного мислення. Навряд чи це характеризує студента першого-другого курсів ВНЗ.

Тому, не виключаючи вседозволеності на високих рівнях культури мислення, продовжимо пошук базових принципів консенсусу філософії та медицини для можливостей досягти тих висот філософії, з яких Пол Фейерабенд декларував свою теорію анархії.

Медицина і філософія найбільш за все зацікавлені в одному й тому ж питанні – Людина. Медична сторона цього положення є очевидною – ця сфера наукового світу створена про людину і для людини буквально. Медицина розбирає людину по складовим від найбільших систем до найменших складових

молекулярного рівня, структури геному. Після чого вона вивчає взаємодії всіх частин, взаємовплив. І всі рівні пізнання відбуваються виключно з емпіричного «благословення» об'єктивної реальності. Філософія – навпаки, не стільки розбирає людину на складові, скільки інтерпретує її, намагається визначитись із головними смислами її існування, взаємодією з іншими людьми тощо. І філософії не потрібен емпіричний досвід для того, щоб занурюватись у свої інтерпретації. Хоча вона активно використовує суб'єктивний життєвий досвід своїх авторів. Кількість філософських інтерпретацій сягає прямої пропорційності кількості інтерпретаторів-філософів. Щодо самої об'єктивної реальності, з якою активно працює медицина, – філософія все ще визначає, де межі об'єктивного існування.

Важко знайти точки дотику і віднайти можливості консенсусу між такими різними речами, але це життєво необхідно зробити. Адже науки природничого циклу навчилися розчленовувати світ та людину на найменші часточки, проте збирати назад по крихтам світ в змозі тільки філософія. Ще Макс Шеллер говорив про те, що науки природничого циклу, які займаються проблемою людини і швидко збільшуються за своєю кількістю, скоріше, знищують, або ж приховують сутність людини, аніж її розкривають.

«Точні» науки природничого циклу в сучасному світі орієнтовані на інженерію, на технократичний дискурс, в якому людина втрачає ту цінність, яку мала ще здавен. «Психологія та психофізіологія чудово справлялися з описанням інстинктивної поведінки людей та тварин. Але чим більш високі вияви людського духу необхідно було описувати та пояснювати (я вже не кажу про прогнози), тим гірше це виходило: не дарма Карсавін писав про «природничу науку про душевні явища, яку більш справедливо назвати протиприродною», – вказує Марк Рац [7]. Він говорить про те, що давно відомим фактом є нерелевантність наукового підходу до осмислення духовного життя. Ігнорувати позанауковий характер певних філософських понять та уявлень згубно, адже наш світ не може бути повністю осягнений лише завдяки природничим наукам. В європейській традиції близько трьох століть домінуючою є позиція про природничо-наукову картину світу. Але, можливо, вона може інтерпретуватися як «локус «світу мислення та діяльності в їх історичному розгортанні» (згідно з філософом Г.П. Щедровицьким). Така діяльнісна картина світу, звичайно, доволі незвична і детальність її розробки не можна порівняти з науковою картиною світу: ...друга будувалась триста років, а першій, умовно кажучи, тридцять»[7].

Повертаючись до питання визначення парадигми, необхідної для консенсусу між філософією та медициною, маємо охарактеризувати методологічний контекст, як велику частину «дисциплінарної матриці», яка б задовольнила і філософів, і медиків. Методологія підкаже оптимальний спосіб організації та самоорганізації перших і других з досягнення консенсусу і синергії в осмисленні людини. На практиці, в житті нам всім важливо користуватися різноманітними знаннями, отриманими у сферах різних галузей, але іноді цього важко досягти, тому що різні предмети, різні науки знаходяться в різних площинах. Так само в різних площинах існують філософія і медицина, але нам необхідно зрозуміти, яким чином можливе їх поєднання – це доволі важка методологічна справа.

Якщо вище мова йшла про перший крок з печери ідолів філософів, то логічним буде взяти на озброєння основні принципи методології наук природничого циклу та виявити загальні тенденції і розбіжності з принципами філософського пізнання. Про головний принцип формування знань природничо-наукової картини світу вже говорилося. Це принцип підкріплення будь-якого знання емпіричним фактом. Всі логічні міркування вчений перевіряє дослідним шляхом, а досвід організовує логічним міркуванням. У даному випадку філософія не має змоги (і необхідності) постійно підкріплювати свої логічні міркування шляхом емпіричного факту. Отже, перший принцип не може стати частиною нашої «дисциплінарної матриці». Але вже тут ми стикаємось із принципом слідування логіці мислення, який є притаманним і філософії, і будь-якій сфері медицини. У свою чергу, логічне розмірковування завжди прагне досягнути найпростішої істини, що досягла кришталевої чистоти за рахунок відшарування всього зайвого, як радив робити Уільям Оккам: «не множити сутності без потреби». Отже, прості і гармонійні істини – ідеал, до якого прагнуть «фізики» і «лірики». Досягнення такої властивості істини можливе через принцип ідеалізації, який сповідують також обидва «ворожі табори», і які ми маємо примирити. Філософія, як і прагматична наука природничого циклу, прагне відокремити все несуттєве, виділити суттєве.

Якщо філософ буде здатним чітко репрезентувати всі ці принципи методології наукового пізнання у своїй професійній сфері діяльності на заняттях із студентами, в написанні методичних посібників та підручників, авторитет йому буде гарантовано. Студенту-медику буде важко не погоджуватись з людиною, яка уособлює його ідеали науковця і дає йому саме таку «дисциплінарну матрицю», яка гарантуватиме успіх у подальшому професійному пізнанні, дослідженнях, саморозвитку в цілому. Та, безумовно, це тільки частина такої матриці.

У ХХ сторіччі народились два напрямки, один з яких вже має достатньо причин назватися парадигмою наукового дослідження, тоді як інший ще не отримав всіх необхідних рис парадигми, але вважається нами одним із найвірогідніших для служіння ідеї консенсусу філософії та медицині. Перший підхід – синергетичний. Самоорганізаційна концепція на даному етапі свого існування надала вже багато відповідей на актуальні проблеми сучасного світу епохи патологічних біфуркацій. Період формування синергетики розпочався з природничих наук, але швидко поширився на гуманітарні. Апологетами світового рівня в синергетичній концепції є Г. Хакен, І. Пригожин, М. фон Ферстер та ін., серед російських та українських вчених, які активно працюють з цією методологією можна назвати Бевзенко Л., Гумаюнова С., Добронравову І., Князеву О., Курдюмова С., Назаретяна А., Предборську І., Хиценко В. та ін. В основі самоорганізаційної методології розуміння світу, як надскладної нелінійної динамічної системи, що складається з неймовірної кількості інших систем з такими ж характеристиками нелінійності, нестійкості та динамічності. Кожна система має підтримувати свою життєздатність за рахунок балансу ентропії та негентропії в системі, адже вона завжди має реагувати на зовнішні впливи, що надходять від інших систем. Такий погляд на світ разом із вже напрацьованою методологічною базою дає ґрунтовність для оптимальної взаємодії філософії та медицини.

Другий підхід має певні схожі з самоорганізаційним методологічні основи, але не є тотожним йому. Це цілісний (холістичний, голографічний, холономний) підхід. Він виник завдяки продуктивній науковій діяльності соратника видатних фізиків Ейнштейна та Оппенгеймера – Девіда Бома. Відкриття Девіда Бома було пов'язано з дослідженням парадоксу Ейнштейна – Подольського – Розена, в якому досліджувалась зв'язана система двох частинок та доводилось, що виконання вимірювання над однією з просторово рознесених частинок призводить до миттєвого впливу на стан іншої. Девід Бом прийшов до висновку, що роздільність є лише ілюзією того, що існує більш глибокий рівень реальності, в якому весь квантовий світ – нерозривна єдність. Принцип голографічності світу вказує й на те, що кожна річ вкладає в кожен із своїх складових частин (саме тому і назва – голографія).

В даному випадку ми зустрічаємось із фізичним фактом, який підтверджує погляди, що існували в прадавні часи. Адже ідея гомеометрії Анаксагора, або ж ведичні історії про намисто з перлів царя всіх богів Індри – це саме голографічний принцип погляду на світ, що існує. Взагалі, вся міфологічна традиція не ділить світ та людину, а передбачає гармонійну цілісність, в якій Атман є Брахман. Якщо завдяки сучасній науковій думці ми маємо шанси на відродження філософських поглядів щодо існування щільної взаємозалежності та взаємовпливу всіх речей, то напевно це буде шкідливим у справі досягнення довгоочікуваного консенсусу між філософією та медициною.

В контексті методологічного аспекту воз'єднання філософії з природничими науками на теренах медицини варто пригадати ще одну роботу, яка може бути корисною. Це дослідження видатного психотерапевта ХХ ст. Карла Роджерса «Про становлення особистості» [8] 10-ту главу якого він присвячує прагненню розв'язати протиріччя між логічним позитивізмом наукового мислення та суб'єктивно-орієнтованим екзистенційним мисленням, яке притаманне досвіду професії психіатра. К. Роджерс зізнається, що присвятив вивченню цього питання більше двох років і обговорював його з колегами та студентами. Висновки Роджерса як психотерапевта можуть бути використані будь-яким лікарем-клініцистом, адже мова йде про роботу лікаря з пацієнтом взагалі та про методологічну базу, яку лікар використовує протягом усіх етапів роботи з пацієнтом. Роджерс стверджує, що робота з пацієнтом починається з віри в те, що розуміння внутрішнього стану іншого приведе до суттєвого процесу його становлення. Від самого початку існують відносини не лікаря та пацієнта, а людини з людиною – саме такі взаємовідносини дають позитивний результат, на який від початку чекають обидва. Відносини з пацієнтом не тільки свідомі, але весь організм сприйнятливий до них. Причому лікар розуміє, що в разі неспіху він може втратити частину себе. Сутність найбільш глибоких основ психотерапії – повнота переживання. Безумовно, повне ототожнення психотерапевта з іншими напрямками клінічної діяльності не є коректним, але кожен пацієнт шукає такого лікаря, який не механічно ставитиметься до тебе і твоєї проблеми, а буде разом з тобою переживати і відчувати твій стан. Буде вміння спостерігати і виявляти, аналізувати і робити правильні висновки на благо хворого. І це є вершина суб'єктивності. В даному випадку ми говоримо не тільки про професійні знання лікаря, ми говоримо про лікаря-людину який здатен на «справжнє відношення Я-Ти», про яке писав Мартін Бубер.

Медицина, як поле діяльності природничих наук, розглядає людину в якості речі, вона перетворює людину на об'єкт, але об'єктами можна маніпулювати, стверджує Карл Роджерс. Відбувається втрата особистості, яка пов'язана з накопиченням психологічних, біологічних та інших знань. Олдос Гакслі («Прекрасний новий світ») та Євген Замятін («Ми») писали у своїх романах саме про такі події. І вихід існує саме в злитті об'єктивного з суб'єктивним, науки з філософією, коли ми

починаємо усвідомлювати науку як таку, що існує в суб'єкті. Наука не може бути загрозою, загрозу можуть нести конкретні люди.

Отже, проблема оптимізації викладання філософії студентам-медикам у першу чергу лежить в оптиці методологічних питань. Формування коректної методології, яка забезпечує синергію медичних наук природничого циклу та філософії є одним із базових питань покращення викладання філософії. Першим кроком оптимізації є вирішення дилеми співіснування суб'єктивності філософських вчень та суворого дотримання вимог об'єктивності наук природничого циклу. Базовими методологічними принципами, якими має керуватися викладач філософії у медичних вишах, є принципи раціональності та логіки, простоти та ідеалізації, які успішно працюють у сфері гуманітарного і природничого знання. Щодо можливостей формування дисциплінарної матриці філософії медицини варто продовжувати пошуки у векторах голографічного (холономного, цілісного) підходу та самоорганізаційної парадигми. Адже обидва підходи демонструють успішне поєднання систем правил наукової діяльності, метафізичних положень, ціннісних засад та схем вирішення конкретних задач з дисциплін природничого спрямування та гуманітарних наук. Логічно, що ця сама дисциплінарна матриця може бути запропонована для розвитку специфічного напрямку у філософії – філософії медицини.

Подальші напрямки розробок проблематики даної статті мають стосуватися деталізації використання вищезазначених підходів у філософії медицини та в розробці навчальних освітніх програм з філософії, деонтології, етики для викладання студентам медичних ВНЗ.

Список посилань

1. Карпин В.А. Введение в философию биологии и медицины // Вестник новых медицинских технологий. – 2010 – Т. XVII, № 1 – С. 11-13.
2. Ющенко Ю.П. Деякі аспекти викладання філософії у вищих медичних навчальних закладах // Актуальні проблеми сучасної медицини. Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія» Том 13, Випуск 2 (42). 2013 – С.253-255. Електронний режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/deyaki-aspekti-vikladannya-filosofiyi-u-vischih-medichnih-navchalnih-zakladah>
3. Малашкина М.М. Популярная история психологии. – М.: Вече, 2002. – 480с.
4. Современный социоэкономический словарь / Б.А. Райзберг. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 629 с.
5. Новая философская энциклопедия: В 4 т./Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В.С. Стёпин, заместители предс: А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. – М.: Мысль, – Т. III. – 2010. – 692, [2] с.
6. Рыбаков В.А., Покрышкин А.Л. Совместима ли психология и естественнонаучная парадигма? – Томск, 2005. Електронний режим доступу: <http://psyfactor.org/lib/paradigma.htm>
7. Рац М. Методология: младшая сестра науки или ее мать? Почему в нашей культуре доминирует естественнонаучная картина мира и как этот факт можно трактовать./ Марк Рац. Електронний режим доступу: <http://www.metodolog.ru/00334/00334.html>
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека./ Роджерс Карл – М.: «Прогресс», – 1994.- 251с. Електронний режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/roger01/txt10.htm>

References

1. Karpyn V.A. Vvedeniye v fylosofyyu byolohyy u medytsynyi // Vestnyk novyikh medytsynskykh tekhnolohyy. – 2010 – Т. KhVII, # 1 – S. 11-13.
2. Yushchenko Yu.P. Deyaki aspekty vykladannya filosofiyi u vyshchyykh medychnykh navchal'nykh zakladakh // Aktual'ni problemy suchasnoyi medytsyny. Visnyk VDNZU «Ukrayins'ka medychna stomatolohichna akademiya» Tom 13, Vypusk 2 (42). 2013 – S.253-255. Elektronnyy rezhym dostupu: <http://cyberleninka.ru/article/n/deyaki-aspekti-vikladannya-filosofiyi-u-vischih-medichnih-navchalnih-zakladah>
3. Malashkina M.M. Populyarnaya ystoryya psykholohyy. – М.: Veche, 2002. – 480s.
4. Sovremennyyiy sotsioekonomicheskiy slovar / B.A. Rayzberg. – М.: INFRA-M, 2009. – 629 s.
5. Novaya filosofskaya entsiklopediya: V 4 t./In-t filosofii RAN, Nats. obsch.-nauchn. fond; Nauchno- red. совет: pred. V.S. StYopin, zamestiteli preds: A.A. Guseynov, G.Yu. Semigin, uch. sekr. A.P. Ogurtsov. – М.: Myisl, – Т. III. – 2010. – 692, [2] s.
6. Ryibakov V.A., Pokryishkin A.L. Sovmestima li psihologiya i estestvennonauchnaya paradihma? – Tomsk, 2005. Elektronnyy rezhim dostupu: <http://psyfactor.org/lib/paradigma.htm>

7. Mark Rats Metodologiya: mladshaya sestra nauki ili ee mat? Pochemu v nashey kulture dominiruet estestvennonauchnaya kartina mira i kak etot fakt mozjno traktovat. Elektronniy rezhim dostupu: <http://www.metodolog.ru/00334/00334.html>
8. Rodzhers K. Vzgl'yad na psihoterapiyu. Stanovlenie cheloveka./ Rodzhers Karl – M.: «Progress», – 1994. – 251s. Elektronniy rezhim dostupu: <http://psylib.org.ua/books/roger01/txt10.htm>

СПИЦА Н.В.

кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры общественных дисциплин
Запорожского государственного медицинского университета
(г. Запорожье, Украина)
nspitsa@meta.ua

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЛОСОФИИ В МЕДИЦИНСКИХ ВУЗАХ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПОИСКА КОНСЕНСУСА

Аннотация

Статья посвящена проблеме методологического основания преподавания основ философских знаний и философии медицины студентам медицинских университетов. Проанализировано современное состояние методологической базы философии медицины и выявлена актуальная необходимость разработки адекватной методологической базы для достижения консенсуса между философией и медициной на уровне университетского образования. Предложено продолжить работу по оптимизации общей для философии и медицины методологии при помощи методологии самоорганизационной парадигмы и концепции голографичности.

Ключевые слова: парадигма, методология, философия медицины, самоорганизация, синергетика, целостность, принцип голографичности.

SPITSA N.

PhD, Associate professor,
Associate professor of the Department of Social Studies
Zaporozhye State Medical University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
nspitsa@meta.ua

PROBLEMS OF TEACHING PHILOSOPHY IN MEDICAL UNIVERSITIES: METHODOLOGICAL ASPECT OF SEARCHING CONSENSUS

Summary

The article focuses on the problem of the methodological grounds of teaching the basics of philosophical knowledge and philosophy of medicine to the students of medical universities. The main problem is that students of medical universities often find it difficult to perceive philosophy, considering it to be a second-rate and unimportant subject. Associatively, philosophy has the status of a “poor orphan», which is pitied and because of compassion for it something is being learned. But when the course of philosophy ends, it is quickly forgotten. The most interesting is that after graduating from university, when a medical student acquires the experience of a clinician, his attitude to philosophy changes. Life and professional experience demonstrates the importance of philosophy and equates it in importance to the sciences of the natural science cycle, often making it even dominant for analysis and synthesis of scientific and life experience. Therefore, the need to find new ways of solving the conflict between the humanitarian character of philosophy and natural-science medicine through the optimization of the methodological base has been revealed. The article analyzes the current state of the methodological basis of philosophy and medicine.

The self-organizational methodology of understanding the world as a complex, non-linear, dynamic system where harmony and viability are maintained by a balance between entropy and negentropy is considered. This methodology can become the basis for the optimal interaction of philosophy and medicine.

In addition, in the context of its natural science medicine is accustomed to treating a person as a thing, turning it into an object. But it is worth mentioning that the object can be manipulated and this possibility leads to the loss of the subject and the person as a whole. The accumulation of biological, psychological and

other special knowledge blurs the personality in medicine, turning it into a living corpse (cadavre) or inert machine (using the M. Foucault expression). And we see the way out of this situation in the need to merge the objective with the subjective, science with philosophy, when we begin to realize science as existing inside of a subject. Science alone cannot be a threat; the threat is from some concrete people.

In general, the problem of optimizing the teaching of philosophy to medical students first of all lies in the optics of methodological issues. The formation of a correct methodology that ensures the synergy of the medical sciences of the natural science cycle and philosophy is the basic issue of improving the teaching of philosophy. The first step is to solve the dilemma of optimizing the coexistence of subjective philosophies and strict compliance with the objectivity of sciences of a natural cycle. The principles of rationality and logic, simplicity and idealization, successfully working in the field of humanitarian and natural knowledge must be the basic methodological principles that should guide the teacher of philosophy in medical universities.

As to the possibility of forming a disciplinary matrix of philosophy of medicine it is essential to continue research in holographic (holonomic, holistic) vectors approach and self-organizational paradigm. It is all because both approaches demonstrate the successful combination of the rules of scientific activity, metaphysical provisions, principles and values schemes of solving specific problems of natural sciences and humanities. Logically, this disciplinary matrix can be offered for the development of specific trends in philosophy – the philosophy of medicine.

Key words: paradigm, methodology, philosophy of medicine, self-organization, synergy, integrity, principle of holography.

УДК: 141.7:316.42:316.334.5

ЦАПЛИНА І.С.

кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціальної філософії та управління
Запорізького національного університету

iryna.tsaplina@gmail.com

ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анотація

У статті проаналізовано системні відносини образу майбутнього як соціально-філософського поняття із його категоріальним контекстом. Виявлено фактори формування образу майбутнього соціального суб'єкта, серед яких інтегруючим є його діяльність. Структура образу майбутнього розглянута як семіологічна система, що складається з означника, або конкретно-чуттєвої форми, і означуваного. У свою чергу воно має різнорівневі складові: абстрактно-раціональні, ірраціональні, аксіологічні, емоційні, праксеологічні, – які розкриті у розвідці. Виділені специфічні функції образу майбутнього в ідеології.

Ключові слова: образ майбутнього, світогляд, картина світу, ідеологія, структура, система, соціальний суб'єкт, суспільна свідомість, діяльність.

Актуальність вивчення образу майбутнього визначається необхідністю для соціального суб'єкта серед сучасних викликів, пов'язаних із гібридними війнами і глобальними конфліктами, зберігати здатність адекватно визначати свою перспективу розвитку і будувати його стратегію, прогнозувати зміни навколишнього середовища і проектувати своє майбутнє. Структурно-функціональний аналіз образу майбутнього дозволить визначити його значимі складові та функціональне призначення у світогляді соціального суб'єкта для кращого аналізу і проектування відповідних явищ і процесів суспільної та індивідуальної свідомості.

Мета дослідження полягає в проведенні структурно-функціонального аналізу образу майбутнього як темпорального зрізу світогляду соціального суб'єкта.

Образ майбутнього автор розглядає як соціально-філософське поняття, що позначає темпоральний зріз світогляду і картини світу соціального суб'єкта, який відіграє важливу роль у соціальному передбаченні та відображає потенційний стан існування соціального суб'єкта і світу в цілому.

Для узагальнюючого осмислення функціонування образу майбутнього у світогляді соціального суб'єкта автор послуговувався системним підходом, який дозволяє визначити відносини і

взаємозв'язки цього явища з іншими феноменами суспільного буття і суспільної свідомості, зокрема фактори його формування.

Зовнішні системні відносини образу майбутнього на рівні суспільної свідомості розкриваються через аналіз категоріального контексту цього поняття. Як темпоральний зріз світогляду і картини світу він має у категоріальному контексті, перш за все, два вказані поняття. У структурі світогляду образ майбутнього має особливе значення завдяки спрямованості життєдіяльності людини на певну ціль і сенс задля задоволення своїх різнорівневих потреб і самоактуалізації. Як світоглядний зріз образ майбутнього відповідає за самовизначення і найзагальніші орієнтири соціального суб'єкта щодо його майбутнього, як частина картини світу – формує цілісне уявлення про майбутнє, визначає перспективи діяльності.

У зв'язку з цим, важливою складовою категоріального контексту поняття образу майбутнього є поняття соціальної перспективи як вираження «динаміки розвитку тієї частини картини світу, що визначає міру життя і міру смерті суб'єкта, на яку спрямована активність суб'єкта» [1, с.227]. Міра життя і міра смерті, активність суб'єкта в соціальній перспективі визначають динаміку образу майбутнього як її фокусу і одночасно найбільш віддаленої точки. Перспектива формування майбутнього в сучасному, передпізнання й утворення майбутнього в сучасному або визначення сучасного з позиції майбутнього здійснюється у вивченні взаємозв'язку «сучасне-майбутнє» [1, с.228].

Образ майбутнього, будучи результатом відображувальної діяльності соціального суб'єкта, має у своєму категоріальному контексті поняття свідомості як вищої, специфічно людської форми відображення дійсності, спосіб відношення суб'єкта до світу і самого себе, опосередкований всезагальними формами суспільно-історичної діяльності людей [2, с.436]. Отже досліджуване нами поняття також пов'язане з категорією діяльності. Образ майбутнього, особливо, якщо він втілює мету, існує для суб'єкта в такий спосіб, аби він міг працювати з цим образом – видозмінювати його відповідно до наявних умов. Він є свідомим образом, свідомим уявленням, іншими словами, явищем свідомості. Свідомий образ виконує функцію ідеальної міри, яка оречевлюється у діяльності [3, с.102] як форма активності людини, що відтворює «надприродні умови її буття» – соціальні відносини, культуру, її саму як біосоціальну істоту [4, с.48].

Діяльність масштабних соціальних суб'єктів (суспільств, спільнот, соціальних угруповань) регулює ідеологія, яка відповідно до суспільних інтересів, визначає цінності і цілі їх діяльності і об'єднує їх для досягнення цих цілей. Тому до категоріального контексту поняття «образ майбутнього» входить і ідеологія.

Оскільки образ майбутнього як самостійна оформлена цілісність входить до складу світогляду, образу (картини) світу, соціального передбачення, соціальної перспективи в її суб'єктивному вимірі, – ці поняття є його категоріальним контекстом. Окрім них, однорядними поняттями для образу майбутнього є образ теперішнього і образ минулого, які є результатом відображення соціальним суб'єктом власного і світового розвитку у часовому вимірі. Образ майбутнього як складна підструктура суспільної свідомості є результатом пізнання і спрямовує діяльність соціального суб'єкта.

Формування образу майбутнього в соціального суб'єкта визначається низкою факторів. Джерелом образу майбутнього є не об'єктивна реальність безпосередньо. Він будується, у першу чергу, на суб'єктивному уявленні про теперішнє і минуле, яке, у свою чергу, засноване на об'єктивній реальності. Тому об'єктивне джерело образу майбутнього опосередковане суб'єктивною ланкою образу теперішнього.

І. Бестужев-Лада підкреслює потужний вплив образу теперішнього на сприйняття майбутнього, особливо на рівні буденної свідомості, говорячи про «рецидиви презентизму первісного мислення», що зустрічаються практично завжди, за виключенням тих випадків, коли людина знайома з прогностичною літературою. Людина схильна уявляти скільки завгодно далеке майбутнє у звичних для неї рисах теперішнього. До того ж яскраво виявляється так звана «футурофобія» – органічне неприйняття людиною без спеціальної прогностичної підготовки будь-якого уявлення про якісно інше майбутнє, яке не схоже на звичне їй теперішнє [5].

Водночас, сприйняття майбутнього впливає на теперішнє, визначаючи його, як вказує М.Лепський, надією, емоційно-чуттєвими та інтелектуальними переживаннями суб'єкта, який очікує на ті або інші події [6, с.49].

В сучасному інформаційному суспільстві, де швидкі зміни і постійні соціальні інновації стають визначальною ознакою, ця взаємозалежність набуває все більшої інтенсивності. Звертаючи увагу на адаптаційні можливості різних людей в умовах змін у сучасному суспільстві, які все більше і більше прискорюються, Е.Тоффлер виокремлює таку людську якість, що допомагає більш адекватному сприйняттю майбутнього, як загальний культурний рівень. При цьому рівень зміни навколишнього

середовища – це один з найважливіших культурних впливів. В той час, як наше оточення поступово набирає обертів свого поступального руху, ми не лише змушені все більше розмірковувати про майбутнє, але й розширювати обрії нашого часу, зондуючи все більш і більш віддалене майбутнє [7, с.342-343].

Цей вчений звертає увагу на «насилницьке викривлення почуття часу» в учнів шкіл через зорієнтованість систем навчання здебільшого на минуле (вивчення історії). При цьому він підкреслює необхідність для суспільства тлумачення того, яким буде життя у майбутньому, що стрімко наближається, «на слух, на смак, на дотик, який в нього буде запах» [7, с.346].

Враховуючи висновки О.Леонтьєва про властивості осмисленості, категоріальності, іманентні образу, і Е.Тоффлера про фактори сприйняття майбутнього, логічним є визначення соціокультурного досвіду суб'єкта як фактора образу майбутнього, який є ширшим за сукупність його ідеалів, переконань, і включає, зокрема, його культурно-освітній рівень, що разом зі здібностями й інтелектуальним рівнем суб'єкта, визначає ступінь готовності сприймати майбутнє.

Серед факторів образу майбутнього також слід назвати: суб'єктивний процес оцінювання, міру життя і міру смерті, ідеали, позицію, мотивацію, стан, потреби, інтереси, об'єктні і суб'єктні знання, – які тісно взаємопов'язані і діалектично взаємодіють в особистісному просторі суб'єкта. «Оцінювання за допомогою міри життя і міри смерті, досвіду і надії визначає ідеали суб'єкта, які у процесі діяльності синтезуються у переконання, точку зору чи позицію. Позиція – це статика суб'єкта, що визначає його динаміку – мотиви суб'єкта. Динаміка у свою чергу коригує і змінює позицію суб'єкта. Існування суб'єкта, його динаміка, детермінується не тільки позицією, але і станом суб'єкта. Стан суб'єкта виражений в його потребах, що детермінують інтереси. Інтереси визначають мотивацію як обґрунтування, що передуює постановці мети. Мотивація, що детермінує процес досягнення ідеалів, обґрунтовує об'єктивними і суб'єктивними знаннями задум, що виявляється як проект, прототип майбутнього й етапів динаміки щодо його досягнення, тобто план» [6, с.49]. Особливе значення надається волі, яка поряд з оцінюванням детермінує досягнення, а процес визначення волі детермінує динамічне оцінювання [6, с.49].

Окрім інформації, котру суб'єкт здобуває раціональним шляхом (знання), через практику (досвід), оцінювання (цінності) важливим джерелом інформації є ірраціональне, інтуїтивне пізнання, яке відіграє суттєву роль при побудові образів майбутнього. Інтуїція визначається як здатність безпосереднього осягнення істини без обґрунтування за допомогою доказу і без усвідомлення шляхів та умов цього осягнення; процес безпосереднього отримання знання шляхом цілісного охоплення проблемної ситуації без дискурсивного виведення і доказу [8, с.248]. Інтуїція включає в себе такі етапи: 1) накопичення і несвідомий розподіл образів і абстракцій у системі пам'яті; 2) несвідоме комбінування і переробка накопиченого з метою вирішення певного завдання; 3) чітке усвідомлення завдання; 4) неочікуване для суб'єкта знаходження рішення, яке відповідає формулюванню завдання [9, с.346]. Таким чином, механізм інтуїції об'єднує в собі раціональні, емоційні і вольові, усвідомлені й підсвідомі фактори, обумовлюючи творчу діяльність як найвищу реалізацію людини, зокрема творчість у синтезі образу майбутнього.

Виходячи з проведеного аналізу факторів образу майбутнього, вважаємо необхідним вказати, що інтегруючим фактором в процесі утворення образу майбутнього є діяльність соціального суб'єкта. Раціональне пізнання, за допомогою якого утворюється образ майбутнього, є різновидом діяльності суб'єкта. Соціокультурний досвід, необхідний для утворення образу майбутнього, отримується суб'єктом в процесі діяльності в усій її різноманітності (пізнавальної, предметної, ціннісно-орієнтаційної, комунікативної діяльності за М. Каганом [4]). Оцінювання, мотивація та ін. є складовими мотиваційного блоку, а задум, проект, план – орієнтаційного блоку діяльності. Умова розвитку інтуїції – широкий досвід суб'єкта, що набувається в процесі діяльності.

Структура образу майбутнього розкривається в семіотичному процесі розпакування його смислів в інтерсуб'єктивному контексті суспільної свідомості, коли він втілюється в соціокультурному контексті у знаковій формі в різноманітних продуктах творчої діяльності людини. При аналізі образу майбутнього як семіологічної системи він розглядається як сукупність взаємовідношень означника і означуваного [10]. Означник являє собою план вираження змісту і співвідноситься з категорією форми. Він дозволяє проявлятися образу майбутнього як явищу соціальної дійсності на емпіричному рівні в його різноманітних варіаціях. Це конкретно-чуттєва форма образу, про що ми можемо судити зокрема з висновків Ф.Полака [11, с.222]. Він представлений тими чи іншими картинами, власне образами у вузькому сенсі, що з'являються у свідомості соціального суб'єкта, писемних джерелах, художніх творах. Зокрема, рай і пекло як образи майбутнього у релігійному світогляді мають різне втілення в

усних переказах фольклорної традиції, в «офіційних» святих книгах та іконографічній традиції. Таким чином, форма, означник образу майбутнього виражає його зовнішній, чуттєвий аспект.

Означуване виявляється як зміст образу майбутнього і виражає його сутність як внутрішню сторону об'єктивної реальності, що втілюється у явищі і визначає його природу в сукупності властивих йому глибинних необхідних зв'язків. Означуване як зміст знаку чи повідомлення, яким виражений образ майбутнього, являє собою складну систему.

Ф. Полак вказує і на деякі абстрактні складові образу майбутнього, що виконують роль змісту [11, с.222]. О. Леонтєв називає абстрактними компонентами образу певні значення, смислові зв'язки з іншими об'єктами. Це також певні поняття, концепти, ідеї, засновані на знаннях соціального суб'єкта, які виражаються через конкретно-чуттєву цілісність форми.

Поняття відображає загальне, стійке, інваріантне в об'єктивній реальності і тому є продуктом абстрагуючої пізнавальної діяльності мислення [4, с.76]. Воно є семантичним закріпленням змісту образу. Концепт пов'язаний із системними відношеннями образу. За аналогією до визначення О. Леонтєва, вкажемо, що в образі майбутнього значення представляють перетворену і згорнуту в образних засобах та мові «ідеальну форму існування предметного світу, його властивостей, зв'язків і відношень, розкритих сукупною суспільною практикою» [3, с.108-109].

Ідея, поряд із поняттям, є компонентом образу майбутнього раціонального рівня, однак вона включає також усвідомлення мети і способи подальшого пізнання і перетворення світу [8, с.236], момент прагнення, який виражає суб'єктивність (цілепокладання, інтерес, потребу), що переводить понятійне відображення у ціннісну площину [4, с.76]. Тому цей компонент поєднує раціональний та аксіологічний рівні структури образу майбутнього. Як вже було зазначено, на думку Ф.Полака, центральною в образі майбутнього є трансцендентна ідея «Іншого», що може бути сформульована в символах.

Інтелектуально-раціональний структурний рівень може включати в себе також цілісні теоретичні узагальнення соціального суб'єкта, пов'язані з майбутнім.

Водночас, образ майбутнього може містити й ірраціональні уявлення, фантазми, що базуються на віруваннях, інтуїції, індивідуальній та колективній підсвідомості, зокрема її архетипах, фантазії та уяві, позараціональних джерелах.

Наступний рівень структури змісту образу майбутнього являють аксіологічні складники. На цьому рівні виявляються його оцінки і смисли, що обумовлюють цілі, цінності, норми, ідеали соціального суб'єкта. Він оцінює образи майбутнього через дихотомію найкращого і найгіршого, конкретизуючи цінності, що позначають бажане на відміну від дійсного. Оцінювання супроводжує співвіднесення смислів образу майбутнього з відповідними нормами, стереотипними уявленнями про ті чи інші об'єкти, відображені в образах майбутнього.

Мета як ідеальний бажаний результат діяльності соціального суб'єкта сама, фактично, являє собою образ майбутнього, одночасно будучи важливою структурною складовою масштабніших образів майбутнього як темпоральних світоглядних зрізів. Образ майбутнього може містити не одну, а декілька цілей, які можуть співвідноситися між собою за певними принципами, зокрема бути альтернативною одна одній чи складати ієрархію тощо.

Ідеал, будучи уявленням соціального суб'єкта про найвищу досконалість, може виконувати роль взірця, норми, мети [8, с.231] та відповідати образу майбутнього в цілому, а також входити в його структуру як один з елементів. Мета й ідеал, визначаючи діяльність соціального суб'єкта, пов'язують аксіологічний і праксеологічний рівні змісту образу майбутнього, відповідаючи за цілепокладання у діяльності, її спосіб та характер.

Важливою складовою означуваного в образі майбутнього на аксіологічному рівні є смисл – особливий зміст, яким суб'єкт наділяє об'єкти в процесі їх духовно-практичного освоєння, і внаслідок цього надає їм певного значення в ієрархії суспільних цінностей [8, с.590]. Фіксує відношення суб'єкта до об'єкта, смисл набуває суб'єктивного характеру [4, с.69]. Суб'єктивний смисл, сказати б, оживлює всі інші компоненти образу майбутнього, розглядаючи їх крізь призму осмисленості і значимості для конкретного суб'єкта, на відміну від значення, що представляє суспільно пізнану реальність [3, с.108-120].

Характер компонентів аксіологічного рівня визначає емоційний рівень змісту образу майбутнього. Висока суб'єктивна значимість образів майбутнього обумовлює наявність широкого спектру емоцій і почуттів суб'єкта, які стосуються компонентів і образу майбутнього в цілому й у сукупності формують емоційне ставлення суб'єкта до нього. Як правило, воно характеризується певною мірою суперечливості через неминуче зіставлення образів минулого і майбутнього. Зокрема, утопія як образ омріяного майбутнього може викликати в суб'єкта бажання його досягти, захоплення,

радість, але водночас здатна спровокувати невдоволення наявним станом речей, викликати відчуття недосконалості теперішнього, сум, тугу за втіленням найкращого. Оптимізм чи песимізм щодо досягнення найкращого чи щодо уникнення найгіршого майбутнього визначає перевагу позитивних або негативних емоцій і почуттів в образі майбутнього.

Праксеологічний рівень означуваного в образі майбутнього, перш за все, представлений набутим досвідом соціального суб'єкта, включеним до образу майбутнього. Досвід на цьому рівні може мати такі виміри: чуттєво-конкретна форма пізнання; емпіричне знання, здобуте в процесі практики; категорія, що входить до структури діяльності [8, с.169-170]. Через включення досвіду до структури образу майбутнього на останній здійснює вплив образ минулого. Зокрема, прогнозування, як науковий спосіб побудови образу майбутнього, може бути засноване на екстраполяції, де задіяні образи минулого і теперішнього.

Вказаний рівень означуваного також містить вольові рішення суб'єкта щодо його власної діяльності для досягнення цілей, що входять в структуру образу майбутнього, та для втілення останнього в цілому.

При репродуктивній ідеологічній діяльності соціального суб'єкта праксеологічною складовою образу майбутнього є алгоритм, для креативної – конструкція, що може бути проектом, планом діяльності.

Здійснюючи соціально-філософське абстрагування у дослідженні структури образу майбутнього, необхідно вказати, що виокремлені вище компоненти, утворюючи синкретичну цілісність образу майбутнього, пронизують один одного у динамічній взаємодії.

Окрім названих системних рівнів означуваного образу майбутнього в ідеології слід виділити його ядро, що складається з бачення соціальним суб'єктом у цьому темпоральному світоглядному зрізі місця і ролі окремої людини в образі майбутнього як одиничного; місця і ролі в ньому держави та соціальних груп як особливого; значення і функцій суспільства і ступеня присутності і ролі всього людства в ньому у глобальному розумінні як загального. Важливо, що на сучасному етапі, коли світ об'єднується в результаті глобалізації, рівень людства буде виступати загальним по відношенню до одиничного – людини чи групи і особливого – суспільства, до якого безпосередньо входить одиничний суб'єкт. Це ядро має системотворчі властивості, пов'язуючи і визначаючи означник і означуване як єдине ціле.

Слід зауважити, що образ майбутнього може містити не лише мікро-, але й макрокомпоненти, тобто включати в себе не одну, а дві чи більше цілісностей. Зокрема, якщо взяти до уваги аспект суб'єкт-об'єктних відносин, обов'язково присутній в образі майбутнього, то очевидно, що він буде «розшарований» на образ майбутнього навколишнього щодо суб'єкта оточення і його образ себе самого, усвідомлення свого майбутнього стану.

В аксіологічному аспекті при утворенні образу майбутнього найкраще і найгірше часто, не об'єднуючись у цілісність, супроводжують і відтіняють одне одного як антонімічні пари, міфічні брати-близнюки антагоністи, архетипи «тінь» і «персона» в Юнга тощо. У крайньому вираженні це можуть бути, зокрема, утопія і антиутопія. Таке поєднання актуальне не лише з оцінної, але й гносеологічної позиції – найкраща альтернатива виразніше осмислюється за допомогою найгіршої і навпаки.

Відомо, що при побудові наукових образів майбутнього, зокрема прогнозів у будь-якій галузі (економічній, демографічній, культурній тощо), необхідно залучати якомога більше даних із суміжних дисциплін – інакше прогноз виявиться недостовірним [5]. Отже, слід вказати і на таку особливість образу майбутнього як складність, багатофакторність, системність. Відображається певний стан існування матерії, зокрема соціальної форми її руху, який має характер складної системи. Разом із тим, зрозуміло, що майбутній стан існування складних об'єктів набагато важче відобразити достовірно, тому тут значно підвищується варіативність, залежність від обставин, вірогідність помилок, в цілому – недостовірність, нереалістичність відображення. Достовірність тут може бути забезпечена лише цілісністю, системністю відображення майбутнього, відповідно, великої ваги набуває його наукове вивчення. Діалектичне протиріччя між пізнаним і непізнаним, обумовлене обмеженими можливостями людини як кінечної істоти, спричиняє постійну трансформацію образу майбутнього від фрагментарності до цілісності.

При дослідженні антиципації як фундаментальної властивості психіки людини була визначена її системність, що дозволило дослідникам виділити її функції як функції психіки в цілому, які специфічно проявляються у феноменах антиципації [12, с.28-32]. Отже, відображення майбутнього, зокрема, утворення образу майбутнього, відповідає процесу відображення в цілому і є системним.

Л.Регуш називає серед інших когнітивну функцію антиципації яка «стосується пізнання майбутнього у найрізноманітніших формах» [12, с.27]. На рівні образу майбутнього в ідеології як світоглядного зрізу, що відрізняється від інших образів майбутнього обов'язково пов'язаністю з діяльністю і цілепокладанням, на нашу думку, слід визначити цю функцію як гносеологічну. Відображаючи як бажані, так і небажані для суб'єкта події, що можуть настати, образ майбутнього слугує усвідомленню можливостей і небезпек, які можуть чекати на соціального суб'єкта. Завдяки раціональним (планування, прогнозування) і позараціональним (інтуїція, віра) механізмам пізнання, задіяним при його створенні, образ майбутнього дозволяє найбільш повно узагальнити інформацію про майбутнє. Ми підкресливали взаємовплив образів майбутнього, теперішнього і минулого при розгляді категоріального ряду образу майбутнього, що демонструє його гносеологічну функцію. Зазначимо в цілому, що образ майбутнього може структурувати чи спотворити образ теперішнього і образ минулого соціального суб'єкта, у залежності від своєї конструктивності чи деструктивності щодо його діяльності. Так, зокрема, спотворення образу теперішнього відбувається через бездіяльне очікування втілення образу майбутнього, яке не справджується.

Аксіологічна функція образу майбутнього пов'язана з тим, що, формулюючи образ майбутнього, соціальний суб'єкт визначає свої ціннісні орієнтири, ідеали, вибудовує свою шкалу цінностей, втілюючи в ньому свої суб'єктивні смисли.

Мотивуюча функція образу майбутнього пов'язана з тим, що він значно впливає, а подекуди й органічно входить до структури мотивів, потреб, установок, інтересів, прагнень соціального суб'єкта.

Виконуючи цілеутворюючу функцію, образ майбутнього формулює цілі діяльності суб'єкта, утворює в його свідомості образи бажаних результатів діяльності, які можуть бути більш чи менш конкретизовані та усвідомлені в усій повноті деталей.

Регулятивна функція антиципації, виділена Л.Регуш, забезпечує готовність людини до зустрічі з подіями, їх попередження у поведінці, плануванні дій. Відповідно, регулятивна функція образу майбутнього забезпечує успішне існування суб'єкта у просторі і часі та взаємодію із зовнішнім середовищем. Як вказує дослідниця, «життєві орієнтації, що існують у вигляді термінальних образів – межових цінностей, будучи зверненими у майбутнє, виконують функцію перспективних регуляторів життєдіяльності» [12, с.34]. Дослідниця вказує на задоволення, самореалізацію, самовдосконалення як на три групи життєвих орієнтацій, що відрізняються за своєю регулятивною функцією [12, с.34]. Завдяки регулятивній функції відбувається коригування діяльності суб'єкта, узгодження її цілей і стану зовнішнього середовища.

На нашу думку, окремо слід виділити адаптаційну функцію образу майбутнього. На роль антиципації під час адаптації окремо вказує цитована вище дослідниця, не виокремлюючи відповідну функцію. До механізмів адаптації суб'єкта обов'язково включені ті чи інші види випереджального відображення. Адаптація суб'єкта може розглядатися у різних аспектах: як пристосування до зовнішнього середовища, як прагнення зберегти стійкість (гомеостатичний підхід), як реалізація особистісних ресурсів [12, с.28-32].

Поряд із когнітивною і регулятивною функціями антиципації Л. Регуш називає комунікативну, яка полягає у «готовності, плануванні, передбачуваності процесів спілкування» [12, с.27]. Однак в контексті нашого дослідження ми розглядаємо як один з видів діяльності комунікативну, тому готовність, планування, передбачуваність взаємодії між соціальними суб'єктами можуть бути розкриті через інші названі функції.

Автор дослідження вважає значимою серед інших функцій образу майбутнього як світоглядного зрізу онтологічну, оскільки, будучи задіяним у пізнанні, діяльності та утворенні її ціннісного контексту, образ майбутнього визначає буття суб'єкта. В образі майбутнього через процес діяльності співвіднесені три часові виміри існування суб'єкта – минуле, теперішнє і майбутнє. Мета, що заходиться у майбутньому, визначає теперішнє як ресурси, засоби, методи чи перешкоди в її досягненні, а минуле – як необхідний для досягнення досвід. Онтологічна функція образу майбутнього також проявляється у структуруванні свого внутрішнього і зовнішнього простору соціальним суб'єктом, який узгоджує наявний і бажаний стан свого існування. Зокрема, невідповідний образ теперішнього спричиняє вибір неадекватних засобів втілення образу майбутнього, що, зрештою, руйнує його.

У зв'язку з цим постає і відома проблема співвідношення мети і засобів, що на думку М.Надольного, пов'язана із «суперечливим розумінням взаємозв'язку потреб, інтересів та ціннісних орієнтацій, а також того історичного факту, що моральні принципи мають бути передумовою будь-якого рішення соціального суб'єкта у виборі мети... Ігнорування цих принципів призводить до страждань, особистих та соціально-історичних конфліктів, загрожує самому існуванню людської

цивілізації» [8, с.371]. Майбутнє проявляється у діяльності не лише як її мета, але і як найвищі цінності та ідеали суб'єкта, відповідно до яких мають бути обрані засоби для досягнення цілей.

Функції образу майбутнього, який постає перед соціальним суб'єктом, що бачить світ крізь призму певної ідеології, будуть тотожні функціям образу майбутнього як такого, – ми можемо говорити про виділені нами гносеологічну, аксіологічну, мотивуючу, цілеутворюючу, регулятивну, адаптаційну, онтологічну. Однак в цьому випадку вони реалізовуватимуться через специфіку саме соціальної дії суб'єкта, оскільки ідеологія є ціннісно-практичною суспільною свідомістю.

Згідно з підходом Р.Барта, образ майбутнього, відображений на рівні ідеології, стає означником, до якого приєднується конотативне ідеологічне означуване. Використовуючи готові культурні знаки, ідеологія вбудовує в них свій смисл, своє означуване, перетворюючи їх в означники. Тому, функціонуючи у дискурсах, образ майбутнього може набувати ідеологічного конотативного навантаження.

Р.Барт негативно оцінює цю здатність ідеології змінювати значення образів і повідомлень, додаючи до них конотативне означуване, що сприяє неусвідомленому засвоєнню реципієнтом ідеологічних змістів та імперативів, нівелюючи його право вільного вибору цілей і цінностей діяльності. В цьому проявляється ідеологія як влада, а значить насильство над особистістю. Р.Барт таким чином викриває буржуазну ідеологію в дискурсах, виступаючи за свободу особистості як основної цінності [13; с.110, 125].

Автор цієї статті питання призначення і корисності ідеології розглядає на рівні суспільства як загального в образі майбутнього. Сутність людини як соціальної істоти підкреслює необхідність поєднувати пошук і утвердження її свободи з єднанням з іншими людьми і усвідомленням його важливості. Пам'ятаючи про небезпеку, яку несе в собі неусвідомлена ідеологія, яка непомітно проникає в свідомість, диктує, можливо, неавтентичні, чужі цінності і установки, особистість має керуватися нею свідомо у спільній дії з іншими членами соціуму. Інакше кажучи, людина має право і може опиратися чужим нав'язуваним ідеям, але це не означає, що вона не може і не повинна мати схожих з іншими ідей, цінностей, установок, і в цілому, спільної з іншими ідеології.

Отже, у категоріальному контексті образу майбутнього присутні поняття світогляд і картина світу, соціальна перспектива, свідомість, діяльність, ідеологія.

На формування певного образу майбутнього в суб'єкта впливають такі фактори як образ теперішнього – хоча існує і зворотний вплив, – загальний культурний рівень суб'єкта, пов'язаний, зокрема, зі змінами його навколишнього середовища, які впливають на його культурний досвід; це також суб'єктивний процес оцінювання, міра життя і міра смерті, ідеали, позиція, мотивація, стан, потреби, інтереси, об'єктні і суб'єктні знання, воля суб'єкта, і знання, отримане ним інтуїтивним шляхом. Інтегруючим фактором образу майбутнього є діяльність соціального суб'єкта.

При розгляді структури образу майбутнього як семіологічної системи було виділено такі його підсистеми як означник, – конкретно-чуттєва форма образу, і означуване. На рівні означуваного виявлені абстрактно-раціональні складові: поняття, значення, ідеї; ірраціональні: фантазми, вірування, інтуїція, архетипи; аксіологічні: мета, ідеал, смисл; емоційні: емоції і почуття щодо конкретного образу майбутнього; праксеологічні: досвід, вольові рішення суб'єкта, алгоритми, конструкції. Достовірний образ майбутнього має відрізнятися цілісністю, системністю побудови.

Ядро образу майбутнього в ідеології, що поєднує означуване та означник в єдине ціле та має системоутвірні властивості, складається з суб'єктних рівнів особистості як одиничного, соціальних груп та держави як особливого, суспільства та, у глобальному контексті, людства як загального.

У статті виділені специфічні функції образу майбутнього в ідеології: гносеологічна, що забезпечує пізнання майбутнього; аксіологічна, яка дозволяє визначити ціннісні орієнтири суб'єкта; мотивуюча як така, що формує мотиви суб'єкта; цілеутворююча, що формує цілі його діяльності; регулятивна, що коригує діяльність суб'єкта відповідно до майбутнього; адаптаційна, що дозволяє суб'єкту адаптуватися до майбутніх змін; онтологічна, що визначає буття суб'єкта.

Список посилань

1. Лепський М.А. Взаємозв'язок оптимізму та песимізму: проблема соціальної перспективи: дис. ...доктора філософ. наук: 09.00.03 / Максим Анатолійович Лепський. – К., 2006. – 416 с.
2. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев / 2-е изд., стер. – М.: Смысл, 2005. – 352 с.

4. Каган М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа). – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
5. Бестужев-Лада И.В., Наместникова Г.А. Социальное прогнозирование. Курс лекций [Электронный ресурс] / И.В. Бестужев-Лада, Г.А. Наместникова. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 392 с. // Библиотека МГПУ. – Режим доступа: http://lib.mdpu.org.ua/2011/03/10/bestuzhevlada_socialnoe_prognozirovanie.html.
6. Лепский М.А. «Свет» и «тьма» социальной перспективы: монография / М.А. Лепский. – К.: Молодь, 2000. – 408 с.
7. Тоффлер А. Футурошок / А. Тоффлер. – СПб.: Лань, 1997. – 464 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.
9. Введение в философию: учебник для вузов: в 2 ч. / И. Т. Фролов, Э. А. Араб-Оглы, Г. С. Арефьева и др. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 2. – 638 с.
10. Барт Р. Миф сегодня [Электронный ресурс] / Ролан Барт // [Lib.Ru](http://lib.ru): Библиотека Максима Мошкова. – Режим доступа: <http://lib.ru/CULTURE/BART/barthes.txt>.
11. Полак Ф. Образ будущего / Ф. Полак // Мир нашего завтра: антология современной классической прогностики. – М.: Эксмо, 2003. – С. 220-233. (Серия «История XXI века»).
12. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего / Л.А. Регуш – СПб.: Речь, 2003. – 352 с.
13. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика [Электронный ресурс] / Ролан Барт / сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с. // Библиотека Fort/Da. – Режим доступа: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/bart-all.htm>

References

1. Leps'kyu M.A. Vzayemozv'yazok optymizmu ta pesymizmu: problema sotsial'noyi perspektyvy: dys. ...doktora filosof. nauk: 09.00.03 [The interconnection of the optimism and the pessimism: social prospect's issue. Dr. philos. sci. diss.]. - Kyiv, 2006. - 416 p.
2. Filosofskii slovar' / pod red. I.T. Frolova [Philosophical dictionary. I.T. Frolov (Ed.)]. – 5-th ed. – Moscow: Politizdat, 1987. – 590 p.
3. Leont'ev A.N. Deyatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Activity. Consciousness. Personality] / 2-nd ed. – Moscow: Smysl, 2005. – 352 p.
4. Kagan M.S. Chelovecheskaya deyatelnost' (Opyt sistemnogo analiza). [Human's activity (System analysis experience)] – Moscow: Politizdat, 1974. – 328 p.
5. Bestuzhev-Lada I.V., Namestnikova G.A. Sotsial'noe prognozirovanie. Kurs lektsii [Social forecasting. Lecture course] – Moscow: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii, 2002. – 392 p. // Biblioteka MGPU. – Available at: http://lib.mdpu.org.ua/2011/03/10/bestuzhevlada_socialnoe_prognozirovanie.html.
6. Lepskii M.A. «Svet» i «ten'» sotsial'noi perspektyvy: monografiya [Light and shadow of social prospect]. – Kyiv: Molod', 2000. – 408 p.
7. Toffler A. Futuroshok [Future Shock]. – Saint-Petersburg: Lan', 1997. – 464 p.
8. Filosofsk'yy entsyklopedychnyy slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]/ Ed. V.I. Shynkaruk. – Kyiv: Abrys, 2002. – 744 p.
9. I. T. Frolov, E. A. Arab-Ogly, G. S. Aref'eva et al. Vvedenie v filosofiyu [The Introduction to Philosophy]. V.2. (Vols.1-2). – Moscow: Politizdat, 1989. – 638 p.
10. Bart R. Mif segodnya [Myth today]// Lib.Ru: Biblioteka Maksima Moshkova. - - Available at: <http://lib.ru/CULTURE/BART/barthes.txt>.
11. Polak F. Obraz budushchego [The image of the future] // Mir nashego zavtra: antologiya sovremennoi klassicheskoi prognostiki [The world of our tomorrow: Anthology of the modern classical prognostics]. – Moscow: Eksmo, 2003. – P. 220-233.
12. Regush L.A. Psikhologiya prognozirovaniya: uspekhi v poznanii budushchego [Forecasting psychology: success in future perception] – Saint-Petersburg: Rech', 2003. – 352 p.
13. Bart R. Izbrannye raboty: Semiotika: Poetika [Selected works: Semiotics. Poetics] / Ed. G.K. Kosikov. – Moscow: Progress, 1989. – 616 p. // Biblioteka Fort/Da. - Available at: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/bart-all.htm>

ЦАПЛИНА И.С.

кандидат философских наук,
доцент кафедры социальной философии и управления
Запорожского национального университета,
iryna.tsaplina@gmail.com

ОБРАЗ БУДУЩЕГО: СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье проанализированы системные отношения образа будущего как социально-философского понятия с его категориальным контекстом. Выявлены факторы формирования образа будущего социального субъекта, среди которых интегрирующим является его деятельность. Структура образа будущего рассмотрена как семиологическая система, состоящая из означающего, или конкретно-чувственной формы, и означаемого. В свою очередь последнее имеет разноуровневые составляющие: абстрактно-рациональные, иррациональные, аксиологические, эмоциональные, праксеологические, – которые раскрыты в исследовании. Выделены специфические функции образа будущего в идеологии.

Ключевые слова: образ будущего, мировоззрение, картина мира, идеология, структура, система, социальный субъект, общественное сознание, деятельность.

TSAPLINA I.

Candidate of philosophical sciences,
associate professor of the Department of social philosophy and public administration
of Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
iryna.tsaplina@gmail.com

THE IMAGE OF THE FUTURE: STRUCTURAL-FUNCTIONAL ANALYSIS

Summary

The article offers a structural-functional analysis of the image of the future as a temporal slice of social subject's outlook. The image of the future considered as a social-philosophical concept for denotation a temporal slice of social subject's outlook and world view, what plays an important role in social prediction and reflects the potential state of social subject's and the world existence.

The systematic approach is used for generalized understanding of the image of the future functioning in social subject's outlook. This approach allows to define relations and correlations of this phenomenon with other things of the social entity and the social consciousness, including factors of its formation.

The concepts outlook and world view, social prospect, consciousness, activity, ideology are present in the categorical context of the image of the future.

The factors that influence on the formation of a certain image of the future are the image of the present, although the opposite effect exists, the general cultural level of the subject which is connected also with changes in its environment what affects on its cultural experience, subjective evaluation process, the measure of life and the measure of death, ideals, position, motivation, state, needs, interests, object-oriented and subjective knowledge, the will of the subject, and the knowledge received by him in an intuitive way. Social subject's activity is an integrating factor for the image of the future.

In examination of the structure the image of the future as semiotic system such subsystems was selected as the signifier, which is a concrete-sensual form of the image, and the signified. On the level of the signified abstract-rational components was found: concepts, meanings, ideas; irrational components: fantasies, beliefs, intuition, archetypes; axiological components: goal, ideal, sense; emotional: emotions and feelings about a concrete image of the future; praxeological: experience, subject's volitional decisions, algorithms, designs. The authentic image of the future must feature integrity, systematic construction.

In order to mentioned system levels of signified of image of the future in ideology it's nucleus was highlighted, what consists of social subject's vision in this temporal outlook slice of the place and role of an individual in the image of the future as an unitary; of place and role of the state and social groups in it as a special; of the significance and functions of society and the degree of presence and the role of all humanity in it in the global sense as a general. It's important, what at the present stage when the world is united in

consequence of globalization, the level of humanity will be general in relation to the unitary - a person or group – and special – society, to which a single subject directly enters. This nucleus has system-building properties, linking and defining a signifier and signified as an entity.

The specific functions of the image of the future in ideology was defined in article: epistemological, which provides cognition of the future; axiological, which allows to determine the value orientations of the subject; motivating, forming the motives of the subject; purpose-forming, which is creating the goals of its activities; regulative, which corrects activity of the subject in accordance with the future; adaptive, which allows the subject to adapt to the future changes; ontological, which determines the being of the subject.

Key words: image of the future, outlook, world view, ideology, structure, system, social subject, consciousness of society, activity.

УДК 1+13+130.2

СУПРУНЧУК О.П.

аспірант кафедри культурології Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова
(м. Київ, Україна)

завідуюча сектором науково-освітньої роботи
Національного музею «Чорнобиль»
aleksandra.suprunchuk@gmail.com

КОМУНІКАТИВНА МОДЕЛЬ СУЧАСНОГО МУЗЕЮ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ТА ЗАХІДНА ПРАКТИКА

Анотація

У статті проаналізовано розвиток безбар'єрної комунікації в просторі сучасного музею як важливої стратегії покращення роботи у взаємодії з різними групами відвідувачів. До недавнього часу неповносправних віддаляли від музеїв нездоланні бар'єри, в першу чергу, ментального характеру, але початок XXI ст. ознаменувався стартапом потужних змін і рухом соціокультурних закладів до вільнодоступності для всіх категорій відвідувачів. У статті проілюстровано, спираючись на реальний досвід музеїв, доступні для впровадження саме українськими музеями та ефективні на практиці методи пошквалювання музейної комунікації з відвідувачами особливих потреб.

Ключові слова: безбар'єрність комунікації, сучасний музей, неповносправна людина, соціокультурна адаптація, інтеракції, загальнодоступність, актуальність, пріоритетність розвитку, комунікативна модель.

Постановка проблеми. Соціокультурна адаптація в суспільстві – вагома і невід'ємна складова нашої життєдіяльності, і музей є одним із пріоритетних осередків для її розвитку і зміцнення. Тривалий час від періоду інституалізації музею люди з особливими потребами в якості музейних відвідувачів були соціально виключеною групою, але з плином часу, змінами у соціально-політичному житті суспільства, проблема бар'єрності спілкування людей з вадами розвитку у соціально-культурних закладах та їх соціальна неадаптованість були залучені у коло уваги соціокультурних та освітньо-виховних установ. Сьогодні музеї різних країн включають напрям роботи по формуванню безбар'єрного комунікативного середовища. Комунікативна модель сучасного музею – «музей-соціальна арена» – передбачає вільнодоступність простору для різних груп відвідувачів, що активізує музеї пошквалювати діалог з менш активними групами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початок XXI ст. ознаменувався стартапом у вибудовуванні і впровадженні поетапної програми музейного обслуговування людей з обмеженими можливостями. Першим кроком була прийнята у 2006 р. Генеральною Асамблеєю ООН Конвенція про права інвалідів, що набула законної сили у 2008 р. [6]. Конвенція спрямована на захист та заохочення прав інвалідів, ліквідацію дискримінації по відношенню до них, забезпечення їх прав на роботу, охорону здоров'я, освіту, свободу руху, повноцінну участь у житті суспільства, що неодмінно включає і соціокультурну інтеграцію у соціум, де музей посідає пріоритетне місце.

У музеєзнавчій літературі 2000-них рр. зустрічаються активні обговорення та пошуки шляхів вирішення існуючих проблем у бар'єрному спілкуванні музеїв з неповносправними відвідувачами. У 2005р. вийшов перший в Росії методичний посібник «Соціальна реабілітація інвалідів музейними

засобами» [1]. Розробником посібника було подружжя Ваньшиних: С. Ваньшин – реабілітолог, керівник «Інституту професійної реабілітації та підготовки персоналу Всеросійської спілки незрячих «Реакомп» та його дружина – досвідчений музейний працівник О. Ваньшина. На прикладі провідних у такій практиці московських та петербурзьких музеїв автори розкривають специфіку та необхідні умови для плідної комунікації з людьми особливих потреб, як в облаштуванні простору закладу, так і в методах інтеракції, із врахуванням фізичних, сенсорних ментальних вад у відвідувачів (Дарвінівський музей, музей-заповідник «Царицино» та ін.).

Наукові співробітники Російського державного музею образотворчих мистецтв ім.О.Пушкіна – Н. Жвітіашвілі та О.Платонова – у 2000р. випустили методичний посібник «Арт-терапія у художньому музеї» [10]. Сьогодні арт-терапія та інші методики інтеракції включені у велику Програму Російського музею – «Доступний музей», поступове впровадження якої відбуватиметься до 2023р. Мета впровадження програми – створення максимально доступного простору для людей з різними можливостями сприйняття. У рамках програми розробляються спеціальні послуги: наприклад, відеокурс по експозиції мовою жестів, також проводяться майстер-класи, акції, екскурсії, облаштовується простір музею спеціальними пристроями для більш комфортної комунікації з неповносправними відвідувачами: спеціальні ліфти, інвалідні візки, тактильні та рельєфографічні експлікації до експонатів, вказівники та схеми, сенсорні, акустичні, тактильні пристрої та панелі тощо. Впровадження Програми відбувається за підтримки благодійних фондів, громадських організацій, корекційних центрів по роботі з особами різних вад розвитку.

Тема поживлення музейної комунікації з інвалідами стає предметом уваги на конференціях, навчальних семінарах з обміну досвідом, музейних та культурних проєктів. Серед останніх – проєкт «EuroVision – Museums Exhibiting Europe», 2012-2016рр. (Європейське бачення – музеї, що представляють Європу). Проєкт направлений покращити роботу національних, регіональних європейських музеїв та реінтерпретувати музейні колекції в ширшому контексті європейської і транснаціональної історії. Учасниками проєкту стали сім країн: Словенія, Болгарія, Італія, Португалія, Франція, Німеччина та Австрія. Девіз проєкту «Один об'єкт – багато точок зору – Європейське бачення» [14]. У музеях країн-учасниць проводився багатоаспектний трансрегіональний аналіз їх роботи із виявленням та висвітленням прикладів передового досвіду у спрямуванні діяльності закладів до європейської інтеграції: представлення музейного контенту як частини матеріально-духовної спадщини Європи. Практична частина проєкту передбачала впровадження у музеях-учасниках передових практик з європейського музейного досвіду по формуванню полікультурного комунікативного простору, для цього створено у кожній країні платформу Eurovision Lab. За результатами впровадження етапів проєкту, було складено методичні брошури (EMEE-TOOLKITS), у зміст яких включено провідні аспекти роботи сучасного музею, де вагоме місце займає – стратегія безбар'єрної комунікації з різними категоріями відвідувачів [14].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У грудні 2009р. Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права інвалідів. Для досягнення можливостей розвитку «безбар'єрності» українських музеїв та формуванню конкретних задач, варто проаналізувати, які вже відбулись зміни у даній формі комунікації, зі сторони музеїв та у процесі соціально-культурної адаптації неповносправних осіб, після ратифікації Конвенції ООН.

Мета статті. Осягнення вітчизняного і західного музейного досвіду у реалізації проєктів для формування безбар'єрного комунікативного простору музею, для поживлення соціокультурної адаптації неповносправних відвідувачів, а також окреслення реальних для українських музеїв стратегічних способів і методів залучити у свою постійну аудиторію неповносправних осіб.

Виклад основного матеріалу. Інвалідність слід розглядати як продовження життя людини, права та обов'язки цієї категорії населення мають бути визнані аналогічними правам та обов'язкам інших людей [12]. У розробці програм для безбар'єрного спілкування з неповносправними відвідувачами українські музейники користуються досвідом західних колег, беручи за теоретичну та методичну основу для власних розробок вже впроваджені, успішні на практиці прийоми інтеракції. До розгляду пропонуються декілька резонансних музейних проєктів.

Дніпропетровський історичний музей ім. Д. Яворницького з кінця 2009 р. і до сьогодні продовжує впровадження проєкту «Рівні можливості», що передбачає створення у експозиції музею окремого приміщення для безбар'єрної комунікації людей з вадами зору. Через тактильну комунікацію зі скульптурними копіями предметів експозиції неповносправні відвідувачі зможуть, на рівні з іншими відвідувачами, отримувати інформацію, формувати більш об'ємне враження про музей та поживлювати власну соціокультурну адаптацію. Мета проєкту передбачає не тільки поживлення комунікації з неповносправними, але й привернути увагу громадськості до проблем інвалідів, показати

необхідність активного включення останніх в культурне життя краю, шляхом адаптації музейного простору до відповідного діалогу [11]. Першим етапом проекту «Рівні можливості» була музейна виставка «Заняття стародавньої людини» 2010р. Виготовлені для музею муляжі пам'яток історії: кам'яні знаряддя праці, вироби з глини, металу, залізна зброя, предмети релігійних культів тощо. Усі експонати мали експлікації, виконані шрифтом Брайля [3]. Виставка дала змогу відвідувачам, серед яких були і потенційні спонсори для Проекту, збагнути соціальну необхідність впровадження «Рівних можливостей», тим паче, що для музейного простору Дніпропетровщини., такий напрям діяльності є модернізаційним. Також у рамках Проекту проводяться різноформатні музейні заходи: наприклад, виставка незрячого фотографа А.Лижник «Світ незрячими очима» 2014р. та авторський майстер-клас з фотографування наосліп тощо.

Потужне натхнення для пошуків діалогу з неповносправними відвідувачами отримали львівські музейники, взявши участь у міжнародному польсько-українсько-білоруському соціокультурному проєкті «Через кордон без бар'єрів». Проєкт відбувався у рамках Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2007-2013рр. за ініціативою польського регіонального музею м. Стальова Воля та за підтримки Європейського союзу. Метою Проєкту було визначено: навчити музейників Польщі та України на професійному рівні обслуговувати неповносправних відвідувачів, надати їм можливість вільного доступу до культурної спадщини народу [13]. У рамках Проєкту Музей у Стальовій Волі створив Міжнародну академію для проведення циклу навчальних тренінгів та майстер-класів. Створення Академії фінансово було підтримано Програмою транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2007-2013рр. Для проведення теоретичних і практичних занять в Академії були запрошені експерти з Польщі, Великобританії і Бельгії, які розробили авторські інноваційні навчально-освітні програми, реалізація яких була практичною частиною проєкту. Окремою складовою було соціологічне дослідження, у формі анкетного опитування, з метою визначити потенціал музеїв-учасників, щодо відповідності закладів потребам неповносправних відвідувачів. На основі результатів проведеного дослідження підбиралась інформація для занять в Академії. Головною метою тренінгів було: запропонувати успішні методики з європейського досвіду, спираючись на які, музейники зможуть самостійно розробляти нові едукативні програми та зацікавити неповносправних осіб у відвідуванні своїх музеїв. Для реалізації практичної частини проєкту у музей Стальної Волі було запрошено неповносправних осіб з різними вадами розвитку і проведено з ними численну кількість арт-терапій, занять різної тематики (малювання, створення різних виробів з газет, паперу, аплікації з різноманітних матеріалів, створення анімацій, екскурсія по саду з тактильною скульптурою, інтеракція гостей музею між собою для виконання спільного завдання: з вадами слуху та з вадами мовлення тощо.) [7]. Завершальним етапом проєкту «Через кордон без бар'єрів» була конференція, проведена у львівському Палаці Потоцьких, 2014р. В ході конференції учасниками проєкту було представлено результати впроваджених програм по роботі з неповносправними відвідувачами. Після завершення проєкту музейники Львівщини, послуговуючись набутими знаннями та власним досвідом, почали робити впевнені кроки в організації власних програм для неповносправних відвідувачів. Серед них варто розглянути наступні.

Здобуті знання на проєкті «Через кордон без бар'єрів», досягнуті методи та прийоми роботи з аудиторією музейники Львівщини почали активно пропагувати серед діячів культури Львівської області, Франківщини та Рівненщини. На спеціально організованих семінарах та тренінгах вони показували, яким чином, застосовуючи які методи, можна створити у музеї комфортну та атрактивну атмосферу для неповносправних відвідувачів. Згідно думки учасника проєкту – голови громадської організації «Зелений Хрест» О.Волошинського – для впровадження конкретних націлених програм, спершу потрібно представити, якомога більшої кількості закладів культури, дієві форми комунікації з неповносправними людьми – для зацікавлення у подібній роботі, для виникнення ініціативи, яка вже стане двигуном у формуванні ідеї, концепції та наступній реалізації [8]. Згідно думки одного з кураторів проєкту «Через кордон без бар'єрів», найбільшу перешкоду для організації безбар'єрного культурного середовища, становлять ментальні бар'єри, коли ми їх подолаємо, буде легше знайти кошти на ліквідацію архітектурних перешкод і простіше освоїти особливі вміння, які допомагають професійно обслуговувати відвідувачів з особливими потребами [7].

У 2015р. Львівський історичний музей запровадив нову форму екскурсії для відвідувачів з вадами зору. В Італійському дворіку музею було виставлено 19 кам'яних пам'яток давнього Львова, які в ході екскурсії пропонується тактильно оглянути відвідувачам. Завершує екскурсію майстер-клас з виготовлення глиняних виробів. Така форма інтеракції зі слабозорими відвідувачами наочно представляє зв'язок їх тактильних відчуттів та створюваних уявою зорових образів [8]. Менеджер з маркетингу Львівського історичного музею – Р.Кошів – відмічає існуючі труднощі та перепони в

українських, зокрема львівських, музеях, які впливають на закладання «фундаменту» для наступних змін у інтеракції музею з неповносправними: 1.Складності у перебудові, оснащенні музейних приміщень відповідними пристроями (тактильні доріжки, пандуси і т.п.), якщо музейна будівля – пам'ятник культури [8]. При сформульованій концепції, розробленому плані дій та належному фінансуванню – складність даної проблеми зникає. 2.Українські музеї не володіють цілісною концепцією співпраці з неповносправними та у них відсутня на місцях відповідна методична література [9]. В дискусії на телепрограмі «Вечірній Львів» учасники проекту «Через кордон без бар'єрів» відмітили, що для роботи по створенню у музеї безбар'єрного комунікативного середовища, перш за все, потрібна ініціатива самих музейників, прагнення щось змінити. Сформульована ідея, підготовлена концепція та розроблений план дій – це обов'язковий «фундамент» для початку роботи [8]. Проект «Через кордон без бар'єрів» надихнув учасників з Львівщини, маючи теоретичну і практичну базу, активно працювати над подоланням проблеми бар'єрності своїх музеїв для неповносправних. В результаті – були розроблені програми по роботі зі слабозорими відвідувачами, тема безбар'єрності музеїв почала активно пропагуватись учасниками проекту, показуючи іншим культурним установам, через результати власних досягнень, ефективність та пріоритетність такого напрямку роботи. Проект також представив ефективну форму співпраці музейників – проведення тренінгів, воркшопів, майстер-класів, де колеги обмінюються досвідом, вчать, діляться виникаючими складностями та спільно шукають шляхи для розв'язання тощо. Активну роботу у даному напрямку діяльності веде вже декілька років Київський Національний музей Т.Г.Шевченка.

"Музей без бар'єрів: від теорії до практики" – комплексна музейна програма, що впроваджена у музеї Т.Шевченка з 2014р.

В рамки Програми включені наступні напрямки роботи музею: проведення тренінгів по роботі з відвідувачами з інвалідністю; розробка і проведення музейних дитячих програм для дітей з аутизмом, слабозорих, створення методичних рекомендацій щодо роботи музеїв із людьми з інвалідністю; проведення культурно-мистецьких заходів за участі неповносправних осіб.

Усі напрямки роботи Програми розроблялись і впроваджувались у співпраці зі спеціалістами, корекційними педагогами, психологами, громадськими організаціями (ВГОі «Група активної реабілітації», студія соціалізації для дітей з аутизмом «Дитина з майбутнім», Асоціація особливих сімей «Ми – разом!» та «Бачити Серцем» тощо.) [9]. Музей Т.Шевченка розробляє безбар'єрність простору закладу як на ментальному рівні, етапи якого наведені вище, так і на фізичному – встановленням пандуса, спеціального ліфта та ін. Музей Т.Шевченка та його партнери по впровадженню Проекту, спрямовані поширювати успішні в реалізації методики і прийоми, передавати власний досвід, ділитись виникаючими проблемами та стратегіями для подальшої роботи по удосконаленню якості музейної інтеракції з відвідувачами особливих потреб. Запроваджені тренінги для музейників знайомлять, на теоретичному і практичному рівнях, зі способами організації програм для неповносправних відвідувачів, а також учасники безпосередньо пізнають особливості їх сприйняття. Наприклад, тренінг по роботі зі слабозорими відвідувачами – «Мистецтво на дотик» – дає можливість учасникам отримати доцільний матеріал, щодо особливостей комунікації зі слабозорими, можливостей їх сприйняття інформації та спілкування з іншими. Практична частина тренінгу включає «рольову гру», учасниками якої були: «слабозорий відвідувач музею» та «його супроводжуючий». Музейники, розділившись на пари, спробували застосувати здобутий теоретичний матеріал на практиці: граючи роль супроводжуючого, що має доволі детально, використовуючи влучні засоби художньої виразності мови, описати навколишню обстановку та предмети, а потім – змінити роль на «слабозорого відвідувача», який з пов'язкою на очах, у супроводі помічника, ходить по експозиції, звертаючи пильну увагу на можливості сприйняття неповносправного та теоретично непередбачувані реакції на зовнішні подразники (звуки, предмети, запахи, конструкції приміщень тощо.). Такий неоціненний досвід і теоретичний базис можуть слугувати вагомим поштовхом, викликом для музейників почати працювати у своєму закладі з проблемою бар'єрності простору. Накопичений музеєм Шевченка досвід є вкрай корисним для інших музеїв Київщини та, загалом, України, бо така практика, на сьогоднішній день, є не загальнопоширеною – чимало українських музеїв не займаються подібною роботою, бо нема ініціативи, відповідних знань та відсутнє бажання/потреба шукати партнерів для цієї діяльності, що тільки загострює проблему бар'єрності музейних середовищ. Тому влаштовані для музейників тренінги та здобутий учасниками досвід – можуть простимулювати до конкретних дій.

Розглянувши резонансні проекти українських музеїв, в контексті стратегії «руху до безбар'єрності» соціокультурних закладів, варто виокремити наявність прогресивних тенденцій у

подоланні бар'єрів спілкування саме зі слабозорими відвідувачами і позитивні результати від впроваджених нововведень стимулюють музеї до продовження роботи.

Як зазначалось раніше, міжнародний досвід у подоланні бар'єрів спілкування з відвідувачами, для українських музейників, слугує теоретичною і методичною базою. Для окреслення реальних для українських музеїв стратегічних методів залучення у постійну аудиторію неповносправних відвідувачів, варто виділити популярні характерні прийоми із західної музейної практики. Серед них:

– співпраця з фокус-групами. Впроваджуючи нову програму для неповносправних відвідувачів музеї співпрацюють з фокус-групами. Відоме вираження «Не робіть для нас без нас» – характеризує доцільність такої співпраці та допомагає підготувати якісний та необхідний продукт для цільової аудиторії (кожна група інвалідності має свою специфіку сприйняття);

– налаштування інформаційного контенту веб-сайту музею. Перегляд Інтернет-сторінки музею перед відвідуванням – сьогодні достатньо популярне явище. Налаштування інформаційного контенту сайту і для неповносправних осіб – служить позитивною мотивацією для останніх відвідати заклад, який піклується про доступність інформації для різних категорій відвідувачів (віртуальний тур по музею із супроводом жестової мови, аудіо-тексти про експозицію, детальність опису приміщень експозиції із зазначенням наявності сходів, ліфту, можливості візиту з собакою-поводиром, експлікації шрифтом Брайля, тактильні доріжки по маршруту екскурсії тощо.).

Висновки і пропозиції. Наведені приклади з музейної західної практики є не дуже складними в організації і дієвими для забезпечення більшого комфорту неповносправних відвідувачів у користуванні послугами музею. Вони унаочнюють основну ідею роботи у даному напрямку – безбар'єрність музейного діалогу як важливий компонент комунікативної моделі – «музей-соціальна арена» – має формуватись безперестанно але поступово, виходячи з реальних можливостей закладу, впроваджуючи виникаючі ідеї, як маломасштабні, так і більш значні. Як і будь-яка інша стратегія розвитку «безбар'єрність» комунікації потребує бажання самого музею впроваджувати ці зміни. Акцентуючи увагу на складнощах у реалізації, які завжди присутні, до конкретної роботи можна так і не добратись.

Як показує досвід, ініціативна кооперація музеїв та корекційних центрів, громадських організацій, благодійних фондів, участь у конкурсах для отримання грантів для впровадження нових проектів – дозволяє музеям поживляти та розвивати напрямки роботи з неповносправними відвідувачами, розробляти нові спеціальні програми, націлені на соціально-культурну адаптацію аудиторії, а також оновлювати існуючі відповідними методами корекційного спілкування, гри тощо. Руйнування бар'єрів має починатись з самого музею.

Список посилань

1. Ваньшин С.Н./Реабілітація інвалідів музейними засобами: Матеріали засідань круглого столу (29.06 – 1.07.2011, Москва) в рамках III Міжнар. конфер. «Рівні права – рівні можливості. Універсальний дизайн: нові концепції та кращі приклади» /Упоряд. канд. пед. наук С.Н. Ваньшин. – М., 2011. – с. 148.
2. Виставку творчих робіт з занять арт-терапії для вагітних представили у Кіровоградському музеї [Електронне джерело] /Кіровоградський обласний художній музей//Офіційна веб-сторінка науково-популярного журналу «Музейний простір» Українського центру розвитку музейної справи [сайт]. 3.06.2016. URL: <http://prostir.museum.ua/post/37445>.
3. Виставка «Заняття стародавньої людини» [Електронне джерело] //Офіційна сторінка Дніпропетровського національного Історичного музею ім.Д.І.Яворницького [сайт]. 2010. URL: <http://museum.dp.ua/ancient-exhibition.html>.
4. Виставка «Зірки в темряві» [Електронне джерело] //Офіційна сторінка Національного музею Т.Шевченка [сайт]. 2014. URL: <http://museumshevchenko.org.ua/element.php?id=625>.
5. Доступний музей. Інформація для відвідувачів з особливими потребами та їх супроводжуючих [Електронне джерело] //Офіційна веб-сторінка Російського державного музею образотворчих мистецтв ім.О.С.Пушкіна [сайт] URL: <http://www.arts-museum.ru/visitors/acessible/>.
6. Конвенція про права з інвалідністю [Електронне джерело]//Офіційний веб-портал Верховної Ради України [сайт]. 13 грудня 2006. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
7. Музей без бар'єрів [Електронне джерело] //Веб-сторінка проекту «Безбар'єрна Україна» при Національній Асамблеї інвалідів України [сайт]. URL: <http://netbaryerov.org.ua/import/1660-muzeji-bez-bar-eriv>.

8. Музеї і неповносправні. Обговорення співпраці в програмі "Вечір у Львові" на ТРК Львів [Електронне джерело] //Вебхостинг «Youtube» [сайт]. 16.02.2015 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RE46ojI3m3U&t=1116s>.
9. Музей без бар'єрів [Електронне джерело] //Офіційна сторінка Національного музею Т.Шевченка [сайт]. 2014. URL: <http://museumshevchenko.org.ua/page.php?id=123>.
10. Платонова О.В./Рекомендації по розробці екскурсії (заняття) для людей з вадами зору// Платонова О.В., Жвітіашвілі Н.Ю. Арт-терапія у художньому музеї. СПб., 2000. с. 92 – 97.
11. Проект «Рівні можливості» [Електронне джерело] //Офіційна веб-сторінка Дніпропетровського національного Історичного музею ім.Д.І.Яворницького [сайт]. 2010. URL: <http://museum.dp.ua/news0275.html>.
12. Резолюція круглого столу «Музей відкритий для всіх: культура без обмежень» [Електронне джерело]//Офіційна веб-сторінка благодійного фонду «Мистецький арсенал» [сайт]. 22.10.2013. URL: <http://art-arsenalfund.org/news/?id=122>.
13. Через кордон без бар'єрів [Електронне джерело] //Офіційна веб-сторінка Львівського музею історії релігії [сайт]. URL: <http://www.museum.lviv.ua/filii-muzeiu/sokalskyi-muzei/342-cherez-kordon-bez-bar-ieriv>.
14. The Concept of Change of Perspective [Електронне джерело]// Офіційна веб-сторінка проекту About the EMME Project [сайт]. 2016. URL: <http://www.museums-exhibiting-europe.de/project>.

References

1. Van'shin S.N. Reabilitatsiya invalidiv muzejnymi zasobami: Materiali zasidan kruglogo stoly (29.06 – 1.07.2011, Moskva) v ramkah III Mijnar. konfer. «Rivni prava – rivni mozhlivosti. Yniversalniy dizajn: novi koncepcii ta kraschi prikladi» [The equal rights – the equal opportunities. Universal design: new conceptions and the best examples]/ Uporyad. kand. ped. nauk S.N. Van'shin. – M., 2011. – 148 s.
2. Vistavku tvorchih robit z zanyat art-terapii dlya vagitnih predstavli y Kirovograds'komu myzeii [The art exhibition of works by pregnant women from the lessons of art-therapy is opened at the Kirovogradskii art museum] [Elektronne dzherelo]/ Kirovogradskij oblasnij hudozhnii muzej// Oficijna veb-storinka naukovu-populyarnogo zhurnalu «Muzejnij prostir» Ukrain's'kogo centru rozvitku muzejnoii spravi [sajt]. 3.06.2016. URL: <http://prostir.museum.ua/post/37445>.
3. Vistavka «Zanyattya starodavn'ooi lyudini» [museum's exhibition «The activities of ancient person»] [Elektronne dzherelo]// Oficijna veb-storinka Dnipropetrovs'kogo nacionalnogo Istorichnogo muzeyu im. D.I. Yavornic'kogo [sajt]. 2010. URL: <http://museum.dp.ua/ancient-exhibition.html>.
4. Vistavka «Zirki u temryavi» [The museum's exhibition «Stars in the darkness»] [Elektronne dzherelo]// Oficijna veb-storinka Nacionalnogo muzeyu T.Shevchenka [sajt]. 2014. URL: <http://museumshevchenko.org.ua/element.php?id=625>.
5. Dostupnij muzej. Informaciya dlya vidviduvachiv z osoblivimi potrebami ta iih suprovodzhuyuh [The available museum. Information for disabled visitors and their maintainers] [Elektronne dzherelo]// Oficijna veb-storinka Rosijs'kogo derzhavnogo muzeyu obrazotvorchih mistectv im. O.Pushkina [sajt]. URL: <http://www.arts-museum.ru/visitors/accessible/>.
6. Konvenciya pro prava z invalidnistyu [Convention about rights of disabled people] [Elektronne dzherelo]// Oficijnij veb-portal Verhovnoi Radi Ukraini [sajt]. 13.12.2006. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
7. Muzej bez бар'єрів [Museum without barriers] [Elektronne dzherelo]// Veb-storinka proektu «Bezbar'jerna Ukraina» pri Nacionalnij Asambleii invalidiv Ukraini [sajt]. URL: <http://netbaryerov.org.ua/import/1660-muzeji-bez-bar-eriv>.
8. Muzeii i nepovnospravni. Obgovorennya spivpraci v programi «Vechir u Lvovi» na TRK Lviv [Museums and disabled people. Discussion of coworking at the TV-program «Evening in the Lviv» on Lviv Channel] [Elektronne dzherelo]// Veb-hosting «Youtube» [sajt]. 16.02.2015. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RE46ojI3m3U&t=1116s>.
9. Muzej bez бар'єрів [Museum without barriers] [Elektronne dzherelo]// Oficijna veb-storinka Nacionalnogo muzeyu T.Shevchenka [sajt]. 2014. URL: <http://museumshevchenko.org.ua/page.php?id=123>.
10. Platonova O.V./ Rekomendacii po rozrobci ekskursii (zanyattya) dlya lyudeii z vadami zoru [Recommendations for creation a tour for visually impaired people]// Platonova O.V., Zhvitiashvilli N./Art-terapiya v hudozhnomu muzeii. – SPb, 2000. 92 – 97 s.

11. Projekt «Rivni mozhlivosti» [project «The Equal abilities»] [Elektronne dzherelo] // Oficijna veb-storinka Dnipropetrovs'kogo nacionalnogo Istorichnogo muzeju im. D.I. Yavornic'kogo [sajt]. 2010. URL: <http://museum.dp.ua/news0275.html>.
12. Rezolyuciya kruglogo stolu «Muzej vidkritij dlya vsih: kultura bez obmezhen» [The resolution of round table «Museum is wide opened for all visitors: culture without borders »] [Elektronne dzherelo] // Oficijna veb-storinka blagodijnogo fondu «Misteckiy arsenal» [sajt]. 22.10.2013. URL: <http://art-arsenalfund.org/news/?id=122>.
13. Cherez kordon bez бар'ieriv [Across borders without barriers] [Elektronne dzherelo] // Oficijna veb-storinka Lvivskogo muzeju istorii religii [sajt]. URL: <http://www.museum.lviv.ua/filii-muzeiu/sokalskyi-muzei/342-cherez-kordon-bez-bar-ieriv>.
14. The Concept of Change of Perspective [Електронне джерело]// Офіційна веб-сторінка проекту About the EMMЕ Project [сайт]. 2016. URL: <http://www.museums-exhibiting-europe.de/project>.

СУПРУНЧУК А.П.

аспірант кафедри культурології
Национального педагогического университета им. М.П.Драгоманова,
заведующая сектором научно-образовательной работы
Национального музея «Чернобыль»
(г. Киев, Украина)
aleksandra.suprunchuk@gmail.com

КОММУНИКАТИВНАЯ МОДЕЛЬ СОВРЕМЕННОГО МУЗЕЯ: УКРАИНСКИЙ ОПЫТ И ЗАПАДНАЯ ПРАКТИКА

Аннотация

В статье проанализировано развитие безбарьерной коммуникации в пространстве современного музея как важной стратегии совершенствования уровня взаимодействия с разными группами посетителей, где значительное внимание отводится аудитории с особыми потребностями. До недавнего времени непреодолимые барьеры, в первую очередь ментального характера, отделяли инвалидов от музеев. Начало 21-го века знаменовалось стартом мощных изменений и направлением развития социокультурных заведений в сторону общедоступности для всех категорий посетителей. В статье представлены, исходя из имеющегося музейного опыта, эффективные в работе и доступные для реализации именно украинскими музеями методы улучшения музейной коммуникации с посетителями особых потребностей.

Ключевые слова: безбарьерность коммуникации, современный музей, инвалид, социокультурная адаптация, интеракция, общедоступность, актуальность, приоритетность развития, коммуникативная модель.

SUPRUNCHUK O.

postgraduate of culturology department
in the National Pedagogical Dragomanov University
manager of sector of education and science work
in the Chernobyl National Museum,
aleksandra.suprunchuk@gmail.com

THE COMMUNICATIVE MODEL OF CONTEMPORARY MUSEUM: UKRAINIAN EXPERIENCE AND WESTERN PRACTICE

Summary

Improvement of quality museum's dialogue with vulnerable people is the actual tendense of modernized communicative model for the modern museum. According to the communicative model of museum's work – «social arena» – museum it's a sociocultural space, which is wide open for all groups of visitors, it can to find understandable kind of «language» for all visitors, with any physical opportunity to perceive different information. During a long time of museum's instutualization vulnerable people were a social limited group of museum's visitors. Museum's space for disabled persons has a lot of huge barriers physical or mental specificity (different glass showcases, stairs, abcent informations with the Braille, abcent of tactil roads or

panels, absent a special person-guide for disabled visitors etc.), which formed, so to speak, a huge wall of miscommunication between vulnerable visitor and museum. For a long time museum accumulated and created a lot of different communicative methods and forms of entertainments, which museum's workers intensively include to the different activities during working process, but, in the most cases, these forms of museum's dialogue have aimed for the most popular group of museums visitors – full-fledged people. After changes in socio-political sphere of people's life, after established by United Nations the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, from the beginning of XXI century, problems of barrier's communication between disabled people and sociocultural public spaces and also a bad level of their sociocultural adaptation – were included to the theoretical learnings and practical activities for different sociocultural and studies spaces, which also include museum. Article include a real effective available communicative methods for interaction with vulnerable people, are integrated to the Western museum's experience already and it will be a real good modernized practice for ukrainian museums, for development communication with disabled visitors. The analysis of resonant museum's sociocultural projects confirms priority of museum's activity to improve interaction forms with vulnerable visitors and also positive resonance among society illustrates importance to continue this develop and create new interesting programs for dialogue with disabled person in the museum's space. The sociocultural adaptation – it's a very necessary and essential part of modern society's life for each person, and museum it's one of the priority place for development and consolidation the personal sociocultural adaptation. The valuable meaning of museum's interaction with disabled people must be put by museum's workers to the base of new forms of dialogue and programs with vulnerable visitors. Sociocultural adaptation of disabled visitors need to be more priority unit of museum's communicative practices. Special methods of corrective pedagogy also need to be in the attention of museum's workers during creation process of special programs for disabled visitors and this article has different good examples of them. Museum, which hadn't prepared for serve of vulnerable visitors, can't has represented like a contemporary cultural space. According to museum's experience, from the different countries, the initiative cooperation of museums with: corrective centers for disabled people, different social organizations, charity funds, also taking part of the competitions for get a grant for develop new sociocultural projects – are progressive tendencies for improving, for developing and modernizing different trends of communicate with disabled visitors.

Keywords: barrier-free communication, contemporary museum, disabled person, sociocultural adaptation, interaction, public, actual, priority of development, communicative

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ LIST OF AUTHORS

БІДЗИЛЯ ПЕТРО ОМЕЛЯНОВИЧ – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету (м. Запоріжжя, Україна),

БИДЗИЛЯ ПЕТР ЕМЕЛЬЯНОВИЧ – кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры общественных дисциплин Запорожского государственного медицинского университета (г. Запорожье, Украина)

BIDZILYA PETRO – Candidate of historical Sciences, associate Professor, associate Professor Department of social Sciences of Zaporozhye state medical University (Zaporizhzhia, Ukraine)

sushilns14@ukr.net

БУТЧЕНКО ТАРАС ІВАНОВИЧ, доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

БУТЧЕНКО ТАРАС ИВАНОВИЧ, доктор философских наук, доцент, заведующий кафедрой социальной философии и управления Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

BUTCHENKO TARAS, Honored Doctor of Philosophy, Associate Professor, Head of Social Philosophy and Public Administration Department of Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

bti@kvnn.org.ua

ВОЛОВИК ВІТАЛІЙ ІВАНОВИЧ, Заслужений діяч науки і техніки України, доктор філософських наук, професор Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ВОЛОВИК ВИТАЛИЙ ИВАНОВИЧ, Заслуженный деятель науки и техники Украины, доктор философских наук, профессор Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

VOLOVIK VITALY, Honored Science and Technology Worker of Ukraine, Honored Doctor of Philosophy, Professor of Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

yvi@kvnn.org.ua

ГОНЧАРЕНКО ПАВЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ГОНЧАРЕНКО ПАВЕЛ ВЛАДИМИРОВИЧ – кандидат философских наук, доцент кафедры философии Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

GONCHARENKO PAVLO – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor of the Department of Philosophy of Zaporizhzhya National University, (Zaporizhzhya, Ukraine)

pavel_757_75@mail.ru

ДОРОХІНА ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА, заступник начальника відділу інновацій та стратегічного розвитку дослідження, планування та політики Кавказького міжнародного університету (м. Тбілісі, Грузія)

ДОРОХИНА ОЛЬГА НИКОЛАЕВНА, заместитель начальника отдела инноваций и стратегического развития исследований, планирования и политики Кавказского международного университета (г. Тбилиси, Грузия)

DOROKHINA OLGA, Deputy Head of the Department of Innovation and Strategic Development of Research, Planning and Policy of the Caucasus International University (Tbilisi, Georgia)

dorohina@kvnn.org.ua

ДОДОНОВ РОМАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Донецького національного університету імені Василя Стуса, (м. Вінниця, Україна)

ДОДОНОВ РОМАН АЛЕКСАНДРОВИЧ – доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой философии Донецкого национального университета им. Василя Стуса (г. Винница, Украина)

DODONOV ROMAN – Honored Doctor of Philosophy, Professor, Head of Philosophy Department of Donetsk National University, (Vinnitsa, Ukraine)

dodonovr@mail.com

ДОДОНОВА ВИРА ІВАНІВНА – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Запоріжжя)

ДОДОНОВА ВЕРА ІВАНОВНА – доктор философских наук, профессор, профессор кафедры философии Донецкого национального университета имени Василя Стуса (г. Винница, Украина)

DODONOVA VIRI – Honored Doctor of Philosophy, Professor, Professor of Philosophy Department of Vasyl' Stus Donetsk National University (Winnitsa, Ukraine)

dodonovav@gmail.com

ЖАДЬКО ВІТАЛІЙ АНДРІЙОВИЧ – доктор філософських наук, професор, професор кафедри суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ЖАДЬКО ВИТАЛИЙ АНДРЕЕВИЧ – доктор философских наук, профессор, профессор кафедры общественных дисциплин Запорожского государственного медицинского университета (г. Запорожье, Украина)

ZHADKO VITALIY – Doctor of philosophical Sciences, Professor, Professor Department of social Sciences of Zaporozhye state medical University (Zaporizhzhya, Ukraine)

vit.zhadko@gmail.com

КУРБАТОВ ОЛЕКСАНДР ГЕННАДІЙОВИЧ – кандидат філософських наук, доцент кафедри богослов'я та гуманітарних дисциплін Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

КУРБАТОВ АЛЕКСАНДР ГЕННАДИЕВИЧ – кандидат философских наук, доцент кафедры богословия и гуманитарных дисциплин Классического приватного университета (г. Запорожье, Украина)

KURBATOV ALEXANDER – Doctor of Philosophy, Associate Professor, department of theology and humanities, Classic Private University (Zaporizhzhya, Ukraine)

qag67@outlook.com

ЛЕПСЬКИЙ МАКСИМ АНАТОЛІЙОВИЧ, доктор філософських наук, професор, декан факультету соціології та управління, Запорізький національний університет (м. Запоріжжя, Україна)

ЛЕПСКИЙ МАКСИМ АНАТОЛИЕВИЧ, доктор философских наук, профессор, декан факультета социологии и управления, Запорожский национальный университет (г. Запорожье, Украина)

LEPSKIY MAKSYM, Prof., dr. hab., Dean of the Faculty of Sociology and Administration, Zaporizhzhya National University (Zaporozhzhya, Ukraine)

waysensey@gmail.com

ЛИСОКОЛЕНКО ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА – доцент, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії освіти Комунального вищого начального закладу «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» (м. Дніпро, Україна)

ЛИСОКОЛЕНКО ТАТЬЯНА ВЛАДИМИРОВНА – доцент, кандидат философских наук, доцент кафедры философии образования Коммунального высшего учебного заведения «Днепропетровский областной институт последипломного педагогического образования» (г. Днепр, Украина)

LYSOKOLENKO TATIANA – PhD, Associate Professor, associate Professor of Philosophy Department of Higher Educational Institution "Dnipropetrovsk Regional Institute of Postgraduate Education» (Dnipro, Ukraine)

lusokolenko@gmail.com

МУРЗИН ВЯЧЕСЛАВ ЮРІЙОВИЧ, Лауреат Державної премії України, доктор історичних наук, професор Мелітопольського Інституту державного і регіонального управління (м. Мелітополь, Україна)

МУРЗИН ВЯЧЕСЛАВ ЮРЬЕВИЧ, Лауреат Государственной премии Украины, доктор исторических наук, профессор Мелитопольского Института государственного и регионального управления (г. Мелитополь, Украина)

MURZIN VYACHESLAV, Laureate of the State Prize of Ukraine, Doctor of historical sciences, Professor of Melitopol' is Institute of state and regional administration (Melitopol', Ukraine)

vjmurzin@ukr.net

ПАЛАГУТА ВАДИМ ІВАНОВИЧ, професор, доктор філософських наук, завідувач кафедри інженерної педагогіки Національної Металургійної академії України (м. Дніпро, Україна)

ПАЛАГУТА ВАДИМ ІВАНОВИЧ, професор, доктор философских наук, заведующий кафедры инженерной педагогики Национальной Металлургической академии Украины (г. Днепр, Украина)

PALAGUTA VADIM, professor, doctor of philosophical sciences, manager of department of engineering pedagogics of the National Metallurgical academy of Ukraine (Dnepro, Ukraine)

palaguta@ua.fm

ПОВЗЛО ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Запорізького національного технічного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ПОВЗЛО АЛЕКСАНДР НИКОЛАЕВИЧ, кандидат философских наук, доцент кафедры философии Запорожского национального технического университета (г. Запорожье, Украина)

POVZLO ALEXANDER, Doctor of Philosophy, Associate Professor of Philosophy Department of Zaporizhzhya National Technical University (Zaporizhzhya, Ukraine)

shura.povzlo@mail.ru

ПОДМАЗІН СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ, доктор філософських наук, доцент, завідувач обласним науково-методичним Центром психології та соціології освіти Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, (м. Запоріжжя, Україна)

ПОДМАЗИН СЕРГЕЙ ИВАНОВИЧ, доктор философских наук, доцент, заведующий областным научно-методическим Центром психологии и социологии образования Запорожского областного института последипломного педагогического образования (г. Запорожье, Украина)

PODMASIN SERGEY – Honored Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Regional Scientifically – Methodical Centre of Psychology and Sociology of Education of Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Zaporizhzhya, Ukraine)

advancing-time@i.ua

САЙТАРЛИ ІННА АНАТОЛІЇВНА – доктор філософських наук, професор кафедри філософії гуманітарних наук Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

САЙТАРЛЫ ИННА АНАТОЛЬЕВНА – доктор философских наук, профессор кафедры философии гуманитарных наук Киевского национального университета им. Тараса Шевченко (г. Киев, Украина)

SAJTARLY INNA – PhD in philosophy, Associate professor at the Department of Philosophy of the Kyiv National University named after T. Shevchenko (Ukraine, Kiev)

inna@befaudit.com.ua

СКВОРЕЦЬ ВОЛОДИМИР ОЛЕКСІЙОВИЧ, доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціології Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

СКВОРЕЦ ВЛАДИМИР АЛЕКСЕЕВИЧ, доктор философских наук, доцент, заведующий кафедрой социологии Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

SKVORETS VOLODYMYR, Honored Doctor of Philosophy, Associate Professor, Head of Sociology Department, Zaporizhzhya National University, (Zaporizhzhya, Ukraine)

vskvorets@yandex.ua

СПИЦЯ НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету (м. Запоріжжя, Україна)

СПИЦА НАТАЛЬЯ ВАЛЕРИЕВНА, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры общественных дисциплин Запорожского государственного медицинского университета (г. Запорожье, Украина)

SPYTSIA NATALYA, Doctor of Philosophy, Associate professor, Department of Social Studies, Zaporozhye State Medical University (Zaporozhye, Ukraine)

nspitsa@meta.ua

СУПРУНЧУК ОЛЕКСАНДРА ПАВЛІВНА – аспірант кафедри культурології Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, завідувача сектором науково-освітньої роботи Національного музею «Чорнобиль» (м. Київ, Україна)

СУПРУНЧУК АЛЕКСАНДРА ПАВЛОВНА – аспірант кафедри культурологии Национального педагогического университета им. М.П.Драгоманова, заведующая сектором научно-образовательной работы Национального музея «Чернобыль» (г. Киев, Украина)

SUPRUNCHUK OLEXANDRA – postgraduate of culturology department in the National Pedagogical Dragomanov University, manager of sector of education and science work in the Chernobyl National Museum (Kyiv, Ukraine)

aleksandra.suprunchuk@gmail.com

ТАРАН ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ, доктор філософських наук, професор кафедри філософії Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ТАРАН ВЛАДИМИР АЛЕКСАНДРОВИЧ, доктор философских наук, профессор кафедры философии Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина),

TARAN VOLODIMIR, doctor of philosophical sciences, professor, professor of the Department of philosophy of Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

apitar@mail.ru

УТЮЖ ІРИНА ГЕННАДІЄВНА, доктор філософських наук, професор, завідувачий кафедрою суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету (м. Запоріжжя, Україна)

УТЮЖ ИРИНА ГЕННАДИЕВНА, доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой общественных дисциплин Запорожского государственного медицинского университета (г. Запорожье, Украина)

UTYUZH IRINA, Doctor of Philosophy, Professor Head of the Department of Social of Zaporozhye National Medical University (Zaporozhye, Ukraine)

ytyh13@ukr.net

ЦАПЛИНА ІРИНА СЕРГІЇВНА – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ЦАПЛИНА ИРИНА СЕРГЕЕВНА – кандидат философских наук, доцент кафедры социальной философии и управления Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

TSAPLINA IRINA – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Philosophy and Public Administration of Zaporizhzhya National University University (Zaporozhye, Ukraine)

iryna.tsaplina@gmail.com

ШИШЛАК ТОМАШ, кандидат політичних наук, Вроцлавський університет (м. Вроцлав, Польща)

ШИШЛАК ТОМАШ, кандидат политических наук, Вроцлавский университет (г. Вроцлав, Польша)

SHISHLAK TOMASH, PhD in Political Science, Wrocław University (Wrocław, Poland)

tomasz.szyszlak@uwr.edu.pl

ШЛАЙФЕР ВІТАЛІЙ ГРИГОРОВИЧ, засновник Музею історії зброї в м. Запоріжжя (м. Запоріжжя, Україна)

ШЛАЙФЕР ВИТАЛІЙ ГРИГОРЬЕВИЧ, основатель Музея истории оружия в г. Запорожье (г. Запорожье, Украина)

SHLAYFER VITALIY, the founder of the museum of the history of weapons in the city of Zaporozhye (Zaporozhye, Ukraine)

ВИМОГИ

до оформлення наукових статей для публікації в науково-теоретичному щорічнику Нижньої Наддніпрянщини «Культурологічний Вісник»

До публікації в журналі приймаються раніше не опубліковані наукові праці українською, російською або англійською мовами за умов їх оформлення згідно п. 3 Постанови президії ВАК України №7-05-1 від 15.01.2003 р. щодо структури наукової статті.

Кожна стаття має містити такі реквізити:

- код УДК;
- повне прізвище, ім'я, по-батькові автора / співавторів (трьома мовами);
- науковий ступінь та звання автора / співавторів (трьома мовами);
- посаду та місце роботи авторів / співавторів (трьома мовами);
- повну поштову адресу установи (з індексом), де працює автор / співавтори (трьома мовами);
- електронну адресу автора / співавторів;
- контактний номер телефону автора / авторів;
- назву статті (трьома мовами);
- анотації мовою статті та російською мовою обсягом від 500 до 600 знаків кожна;
- розширену анотацію англійською (для статей українською чи російською мовами) або російською (для статей англійською мовою) мовами обсягом від 3000 до 4000 знаків;
- ключові слова (5-10 слів) (трьома мовами);
- текст статті;
- список використаних джерел та літератури (Список посилань), оформлений згідно ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»;
- перекладений та транслітерований список посилань (див. http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).
- додатки (за наявності).

Стандартний обсяг статті разом із літературою та анотаціями – від 0,6 до 0,8 авт. арк. (25000 до 30000 знаків (без врахування графічних зображень, графіків та таблиць). Матеріал статті подається у форматі doc, docx, rtf або odt.

Формули, графіки та таблиці в тексті наукової статті повинні створюватися засобами внутрішніх додатків / програм, інтегрованих у відповідні текстові процесори (MS Word, Pages, Open Office тощо).

Всі інші графічні зображення (ілюстрації, фотографії, інфографіка тощо), які є невід'ємною складовою матеріалу, додатково додаються у вигляді окремих медіа-файлів високої якості у форматі tiff, jpg, pdf, або в форматі файлу-оригіналу (cdr, eps, psd тощо). Використання сканованих рисунків та графіків в тексті статті недопустиме.

Авторські виділення слів чи словосполучень мають супроводжуватися примітками авторів (наприклад, «... це суперечить *Конституції* (виділено автором)». Найбільш доречними для наукових статей є виділення тексту курсивним чи напівжирним шрифтом або використання ВЕЛИКИХ літер. Будь-які інші види та форми виділення, в т.ч. оформлення розділів та підрозділів статті, за замовченням будуть автоматично відформатовано редакцією журналу згідно стильової розмітки видання.

Статті аспірантів та здобувачів приймаються за умов письмової рекомендації наукового керівника або наявності витягу із протоколу засідання кафедри (підрозділу) про рекомендацію статті до друку. Всі підписи мають бути завірені печаткою установи. На останній сторінці статті має стояти підпис автора.

Матеріали, що подані до друку, підлягають внутрішньому і зовнішньому рецензуванню, яке здійснюють члени редколегії журналу, фахівці відповідної галузі. Рецензування проводиться конфіденційно. У разі негативної рецензії чи наявності суттєвих зауважень, стаття може бути відхилена або повернута авторові (авторам) на доопрацювання. Статті розглядає редакційна колегія журналу, рекомендує до друку Вчена рада університету.

Відповідальність за достовірність інформації, фактів та інших відомостей, посилань на нормативні акти, цитати, власні імена, а також правильність перекладу несуть автори публікації.

Всі матеріали статті подаються в електронному вигляді, в т.ч. скановані варіанти рецензій або витягів, за веб-адресою: print@kvnn.org.ua.

Посилання в тексті наводяться у квадратних дужках із зазначенням порядкового номеру джерела в списку літератури та номеру сторінки: [5, с. 102-104].

Список використаних джерел та літератури оформлюється відповідно до чинних вимог ДАК України в алфавітному порядку та ОБОВ'ЯЗКОВО дублюється латиницею у відповідному розділі References (див. http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).

Редакційна колегія журналу залишає за собою право рецензувати, редагувати, скорочувати (без змін позицій авторів) та проводити відбір статей. Відхилені рукописи авторам не повертають. Стаття, подана без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

PUBLISHING POLICY

Unpublished research papers in Ukrainian, Russian or English are accepted for publication in the journal on the condition of their formalization in accordance with paragraph 3 of the Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine No. 7-05-1 dated 15.01.2003 concerning the structure of the scientific article.

Each article should contain the following requisites:

- UDC code;
- full name of the author / co-authors (in three languages);
- academic degree and academic rank of the author / co-authors (in three languages);
- position and place of work of authors / co-authors (in three languages);
- postal address of the institution (including index), where the author / co-authors work (in three languages);
- e-mail address of the author / co-authors;
- phone number of the author / authors;
- title of the article (in three languages);
- abstract in the language of the article and in Russian (500-600 characters each);
- extended abstract in English (for articles in Ukrainian or Russian) or Russian (for articles in English) languages (3000-4000 characters);
- keywords (5-10 words) (in three languages);
- text of the article;
- list of sources and literature used (List of references), formalized in accordance with GOST (state standard) of Ukraine 7.1:2006 "Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation";
- translated and transliterated list of references (see http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).
- appendices (if used).

The standard length of the article including literature and abstracts is from 0.6 to 0.8 author's sheets (25000 - 30,000 characters (excluding graphic images, graphs and tables). The required formats are doc, docx, rtf or odt.

Formulas, graphs and tables in the text of a scientific article should be created by means of internal applications / programs integrated into appropriate word processors (MS Word, Pages, Open Office, etc.).

Other graphic images (illustrations, photographs, infographics, etc.) that are an integral part of the research paper have to be attached as separate high-quality media files in tiff, jpg, pdf, or in the original file format (cdr, eps, psd, etc.). The use of scanned drawings and graphs in the text of the article is unacceptable.

Authors' highlighting of words or phrases should be accompanied by their notes (for example, "... that contradicts the *Constitution* (highlighted by the author).". The most appropriate way for scientific articles is to highlight the text with italics or boldface or with the use of CAPITAL letters. Other ways of highlighting the text, including sections and subsections of the article, will be formalized by the editorial office of the journal according to the style markup of the edition by default.

Articles of postgraduates and applicants are accepted on the condition that they are accompanied with a written recommendation of the scientific adviser or an extract of the department (division) meeting protocol on the recommendation of the article to be published. All signatures must be certified by the stamp of the institution. On the last page of the article there should be the author's signature.

Materials, submitted for publication, are to be internally and externally reviewed by the members of the editorial board of the journal, specialists of the corresponding field. The review is conducted confidentially. The article may be rejected or sent back to the author(s) for revision in case if there is a negative review or substantial remarks. The articles are considered by the editorial board of the journal and recommended for publication by the Academic Council of the University.

Authors of the article are responsible for the reliability of information, facts, references on normative acts, quotations, proper names, and adequacy of the translation.

All materials of the article have to be submitted in electronic form, including scanned reviews or extracts, to the web address: print@kvnn.org.ua.

References in the text should be enclosed in square brackets indicating the sequence number of the source in the literature list and page numbers: [5, p. 102-104].

The list of sources and literature used has to be made in accordance with the requirements of the Accreditation commission of Ukraine in alphabetical order and MUST be duplicated by the Latin script in the corresponding section References (see http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).

The editorial board of the journal reserves the right to review, edit, shorten (without changing the position of the authors) and conduct the selection of the articles. The rejected articles are not sent back to the authors. The article submitted without observing the requirements will not be published.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ

К публикации в журнале принимаются ранее не опубликованные научные работы на украинском, русском или английском языках при условии их оформления согласно п. 3 Постановления президиума ВАК Украины №7-05-1 от 15.01.2003 г. касательно структуры научной статьи.

Каждая статья должна содержать следующие реквизиты:

- код УДК;
- полная фамилия, имя, отчество автора / соавторов (на трех языках);
- научная степень и звание автора / соавторов (на трех языках);
- должность и место работы авторов / соавторов (на трех языках);
- полный почтовый адрес учреждения (с индексом), где работает автор / соавторы (на трех языках);
- электронный адрес автора / соавторов;
- контактный номер телефона автора / авторов;
- название статьи (на трех языках);
- аннотации на языке статьи и на русском языке объемом от 500 до 600 знаков каждая;
- расширенную аннотацию на английском (для статей на украинском или русском языках) или русском (для статей на английском языке) языках объемом от 3000 до 4000 знаков;
- ключевые слова (5-10 слов) (на трех языках);
- текст статьи;
- список использованных источников и литературы (Список ссылок), оформленный согласно ГОСТ Украины 7.1:2006 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления»;
- переведенный и транслитерированный список ссылок (см. http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).
- приложения (при наличии).

Стандартный объем статьи вместе с литературой и аннотациями - от 0,6 до 0,8 авт. л. (25000 до 30000 знаков (без учета графических изображений, графиков и таблиц). Материал статьи подается в формате doc, docx, rtf или odt.

Формулы, графики и таблицы в тексте научной статьи должны создаваться средствами внутренних приложений / программ, интегрированных в соответствующие текстовые процессоры (MS Word, Pages, Open Office и т.д.).

Все другие графические изображения (иллюстрации, фотографии, инфографика и т.д.), которые являются неотъемлемой составляющей материала, прилагаются дополнительно в виде отдельных медиа-файлов высокого качества в форматах tiff, jpg, pdf, или в формате файла-оригинала (cdr, eps, psd и т.д.). Использование отсканированных рисунков и графиков в тексте статьи недопустимо.

Авторские выделения слов или словосочетаний должны сопровождаться примечаниями авторов (например, «... это противоречит *Конституции* (выделено автором)»). Наиболее уместным для научных статей является выделение текста курсивом или полужирным шрифтом, или использование ПРОПИСНЫХ букв. Любые другие виды и формы выделения, в т.ч. оформление разделов и подразделов статьи, по умолчанию будут автоматически отформатированы редакцией журнала согласно стилевой разметке издания.

Статьи аспирантов и соискателей принимаются при условии наличия письменной рекомендации научного руководителя или выписки из протокола заседания кафедры (подразделения) о рекомендации статьи к печати. Все подписи должны быть заверены печатью учреждения. На последней странице статьи должна стоять подпись автора.

Материалы, поданные в печать, подлежат внутреннему и внешнему рецензированию, которое осуществляют члены редколлегии журнала, специалисты соответствующей области. Рецензирование проводится конфиденциально. В случае отрицательной рецензии или наличия существенных замечаний, статья может быть отклонена или возвращена автору (авторам) на доработку. Статьи рассматривает редакционная коллегия журнала, рекомендует к печати Ученый совет университета.

Ответственность за достоверность информации, фактов и других сведений, ссылок на нормативные акты, цитаты, имена собственные, а также правильность перевода несут авторы публикации.

Все материалы статьи подаются в электронном виде, в т.ч. отсканированные варианты рецензий или выписок, на веб-адрес: print@kvnn.org.ua.

Ссылки в тексте подаются в квадратных скобках с указанием порядкового номера источника в списке литературы и номера страницы: [5, с. 102-104]. Список использованных источников и литературы оформляется в соответствии с действующими требованиями Аккредитационной комиссии Украины в алфавитном порядке и ОБЯЗАТЕЛЬНО дублируется латиницей в соответствующем разделе References (см. http://www.kvnn.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/reference_sample.pdf).

Редакционная коллегия журнала оставляет за собой право рецензировать, редактировать, сокращать (без изменений позиций авторов) и проводить отбор статей. Отклоненные работы авторам не возвращаются. Статья, поданная без соблюдения указанных требований, публикации не подлежит.

Наукове видання

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЩОРІЧНИК
НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Випуск 37 (1)

Редакція: В.І. Воловик
Верстка: *А.І. Духонченко*

Підписано до друку 25.05.2017. Формат 84x108/16.
Віддруковано з готового оригінал-макета. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Наклад 300 прим.
Безкоштовно.

ТОВ «КСК-Альянс»
Свідоцтво серія ДК № 3068 від 24.12.2007 р.

пр. Соборний, 91/77, м. Запоріжжя, 69095
(095) 601 33 99, (067) 755 93 44

KSK.ALLIANCE

КСК
альянс